

Sr

socialni razgledi 2006

Odgovorna urednica:

Jana S. Javornik

Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj
Janez Šušteršič, direktor

Prelom: Saša Brečko

Grafikoni: Marjeta Žigman, Saša Brečko

Tehnična podpora: Alenka Bitenc, Irena Rink, Katja Ferfolja, Ana-Marija Pucelj

Lektoriranje: Slavica Remškar

Naslovnica: Sandi Radovan, studio DVA

Tisk: Tiskarna SOLOS

Naklada: 1000 izvodov

Ljubljana, december 2006

Avtorice in avtorji Socialnih razgledov 2006 so:

Jana S. Javornik	(vodja projekta, glavna in odgovorna urednica, Konceptualna izhodišča, Dostopnost storitev in dobrin, Zadolženost in prezadolženost prebivalstva, Subjektivne zaznave življenjskih pogojev, Družina in njene nove podobe, Zdravje starih, Izzivi dolgožive družbe)
Lidija Apohal Vučkovič	(Življenjski pogoji – stanje in trendi, Socialna vključenost starih, Izzivi dolgožive družbe)
Polona Brcar	(Zdravje starih)
Tanja Čelebič	(Dostopnost vzgojno-varstvenih ustanov in izobraževanja, Izzivi dolgožive družbe, Statistična priloga)
Olga Drofenik	(Izobraževanje odraslih)
Barbara Ferik	(Zadolženost in prezadolženost prebivalstva)
Angelca Ivančič	(Izobraževanje odraslih)
Alenka Kajzer	(Trg dela in zaposlovanje, Izzivi dolgožive družbe)
Maja Kersnik	(Konceptualna izhodišča, Gibanje denarnih prejemkov iz javnih virov, Socialna izključenost, Revščina, Omrežja socialnih opor, Družina in njene nove podobe, Socialna vključenost starih, Izzivi dolgožive družbe)
Dušan Kidrič	(Projekcije prebivalstva do leta 2050, Ekonomske in finančne posledice staranja prebivalstva, Izzivi dolgožive družbe)
Saša Kovačič	(Gibanje plač)
Tomaž Kraigher	(Projekcije prebivalstva do leta 2050, Ekonomske in finančne posledice staranja prebivalstva)
Metka Kuhar	(Družina in njene nove podobe)
Brina Malnar	(Zadolženost in prezadolženost prebivalstva, Subjektivne zaznave življenjskih pogojev)
Janja Pečar	(Regionalna dimenzija brezposelnosti)
Silva Pečar-Čad	(Zdravje starih)
Jože Ramovš	(Sožitje generacij – medgeneracijsko sožitje)
Tanja Rener	(Družina in njene nove podobe)
Mateja Rok-Simon	(Zdravje starih)
Tine Stanovnik	(Vpliv plač in drugih dohodkov zaposlenih na dohodkovno neenakost)
Nada Stropnik	(Značilnosti slovenskih gospodinjstev, Socioekonomska stratifikacija prebivalstva, Izdatki, Dohodkovni položaj in zadovoljstvo z dohodkom)
Jožica Šelb-Šemerl	(Zdravje starih)
Milivoja Šircelj	(Demografski razvoj Slovenije, Družina in njene nove podobe)
Irena Štemberger	(Dostopnost storitev in dobrin)
Alenka Švab	(Družina in njene nove podobe)
Martina Trbanc	(Konceptualna izhodišča, Socialna izključenost)
Polonca Truden-Dobrin	(Zdravje starih, Izzivi dolgožive družbe)
Miroslav Verbič	(Vpliv plač in drugih dohodkov zaposlenih na dohodkovno neenakost)
Eva Zver	(Dostopnost storitev in dobrin, Ekonomske in finančne posledice staranja prebivalstva, Izzivi dolgožive družbe)

Strokovni svet:

Matjaž Hanžek, Anjuta Bubnov-Škoberne, Irena Križman, Brina Malnar, Marjan Premik, Tanja Rener, Tine Stanovnik, Nada Stropnik, Ivan Svetlik

Strokovne sodelavke in sodelavci:

Erika Žnidaršič, Tina Žnidaršič, Milivoja Šircelj, Apolonija Oblak Flander, Rihard-Tomaž Inglič, Anita Jacovič, Tatjana Škrbec, Irena Svetin, Rade Pribakovič, Milena Ilić, Janja Povhe, Maša Filipović, Bernarda Hribar

ISBN-10 961-6031-41-4

ISBN-13 978-961-6031-41-7

KAZALO

Predgovor	viii
Povzetek	1
Uvod	7
Konceptualna izhodišča	8
<hr/>	
<i>I. Kako živimo</i>	13
<hr/>	
1. ŽIVLJENJSKI POGOJI – STANJE IN TRENDI	15
<hr/>	
1.1 Značilnosti slovenskih gospodinjstev	15
1.2 Socioekonomska stratifikacija prebivalstva	16
1.3 Najpomembnejši dohodki – prejemi iz delovnega razmerja in iz javnih virov	19
1.3.1 Gibanje plač v obdobju 1998–2005	19
1.3.2 Gibanje denarnih prejemkov iz javnih virov	22
1.4 Izdatki	23
1.4.1 Zadolženost in prezadolženost prebivalstva	25
1.5 Dostopnost storitev in dobrin	26
1.5.1 Dostopnost zdravstvenih storitev	27
1.5.2 Dostopnost socialnovarstvenih storitev	30
1.5.3 Dostopnost vzgojno-varstvenih ustanov in izobraževanja	32
1.5.4 Dostopnost stanovanj	36
1.5.5 Dostopnost interneta	39
1.6 Socialna izključenost	40
1.7 Revščina	44
1.8 Omrežja socialnih opor	45
1.8.1 Značilnosti omrežij socialnih opor nekaterih ranljivih skupin prebivalstva	47
2. SUBJEKTIVNE ZAZNAVE ŽIVLJENJSKIH POGOJEV	48
<hr/>	
2.1 Dohodkovni položaj in zadovoljstvo z dohodkom	48
2.2 Zadovoljstvo z osebno situacijo	49
2.3 Zadovoljstvo z zdravjem in zdravstvenim sistemom	51
2.4 Ocene širšega družbenega okolja	52
2.4.1 Zaupanje v institucije	52
2.4.2 Zaupanje drugim ljudem	53
2.4.3 Kriminaliteta - občutek ogroženosti	54
2.5 Zaznava razvojnih trendov v družbi (1995–2005)	55
2.6 Življenjski optimizem / pesimizem	56
Sklep	56

II. Slovenija-dolgoživa družba	57
Uvod	59
1. DEMOGRAFSKI RAZVOJ	60
1.1 Število in starostna sestava prebivalstva	60
1.2 Rodnost	62
1.3 Umrljivost – podaljševanje življenja	64
1.4 Selivnost	66
1.5 Projekcije prebivalstva do leta 2050	69
2. DRUŽINA IN NJENE NOVE PODOBE	72
2.1 Družina: Koncepti in definicije	72
2.2 Spreminjanje družinskega življenja	73
2.3 Statistična slika družin v Sloveniji	76
2.3.1 Spremembe poročnosti in razveznosti	77
2.3.2 Rodnostne spremembe	79
2.4 Starševstvo in družinsko življenje skozi prizmo javnega mnenja	80
2.4.1 Javno mnenje o družini	81
2.5 Družinsko življenje in staranje	84
3. TRG DELA IN ZAPOSLOVANJE	86
3.1 Gibanje brezposelnosti	86
3.1.1 Regionalna dimenzija brezposelnosti	87
3.2 Stopnja delovne aktivnosti	89
3.3 Razširjenost fleksibilnih oblik zaposlovanja	89
3.3.1 Razširjenost delnih zaposlitev	89
3.3.2 Razširjenost začasnih zaposlitev	90
4. IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH	92
5. ZDRAVJE STARIH	95
5.1 Primarno zdravstveno varstvo	95
5.2 Sekundarno in terciarno ambulantno zdravstveno varstvo	97
5.3 Bolnišnično zdravstveno varstvo	97
5.4 Poraba zdravil	98
6. SOCIALNA VKLJUČENOST STARIH	99
6.1 Sožitje generacij - medgeneracijsko sožitje	99
6.2 Stanovanjski pogoji starih	100
6.3 Omrežja socialne opore starih	100
6.4 Revščina starih	101
6.5 Dolgotrajna oskrba	101
7. EKONOMSKE IN FINANČNE POSLEDICE STARANJA PREBIVALSTVA	104
7.1 Projekcije izdatkov	105
7.1.1 Pokojninski izdatki	105
7.1.2 Izdatki za zdravstveno varstvo in dolgotrajno oskrbo	106
7.1.3 Drugi javni izdatki, povezani z demografskim razvojem	107
8. IZZIVI DOLGOŽIVE DRUŽBE	108
III. STATISTIČNA PRILOGA	113
Literatura	150

Kazalo tabel

Tabela 1:	Povečanje dohodka v obdobju, Slovenija, 1998–2002	17
Tabela 2:	Porazdelitev oseb in njihovega dohodka po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002	17
Tabela 3:	Struktura dohodkovnih virov, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002	18
Tabela 4:	Relativni pomen socialnih in družinskih prejemkov, Slovenija, 1998 in 2002	19
Tabela 5:	Stopnje rasti produktivnosti dela in realne bruto plače na zaposlenega v zasebnem in javnem sektorju, Slovenija, 1998–2005	19
Tabela 6:	Kazalniki distribucije zaposlenih glede na višino bruto plače, Slovenija, 1998–2005	20
Tabela 7a:	Struktura bruto dohodka zaposlenih, ki so zavezanci za dohodnino, Slovenija, 1994 in 2002	21
Tabela 7b:	Struktura bruto dohodka zaposlenih, ki imajo dohodek, ki presega osem povprečnih plač, Slovenija, 1994 in 2002	22
Tabela 8:	Struktura izdatkov za življenjske potrebščine, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002	24
Tabela 9:	Struktura izdatkov gospodinjestev za končno potrošnjo, Slovenija (1999–2001) in EU (1999)	24
Tabela 10:	Delež oseb, ki ne more pravočasno poravnati sprotnih stroškov za življenje, glede na dohodek gospodinjstva, Slovenija, 2005	26
Tabela 11:	Ocena materialne situacije gospodinjstva – finančne zaloge, Slovenija, 1992–2005	26
Tabela 12:	Struktura izdatkov za zdravstvo in deleži v BDP, Slovenija, 1997–2003	30
Tabela 13:	Izdatki za dolgotrajno oskrbo po virih sredstev in po namenu, Slovenija, 2003 in 2004	31
Tabela 14:	Izdatki za izobraževalne ustanove po virih sredstev, Slovenija (1995–2003) in EU25 (2002)	35
Tabela 15:	Stanovanja ob popisih, Slovenija, 1971–2002	37
Tabela 16:	Gospodinjstva in stanovanja brez osnovnih napeljav, Slovenija, popis 2002	37
Tabela 17:	Stanovanjsko razmerje oseb, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002	38
Tabela 18:	Število na novo pridobljenih neprofitnih in socialnih stanovanj v Sloveniji, 1995–2004	39
Tabela 19:	Zaznava socialne izključenosti in večkratna (objektivna) prikrajšanost, 2001/2002	42
Tabela 20:	Zakaj nekateri ljudje živijo v pomanjkanju (stališča prebivalcev Slovenije in EU), 2001/2002	43
Tabela 21:	Stopnje tveganja revščine po socialnih transferjih in pred njimi, Slovenija in države EU, vključeni so dohodki v naravi, 1998–2003	45
Tabela 22:	Povprečno število članov opornega omrežja prebivalcev, po vrstah opore in ranljivih skupinah, Slovenija, 2004	46
Tabela 23:	Subjektivne ocene dohodkovnega položaja gospodinjstva, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002	48
Tabela 24:	Ocene materialnih razmer, Slovenija, 1995–2005	49
Tabela 25:	Stališča glede materialnega stanja, Slovenija, 1990–2005	49
Tabela 26:	Zadovoljstvo z družinskim življenjem, po spolu, Slovenija, 2003	50
Tabela 27:	Zadovoljstvo z zaposlitvijo v celoti, po spolu, Slovenija, 2003	50
Tabela 28:	Zaupanje v institucije, Slovenija, 1995 in 2000–2005	52
Tabela 29:	Zaznava razvojnih trendov v družbi, Slovenija, 1995–2005	55
Tabela 30:	Delež aktivnega prebivalstva med delovno sposobnim prebivalstvom (15–64 let), Slovenija, 1961–2002	62
Tabela 31:	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu in v starosti 65 let, Slovenija, 1931–2002	66
Tabela 32:	Priseljeni v Slovenijo in odseljeni iz Slovenije po državljanstvu, 1996–2004	68
Tabela 33:	Povprečna starost priseljenih v Slovenijo in odseljenih iz Slovenije, 1996–2004, v letih	68
Tabela 34:	Notranje selitve, Slovenija, 1965–2004	68
Tabela 35:	Predpostavke in nekateri rezultati osnovne projekcije prebivalstva Slovenije, 2004 in projekcije 2010–2050 (po Eurostatu)	70
Tabela 36:	Družine po velikosti glede na število otrok po popisih 1971, 1981, 1991 in 2002, Slovenija	76
Tabela 37:	Tipi družin, ob popisih 1981, 1991 in 2002, Slovenija	77
Tabela 38:	Sklenitve zakonskih zvez na 1000 prebivalcev, razveze na 1000 prebivalcev ter celotna razveznost, v letih 1955 do 2005, Slovenija	77

Tabela 39: Celotna prva poročnost žensk ter povprečna starost žensk ob prvi poroki, Slovenija, 1980–2005	78
Tabela 40: Namere o rojstvu otrok, po starosti, Slovenija, 2004	81
Tabela 41: Stališča o družinskem življenju, primerjava po spolu, Slovenija, 2003	81
Tabela 42: Stališča o zaposlitvi žensk, Slovenija, 2003	81
Tabela 43: Delitev dela v družini, po spolu, Slovenija, 2003	82
Tabela 44: Poraba časa za gospodinjstvo, po spolu, Slovenija, 2003	83
Tabela 45: Stališča o obremenjenosti moških v družini, po spolu, Slovenija, 2003	83
Tabela 46: Stališča o pravičnosti delitve gospodinjskega dela, po spolu, Slovenija, 2003	83
Tabela 47: Usklajevanje družinskega in poklicnega življenja, po spolu, Slovenija, 2003	84
Tabela 48: Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, po spolu, Slovenija, 2003	84
Tabela 49: Stopnje brezposelnosti, Slovenija, 1999–2005	86
Tabela 50: Stopnje brezposelnosti po starostnih skupinah, Slovenija, 1999–2005	86
Tabela 51: Stopnje registrirane brezposelnosti na ravni regij, Slovenija, 2000–2005	87
Tabela 52: Nekateri kazalniki strukturnih problemov brezposelnosti po regijah v Sloveniji v letu 2005, po podatkih o registrirani brezposelnosti	88
Tabela 53: Stopnje delovne aktivnosti po starostnih skupinah, Slovenija, 1999–2005	89
Tabela 54: Delež zaposlenih s krajšim delovnim časom v skupni zaposlenosti, Slovenija in EU25, 1999–2004	90
Tabela 55: Delež začasnih zaposlitev v skupni zaposlenosti, Slovenija in EU25, 1999–2004	90
Tabela 56: Vključenost odraslih v izobraževanje, Slovenija, 2004	94
Tabela 57: Delež opredeljenih obvezno zavarovanih oseb pri zaposlenih zdravnikih in zobozdravnikih glede na stalne prebivalce, Slovenija, maj 2006	95
Tabela 58: Stopnja hospitalizacij zaradi bolezni na 1000 prebivalcev po starostnih skupinah, Slovenija, 1998–2004	98
Tabela 59: Število izdanih receptov in vrednost zdravil po starosti, Slovenija, 2004	98
Tabela 60: Domovi za starejše, Slovenija, 2000–2005	102
Tabela 61: Ključni demografski kazalniki v letu 2004 in njihova projekcija za leto 2050, Slovenija, EU15 in EU10	104
Tabela 62: Deleži starega prebivalstva, projekcije pod različnimi predpostavkami, Slovenija, 2005–2050	104
Tabela 63: Učinki staranja na javnofinančne izdatke, Slovenija, 2005 in projekcije za obdobje 2010–2050	105
Tabela 64: Celotni izdatki za zdravstvo, Slovenija, 1997–2003	107

Kazalo slik

Slika 1:	Bruto plače na zaposlenega v zasebnem sektorju v državah članicah EU25, 2002, po SKM	20
Slika 2:	Potrošnja gospodinjstev po kupni moči in deleži njihovih izdatkov za hrano po državah EU, 1999	25
Slika 3:	Število zaposlenih zdravnikov in medicinskih sester na 100.000 prebivalcev, Slovenija, 2003	28
Slika 4:	Preskrbljenost odraslih, starih 20 let in več, z zdravstvenim osebjem v dejavnosti splošne/družinske medicine, po statističnih regijah, Slovenija, 2004	29
Slika 5:	Celotni, javni in zasebni izdatki za zdravstvo v Sloveniji, v državah EU in v ZDA, 2003	30
Slika 6:	Razpisana mesta in prijave državljanov Slovenije na visokošolski študij v prvem roku, Slovenija	34
Slika 7:	Javni izdatki za terciarno izobraževanje kot delež v BDP, izbrane države, 2002	35
Slika 8:	Delež zasebnih izdatkov v celotnih izdatkih za izobraževalne ustanove terciarnega izobraževanja, Slovenija, 2002	36
Slika 9:	Delež zasebnih izdatkov v celotnih izdatkih za izobraževalne ustanove po ravneh izobraževanja, Slovenija, 1995 in 2003	36
Slika 10:	Struktura glede na lastniško stanovanjsko razmerje, Slovenija, 1998 in 2002	38
Slika 11:	Delež gospodinjstev z dostopom do interneta, EU25, 2005	40
Slika 12:	Ocena zadovoljstva z življenjem, izbrane države, 2002	50
Slika 13:	Pomen dela v življenju posameznika, izbrane države, 2002	51
Slika 14:	Pomen prostega časa v življenju posameznika, izbrane države, 2002	51
Slika 15:	Ocena zdravja, delež odgovorov, izbrane države, 2002	51
Slika 16:	Ocena stanja zdravstvenega sistema v državi, izbrane države, 2002	51
Slika 17:	Zaupanje nacionalnemu parlamentu, izbrane države, 2002	53
Slika 18:	Zaupanje politikom, povprečna ocena, izbrane države, 2002	53
Slika 19:	Zaupanje policiji, povprečna ocena, izbrane države, 2002	53
Slika 20:	Zaupanje pravnemu sistemu, povprečna ocena, izbrane države, 2002	53
Slika 21:	Zaupanje drugim ljudem, povprečna ocena, izbrane države, 2002	54
Slika 22:	Neposredne izkušnje s kriminaliteto in občutek varnosti, izbrane države, 2002	54
Slika 23:	Občutek varnosti, izbrane države, 2002	54
Slika 24:	Povprečne ocene izboljšanja v obdobju desetih let, Slovenija, 1995-2005	55
Slika 25:	Delež mladih (0–14 let) in delež starih (65 ali več let) v prebivalstvu Slovenije, 1921–2042	61
Slika 26:	Delež delovno sposobnega prebivalstva (15–64 let), Slovenija, 1921–2042	61
Slika 27:	Starostno specifične stopnje aktivnosti za moške, Slovenija, popisi 1961–2002	62
Slika 28:	Starostno specifične stopnje aktivnosti za ženske, Slovenija, popisi 1961–2002	62
Slika 29:	Celotna rodnost, Slovenija, 1950–2005	62
Slika 30:	Število žensk v rodni dobi (15–49 let), Slovenija, 1921–2042	64
Slika 31:	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu po spolu, države EU25, 2003	65
Slika 32:	Delež tujcev, EU25, 2004	67
Slika 33:	Starostno specifične stopnje notranjih selitev, po spolu, Slovenija, 1982 in 2004	69
Slika 34:	Projekcija števila prebivalcev v posameznih starostnih skupinah, Slovenija, 2004–2050	70
Slika 35:	Delež starostnih skupin v celotnem prebivalstvu, Slovenija, projekcija 2004–2050	71
Slika 36:	Indeks rasti števila prebivalcev, Slovenija, projekcija 2004–2050	71
Slika 37a:	Stopnje aktivnosti po posameznih starostnih skupinah, leto 2004 in projekcije, moški	71
Slika 37b:	Stopnje aktivnosti po posameznih starostnih skupinah, leto 2004 in projekcije, ženske	71
Slika 38:	Sklenitve in razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev, Slovenija (1960–2004) ter EU15 in EU25 (2003)	78
Slika 39:	Celotna poročnost in celotna razveznost, EU25, 2003	79
Slika 40:	Celotna rodnost, EU25, 2003	79
Slika 41:	Delež otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, Slovenija (1960–2005), EU15 in EU25 (1960–2002)	80
Slika 42:	Odrasli, vključeni v izobraževanje, po zaposlitvenem statusu, starosti, spolu in izobrazbi, Slovenija, 1998 in 2004	92

Slika 43:	Stopnja obiskov v osnovnem zdravstvenem varstvu, na 1000 žensk in moških, starih 65 let in več, po vzroku, Slovenija, 2004	96
Slika 44:	Stopnja obiskov v zdravstvenem varstvu na primarni ravni na 1000 prebivalcev po starostnih skupinah, Slovenija, 2004	96
Slika 45:	Stopnja obiskov v specialističnih ambulantah na sekundarni in terciarni ravni zdravstvenega varstva na 1000 prebivalcev, po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, 2004	97
Slika 46:	Povprečna utež za skupine primerljivih primerov po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, 2005	97
Slika 47:	Stopnja hospitalizacije zaradi poškodb in zastrupitev na 1000 prebivalcev, po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, 2004	98
Slika 48:	Povprečne letne realne stopnje rasti javnih izdatkov za zdravstvo in BDP, izbrane države, 1997–2003	107
Zemljevid 1:	Registrirana stopnja brezposelnosti, statistične regije, Slovenija, 2005	88

Okrajšave / kratice

ACS – Andragoški center Slovenije
 APG – Anketa o porabi v gospodinjstvih
 BDP – bruto domači proizvod
 CJMMK – Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij
 DURS – Davčna uprava Republike Slovenije
 ESS – Evropska družboslovna raziskava /European Social Survey/
 EU – Evropska unija
 GDI – po spolu prirejen indeks človekovega razvoja /Gender-related Development Index/
 GEM – merilo razporejenosti moči po spolu /Gender Empowerment Measure/
 HDI – indeks človekovega razvoja /Human Development Index/
 IER – Inštitut za ekonomska raziskovanja
 ILO – Mednarodna organizacija dela / International Labour Organisation/
 ISCED – mednarodna klasifikacija izobraževanja /International Standard Classification of Education/
 IVZ – Inštitut RS za varovanje zdravja
 MKB – mednarodna klasifikacija bolezni
 MNZ – Ministrstvo za notranje zadeve
 MOP – Ministrstvo za okolje in prostor
 OECD – Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj
 o. t. – odstotna točka
 OZN – Organizacija združenih narodov
 p.c. – na prebivalca /per capita/
 PČR – Poročilo o človekovem razvoju /Human Development Report – HDR/
 PPP – pariteta kupne moči /Purchasing Power Parity/
 SKM – standard kupne moči /Purchasing Power Standard – PPS/
 SRS – Strategija razvoja Slovenije
 SJM – Slovensko javno mnenje
 SP – Statistična priloga
 SURS – Statistični urad Republike Slovenije
 SZO – Svetovna zdravstvena organizacija /World Health Organisation – WHO/
 UMAR – Urad za makroekonomske analize in razvoj
 UNDP – Razvojni program združenih narodov /United Nations Development Programme/
 ZDPU – Zbirka denarnih prejemkov UMAR
 ZPIZ – Zavod RS za pokojninsko in invalidsko zavarovanje
 ZRSZ – Zavod RS za zaposlovanje
 ZZS – Zavod za zdravstveno zavarovanje Republike Slovenije

Kratice držav

AT - Avstrija, BE - Belgija, CZ - Češka, CY - Ciper, DE - Nemčija, DK - Danska, ES - Španija, EE - Estonija,
 GB - Velika Britanija, GR - Grčija, FR - Francija, FI - Finska, HU - Madžarska, IE - Irska, IL - Izrael, IT - Italija,
 LU - Luksemburg, LT - Litva, LV - Latvija, MT - Malta, NL - Nizozemska, NO - Norveška, PT - Portugalska,
 PL - Poljska, SE - Švedska, SI - Slovenija, SK - Slovaška, UK - Združeno kraljestvo, ZDA - Združene države
 Amerike

Predgovor

Socialni razgledi so rezultat naše želje, da bi se po razmerah in razvoju v Sloveniji razgledali z drugačnega vidika od pretežno ekonomskega, ki običajno prevladuje v naših poročilih. Proučevanje 'socialnega' področja razumemo kot nujno dopolnilo (in ne alternativo) ekonomskih analizam, saj le kombinacija pogledov z več 'razglednih točk' lahko ponudi celovito sliko blaginje. Zato je v *razgledih* obdelanih veliko tem, ki jih srečamo tudi v drugih naših projektih (trg dela in zaposlovanje, finančne posledice staranja prebivalstva, potrošnja in varčevanje prebivalstva ipd.), so pa tudi te teme obdelane z drugačnega zornega kota in v drugačnem okviru. Pri tem pa nismo pristali na to, da bi nam manjša razpoložljivost 'trdih' kazalnikov za socialno področje v primerjavi z ekonomskim lahko služila kot izgovor za večjo subjektivnost ali manjšo sistematičnost analize. Zato v *razgledih* ponujamo nemalo pojasnil o pomenu uporabljenih analitičnih konceptov ter o metodologijah in kakovosti razpoložljivih podatkov. To je pomembno tudi zato, ker se je pokazalo, da v Sloveniji razpolagamo s številnimi relevantnimi podatki, ki omogočajo preučevanje socialnega razvoja, a jih zbirajo različne institucije in zato največkrat ostajajo razdrobljeni. Zato smo se še toliko bolj potrudili, da smo naše trditve in zaključke jasno povezali z analitičnimi podlagami in podkrepili s podatki. Kjer smo si dovolili bolj drzno ali hipotetično sklepanje, ki želi predvsem spodbuditi razmišljanje in nadaljnje raziskave, pa smo to tudi jasno nakazali.

Da bi zagotovili potrebno sistematičnost, oprli na nekatere aktualne koncepte, kot so družbena kohezija in socialna izključenost, socialni kapital in zaupanje, blaginja ter kakovost življenja in podobno. Ker se ti pojmi danes uporabljajo tako v strokovno-raziskovalnem kot v političnem in poljudnem jeziku, seveda z različnimi in včasih nasprotujočimi si pomeni, smo na začetku *Socialnih razgledov* opredelili, kako različne pojme uporabljamo sami, brez domišljave ambicije, da bi s tem vzpostavljali standard za kogar koli drugega kot zase. Pričakujemo pa, da nam bo uokvirjanje analize v nekaj znanih in jasno opredeljenih konceptov, ki jih je možno podpreti tudi z dovolj razpoložljivimi podatki, omogočilo, da bomo v naslednjih izdajah *razgledov* ugotavljali tudi spremembe glede na današnji čas. Že v naslednjih *Socialnih razgledih* bomo tako lahko na primer ugotavljali učinke, ki jih bodo potekajoče gospodarske in socialne reforme imele za socialno strukturo in razvoj slovenske družbe, ki je eno od področij, kjer med zagovorniki reform in tistimi, ki so v zvezi z reformami bolj skeptični, obstajajo največje razlike v pričakovanjih in napovedih.

Ob tem velja omeniti tudi dve bolj 'tehnični' značilnosti naše nove publikacije. Prva je, da so *Socialni razgledi* monografska in ne periodična publikacija, čeprav smo skušali na pravkar opisani način oblikovati tudi sistematičen analitični okvir za 'večkratno uporabo'. *Razgledi* namreč nimajo vnaprej določenega roka izhajanja, čeprav se bomo trudili, da bi jih izdali vsaki dve ali vsaka tri leta. Poleg tega bo vsaka izdaja poleg skupnih vsebin imela tudi posebno analitično temo, saj lahko v procesu razgledovanja po družbi našo pozornost pritegnejo številni razvojni elementi ali izzivi. Neizogibno bo izbira posameznih tem nekoliko subjektivna, a zato ne nujno manj družbenorazvojno relevantna. Druga značilnost je, da *Socialni razgledi* nimajo statusa uradnega poročila, ki bi ga v okviru svojih delovnih postopkov obravnavala in sprejemala Vlada RS, marveč gre za samostojno avtorsko delo strokovnjakov in strokovnjakinj urada ter njegovih zunanjih sodelavcev in sodelavk. To seveda ni nič nenavadnega, saj podobno velja za večino naših analitičnih in metodoloških izdelkov, ki nastajajo samostojno v uradu in so namenjeni 'v vednost in ravnanje' tako odločevalcem kot raziskovalcem in splošni javnosti.

Kaj torej prinašajo prvi *Socialni razgledi*? Podroben pregled obdelanih tem in glavnih ugotovitev je podan v povzetku, ki sledi temu predgovoru. Na tem mestu želiva zgolj opozoriti na nekaj pomembnih novosti, ki v analizah urada doslej niso bile prisotne ali pa so bile prisotne na drugačen, pogosto skromnejši način. Številne najdemo med temami, ki naj bi postale stalnica *Socialnih razgledov* in podajajo sliko življenjskih pogojev, se pravi tega, kako dobro ali slabo živimo v Sloveniji. Pri analizi socialne stratifikacije slovenske družbe smo opredelili štiri dohodkovne razrede, ki po našem mnenju omogočajo ustrezen vpogled v slojevitost družbe, in jih uporabili za analizo podatkov o dohodkih in porabi gospodinjstev. Številne podatke, ki tudi sicer pritegnejo pozornost javnosti in raziskovalcev, kot so na primer podatki o revščini ali zaupanju ter rezultati raziskav javnega mnenja, smo povezali v enoten okvir analize družbene kohezije, socialnega kapitala in zadovoljstva z življenjem. Skušali smo sistematično opredeliti pojem dostopnosti za blaginjo in razvoj 'pomembnih' dobrin in storitev, pri katerih je skrb za njihovo razpoložljivost tudi predmet javnega interesa, ter naredili prve korake k bolj sistematičnim analizam tega pomembnega, a podatkovno slabo podprtega področja. Skratka, v naši analizi smo skušali upoštevati številne elemente, ki po našem mnenju pomembno sodoločajo kakovost življenja ljudi in njihovo zadovoljstvo.

Poleg teh stalnic smo pomembno novost v javno razpravo o družbenem razvoju vnesli tudi z izbiro posebne teme prvih *Socialnih razgledov*, to je s temo dolgožive družbe. Gre za izzive in priložnosti, ki jih že dolgo napovedovano, a s strani politik prezrto razvojno dejstvo staranja družbe postavlja ne zgolj sistemom socialne varnosti, temveč tudi sistemom vedno bolj (pre)obremenjenih opornih omrežij in medosebnih odnosov, ki se lahko lomijo pod previsokimi pričakovanji in bremenami. Staranje je posledica sočasnega učinkovanja izboljšanja življenjskih pogojev (kar se kaže kot podaljševanje trajanja življenja) in zmanjšanja števila rojstev. Na to dejstvo se države (skoraj brez izjeme v vsej Evropi) odzivajo podobno. Iščejo, preizkušajo ali/in uvajajo politike, ki zadevajo stare (ki so bodisi upokojeni, stari 65 let in več, ali pa so le starejši zaposleni) ter hkrati preverjajo, spreminjajo in popravljajo politike, ki so usmerjene k mladim.

V Sloveniji se razprave o 'staranju prebivalstva' pogosto osredotočajo predvsem na njegove (javno)finančne posledice, z njim povezana medgeneracijska nesoglasja pa predvsem na prerazdelitveni vidik tega procesa. Zato smo že z izbiro samega izraza, se pravi z govorom o 'dolgoživi družbi' namesto o 'staranju', želeli govoriti o širših in tudi bolj pozitivnih razsežnostih tega procesa. Staranje družbe namreč pomeni predvsem, da ljudje živijo dlje, kot so živeli doslej. To je dobro in prispeva k blaginji oziroma kakovosti življenja. Seveda pa je tako samo, če imajo ljudje tudi v starosti možnost dostojnega življenja in možnost izbire življenjskega stila. Vendar pa na kakovost življenja starih ljudi ne vplivata samo pokojninski in zdravstveni sistem, marveč tudi možnosti dolgotrajne oskrbe, možnosti in spodbude za aktivnost in izobraževanje, ustrezni delovni pogoji ter seveda odnos družbe do starih in starosti, vključno z njihovo socialno vključenostjo. Vse to so tudi vzvodi, prek katerih dolgoživost vnaša pomembne spremembe v socialni ustroj družbe in medčloveške odnose v njej. Prinaša tudi pomembne nove izzive za upravljavce družbe in za vse, ki v njej živimo.

Vendar proučevanje dolgožive družbe ne pomeni samo ukvarjanja s položajem starih. Nasprotno; družba, v kateri ljudje živijo dlje, lahko svojo vitalnost in razvojno dinamiko ohranja samo, če jo stalno osvežuje in prenavlja dovolj veliko število mladih. Zato smo veliko pozornosti namenili spreminjanju družine in njenemu prilagajanju drugačnim družbenim okvirom ter seveda dejavnikom in razmeram, ki vplivajo na odločitve mladih o oblikovanju družine in rojstvu otrok. Prebivalstvena slika, še bolj pa njena perspektiva, postajata vedno bolj aktualen predmet družbene zaskrbljenosti. Stanje in razvoj prebivalstva lahko namreč omejujoče vpliva na družbeni razvoj ali pa v razvojni paradigmi zahteva korenite spremembe. Vendar pri analizah in še bolj pri oblikovanju politik na tem področju ne smemo nikoli pozabiti, da sta število in struktura prebivalcev posledica samostojnih ravnanj in odločitev posameznikov in posameznic ter odsev pogojev, v katerih le-ti živijo. Ljudje se o svojih zadevah odločamo v družbenem in vrednotnem kontekstu, pa vendar sami.

Upamo, da nam je opisani pristop omogočil zarisati pregledno sliko stanja slovenske družbe na področju, ki ga običajno imenujemo socialni razvoj. Tudi v našem delu se je potrdila znana ugotovitev, da je bila slovenska tranzicija, primerjalno gledano, izvedena na socialno vzdržan način in da se po marsikaterem kazalniku uvrščamo med boljše v Evropski uniji. V tej zvezi je morda novo predvsem spoznanje, da se tega zavedajo tudi ljudje sami, saj se kljub pregovorni kritičnosti in nezadovoljstvu deleži pozitivnih odgovorov v anketah vendarle povečujejo. Hkrati pa nam naš pristop omogoča tudi vpogled v slabosti in izpostavljanje kritičnih področij. Nekatera med njimi, na primer visoka ogroženost ranljivih skupin tako z vidika socialne izključenosti kot položaja na trgu dela, ali pa slabša dostopnost nekaterih javnih storitev za določene skupine prebivalstva, so takšna, da jih je možno izboljšati že s sistematičnim in ciljno naravnanim delovanjem nosilcev javnih politik na teh področjih. Druga, kot na primer zelo nizka raven zaupanja in socialnega kapitala, neprijazni delovni pogoji tako za mlade, ki želijo ustvariti družino, kot za stare, ki želijo še ostati aktivni, tradicionalna delitev dela v družini in nizka rodnost pa so takšna, da zahtevajo tudi spremembo prevladujočih pogledov in vrednot, ki usmerjajo ravnanje različnih družbenih akterjev, posameznikov in posameznic. Država sama z neposrednimi ukrepi tu ne more doseči odločilnih sprememb, tvega lahko celo drugačne učinke od želenih, pa kljub temu teh vprašanj nikakor ne smemo odriniti na rob naše pozornosti.

Socialni razgledi niso prva analiza urada s socialnega področja. V preteklih letih so veliko javne pozornosti pritegnila zlasti štiri *Poročila o človekovem razvoju*. Izkušnja z njimi je pokazala, da v slovenski javnosti obstaja velika potreba po analizah, ki bi govorile o blaginji in razvoju tudi z drugih, ne le ekonomskih vidikov. Odločitev za prenehanje priprave teh poročil je bila povezana predvsem s prenehanjem financiranja s strani razvojnega programa Združenih narodov (zaradi visoke ravni ekonomske razvitosti Slovenije) ter z željo po preseganju njihove enotne in dokaj omejujoče matrice. Ne glede na to pa je seveda dejstvo, da so poročila o človekovem razvoju odigrala neprecenljivo vlogo tako pri usmerjanju pozornosti javnosti in politike na nekatera temeljna razvojna vprašanja, kakor tudi pri razvoju sposobnosti urada za analize na socialnem področju. Naša želja je, da bi podobno 'družbeno vlogo' odigrali tudi *Socialni razgledi*, ob celovitem pogledu na socialni razvoj in ob vključitvi še večjega števila strokovnjakov in strokovnjakinj v njihovo pripravo.

Dovolite nama, da se na tem mestu iskreno zahvaliva vsem, ki so s svojim delom prispevali k pripravi te analize. V prvi vrsti gre za avtorje in avtorice posameznih prispevkov, tako z našega urada kot z drugih raziskovalnih institucij. Pri oblikovanju koncepta *razgledov* in usmerjanju dela na njem je bila ključna vloga članic in članov uredniške skupine in strokovnega sveta, ki poleg strokovne nudijo tudi 'moralno' podporo novemu projektu. Pozabiti ne smemo niti ekipe, ki je kot vselej vestno in zanesljivo prispevala k tehnični izvedbi slovenske in angleške publikacije. Njihova imena so zapisana v kolofonu. Med različnimi ustanovami, s katerimi smo sodelovali, pa naj posebej izpostavimo Statistični urad RS, ki nam je s podatki in dragocenimi pojasnili lajšal delo in misli.

Socialni razgledi bodo izšli približno v času, ko si ljudje zaželimo kaj lepega za leto, ki prihaja. Zanimivo je, da voščila običajno bolj kot samo materialno bogastvo poudarjajo zdravje in srečo v osebnem življenju. Tudi *Socialni razgledi* potrjujejo, da so to za ljudi zelo pomembne vrednote in cilji. Če bi želeli svoje novoletno ali božično voščilo na podlagi naših ugotovitev še dodatno podkrepiti in razširiti, bi morda lahko v voščilnice zapisali tudi nekaj takšnega: "*Da bi vedno imeli dovolj rednih dohodkov, ustrezno izobrazbo, dobro in varno zaposlitev in s tem povezano socialno varnost, trdna oporna omrežja, dobro zdravje, da bi se počutili pri delu avtonomne in spoštovane...*". Ker se tako lahko tudi Slovenija nadeja zadovoljnih in srečnih prebivalcev, solidarnega in zaupljivega okolja ter visokih vrednosti pomembnih razvojnih kazalnikov.

Takšnim željam se pridružujeva tudi

Jana S. Javornik, odgovorna urednica
Janez Šušteršič, direktor

Povzetek

Primerjava porazdelitve slovenskega prebivalstva v štiri dohodkovne razrede kaže, da je prišlo v Sloveniji v obdobju 1998–2002 do pozitivnih sprememb v socioekonomski stratifikaciji družbe. Potrjuje pozitiven premik v zmanjšanju neenakosti in revščine, ki ga za to obdobje kažejo tudi drugi kazalniki (stopnja tveganja revščine, Ginijev količnik, razmerje kvintilnih razredov 80/20). To kažejo tako podatki o rasti dohodka v posameznih razredih (ob povprečnem realnem povečanju dohodka na osebo za 14,7% v obravnavanem obdobju se je ta najbolj povečal v nižjem razredu, najmanj pa v višjem razredu) kot podatki o porazdelitvi oseb v dohodkovne razrede (povečal se je delež prebivalcev v gospodinjskih, ki jih je po uporabljeni metodi določitve razredov možno uvrstiti v srednji razred). Razlike v dohodkih so se zmanjšale in nekateri iz nižjega in spodnjega srednjega razreda so se pomaknili navzgor. Podatkov in raziskav o tem, kako na socioekonomsko stratifikacijo in njene spremembe vpliva premoženje, ni.

V obdobju 1998–2002 sta se spremenili tako struktura dohodkov kot struktura izdatkov gospodinjstev. Dohodek iz delovnega razmerja je predstavljal bistveno manjši delež v dohodku nižjega dohodkovnega razreda (24,8% leta 2002) kot v povprečju (59,1%) ali pa v dohodku višjega dohodkovnega razreda (70,7%). Za pokojnine veljajo obratne ugotovitve. V obdobju 1998–2002 se je delež pokojnin v skupnih dohodkih nižjega razreda povečal, delež dohodkov iz delovnega razmerja pa zmanjšal. Spremenjena struktura izdatkov (ter povečanje realne vrednosti dohodkov) kaže izboljšanje dohodkovnega položaja slovenskih gospodinjstev in spremembe načina življenja. Delež izdatkov za hrano se je pri vseh štirih razredih znižal (za 2,2 o. t.), zmanjšal se je tudi delež izdatkov za transport, in sicer za 2,1 o. t. Povečal se je delež izdatkov za komunikacije (za 2,1 o. t.), deleža izdatkov za stanovanje in režijo ter rekreacijo in kulturo pa za 1,2 o. t. Za pokrite stanovanjskih stroškov (stanovanje, voda, ogrevanje, elektrika) so slovenska gospodinjstva leta 2002 namenila 19,3% svojih dohodkov, kar je nekoliko manj od povprečja EU25 (21,4%). Izkaže se, da je vzorec porabe slovenskih gospodinjstev podoben vzorcu zahodnoevropskih držav EU.

Najpomembnejši vir dohodka prebivalstva so bili v tem obdobju dohodki iz delovnega razmerja. V letu 2002 so predstavljali 59,1% vseh virov tekočega denarnega dohodka in so se v primerjavi z letom 1998, ko so znašali 59,7% vseh virov, rahlo znižali. V obdobju 1998–2005 so plače realno rasle po stopnji 2,2% povprečno letno. Dohodke, nižje od povprečne plače, prejema dobri dve tretjini vseh prejemnikov plač; v obdobju 1998–2002 ni bilo v tem deležu praktično nobenih sprememb. Delež zaposlenih, katerih dohodki so nižji od 40% povprečne plače (minimalna plača, uvedena leta 1995, je znašala 40% povprečne plače), se znižuje od leta 1995, ko je bil najvišji in je znašal 7,4%; leta 2002 je bil delež zaposlenih z dohodki, nižjimi od 40% povprečne plače, le še 3,7% vseh zaposlenih.

Drugi najpomembnejši vir tekočih dohodkov prebivalstva so denarni prejemki iz javnih virov (tj. iz proračunov in socialnih zavarovanj). V letu 2005 je v slovenski zakonodaji obstajalo sedemdeset različnih denarnih prejemkov, ki so bili opredeljeni kot zakonska pravica. V obdobju 1993–2004 jih je bilo sedem ukinjenih, trinajst na novo vpeljanih, število njihovih prejemnikov pa se je stalno povečevalo. Tako se je v tem obdobju število izplačevanih denarnih prejemkov povečalo za 25%, kar pomeni za 2,1% povprečno letno, sredstva zanje pa so realno rasla po stopnji 4,0% povprečno letno. Pomemben vpliv na rast števila prejemkov so imele sistemske spremembe v zakonodaji. V strukturi skupnega števila denarnih prejemkov so na prvem mestu upokojeanci (43,2%), sledijo jim starši (20,7%). Tudi v strukturi celotnih sredstev za denarne prejemke je bil leta 2004 največji delež sredstev namenjen upokojeancem (49,6%).

Po podatkih ankete o porabi v gospodinjskih se je v obdobju 1998–2002 po ocenah vprašanih v večini gospodinjstev dohodkovni položaj nekoliko izboljšal. Čeprav je leta 2002 s 'težavami' (z velikimi težavami, s težavami in z nekaj težavami) shajalo 76,5% oseb, je njihov delež v obdobju 1998–2002 upadel za 3,1 o. t., delež tistih, ki so shajali 'z velikimi težavami' in 's težavami', za 5,0 o. t., delež oseb, ki so z dohodkom shajali 'z velikimi težavami', pa za 2,1 o. t. Po podatkih SJM se je v letu 2004 prezadolžilo 18,1% oseb (pogosto in včasih), kredite je brez težav odplačevalo 36% oseb, 42,1% pa se jih sploh ni zadolžilo. V nižjih dohodkovnih razredih je delež prezadolženih še večji; zanje je zadolževanje največkrat že tudi prezadolževanje.

Tudi javnomnenjski podatki kažejo, da se je v obdobju 1995–2005 zadovoljstvo prebivalcev z njihovim materialnim stanjem povečalo, še zlasti po letu 2000. Z dohodkovnim položajem je bilo leta 2005 zadovoljnih 50,3% oseb, nezadovoljnih pa 14,8%. Delež oseb, zadovoljnih z materialnim stanjem, se je v obdobju 1995–2005 povečal (za 21,3 o. t.). Nasprotno se je delež oseb, ki so s svojim materialnim stanjem nezadovoljne, v istem obdobju zmanjšal (za 15,7 o. t.).

Stopnja tveganja revščine se v zadnjih letih znižuje; v obdobju 1998–2003 se je znižala za 1,8 o. t. Preračunana z dohodki v naravi je leta 2003 znašala 10% in je bila za 1,7 o. t. nižja od stopnje, preračunane brez dohodkov v naravi, v obdobju 1998–2003 pa v povprečju za 2 o. t. (samozaposlenim so dohodki v naravi stopnjo tveganja revščine v obdobju 1998–2003 znižali za kar 8,4 o. t.). Med vsemi državami EU25 ima Slovenija drugo najnižjo stopnjo tveganja revščine (na prvem mestu je Češka z 8%; v povprečju držav EU25 znaša 15%), sledijo Luksemburg in Finska z 11-odstotno ter Madžarska in Nizozemska z 12-odstotno stopnjo tveganja revščine.

K zmanjševanju tveganja revščine znatno pripomorejo socialni transferji. Brez socialnih transferjev (in s pokoj-

ninami, vključenimi v dohodek) bi bila stopnja tveganja revščine v Sloveniji 16,2-odstotna (v EU25 pa 26-odstotna). K zmanjševanju tveganja revščine znatno prispevajo predvsem pokojnine. Če bi prebivalstvo ne bilo deležno socialnih transferjev, niti pokojnin, bi bila stopnja tveganja revščine leta 2003 kar 36,9-odstotna.

Med vsemi kategorijami in socioekonomskimi skupinami dosežejo najvišjo stopnjo tveganja revščine osebe, stare nad 65 let, ki živijo same (39,9%), sledijo jim brezposelni moški (38,8%). Stopnja tveganja revščine je bila v obdobju 1998–2003 višja med ženskami (leta 2003 11,4 odstotkov, pri moških pa 8,6 odstotkov). Glede na tip gospodinjstva so največjemu tveganju revščine izpostavljena enočlanska gospodinjstva. Glede na stanovanjsko razmerje pa je stopnja tveganja revščine najvišja med najemniki (23,5% leta 2003).

Slovenci in Slovenke se po lastnih ocenah ne počutijo socialno izključene; kot razloge, zaradi katerih nekateri ljudje v družbi živijo v pomanjkanju, najpogosteje navajajo eksterne dejavnike. Kvantitativnega empiričnega raziskovanja pojava izključevanja (kot kopičenja prikrajsanosti z distribucijskega in relacijskega vidika) je v Sloveniji zelo malo, predvsem zaradi pomanjkanja podatkovnih baz. Intervjuji z osebami iz ranljivih skupin (Trbanc, 2003) so pokazali visoko stopnjo (družinske) reprodukcije vzorcev, ki vodijo v ranljivost. Položaj opazovanih ranljivih skupin z vidika zaposlovanja in vključenosti na trg dela je izrazito slab (zelo malo jih je zaposlenih, veliko dolgotrajno brezposelnih in neaktivnih, pogosto opravljajo občasna dela in dela na črno). V Sloveniji se čuti socialno izključene 5,6% populacije (kar je najmanj med državami EU25, kjer je povprečje 12,4%). Občutek socialne izključenosti je močno povezan z izkušnjo brezposelnosti in z resnimi finančnimi težavami, še bolj pa s stanjem večkratne prikrajsanosti (deprivacije). Anketiranci vzroke socialne izključenosti v večji meri pripisujejo nepravilnosti v družbi kot pa lenobi ali pomanjkanju volje.

Prebivalcem Slovenije so najpomembnejši vir opore prijatelji, sledijo člani družine in ožjega sorodstva. Ko se ljudje soočamo s problemi in stiskami, iščemo pomoč in oporo pri drugih ljudeh. Slovenske raziskave omrežij socialnih opor (Novak in dr., 2004) kažejo, da med prebivalstvom Slovenije ni pomembnih razlik v strukturi članov omrežij; razlike so predvsem v velikosti posameznih vrst omrežij. Prebivalci imajo v svojem socialnem omrežju povprečno 6,5 oseb. Obseg omrežja se povečuje z višanjem izobrazbe. Z zahtevnostjo opor se število članov omrežij manjša (najobsežnejše je omrežje v primeru druženja, najmanjše pa pri finančni opori). Najpomembnejši vir opor je prijatelj; drug pomemben vir predstavljajo člani družine in ožjega sorodstva. Omrežja socialnih opor so družinocentrična. Družina je zaradi tega zelo obremenjena, še posebej ženske v njej. Osebnostne opore so tudi ranljive, kar je še posebej očitno pri revnih, katerih omrežja vseh opor so sploh najmanjša. Najboljša zaščita pred razpadom omrežij opor je torej vzpostavljena komplementarnost z institucionalnim

oziroma formalnim omrežjem; s komplementarnostjo obeh vrst opor je učinkovitost opor optimalna.

Slovenija ima v EU25 četrto najnižji delež odraslih oseb (18–59 let), ki živijo v gospodinjstvih brez zaposlitve (leta 2005 6,7%; EU25 10,2%). Stopnja zaposlenosti prebivalstva (15–64 let) se je v obdobju 1999–2005 zvišala (za 3,8 o. t.). V letu 2005 je znašala 66% in je bila nad povprečjem EU25. Stopnja anketne brezposelnosti je bila leta 2005 6,5%, kar je manj od povprečja EU25 (8,7%). Po stopnji dolgotrajne brezposelnosti se Slovenija (leta 2005 3,1%; EU25 3,9%) uvršča na 11. mesto med članicami EU25. V obdobju 2000–2005 se je znižala stopnja registrirane brezposelnosti tudi v večini slovenskih (statističnih) regij, prav tako so se zmanjšale medregionalne razlike v stopnji registrirane brezposelnosti. Kljub znižanju brezposelnosti pa se ključni problemi trga dela niso bistveno zmanjšali: delež dolgotrajno brezposelnih ostaja visok, stopnja zaposlenosti starejših je še vedno nizka in stopnja brezposelnosti mladih še vedno relativno visoka.

Dostopnost storitev splošnega pomena in dobrin se izboljšuje. Storitve splošnega pomena so pomemben mehanizem zagotavljanja temeljnih človekovih pravic in vzpodbujanja socialne vključenosti. Pomembnost storitev splošnega pomena narekuje potrebo po njihovi regulaciji, saj jih mehanizmi trga ne morejo zagotoviti vsem in v zahtevani obliki. Pa vendar dostopnost v praksi še vedno omejujejo nezadostna mreža storitev in programov (premajhne kapacitete in neenakomerna regionalna pokritost), težave pri financiranju in pogosto slaba informiranost. To je za oblikovalce politik posebej pomembno dejstvo, saj dostopnost teh storitev in dobrin pomembno določa kakovost življenja in socialno vključenost ljudi.

Vključenost otrok v vrtce narašča, prav tako vključenost mladih v izobraževanje. Povečuje se tudi število študentov na terciarni ravni, s čimer Slovenija že dosega raven tistih držav članic EU25, ki imajo najvišje razmerje števila študentov do števila prebivalcev: razmerje števila študentov na 1000 prebivalcev je leta 2004 doseglo 56,2% (leta 1995: 24,1), razmerje do števila prebivalcev v starosti 20–29 let pa 37,9% (leta 1995: 16,4%). Javni izdatki za izobraževanje so, primerjalno gledano, v Sloveniji razmeroma visoki; večji delež javnih sredstev za izobraževanje kot druge evropske države namenimo za štipendije in druge oblike socialnih ugodnosti študentom. S šolstvom je precej zadovoljno tudi prebivalstvo; izobraževalnim ustanovam zaupajo, prav tako dobro ocenjujejo možnosti izobraževanja.

V primerjavi z nekaterimi evropskimi državami ima Slovenija manj kadrovskih in drugih zdravstvenih zmogljivosti. Po številu zaposlenih zdravnikov na 100.000 prebivalcev se zaostanek Slovenije za evropskim povprečjem povečuje. Tudi po številu zobozdravnikov na 100.000 prebivalcev se Slovenija uvršča v spodnjo polovico držav EU25. Čeprav jih na nekaterih področjih primanjkuje, pa se po številu medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov na 100.000 prebivalcev Slovenija uvrsti v zgornjo polovico držav

EU25. Tudi po številu bolniških postelj se kaže slovensko zaostajanje; v letu 2004 smo imeli 479,9 bolniških postelj na 100.000 prebivalcev (495,5 v letu 2003; 574,1 v letu 1995). Nerešen problem so že dlje časa čakalne dobe. Celotna sredstva, namenjena za zdravstvo kot delež v BDP, so višja kot v povprečju držav EU; preračunano na prebivalca pa Slovenija močno zaostaja. V strukturi celotnih izdatkov za zdravstvo se je v obdobju 1997–2003 zmanjšal delež javnih izdatkov (z 79,2% v letu 1997 na 76% v letu 2003), delež zasebnih izdatkov pa se je povečal z 20,8% v letu 1997 na 24,0% v letu 2003. Kljub temu so zasebni izdatki v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami EU še vedno nizki; v strukturi zasebnih izdatkov je skoraj 60% izdatkov kritih iz naslova prostovoljnih zdravstvenih zavarovanj. Prebivalstvo zdravstveni sistem na lestvici 0–10 ocenjuje z oceno 4,75; z njim so bolj zadovoljni starejši in manj izobraženi.

Dostopnost socialnovarstvenih storitev zmanjšujejo nezaostna mreža storitev in programov, težave pri financiranju in pogosto slaba informiranost potencialnih uporabnikov. Mreža storitev centrov za socialno delo, posebnih socialnih zavodov za odrasle in zavodov za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami je že dlje časa nespremenjena. Mreže varstveno-delovnih centrov za odrasle osebe z motnjami v telesnem in duševnem razvoju in domov za starejše pa so v zadnjih desetih letih doživele obsežne širitve, tako po kapacitetah kot po številu enot. Ponudba storitev se je pričela širiti z zasebniki in nevladnimi organizacijami zlasti po letu 2000. Podaljševanje življenjske dobe, naraščanje števila starih in spremenjene (z)možnosti družin za njihovo oskrbo intenzivno večajo obseg potrebnih storitev dolgotrajne oskrbe. V Sloveniji je bilo v letu 2005 v domovih za starejše 4,4 mest (skupaj z mesti v posebnih socialnovarstvenih zavodih pa 5,3 mest) na 100 prebivalcev, starejših od 65 let, kar kaže, da ne odstopamo bistveno od bolj razvitih evropskih držav. Zaostaja pa po obsegu oskrbe na domu in drugih neinstitucionalnih oblikah pomoči, saj je vanje vključenih manj kot 2% prebivalcev, starejših od 65 let. Zaradi razlik v regionalni razvitosti in dostopnosti je za sprejem v domove za starejše v nekaterih okoljih čakalna doba daljša kot drugje. Celotni izdatki za dolgotrajno oskrbo so v letu 2004 znašali 1,13% BDP (0,88% BDP javni in 0,25% BDP zasebni izdatki). Od tega je bilo 60% izdatkov namenjenih storitvam dolgotrajne zdravstvene oskrbe in 40% storitvam dolgotrajne socialne oskrbe. Glede na višino javnih izdatkov smo primerljivi z EU15, zasebni izdatki pa predstavljajo manj kot četrtino vseh sredstev, ki so namenjena dolgotrajni oskrbi.

Zagotavljanje ustreznih in cenovno sprejemljivih bivalnih možnosti za vse prebivalce ostaja razvojni izziv. Skoraj 85% vseh prebivalcev živi v lastniških stanovanjih, ostali so bodisi uporabniki bodisi najemniki. Kot nalaga zakonodaja, mora država ustvarjati možnosti, da si lahko državljani pridobijo primerno stanovanje. Dostopnost stanovanj socialno šibkejšim skupinam se zagotavlja z mrežo neprofitnih stanovanj in z možnostjo pridobitve subvencije za plačilo najemnine. Obseg izgradnje neprofitnih stanovanj

je vse od leta 1995 zelo skromen in daleč pod potrebami in vsakoletnimi načrti. Odločitev o tem, koliko neprofitnih stanovanj bodo dodelile v najem in po katerih kriterijih, je prepuščena občinam. S sprejemom novega stanovanjskega zakona leta 2003 so se sicer nekoliko izboljšale možnosti subvencioniranja najemnin, vendar tudi te subvencije zaradi omejenosti na najemnike neprofitnih stanovanj ostajajo za marsikoga nedosegljive. Delež vseh stanovanj brez osnovnih napeljav se zmanjšuje. Kljub temu je ob popisu leta 2002 v stanovanjih brez centralnega ogrevanja še vedno živelo 16,4% vseh gospodinjstev, 5,2% v stanovanjih brez kopalnice in 4,8% v stanovanjih brez stranišča. V slabše opremljenih stanovanjih prebivajo zlasti gospodinjstva v nemestnih naseljih, glede na lastništvo pa najemniki in podnajemniki.

Stopnja razširjenosti uporabe interneta je razmeroma visoka, za evropskim povprečjem pa zaostajamo po številu gospodinjstev s širokopasovno povezavo do interneta. Podatki kažejo, da so slovenska gospodinjstva med novimi članicami EU najbolj opremljena z internetom. Kot najpogostejše razloge odsotnosti interneta slovenska gospodinjstva navajajo odsotnost potrebe in želje, previsoke stroške opreme in dostopa, med pomembnimi razlogi pa je tudi pomanjkanje ustreznih znanj. V Sloveniji je imelo leta 2005 dostop do širokopasovne povezave 19% gospodinjstev, kar je manj od povprečja EU25 (23%) in povprečja EU15 (25%).

Zadovoljstvo z življenjem je razmeroma nizko, prav tako je nizko zaupanje (političnim institucijam in v ljudi). Socialni položaj anketiranca predstavlja prizmo, skozi katero ocenjuje dogajanje v širši družbi, po drugi strani pa se družbeno dogajanje odraža na navidez zasebnih ravneh, kot so občutki življenjske sreče in zdravje posameznika. V povprečju so v Sloveniji z življenjem bolj zadovoljni tisti, ki: se počutijo zdrave, so poročeni (ali živijo v izvenzakonskih partnerskih zvezah) in imajo višji (samoocenjeni) družbeni status; razlike v zadovoljstvu glede na starost in spol so razmeroma majhne. Raziskave kažejo, da na izraženo zadovoljstvo (vedno bolj) pomembno vplivajo tudi zaposlitev (plačano delo), njena kakovost in delovna avtonomija. Visoko je zaupanje v družino in izobraževalne ustanove, izrazito nizko pa v politične stranke, državni zbor in cerkev z duhovščino. Prav tako malo zaupamo drugim ljudem. Slovenija se uvršča v skupino držav z nizko stopnjo socialnega kapitala; prevladuje podoba egoističnega in nesolidarnega okolja. Kljub vsemu pa gledajo Slovenci in Slovenke na prihodnost z zmernim optimizmom in pozitivno ocenjujejo spremembe življenjskega standarda in življenjskih pogojev. A vendarle manj in v nižjih deležih, kot bi lahko pričakovali glede na statistično izmerjene spremembe.

Med vključenimi postsocialističnimi državami Slovenija glede na javnomnenjske ocene najmanj nakazuje tranzicijsko naravo. Deloma je pomaknjena v zahodnoevropski vzorec, zlasti na področju objektivnega in subjektivno zaznanega materialnega standarda gospodinjstev: ocene zadovoljstva, zlasti na osebni ravni, so v Sloveniji višje

kot v ostalih postsocialističnih državah, visok je občutek osebne varnosti in nekateri kazalniki splošnega standarda (na primer dostop do interneta). Višje kot ostale tranzicijske države iz skupine je tudi glede zaupanja in pogostosti druženja. Nizko je predvsem glede zadovoljstva, vpliva in avtonomije pri delu, h katerim so dodane tudi nizke ocene vpliva sindikatov.

Slovensko prebivalstvo se stara. Sredi leta 2005 je imela Slovenija dva milijona prebivalcev. Njihova povprečna starost je bila leta 2005 že 40,4 let. Razmerje med delovno sposobnim in delovno nesposobnim prebivalstvom se spreminja v korist slednjega. Staranje prebivalstva je posledica zniževanja rodnosti, podaljševanja življenja in nizkega selitvenega prirasta. Slovenija je v skupini evropskih držav z najnižjo rodnostjo; ta se znižuje že zadnjih sto let. Po stagnaciji v obdobju 1999–2003 se je leta 2005 zvišala na 1,26 otroka na žensko. Zniževanje rodnosti je povezano s številnimi spremembami v življenjskih pogojih ljudi. Pričakujemo, da se bodo te vrednosti v prihodnosti nekoliko povišale, a bodo še vedno pod vrednostmi, ki zadoščajo za pozitiven naravni prirast. Brez otrok ostane malo žensk, vendar število otrok upada z izobrazbo in zahtevnostjo poklica; rodnost je nižja v mestih kot zunaj mest. Slovenija se po pričakovanem trajanju življenja uvrsti v sredino lestvice evropskih držav in v spodnji del lestvice držav EU25; po uvrstitvi žensk je nekoliko boljša kot po uvrstitvi moških. Starost 65 let dočaka vedno več ljudi (887 žensk na 1000 živorojenih žensk in 748 moških na 1000 živorojenih moških). V Sloveniji je torej še veliko možnosti podaljševanja življenja, zlasti za moške. Po osnovni varianti (projekcije) naj bi se do leta 2050 pričakovano trajanje življenja ob rojstvu podaljšalo za moške na 79,8 let, za ženske pa na 85,2 leti. Selitveni prirast je nizek. Z 2,4% tujcev sredi leta 2005 sodimo med države z majhnim deležem tujcev (največji delež tujcev je v majhnih evropskih državah: Andora, Luksemburg, Liechtenstein in Švica imajo približno 22% tujcev). Velikost selitvenega prirasta se v Sloveniji spreminja skladno z gospodarskim razvojem oziroma možnostmi zaposlovanja; najmočnejši selitveni tokovi potekajo med Slovenijo in drugimi državami, nastalimi na območju bivše Jugoslavije. Državljanji teh držav so leta 2004 predstavljali 72% vseh priseljencev v Slovenijo. Selitve so značilnost mladih in so najpogostejše v obdobju, ko mladi iščejo zaposlitev in si ustvarjajo družine. Ker pa se vstop v zaposlitev odmika v višje starosti, oblikovanje družine z otrokom (otroki) pa prav tako, se povprečna starost tistih, ki se selijo, počasi, a vztrajno povečuje. V obdobju 1982–2004 se je povprečna starost tistih, ki so se selili znotraj Slovenije, povečala s 25 že na 30 let. Vprašanje, kakšna bo bilanca med bodočimi priselitvami in odselitvami, ostaja odprto.

Spremembe se dogajajo tudi v družini. Gospodinjstvo in družina sta namreč podvržena številnim spremembam - spremenjenim življenjskim potekom (podaljševanje mladosti in tudi starosti). Ena najbolj značilnih sprememb je opuščanje tradicionalnih poti v odraslost. Starševstvo, ki je eden ključnih znakov odraslosti, se med mladimi

vedno bolj premika proti tridesetim letom. Podatki kažejo, da mladi sicer cenijo partnerstvo in si želijo družine, a s starševstvom (ki ga določa normativni kompleks odgovornosti) vse bolj odlašajo in podaljšujejo življenje v izvornih družinah. Večja je tudi raznovrstnost družinskih oblik: zmanjšuje se število jedrnih (nuklearnih) družin, narašča pa število reorganiziranih in enostarševskih družin (več je mater z otroki kot očetov z otroki). Od srede sedemdesetih se zmanjšuje število porok (leta 2005 je bilo 2,9 poroke na 1000 prebivalcev), zvišuje se starost ob prvi poroki (z 22,5 leta 1980 na 28,2 leta 2005), zvišuje se starost mater ob rojstvu prvega otroka in povečuje število razvez. Narašča tudi število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze. Zunaj zakonske zveze se je v letu 1954 rodila dobra desetina otrok, leta 2005 se jih je tako rodilo že 46,7%. Take strukturne spremembe so sprva vodile k tezam o krizi družine, danes pa se razlagajo kot kazalniki uspešnega prilagajanja družin na spremenjene družbene razmere.

Starševstvo je za mlade skrbno pretehtana in zelo odgovorna odločitev, ki jo mladi postavljajo na konec izpolnjenih predpogojev (zaposlitev, stanovanje itd.), kar imenujemo 'nezlomljiva veriga' (Ule in Kuhar, 2002). Mladi kot najpomembnejši pogoj za odločitev navajajo nujnost, da se počutijo dovolj zrele za tako zahtevno vlogo, kot je starševstvo. V zadnjih desetih letih ni opaziti bistvenih razlik glede stališč o družinskem življenju. Večina jih še vedno meni, da je največja sreča v življenju gledati otroke, kako rastejo in da je življenje brez otrok prazno. Kljub temu pa tudi pri delitvi dela v družini ni opaziti znakov večje enakosti med partnerjema. Opravila, ki so že 'tradicionalno' vezana na ženske, ostajajo njihova 'naloga'. Ženske v starosti od 20 do 74 let tako za gospodinjstva opravila porabijo 2,5-krat več časa kot moški (ženske 5 ur dnevno), ki so zadolženi predvsem za manjša popravila v hiši. Ženske porabijo 88% svojega zasebnega časa za gospodinjstva opravila, moški 49%. Čeprav ženske opravijo večino dela, tega ne označujejo kot pravično (s čimer se strinjajo tudi moški). Pa vendar zaradi tega med partnerjema ne prihaja do večjih nesoglasij, kar kaže, da so ženske 'uspešno' ponotranjile neenako obremenitev. To so gotovo pomembni podatki, saj raziskave potrjujejo, da je od sodelovanja moških v družini v veliki meri odvisna odločitev ženske za otroka. K slednjemu pomembno prispevajo tudi možnosti uspešnega usklajevanja družinskih in poklicnih obveznosti, vendar pa javnomnenjski podatki kažejo, da je usklajevanje poklicnega in družinskega življenja predvsem ženskam velik problem. Kar polovica jih poroča o družinskem življenju kot stresnem, moški precej manj. Anketiranci odgovarjajo, da je usklajevanje obeh sfer precej zahtevno, ker je vsaka posebej časovno zahtevna. Višje izobraženim se zdi poklicna sfera časovno pogosto preobremenjujoča; nižje izobraženim pa se preobremenjujoča zdi domača sfera. Staranje prebivalstva in družinskih članov pomembno vpliva tudi na medgeneracijske odnose v družini. Veča se potreba po vzajemni pomoči in sodelovanju, kar pa ni povsem brez problemov – družine, še posebej ženske v njih, so zaradi tega pogosto preobremenjene.

Slovenija zaostaja za evropskim povprečjem po stopnjah delovne aktivnosti starejših (55–64 let) in mladih. Zaposlovanje teh skupin, zlasti starejših, ter dolgotrajna brezposelnost, ki se povečuje s starostjo, sta resen razvojni problem. Rezerve za povečanje stopenj delovne aktivnosti imamo na področju večje zaposlenosti mlajše in starejše populacije. Za povečanje delovne aktivnosti mladih (15–24 let) je treba zmanjšati brezposelnost mladih. Stopnjo delovne aktivnosti starejših je treba povečati s povečanjem spodbud za podaljševanje delovne aktivnosti in z oblikovanjem strategij aktivnega staranja, ki bi vključevale tudi ukrepe, ki so usmerjeni v preprečevanje kroničnih bolezni in spodbujanje vseživljenjskega učenja.

Vizobraževanje se bolj vključujejo mlajši kot starejši zaposleni in bolj višje izobraženi kot tisti z nižjo izobrazbo. Raziskava Andragoškega centra Slovenije (ACS) o pismenosti odraslih in njihovi vključenosti v izobraževanje iz leta 2004 kaže, da je delež odraslih, ki se izobražujejo, v Sloveniji v letu 2004 znašal 37% in se je glede na leto 1998 povečal. Vključenost odraslih v izobraževanje je višja med moškimi, med bolj izobraženimi, med zaposlenimi ter med mlajšimi. Vključenost oseb z visoko izobrazbo je bila leta 2004 skoraj šestkrat višja od vključenosti oseb z nižjo stopnjo izobrazbe, vključenost oseb v starosti 50–65 let pa kar dvakrat nižja od vključenosti oseb v starosti 20–49 let.

Stari so skupina prebivalcev s pričakovano najvišjo stopnjo kronične zbolewnosti in bolezenskih stanj. Pogosteje obiskujejo zdravnika, imajo višje stopnje hospitalizacije, porabijo več zdravil in medicinskotehničnih pripomočkov. Pri njih prevladujejo kronične bolezni, med katerimi izstopajo bolezni srca in ožilja, neoplazme in poškodbe. Te bolezni so tudi vodilne med vzroki umrljivosti, manjzmožnosti in hospitalizacije, njihova obravnava pa zahteva največ kadrovskih, materialnih in finančnih resursov. S starostjo se močno slabša tudi oralno zdravje s pojavom bolezni zobnih in obzobnih tkiv ter izgubo zob. Manj kot ostalim skupinam jim je namenjene preventivne skrbi, in sploh je slovenski zdravstveni sistem relativno slabo odziven na njihove specifične potrebe.

Stari se soočajo s problemi izključenosti oziroma izrinjenosti. Tretja generacija je družbeno precej nizko vrednotena, njeni potenciali pa pogosto prezrti in zanemarjeni. Omrežja socialne opore starih se po 65. letu starosti močno zožijo, viri opore se vedno bolj spreminjajo. Z viri opore so najmanj opremljene starostnice, ki živijo same. Prevladujeta predvsem družinska oziroma sorodniška oskrba starih; ti so torej 'odvisno samostojni'. Obremenjenost neformalnih omrežij opore, predvsem žensk, je velika. Delež starih, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, se močno povečuje; po ocenah naj bi bilo v Sloveniji leta 2004 dolgotrajne oskrbe potrebnih 58.000 prebivalcev, kar je skupaj 19% prebivalcev v starosti 65 let in več. Ponudba in povpraševanje po posameznih storitvah za stare sta v neskladju. Do sedaj je Slovenija krepila predvsem institucionalno oskrbo, manj pa oskrbo na domu. Slednja se je začela razvijati šele konec

devetdesetih let. Poseben problem, s katerim se stari soočajo pogosteje, je tudi revščina; pod mejo revščine je leta 2003 živelo skoraj dvakrat več starih (19,2%) kot celotne populacije (10,0%). Najbolj so z revščino ogroženi stari, ki živijo v nelastniških stanovanjih (po podatkih ankete Urbanističnega inštituta več kot polovica starih živi sama, najpogosteje v najemniških stanovanjih do 50 m²), še posebej pa so ji podvržene stare ženske; leta 2003 jih je pod mejo revščine živelo 22,9% (moških 11,1%).

Projekcije kažejo, da se bo v Sloveniji v obdobju do leta 2050 delež oseb, starih 65 let in več, podvojil, delež oseb, starih 85 let več, pa potrojil. To bo pomembno vplivalo na povečevanje potreb in izdatkov za pokojnine, za zdravstvo, dolgotrajno oskrbo in za druge, s staranjem in starostjo povezane izdatke. Odgovor na vprašanje, kako povečati delovno aktivnost oseb, starih 55 let in več, je zato ena pomembnejših nalog in velik razvojni izziv.

Sklep

Obdobje devetdesetih so zaznamovale velike spremembe na gospodarskem in socialnem področju. Te so neposredno in posredno vplivale na življenjske pogoje slovenskih prebivalcev in kakovost njihovega življenja. Kljub morda drugačnim pričakovanjem pričujoče analize portretirajo razmeroma ugodno sliko, ki kaže, da je Sloveniji uspelo ohraniti razmeroma visoko raven kakovosti življenja. Veliko kazalnikov razvoja je, zlasti v primerjavi z drugimi državami, pa tudi skozi čas, dobrih ali celo zelo dobrih. Morda v nasprotju s pričakovanji se pozitivno spreminjajo tudi zaznave slovenskih prebivalcev. Te so sicer praviloma nižje od drugih ('objektivnih') kazalnikov, a vendarle odražajo zmeren optimizem; odslkavajo podobo družbenih sprememb, kakršno ima slovenska javnost. Ljudje so tako npr. bolj zadovoljni z izobraževalnim sistemom kot pa z zdravstvenim in bolj zaupajo neformalnim institucijam kot političnim.

Kljub razmeroma pozitivni razvojni sliki pa se še vedno kažejo nekateri razvojni problemi in izzivi. Stopnja tveganja revščine je sicer druga najnižja v EU25, a so ji stari (zlasti ženske), ki živijo sami, in brezposelni moški še vedno močno izpostavljeni. Naslednji razvojni problem je dolgotrajna brezposelnost, ki se najpogosteje pojavlja v kombinaciji s starostjo in z nizko izobrazbo. Še vedno je nizka vključenost v izobraževanje in usposabljanje pri nižje izobraženih in starejših. Pomurska, Podravska in Zasavska regija ostajajo regije z visokimi stopnjami registrirane brezposelnosti. Zaradi premajhnih prostorskih in kadrovskih kapacitet, slabe regionalne pokritosti, neustreznih finančnih sredstev so razlike v dostopnosti do storitev in dobrin še vedno prisotne. Potrebe so pogosto večje od ponudbe. Najbolj očiten primer so čakalne dobe v zdravstvu in razlike med osebami, ki so sprejete v institucionalno oskrbo, in tistimi, ki ostajajo doma; oskrbovanci v institucijah imajo namreč boljši dostop do zdravstvenih storitev, deležni pa so tudi večjega obsega socialnovarstvenih storitev.

Velik razvojni izziv je zagotavljanje ustreznih, predvsem pa cenovno sprejemljivih bivalnih možnosti; obseg izgradnje neprofitnih stanovanj je od leta 1995 zelo skromen in bistveno nižji od potreb prebivalstva.

Zaupanje v druge ljudi je v Sloveniji med najnižjimi, prav tako zaupanje institucijam (predvsem političnim). Omrežja socialnih opor kot pomemben element življenjskega standarda in kakovosti življenja so sicer močna, a so družinocentrična in zelo obremenjena. Pri skupini revnih je tudi družina malo vključena; revni imajo sploh precej šibkejša omrežja glede na celotno prebivalstvo. Glede na (pre)obremenjenost družin v slednjih še vedno ni opaznejših znakov enakosti med partnerjema. Še več; opravila, ki so 'tradicionalno vezana' predvsem na ženske, ostajajo pretežno v njihovi 'pristojnosti'. Neformalna družinska skrb in nega starih ljudi je pomemben segment družinskega življenja, vendar največkrat ostaja 'tipična' naloga žensk, kar še dodatno otežuje možnosti usklajevanja njihovih družinskih in poklicnih obveznosti.

Stopnja socialnega kapitala je nizka, mehanizmov in načinov, kako povečati socialni kapital v družbi, ki jo zaznamujeta pol stoletja socializma in umeščenost v srednjeevropski kulturni in politični prostor, pa še vedno ne poznamo.

Uvod

Glavni namen projekta, objavljenega v *Socialnih razgledih*, je analitičen portret razvoja slovenske družbe, družbene klime in razmer ter razvojnih trendov, ki vplivajo na družbeno kohezijo. *Socialne razgledne* tvorijo konceptualna izhodišča, dve obsežni vsebinski poglavji in statistična priloga. Nabor uporabljenih kazalnikov temelji na statističnih podatkih Statističnega urada RS, Evropskega statističnega urada, Inštituta za varovanje zdravja RS, Andragoškega centra Slovenije, na preračunih sodelavke in sodelavcev Inštituta za ekonomska raziskovanja ter na javnomnenjskih podatkih Centra za raziskovanje javnega mnenja pri Fakulteti za družbene vede.

V **Konceptualnih izhodiščih** pojasnjujemo ključne koncepte, ki jih pri pripravi *Socialnih razgledov* uporabljamo kot osnovno terminološko orodje in vodilo. V skladu z namenom in s ciljem projekta smo - kot enega izmed številnih blaginjskih konceptov - izbrali koncept družbene kohezije, kot jo na tem mestu opredelimo in operacionaliziramo.

Prvo poglavje **Kako živimo** (p)ostaja stalnica *Socialnih razgledov* in predstavlja objektivno sliko in subjektivne ocene življenjskih pogojev v Sloveniji. Poglavje obsega devet medsebojno povezanih vsebinskih sklopov, ki vsak s svojega zornega kota osvetljujejo življenjske pogoje slovenskega prebivalstva in spremembe teh pogojev, večinoma po letu 1995. Obravnavamo življenjske pogoje slovenskega prebivalstva kot celote, nekatere trende in spremembe v življenjskih pogojih pa predstavljamo po štirih dohodkovnih razredih (nižji, spodnji srednji, zgornji srednji in višji razred), ki smo jih za potrebe tega projekta oblikovali na osnovi podatkov ankete o porabi v gospodinjstvih (APG 1998–2002). Predstavljamo dejavnike, ki po našem mnenju pomembno so-določajo kakovost življenja ljudi in njihovo zadovoljstvo: dohodek, zaposlitev, dostop do javnih storitev in dobrin, revščino, omrežja socialne opore slovenskega prebivalstva in socialno izključenost, na koncu pa analiziramo še javnomnenjski utrip skozi subjektivne zaznave življenjskih pogojev v Sloveniji.

Drugo poglavje **Slovenija – dolgoživa družba** namenjamo tematski analizi aktualnih razvojnih trendov in izzivov. V prvih *Socialnih razgledih* se ukvarjamo s staranjem in z njim povezanimi implikacijami. Poglavje izpostavlja ključne razvojne izzive, priložnosti in probleme, ki nastajajo zaradi staranja družbe ali pa jih staranje pospešuje. Poglavje, ki ga sestavlja osem vsebinsko povezanih in prepletenih sklopov, prinaša obilico pomembnih elementov in nastavkov za oblikovanje politik, na osnovi katerih v zadnjem sklopu zastavimo ključne razvojne izzive in predlagamo razvojne usmeritve in ukrepe.

V Sloveniji razpolagamo s številnimi relevantnimi podatki, ki omogočajo preučevanje socialnega razvoja. Vendar te podatke zbirajo različne institucije in podatki največkrat ostajajo razdrobljeni. Kazalnike področij, ki jih prikazujemo v *Socialnih razgledih* in jih nismo uporabili v tekstu, objavljamo v **Statistični prilogi**. V njej predstavljamo nabor podatkov, ki vsak zase in po skupinah predstavljajo podobo in razsežnosti socialnega razvoja. Pripravili smo jo v sodelovanju s sodelavkami in sodelavci Statističnega urada RS in Inštituta za varovanje zdravja RS. Predstavljamo tiste podatke, ki smo jih zbrali in pripravili do konca junija 2006.

Konceptualna izhodišča

Dinamika in kompleksnost ekonomskih in socialnih sprememb sodobnih družb povečujeta družbeno negotovost in individualna tveganja. Življenjski poteki so vedno manj predvidljivi in stabilni. Družba iz vertikalno strukturirane (tj. iz razredne družbe s skupinami na vrhu socialne strukture in skupinami na dnu te strukture) prehaja v vedno bolj horizontalno. Pomembneje kot to, ali so posamezniki oziroma skupine zgoraj ali spodaj, je, ali so v centru – ali so torej centralne, v družbeno dogajanje vključene družbene skupine, ali pa na periferiji in zato marginalne oziroma iz družbenega dogajanja izključene družbene skupine. Ne spreminjajo se torej le opredelitve in kazalniki blaginje, pač pa tudi sam družbeni kontekst proučevanja blaginje.

Blaginjski koncepti izgubljajo specifičnost in jasnost; razmejitve med posameznimi koncepti so vedno manj jasne. Kot posledica pojmovnih neskladij so vedno bolj izražene težave z operacionalizacijo, in s tem tudi z omejenostjo interpretacij. Renesansa klasičnih socioloških konceptov, ki so usmerjali tudi pripravo Socialnih razgledov, povzroča številne pojmovne šume in odpira številne lingvistične zadrege.

Družboslovje ponuja več možnih pristopov k izražanju in empiričnemu merjenju/spremljanju blaginje.

Kot pravi Parsons (1995, v Mandič, 2005: 112), mora biti "problem definiran, strukturiran, umeščen znotraj določenih meja in poimenovan". Koncepti so kot pomemben okvir proizvodjanja znanja in podatkov v funkciji 'družbene diagnoze' (Bauman, 2001 v Mandič, 2005) in kot taki pomembna opora upravljanju družbenih procesov. Znanost in javne politike se vedno izraziteje zlivajo; vedno bolj je jasna moč politike, da družbene pojave imenuje in razlaga na svoj način. Javne politike namreč razvijajo njim lastno 'blaginjsko retoriko', v kateri pa je pomembno ne le tisto, kar je izgovorjeno, ampak tudi tisto, "kar je zamolčano in kar obkroža tišino" (Culpit, v Mandič, 2005: 127).

Koncepti so kot terminološko orodje analize družbenih pojavov in klasifikacije predmetov opazovanja odvisni predvsem od pripoznave in artikulacije družbenih problemov v prostoru in času, v konkretnem družbenem kontekstu torej. Zaradi intenzivnih družbenih sprememb je v političnem jeziku v zadnjih dveh desetletjih močno narasla raba kompleksnih, pogosto prekrivajočih se konceptov, med katerimi so za *Socialne razglede* ključni koncepti družbene kohezije, socialne izključenosti/vključenosti, socialnega kapitala, socialnih omrežij itd. Pri poimenovanju razvojno relevantnih problemov je bila politiki namreč na voljo vrsta klasičnih družboslovnih pojmov oziroma konceptov, ki pa se, zaradi izločenosti iz njihovega 'izvornega okolja družbenih ved' (Novak, 2001), večkrat uporabljajo precej samovoljno. Mandič (2005) tako na primeru blaginje ugotavlja večplastnost in prepletenost procesov oblikovanja konceptov; znanstvenemu in političnemu toku¹ artikuliranja konceptov blaginje in družbenih vprašanj se pridruži še upravno-statistični² tok oblikovanja konceptov; ti se med seboj vedno bolj mešajo in prepletajo.

Ker v *Socialnih razgledih* portretiramo slovensko družbo, klimo in življenjske pogoje v njej, smo se pri pripravi prvih

Socialnih razgledov soočili z dilemo, kako povezati obstoječe, 'razpoložljive' koncepte s specifično operacionalizacijo posameznih vključenih in predstavljenih pojmov; ti se namreč v veliki meri ne le prepletajo, ampak celo prekrivajo. V skladu s pragmatičnim ciljem projekta prispevati k oblikovanju politik smo se odločili za enega od blaginjskih konceptov – družbeno kohezijo (za razpravo gl. Mandič, 2005 in Filipović, 2005).

Zavedamo se, da se izraz družbeno kohezija uporablja na različne načine in ni naš namen posegati v konceptualni diskurz. Zaradi jasnosti v nadaljevanju publikacije predstavljenih izsledkov in da bi se izognili pretiranemu poenostavljanju, pa na tem mestu prikazujemo koncept družbene kohezije, kot smo ga operacionalizirali za potrebe *Socialnih razgledov*.

Koncept družbene kohezije je eden temeljnih konceptov sociologije, ki se je v zadnjih dvajsetih letih uveljavil kot pomemben v diskurzu evropske in nacionalnih politik. Vendar pa so med klasičnim (sociološkim) pojmovanjem kohezije in 'novim' opredeljevanjem v sodobnem političnem diskurzu precejšnje razlike. Durkheim npr. pojmuje

¹ Blaginja se v prvem kaže kot predmet znanosti, v drugem pa kot tisto, kar dobi zadostno podporo zadevnih akterjev, da se uvrsti na dnevni red politik (Mandič, 2005: 126).

² Statistični tok oblikovanja konceptov ima v evropskem prostoru javnih politik pomemben vpliv; predstavljajo ga namreč velike, centralno vodene standardizirane podatkovne zbirke z obsežnim naborom upravnih in drugih statističnih kazalnikov, ki so uporabni tudi za spremljanje – in s tem opredeljevanje – družbene blaginje.

družbeno kohezijo kot povezanost v družbi. Je proces, ki se udejanja na mikro ravni prek občutkov povezanosti in skupinske identitete. Lockwood (1999) uporablja termin družbene kohezije za opisovanje jakosti primarnih in sekundarnih mrež na mikro in mezzo družbenem nivoju, tj. trdnost vezi predvsem v primarnih družbenih odnosih. Münch (2002) razume družbeno kohezijo v kontekstu socialnih omrežij. Vendar pa sam pojem le ni razumljen tako zelo ozko, ampak je razvidno, da vključuje tudi druge dimenzije, ki delajo koncept širši od samih vezi (gl. Filipović, 2005). Modernejša pojmovanja koncept zelo razširijo, kar povzroča nepreglednost spoznavnega polja. V diskurzu sodobne evropske politike se kohezija namreč zliva v skupni problemski okvir skupaj z izključenostjo. Kompleksno in široko definicijo družbene kohezije, ki jo uporabljamo v *Socialnih razgledih*, podata tudi Forrest in Kearns (2001). Družbeno kohezijo obravnavata kot koncept, sestavljen iz petih dimenzij: (1) skupne vrednote in državljanska (civilna) kultura; (2) družbeni red in družbena kontrola; (3) solidarnost, manjšanje razlik v družbi; (4) socialna omrežja in socialni kapital; (5) navezanost na kraj oz. prostor.

Družbena ali socialna kohezija

Angleški izraz 'social cohesion' prevajamo kot 'družbena kohezija' in ne kot 'socialna kohezija'. Pojem 'družbena kohezija' se namreč nanaša na vse vidike družbenega življenja, predvsem na področje primarnih vezi, solidarnosti, skupnih vrednot, zavezanosti družbi ter na zaupanje v družbi.

Družbena kohezija, kot jo operacionaliziramo v *Socialnih razgledih*, ima dve razsežnosti: (1) 'socialno izključenost' in vključuje vprašanja neenakosti in razhajanj v družbi; in (2) 'socialni kapital' in vključuje tudi vidike družbenih povezav in vezi. Socialno izključenost in socialni kapital opredeljujemo in razumemo kot dva delna vidika družbene kohezije. Tako razumevanje se nam je zdelo najbolj pragmatično, operativno in prilagojeno potrebam ter ponudbi javnih statistik.

Socialna izključenost

Kot smo že napisali, se s konceptom družbene kohezije izrazito povezuje koncept socialne izključenosti. Razmejitev je izrazito nejasna v političnem diskurzu, kjer se v nekaterih primerih koncepta uporabljata celo kot sopomenska (Filipović, 2005: 168). Zaradi večpomenskosti je ta koncept zelo dovzeten za rabo (in tudi zlorabo) v politične in ideološke namene. Bistvo pristopa k proučevanju socialne izključenosti je proučevanje družbene neenakosti skozi družbeno polarizacijo na horizontalnem nivoju, med tistimi 'znotraj' in tistimi 'zunaj' oziroma tistimi 'v centru' in tistimi 'na periferiji' torej.

Angleška izraza 'social exclusion/inclusion' je možno prevajati bodisi kot *družbena* ali kot *socialna* izključenost (vključenost). Razlika je v širini predmeta opazovanja, saj se družbena izključenost nanaša na vse aspekte družbenega življenja (na primer tudi na družbeno stratifikacijo), medtem

ko se socialna izključenost nanaša predvsem na vidike, ki so povezani z (re)distribucijo dobrin, možnosti in priložnosti ter z doseganjem eksplicitnih standardov družbene pravičnosti. 'Družbena izključenost' je torej širši pogled in vključuje tudi socialno izključenost. Ker pa opazujemo in proučujemo predvsem procese in mehanizme izključevanja iz splošnih družbenih dobrin, institucij, možnosti in priložnosti (na to se nanašajo tudi politike vključevanja), je smiselno uporabljati izraz 'socialna izključenost'. Večina raziskovalcev tudi ugotavlja, da proučevanje socialne izključenosti dodaja starim konceptom (ki proučujejo v glavnem distribucijski vidik neenakosti) nove poudarke, predvsem relacijski vidik, ki poudarja pomembnost participacije tako v družbenem in političnem življenju kot v socialnih omrežjih (s tem pa usmerja pozornost na dejavnike družbenih neenakosti, ki so bili v sklopu tradicionalnih pristopov revščine, marginalnosti in diskriminacije zane-marjeni).

Ključne lastnosti in opredelitve socialne izključenosti lahko strnemo v štiri točke (gl. npr. Room, 1995; Atkinson, 1998; Sen, 2000; Mayes in dr., 2001; Muffels in dr., 2002):

1. S socialno izključenostjo razumemo izključenost oziroma slabo vključenost posameznikov ali skupin v sisteme političnega, ekonomskega in socialnega delovanja družb, v katerih živijo. Gre za izključenost oz. izključevanje pri dostopu do institucij in družbenih virov ter sodelovanja v njih, za izključevanje pri splošno razpoložljivih priložnostih in možnostih, ki so pomembne za posameznikovo materialno in socialno varnost ter zagotavljanje življenjskih virov in življenjskih pogojev. Socialno izključenost pogosto spremlja slaba vpetost posameznikov v mreže medosebnih odnosov in njihova slaba participacija v družbenem dogajanju (npr. politična, kulturna participacija).
2. Socialna izključenost je relacijski pojem, saj se vključenost ali izključenost posameznikov in skupin proučuje v odnosu do ostalih v družbi (podobno velja tudi za socialne pravice, ki so relacijske narave, saj se situacije in življenjski pogoji posameznikov in skupin tudi proučujejo v odnosu do ostalih v družbi).
3. Bolj kot na stanju socialne izključenosti je poudarek na procesih izključevanja, v katerih se kopičijo različne dolgotrajne prikrajšanosti in izključenosti v tako imenovani 'spirali tveganj'. Tu se posamezne oblike prikrajšanosti in izključenosti sopogojujejo in vodijo k drugim, vse bolj kompleksnim. Socialno izključevanje je multidimenzionalen pojav.
4. Poudarek pri proučevanju socialne izključenosti je na iskanju in razlagi vzrokov, ki sprožajo procese izključevanja, ter razlagi njihovih medsebojnih relacij. Sen (2000), na primer, deli socialno izključevanje na aktivno in pasivno. Pri aktivnem izključevanju gre za namerno zakonsko ali sistemsko izključevanje, ko določenim populacijskim kategorijam ali skupinam niso priznane vse pravice in možnosti, ki sicer veljajo v družbi - na primer, omejevanje statusa državljanstva beguncem ali ekonomskim migrantom, iz česar za slednje sledijo

številne druge omejitve, izključevanja in prikrajšanosti. Pri pasivnem izključevanju pa gre za izključevanja in prikrajšanosti, do katerih pride v različnih ekonomskih in socialnih procesih, pri katerih sicer ni namere izključevati (npr. ekonomska gibanja, ki povzročajo brezposelnost ipd.).

Pri proučevanju socialne izključenosti nas ne zanima le ugotavljanje skrajnih vrednosti družbene dihotomije (vključeni, izključeni), ampak tudi sam proces izključevanja, ki je postopen in kontinuiran. Dihotomija socialna vključenost-izključenost sicer predstavlja horizontalno polarizirano sliko družbe, z večinskim delom v običajne načine življenja vključenih posameznikov na eni strani in manjšim delom posameznikov ali skupin, ki zaradi različnih razlogov ostajajo izven teh prevladujočih vzorcev življenja in sodelovanja v družbenih institucijah (ali so iz njih izrinjeni), na drugi strani. Stanje dejanske socialne izključenosti (tako na nivoju izključenosti iz družbenih virov in institucij ter načinov družbene participacije, kot na nivoju izključenosti iz medosebnih mrež in odnosov) je tako ekstremno, da so popolnoma socialno izključene le zelo majhne skupine ali kategorije posameznikov, kot so na primer brezdomci, odvisniki od drog, prostitutke, ilegalni imigranti, in podobno. Da bi razumeli procese in tveganja socialnega izključevanja, pa se je treba osredotočiti na zmanjšano družbeno participacijo in na kopičenje prikrajšanosti, ne le na skrajna stanja.

Na nivoju EU je socialna izključenost razumljena v tesni povezavi z neustreznim dostopom do možnosti in institucij izobraževanja in usposabljanja, s slabim položajem na trgu delovne sile in z nizkim dohodkom. Osnovna predpostavka je, da brezposelnost in zmanjšani socialni izdatki ogrožajo družbeno participacijo in integracijo ter s tem socialno vključenost. Brezposelnost in pomanjkanje dohodkov povzročata kopičenje nadaljnega pomanjkanja in prikrajšanosti na drugih življenjskih področjih. Zato ne preseneča velik poudarek na politikah zaposlovanja oziroma ponovnega vključevanja dolgotrajno brezposelnih in neaktivnih oseb v zaposlitev znotraj politik socialnega vključevanja držav EU.

Pojem socialne izključenosti se prekriva (tudi) s konceptom revščine, čeprav med njima ostajajo pomembne razlike. 'Revščina' je konceptualno ukoreninjena v anglosaksonski tradiciji, vendar se je izkazala kot politično nesprejemljiva za frankofonske države. Ker je bila 'izključenost' sprejemljiva za vse, je slednja začela izpodrivati pojem revščine (gl. npr. Abrahamson, 1995; Mandič, 2005). 'Revščina' je pogosto razumljena bodisi kot del socialne izključenosti (njena materialna dimenzija) bodisi kot stanje, ki vodi v socialno izključenost. V primeru, da revščino razumemo v ožjem smislu, torej kot materialno pomanjkanje (v kontekstu razpoložljivih dohodkov, izdatkov ali življenjskega standarda), je socialna izključenost bistveno širši, večdimenzionalen ter bolj dinamičen koncept od revščine. Če pa revščino definiramo širše, kot relativno prikrajšanost, je tudi revščina razumljena večdimenzionalno, saj so poleg materialnih poudarjeni tudi nematerialni vidiki ter posledice prikrajšanosti (kjer se torej revščina sreča s socialno izključenostjo).

Pri socialni izključenosti in revščini gre za različne vidike gledanja na družbene pojave (Room, 1995). Pri konceptu revščine je pozornost usmerjena predvsem na distribucijske vidike (neenakost razporeditve razpoložljivih virov, neenakost dostopa do virov, ipd.), pri socialni izključenosti pa gre bolj za relacijske vidike (pomanjkanje socialne, ekonomske, politične participacije oz. vključenosti; slab dostop do institucij, preko katerih poteka integracija v družbo). Preprečevanje revščine pomeni zagotavljanje manj neenake (bolj 'pravične') distribucije virov, preprečevanje socialne izključenosti pa zagotavljanje socialne (in družbene) participacije (sodelovanja) in integracije v prevladujoče usmeritve družbe. Koncept socialne izključenosti tako dodaja razpravam in raziskavam o revščini socialno-psihološke vidike in povezuje ekonomsko in socialno prikrajšanost z družbenim sodelovanjem posameznikov in stabilnostjo družbe (Böhnke, 2001).

Posledica večpomenskosti in kompleksnosti pojma socialne izključenosti (in izključevanja) so težave z njegovo operacionalizacijo in merjenjem. V družboslovju obstaja širok spekter kazalnikov za merjenje revščine in prikrajšanosti,

Opredelevanje socialne izključenosti na ravni Evropske unije

Na nivoju EU je v zadnjih letih poudarjeno razumevanje socialne izključenosti kot procesa. Po definiciji, navedeni v Skupnem poročilu EU o socialnem vključevanju za leto 2004, je **socialno izključevanje** definirano kot *"proces, s katerim so določeni posamezniki potisnjeni na rob družbe in jim je preprečeno polno sodelovanje bodisi na temelju njihove revščine bodisi zaradi pomanjkanja osnovnih kompetenc in priložnosti vseživljenjskega učenja ali pa kot posledica diskriminacije. To jih oddaljuje od zaposlitev, pridobivanja dohodkov in izobraževalnih priložnosti, tako kot tudi od socialnih in skupnostnih mrež in aktivnosti. Imajo malo dostopa do moči in teles, ki sprejemajo odločitve in se tako pogosto počutijo nemočne in nezmožne prevzeti kontrolo nad odločitvami, ki vplivajo na njihovo vsakdanje življenje"* (EC, 2004: 10).

Tudi **socialno vključevanje** je definirano kot proces, *"ki zagotavlja, da tisti, pri katerih se pojavljajo tveganja za revščino in socialno izključenost, pridobijo priložnosti in vire, potrebne za polno sodelovanje v ekonomskem, socialnem in kulturnem življenju ter da uživajo življenjski standard in blaginjo, ki je običajna v družbi, v kateri živijo. Socialno vključevanje zagotavlja posameznikom dostop do njihovih temeljnih pravic ter omogoča, da bolj sodelujejo pri sprejemanju odločitev, ki vplivajo na njihova življenja"* (EC, 2004: 10).

področje merjenja socialne izključenosti pa je precej manj razvito. Zato je tudi težko določiti sprejemljive kazalnike socialne izključenosti, o katerih bi bili raziskovalci in oblikovalci socialnih politik soglasni.

Leta 2001 je bila na zasedanju Evropskega sveta v Laekenu sprejeta prva lista 18 kazalnikov socialne izključenosti in revščine (t. i. laekenski kazalniki). Med njimi prevladujejo mere in kazalniki materialne (dohodkovne) revščine in dolgotrajne brezposelnosti, v manjši meri sta zastopani tudi področje izobrazbe in področje zdravja, ostala področja in dimenzije izključevanja pa niso zajeti (npr. stanovanjsko področje). To je sicer tudi posledica dejstva, da gre za kazalnike objektivne narave (z izjemo kazalnika neenakosti glede zdravja, ki izhaja iz subjektivne ocene lastnega zdravja), enota opazovanja pa je večinoma posameznik. Kazalniki so bili v zadnjih letih še nekoliko prečiščeni in spremenjeni, za večino pa je bil določen tudi prikaz po starostnih kategorijah (s posebnim poudarkom na otrocih in starejši populaciji), po spolu in po nekaterih drugih značilnostih (npr. pri določenih kazalnikih po tipih gospodinjstva). Zaradi zagotavljanja mednarodne primerljivosti so določeni tudi podatkovni viri, iz katerih so posamezni kazalniki izračunani.

Laekenski kazalniki so se pričeli meriti s pomočjo Evropske raziskave o gospodinjstvih (ECHP; ang. *European Community Household Panel*), ki vsebuje podrobne informacije o dohodkih, socioekonomskih značilnostih, stanovanjskih pogojih, posedovanju trajnih dobrin, socialnih odnosih, zaposlenosti in zaposlitvah, zdravstvenem stanju, subjektivni oceni lastne blaginje ipd. Raziskavo ECHP je nasledila evropska Statistika o dohodkih in življenjskih pogojih (EU-SILC; ang. *Statistics on Income and Living Conditions*), ki je oziroma bo temeljni vir podatkov za izračune laekenskih kazalnikov znotraj EU25. Slovenija je s prevzemom EU-SILC poskusno pričela oktobra 2003, prvi podatki pa bodo za Slovenijo na voljo novembra 2006.

Socialni kapital

Socialni kapital razumemo kot pomembno sestavino družbene kohezije, katerega izvor so socialna omrežja. Je pomembna družbena dobrina, ki jo na eni strani opredeljujejo različne ravni zaupanja, na drugi pa socialna omrežja³. Tako kot drugi kompleksni koncepti tudi ta združuje v sebi vrsto nejasnosti, večpomenskosti in nedoločeno (operacionalizacijam prepuščeno) metodološko orodje. Vendar pa je njegova konceptualna prednost v opozorilu o povezanosti med posameznikovo umeščenostjo v omrežjih, njegovo izključenostjo na življenjsko pomembnih področjih in splošno družbeno neenakostjo, ki se reproducira skozi te povezave; hkrati pa je občutljiv tudi v drugi smeri, tj. pri odvisnosti mrežnih povezav in njihovega socialnokapitalskega potenciala od procesov družbene neenakosti (Dragoš, 2004: 43).

Dilema, ki jo sproža razmišljanje o socialnem kapitalu kot razvojni komponenti sodobnih družb, obstaja tudi v sociološki teoriji tega koncepta. Ta si namreč ni enotna, katere so tiste lastnosti družbenih odnosov, ki so v osnovi socialnega kapitala, in kako ti prispevajo k razvoju medsebojnega sodelovanja in k družbeni povezanosti splošneje. Vendar pa številne raziskave že potrjujejo, da ima socialni kapital na mikro družbeni ravni (kot npr. povezanost posameznikov in zaupanje) izjemne učinke na celotno družbo (Dragoš, 2004). S socialnim kapitalom namreč socialni odnosi postanejo predmet proučevanja tudi kot sredstvo za doseganje ciljev, ki jih ljudje zasledujejo v menjalnih odnosih.

Problemi in prednosti, s katerimi se srečujejo posamezne družbe, so med drugim povezani tudi z razvitostjo socialnega kapitala. Tega je treba proučevati na treh ravneh družbenega sistema - mikro, mezzo in makro (Iglič, 2004). Ne moremo namreč pričakovati, da je moč najti enako stopnjo socialnega kapitala na vseh treh ravneh. Različni mehanizmi ustvarjanja socialnega kapitala so razlog, da je lahko v neki družbi socialni kapital na mikro ravni močan, medtem ko je na makro ravni šibek, ali pa je šibek oziroma močan na vseh treh ravneh hkrati.

V *Socialnih razgledih* analiziramo zvezo med dvema vidikoma socialnega kapitala – zaupanjem in socialnimi omrežji. Kjer je zaupanje, je tudi sodelovanje; in kjer je sodelovanje, se dodatno utrdi zaupanje. Socialna omrežja posameznikov, organizacijski sistemi in celotne skupnosti – če razpolagajo s tem potencialom - so zmožni doseči več ciljev, kot pa tista omrežja, organizacije in skupnosti, ki so brez omenjene dobrine (Dragoš in Leskošek, 2003).

Socialna omrežja so prostor, kjer nastaja socialni kapital in so obenem kazalnik in element socialne vključenosti in družbene kohezije. Socialna omrežja kot splet medosebnih odnosov zagotavljajo vključenost posameznika v družbeno okolje. Če se posameznik ne počuti sprejetega, če nikomur ne pripada ter občuti pomanjkanje socialnih stikov (ni povezan s pomembnimi drugimi), to močno vpliva na občutek socialne izključenosti.

Socialno omrežje sestavljajo osebe, ki posamezniku običajno nudijo oporo in pomoč. Ljudje v stiku s pomembnimi drugimi pletemo omrežja socialnih odnosov; pomembni drugi so za posameznika (potencialni) vir socialne opore. Vrste in obseg socialnih odnosov, v katere vstopata posameznik in posameznica v okviru njunega socialnega omrežja, odslkavajo njune življenjske pogoje in s tem pomembno (so)določajo kakovost njunega življenja.

Socialna omrežja imajo praviloma relativno stabilno velikost in sestavo, razen v obdobjih večjih življenjskih sprememb in prehodov. Raziskave socialnega omrežja nam pokažejo, na koliko oseb se posameznik lahko opre, kakšne

³ Na uporabnost socialnega kapitala opozarjajo tudi ekonomske študije. Te kažejo, da družbe z nizko stopnjo zaupanja med ljudmi zmanjšujejo učinkovitost podjetij in posledično sprožajo druge ekonomske in politične probleme (Fukuyama, v Dragoš, 2004).

so te opore, ali so vzajemne ali enosmerne, kakšne potencialne vire pomoči ima posameznik v svojem socialnem omrežju in kako je s prejeto oporo zadovoljen. Vprašanje, kako in koliko so socialna omrežja del kakovosti življenja posameznika in njegovega zadovoljstva, pa ostaja konceptualno in empirično še odprto.

Socialna opora pomeni pomoč posamezniku in posameznici v vsakdanjem življenju ali v določeni (finančni, čustveni ali drugi) stiski. Socialne opore lahko uvrstimo v štiri večje skupine (Dremelj, Hlebec, Kogovšek, 2004):

- **instrumentalna** (tudi materialna) opora se nanaša na pomoč v materialnem smislu (posojanje denarja, orodja, pomoč pri hišnih opravilih ipd.);
- **informacijska** opora se nanaša na informacije, ki jih oseba potrebuje ob večji življenjski spremembi (npr. ob selitvi, iskanju nove službe);
- **emocionalna** opora je pomoč ob večjih ali manjših življenjskih krizah (smrti bližnjega, razvezi, težavah v družini ali na delovnem mestu ipd.); in
- **socialna** opora, ki zajema oblike neformalnega občasnega druženja (izleti, obiskovanje, kino ipd.).

I. Kako živimo

1. ŽIVLJENJSKI POGOJI – STANJE IN TRENDI

Kako živimo, je odvisno od mnogo različnih dejavnikov. Ob uveljavljenih ozkih ekonomskih so tu še tisti, ki ne temeljijo na tržnih merilih in učinkih. Človek namreč ne reagira zgolj na strogo ekonomske ali materialne spodbude, niti pri izbira ni omejen le z dohodkom (PČR, 2002/03). Vendar življenjski pogoji, ki jih pomembno opredeljujejo in določajo dohodek, zaposlitev, stanovanje, dostopnost storitev, omrežja socialne opore itd., neposredno vplivajo na življenje ljudi in določajo kakovost njihovega življenja. V prvem poglavju zato prikazujemo življenjske pogoje slovenskega prebivalstva in spremembe teh pogojev v časovnem obdobju večinoma po letu 1995. V tem delu obravnavamo življenjske pogoje slovenskega prebivalstva kot celote, nekatere trende in spremembe v življenjskih pogojih pa predstavljamo po dohodkovnih razredih. Analiza položaja in socioekonomske stratifikacije prebivalcev Slovenije in njihovih gospodinjestev je opravljena na podlagi podatkov ankete o porabi v gospodinjestvih (APG).

Okvir 1: Ključni pojmi in metodologija ankete o porabi v gospodinjestvih (APG)

Anketo o porabi v gospodinjestvih v Sloveniji izvaja Statistični urad RS (SURS).

Stratifikacija vzorca je izdelana glede na 12 statističnih regij in 6 tipov naselij. V večjih naseljih (z več kot 10.000 prebivalci) je uporabljeno enostavno vzorčenje, v manjših pa vzorčenje v skupinah po 4 osebe, ki določajo gospodinjestvo.

Metoda: Uporabljena je metoda osebne intervjuja na osnovi vprašalnika in dnevnikov; vanje so člani gospodinjestva 14 dni sami zapisovali podatke o dnevni izdatkih in količinah kupljenega blaga. Gospodinjestva so enakomerno porazdeljena čez vse leto, vsako gospodinjestvo je sodelovalo v anketi 14 dni.

Gospodinjestva kot enote opazovanja so skupnosti oseb, ki skupaj stanujejo in skupaj porabljajo svoje prejemke za osnovne življenjske potrebe (stanovanje, hrano in drugo), ali samske osebe, ki živijo same ter porabljajo sredstva in se hranijo samostojno.

Nosilec gospodinjestva je referenčna oseba z najvišjim dohodkom v gospodinjestvu

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjestvih.

1.1 Značilnosti slovenskih gospodinjestev

V Sloveniji je zaznati trend manjšanja gospodinjestev. Leta 2002 je največ prebivalcev (32,9%) živelo v štiričlanskih gospodinjestvih, sledila so jim tričlanska (22,0%) in

dvočlanska (16,6%). Čeprav v deležu štiri in tričlanskih gospodinjestev v obdobju 1998–2002 ni bilo večjih sprememb, je na splošno možno zaznati trend manjšanja gospodinjestev. Povečal se je delež oseb, ki živijo v enočlanskih in dvočlanskih gospodinjestvih, zmanjšal pa se je delež tistih, ki živijo v 6- in veččlanskih gospodinjestvih (gl. SP: Tabeli 1a in 1b).

Gospodinjestva se starajo. Vse manj je gospodinjestev, katerih nosilci so stari manj kot 40 let, več pa se delež gospodinjestev, katerih nosilec je star 70 let in več (gl. SP: Tabeli 2a in 2b). Leta 1998 je bil največji delež gospodinjestev z nosilcem v starosti 30–39 let (29,7%), leta 2002 pa je bil največji delež z nosilcem v starosti 40–49 let (28,2%).

Največ prebivalcev (približno tretjina) živi v gospodinjestvih, katerih nosilec ima srednješolsko izobrazbo. V obdobju 1998–2002 se je zmanjšal delež oseb, ki živijo v gospodinjestvih, katerih nosilci imajo osnovnošolsko izobrazbo ali manj, povečal pa se je delež oseb, ki živijo v gospodinjestvih, katerih nosilci imajo doseženo najmanj višjo izobrazbo; to velja tako za gospodinjestva z moškim kot ženskim nosilcem (gl. SP: Tabeli 4a in 4b). Na splošno velja, da živi več oseb v gospodinjestvih z bolj izobraženim nosilcem, kadar so nosilke gospodinjestva ženske.

Približno dve tretjini oseb živi v gospodinjestvih, katerih nosilec je zaposlen (68,4%), 21,6% pa jih živi v gospodinjestvih z upokojenim nosilcem (gl. SP: Tabeli 5a in 5b). Delež oseb v gospodinjestvih z brezposelnim nosilcem je 2,4%. Delež oseb v gospodinjestvih z zaposlenim in brezposelnim nosilcem se je v obdobju 1998–2002 nekoliko zmanjšal, delež v gospodinjestvih s samozaposlenim, upokojenim ali nosilcem, ki opravlja priložnostno delo, pa v istem obdobju nekoliko povečal.

V celotni strukturi virov dohodka je v obdobju 1998–2002 prišlo le do manjših sprememb. Po podatkih APG se je tekoči denarni razpoložljivi dohodek na osebo v obdobju 1998–2002 realno povečal za 14,7% (nominalno za 49,6%). Delež dohodkov iz delovnega razmerja je ostal približno enak, delež socialnih prejemkov se je nekoliko zmanjšal zaradi manjšega števila prejemnikov nadomestil za brezposelne, delež družinskih prejemkov pa se je nekoliko povečal zaradi višjih otroških dodatkov (za opredelitve prejemkov gl. Okvir 2). Izmed vseh socialnih in družinskih prejemkov v letu 2002 je največji delež oseb prejemal otroški dodatek, približno 12%. Sledile so štipendije in nadomestilo za brezposelne, ki jih je prejemalo 2–3% oseb.

Spremenjena struktura izdatkov (ter povečanje realne vrednosti dohodkov) kaže izboljšanje dohodkovnega položaja slovenskih gospodinjestev in spremembe načina življenja. Delež izdatkov za hrano je eden prvih kazalnikov, ki so se uporabljali za oceno dohodkovnega položaja osebe/gospodinjestva, oziroma revščine. Ta delež se je v obdobju 1998–2002 znižal za več kot 2 o. t., zmanjšali pa so se tudi

izdatki za transport. Povečali so se zlasti deleži izdatkov za komunikacije, stanovanje ter rekreacijo in kulturo.

Zelo velik delež oseb živi v lastnem stanovanju ali hiši (približno 85%). V obdobju 1998–2002 se je njihov delež sicer neznatno znižal, povečal pa se je delež oseb, ki so

uporabniki stanovanja staršev ali drugih sorodnikov. V letu 2002 je le nekaj nad 6% gospodinjstev živelo v najetem stanovanju, med njimi pa se je povečal delež tistih s profitno najemnino in zmanjšal delež tistih z neprofitnimi najemninami.

1.2 Socioekonomska stratifikacija prebivalstva

Okvir 2: Metodologija analize socioekonomske stratifikacije gospodinjstev

Analiza socioekonomske stratifikacije gospodinjstev je opravljena na podlagi podatkov anket o porabi v gospodinjstvih (APG; SURS) v Sloveniji. Rezultati, objavljeni za leti 1998 in 2002, temeljijo na združenem vzorcu treh zaporednih let, podatki pa so preračunani na srednje leto, ki se uporablja kot referenčno leto (**1998** vključuje podatke za leta 1997, 1998 in 1999; **2002** pa podatke za leta 2001, 2002 in 2003).

Dohodek je opredeljen kot tekoči denarni razpoložljivi dohodek. Ta zajema dohodek iz delovnega razmerja¹, prejemke iz občasnega dela² (na podlagi pogodb in neposrednih plačil ter prek študentskega servisa), dohodek iz samozaposlitve³, pokojnine⁴, socialne⁵ in družinske⁶ prejemke, dohodek iz lastnine⁷ ter denarne pomoči in darila⁸. Tekoči dohodek je zmanjšán za dane transferje (preživnine, vzdrževalnine, denarna darila in prostovoljne prispevke). V tako opredeljen dohodek gospodinjstva niso zajeti enkratni visoki dohodki, vrednost lastne proizvodnje, porabljene v gospodinjstvu, neplačane stanarine (za lastniško stanovanje), zmanjšanje prihrankov ali najeta posojila.

Dohodek gospodinjstva je neto dohodek, to je dohodek po plačilu prispevkov za socialno varnost in dohodnine. Da bi omogočili ustrezno primerjavo med osebami, ki živijo v gospodinjstvih različne velikosti in sestave, smo dohodek gospodinjstev delili s številom ekvivalentnih članov. Tako smo dobili **ekvivalentni dohodek gospodinjstva**, ki je hkrati ekvivalentni dohodek oseb v posameznem gospodinjstvu. **Število ekvivalentnih članov** je izračunano na podlagi modificirane OECD ekvivalenčne lestvice, ki jo uporabljata tudi Eurostat in SURS: prva odrasla oseba v gospodinjstvu ima utež 1, vsaka naslednja odrasla oseba utež 0,5, vsak otrok, mlajši od 14 let, pa utež 0,3. Vsoto uteži za člane nekega gospodinjstva imenujemo število ekvivalentnih članov oz. ekvivalentna velikost gospodinjstva.

Gospodinjstva so glede na ekvivalentne dohodke razdeljena v **štiri dohodkovne razrede** (premoženje gospodinjstev ni upoštevano):

- 1. nižji** – ima ekvivalentne dohodke *pod* zneskom v višini 0,6 mediane ekvivalentnih dohodkov oseb v Sloveniji, tj. pod pragom revščine po definiciji Eurostata;
- 2. spodnji srednji** - ima ekvivalentne dohodke v znesku med 0,6 in pod zneskom v višini 1,2 mediane ekvivalentnih dohodkov;
- 3. zgornji srednji** - ima ekvivalentne dohodke v znesku v višini med 1,2 in 2 medianama; in
- 4. višji** - ima ekvivalentne dohodke v znesku, ki je nad 2 medianama ekvivalentnih dohodkov.

¹ Plače (tudi iz tujine), regres za dopust, nadomestilo za prehrano, nadomestilo za prevoz ter drugi denarni prejemki od organizacije.

² Avtorske pogodbe in pogodbe o delu.

³ Dohodek iz kmetijske dejavnosti, dohodek iz dejavnosti, plača podjetnika, regres za dopust, nadomestilo za prehrano in nadomestilo za prevoz.

⁴ V ta vir dohodka so vključeni tudi dodatek za rekreacijo in pokojnine iz tujine.

⁵ Nadomestilo za brezposelne, drugi prejemki iz socialnega zavarovanja, denarna socialna pomoč, subvencija stanarine, invalidnine in priznavalnine z dodatki ter štipendije.

⁶ Otroški dodatek, denarno nadomestilo za čas starševskega dopusta, starševski dodatek, pomoč za opremo novorojenca in dodatek za nego otroka.

⁷ Neto dohodek od oddajanja stanovanja, hiše, garaže in drugih nepremičnin v najem, dividende, obresti ter dohodek na podlagi patentov, licenc in drugih pravic.

⁸ Preživnina od nekdanjega zakonca in za otroka, redna denarna pomoč, vzdrževalnina ostarele osebe in denarna darila.

Spremembe v socioekonomski stratifikaciji obravnavamo skozi porazdelitev prebivalstva v štiri dohodkovne razrede.

Primerjava porazdelitve slovenskega prebivalstva v štiri razrede (nižji, spodnji srednji, zgornji srednji in višji razred) v letih 1998 in 2002, ki smo jo opravili za potrebe tega projekta, kaže, da je v tem obdobju prišlo do določenih sprememb v socioekonomski stratifikaciji družbe. Potrjuje pozitiven

premik v zmanjšanju neenakosti, ki ga za to obdobje sicer kažejo tudi drugi kazalniki (stopnja tveganja revščine, Ginijev količnik, razmerje kvartilnih razredov 80/20). To kažejo tako podatki o rasti dohodka v posameznih razredih (gl. Tabela 1) kot tudi o porazdelitvi oseb v dohodkovne razrede (gl. Tabela 2). Ob povprečnem realnem povečanju dohodka na osebo za 14,7% v obravnavanem obdobju se

je ta najbolj povečal v nižjem razredu (za 17,5%), najmanj pa v višjem razredu (6,4%) (gl. Tabela 1).

Tabela 1: Povečanje dohodka v obdobju, Slovenija, 1998–2002

Dohodkovni razred	Indeks povečanja dohodka na osebo	
	Nominalni	Realni
Nižji	152,4	117,5
Spodnji srednji	147,3	112,4
Zgornji srednji	150,0	115,1
Višji	141,3	106,4
Skupaj	149,6	114,7

Viri: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: V obdobju 1998–2002 je bila inflacija 34,9% (preračun Stropnik na podlagi indeksov cen življenjskih potrebščin; Statistični letopis 2004).

Največ prebivalcev živi v gospodinjskih, ki jih je po uporabljeni metodi določitve razredov možno uvrstiti v srednji razred. V spodnjem srednjem razredu je približno dvakrat več oseb kot v zgornjem srednjem. Nižji in spodnji srednji razred skupaj predstavljata približno dve tretjini vseh oseb, zgornji srednji in višji pa približno tretjina. V obdobju 1998–2002 se je srednji razred nekoliko povečal (z 81,0% na 83,2%) in sicer nekoliko bolj zgornji kot spodnji srednji razred, nižji in višji razred pa sta se zmanjšala (ob tem se je nižji razred zmanjšal bolj in med vsemi kaže največjo spremembo v deležu). To pomeni, da so se razlike v dohodkih zmanjšale in da so se zlasti iz nižjega in spodnjega srednjega razreda nekateri pomaknili navzgor (gl. Tabela 2).

V nižjem razredu so najpogosteje enočlanska gospodinjstva, najmanj pogosto pa tri- in štiričlanska gospodinjstva; v višjem so najpogostejša dvo- in tričlanska gospodinjstva. Njihov delež je bil najvišji že v letu 1998, do leta 2002 pa se je pri tričlanskih gospodinjskih še povečal (gl. SP: Tabeli 1a in 1b). V višjem dohodkovnem razredu so močno zastopane osebe iz gospodinjskih parov z 1 otrokom do 18 let in staršev (enega ali obeh) z vsaj enim otrokom nad 18 let (gl. SP: Tabeli 3a in 3b). Položaj enočlanskih gospodinjskih se je v tem obdobju precej poslabšal, zato je v nižjem razredu opaziti veliko povečanje deleža enočlanskih gospodinjskih. Na to je najbolj vplivalo poslabšanje položaja gospodinjskih oseb, starih 65 let in več. Velika gospodinjstva, 6- in veččlanska, so svoj položaj nekoliko izboljšala, njihov delež v nižjem razredu se je zmanjšal.

V nižjem razredu se je v obdobju 1998–2002 najbolj zvišal delež oseb v gospodinjskih z nosilcem, starih 70 let in več, najbolj pa se je znižal delež oseb v gospodinjskih z nosilcem v starosti 30–39 let. Slednjim se je dohodkovni položaj očitno precej izboljšal (gl. SP: Tabeli 2a in 2b). To je namreč skupina, katere delež se je v višjem razredu najbolj povečal in se je med vsemi najbolj očitno pomaknila navzgor. Sicer pa je v višjem razredu najvišji (nadpovprečni) delež gospodinjskih z nosilcem v starosti 50–59 let.

Podatki kažejo povezanost med izobrazbo nosilca in dohodkom gospodinjskih: nižja ko je dosežena izobrazbena raven nosilca gospodinjskih, nižji je dohodek gospodinjskih. V nižjem dohodkovnem razredu je bilo leta 2002 kar trikrat več oseb (14,8%) iz gospodinjskih z nosilcem z manj kot osnovnošolsko izobrazbo, kot jih je sicer v slovenskem povprečju (4,5%). V zgornjem srednjem in višjem dohodkovnem razredu je bilo takšnih oseb največ pol odstotka (gl. SP: Tabeli 4a in 4b). Tudi delež oseb v gospodinjskih z nosilcem z doseženo osnovnošolsko izobrazbo je bil v nižjem dohodkovnem razredu več kot dvakrat višji od slovenskega povprečja. Te ugotovitve veljajo ne glede na spol nosilca gospodinjskih, toda situacija je bila slabša v gospodinjskih z žensko nosilko.

V obdobju 1998–2002 se je struktura oseb glede na izobrazbeno raven nosilca gospodinjskih v nižjem dohodkovnem razredu poslabšala. V zgornjem srednjem in višjem razredu, kjer velika večina oseb živi v gospodinjskih z nosilcem z najmanj višjo izobrazbo, pa je opaziti pozitiven premik. Izjema so le gospodinjskih z moškim nosilcem v zgornjem srednjem razredu. V tem razredu živi največ oseb v gospodinjskih, katerih nosilec ima vsaj visoko izobrazbo, čeprav so primeri, ko ima moški nosilec doseženo manj kot osnovnošolsko ali osnovnošolsko izobrazbo. Ženske nosilke gospodinjskih v višjem razredu imajo vsaj srednješolsko izobrazbo.

Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede po formalnem statusu nosilca gospodinjskih kaže, da je bilo od vseh oseb z zaposlenim nosilcem gospodinjskih leta 1998 v nižjem dohodkovnem razredu 7,6% oseb, v letu 2002 pa se je delež zmanjšal na 5,7% (gl. SP: Tabeli 5a in 5b). Tako v letu 1998 kot v letu 2002 so se osebe v gospodinjskih, katerih nosilec je bil brezposeln, najpogosteje uvrščale v nižji razred, čeprav v letu 2002 v nekoliko manjšem deležu.

Tabela 2: Porazdelitev oseb in njihovega dohodka po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

Dohodkovni razred	1998		2002	
	Osebe (%)	Dohodek (%)	Osebe (%)	Dohodek (%)
Nižji	14,0	6,1	11,9	5,3
Spodnji srednji	54,1	45,1	55,0	45,2
Zgornji srednji	26,9	36,5	28,2	38,3
Višji	5,1	12,2	4,9	11,1
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Razlike v skupnih dohodkih so se v obdobju 1998–2002 nekoliko zmanjšale. Leta 1998 so osebe v nižjem dohodkovnem razredu predstavljale 14,0% vseh oseb, razpolagale pa so s 6,1% dohodka (gl. Tabela 2). V letu 2002 se je delež oseb v nižjem dohodkovnem razredu znižal na 11,9%, razpolagali pa so s 5,3% dohodka. Na drugi strani je leta 1998 5,1% oseb, kolikor jih je bilo v višjem dohodkovnem razredu, razpolagalo z 12,2% dohodka, v letu 2002 pa je 4,9% oseb v tem razredu razpolagalo z 11,1% dohodka. Nižja sta bila torej deleža oseb v obeh skrajnih razredih, manjši sta bili tudi razliki med deležema oseb in dohodkov.

Struktura dohodkov se je v istem obdobju nekoliko spremenila. Dohodek iz delovnega razmerja predstavlja bistveno manjši delež v dohodku nižjega dohodkovnega razreda (24,8% leta 2002) kot v povprečju (59,1%) ali pa v dohodku višjega dohodkovnega razreda (70,7%). Za pokojnine veljajo obratne ugotovitve. Razlike so se v obdobju 1998–2002 povečale pri obeh virih dohodka, delež dohodkov iz delovnega razmerja v skupnih dohodkih nižjega razreda se je zmanjšal, delež pokojnin pa povečal (gl. Tabela 3 in SP: Tabela 6). V obdobju 1998–2002 se

je povečal delež otroških dodatkov tako v celotni masi socialnih in družinskih prejemkov (z 22,7% na 35,9%) kot tudi v celotni masi tekočega denarnega razpoložljivega dohodka (z 1,6% na 2,1%). To je posledica pomembnega povečanja otroških dodatkov maja 1999 (otroški dodatki so se v povprečju povečali za 38%). V opazovanem obdobju je prišlo tudi do spremembe denarne socialne pomoči (zaradi višje ravni minimalnega dohodka se je razširil krog upravičencev), na drugi strani pa se je zmanjšal pomen nadomestila za brezposelne (gl. Tabela 4).

Leta 2002 je 11,9% oseb (nižji razred) ustvarilo le 2,2% vsega dohodka iz delovnega razmerja ter prejelo 24,5% mase nadomestila za brezposelne, 21,6% drugih socialnih prejemkov in 16,6% otroških dodatkov. Na drugi strani je 4,9% oseb (višji dohodkovni razred) ustvarilo 13,3% dohodka iz delovnega razmerja, 24,6% dohodka na podlagi pogodb in neposrednih plačil, 11,8% dohodka iz samozaposlitve, 15,6% drugih družinskih prejemkov (predvsem zaradi razmeroma visokih denarnih nadomestil za čas starševskega dopusta, saj so ta približno enaka prejšnji plači) in kar 40,7% vsega dohodka iz lastnine.

Tabela 3: Struktura dohodkovnih virov, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

Dohodkovni vir	Delež dohodkovnega vira v tekočem denarnem razpoložljivem dohodku, po dohodkovnih razredih (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Dohodek iz delovnega razmerja	28,0	55,5	67,8	67,4	59,7
Pogodbe in neposredna plačila	2,7	1,2	1,1	3,2	1,5
Študentski servis	0,2	0,4	0,7	0,4	0,5
Samozaposlitev	9,5	6,6	4,7	8,8	6,4
Pokojnine	40,5	28,5	21,7	16,7	25,3
Nadomestilo za brezposelne	5,9	1,8	0,7	0,2	1,4
Drugi socialni prejemki ¹	6,0	2,1	0,9	0,6	1,7
Otroški dodatek	4,8	2,2	0,9	0,1	1,6
Drugi družinski prejemki ²	1,0	1,0	0,7	1,2	0,9
Dohodki iz lastnine	0,1	0,3	0,4	1,3	0,4
Denarne pomoči in darila	1,2	0,5	0,3	0,1	0,4
Skupaj tekoči denarni razpoložljivi dohodek	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Dohodek iz delovnega razmerja	24,8	53,7	66,8	70,7	59,1
Pogodbe in neposredna plačila	2,4	1,2	0,9	3,0	1,4
Študentski servis	0,5	1,0	1,0	0,7	0,9
Samozaposlitev	6,7	6,8	5,5	6,7	6,3
Pokojnine	46,1	28,9	22,4	14,3	25,7
Nadomestilo za brezposelne	4,3	1,1	0,5	0,2	0,9
Drugi socialni prejemki ¹	7,0	2,1	0,9	0,8	1,7
Otroški dodatek	6,4	3,1	0,7	0,4	2,1
Drugi družinski prejemki ²	0,8	1,3	0,5	1,4	1,0
Dohodki iz lastnine	0,2	0,3	0,3	1,5	0,4
Denarne pomoči in darila	0,8	0,6	0,5	0,4	0,5
Skupaj tekoči denarni razpoložljivi dohodek	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik. Opombi: ¹Drugi socialni prejemki zajemajo denarno socialno pomoč, subvencijo stanarine, invalidnine in priznavalnine z dodatki, štipendije ipd. ²Drugi družinski prejemki so denarno nadomestilo za čas starševskega dopusta, starševski dodatek, pomoč za opremo novorojenca in dodatek za nego otroka.

Tabela 4: Relativni pomen socialnih in družinskih prejemkov, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

Socialni in družinski prejemki	Prejemniki (% od vseh oseb)		Delež posameznih socialnih in družinskih prejemkov			
			v masi socialnih in družinskih prejemkov (%)		v tekočem denarnem razpoložljivem dohodku (%)	
	1998	2002	1998	2002	1998	2002
Denarna socialna pomoč	1,0	1,0	3,5	4,7	0,2	0,3
Drugi socialni prejemki	1,1	1,5	4,7	8,3	0,3	0,5
Invalidnine, priznavalnine z dodatki	0,7	0,9	2,7	2,6	0,2	0,2
Nadomestilo za brezposelne	3,0	3,3	20,3	14,8	1,4	0,8
Štipendije	3,4	2,0	13,0	16,4	0,9	0,9
Otroški dodatek	12,2	12,3	22,7	35,9	1,6	2,1
Denarno nadomestilo za čas porodniške	1,1	1,1	12,4	16,2	0,9	0,9
Starševski dodatek	0,1	0,1	0,2	0,4	0,0	0,0
Paket za novorojenca	0,1	0,8	0,2	0,6	0,0	0,0
Dodatek za nego otroka	7,0	0,1	20,4	0,1	1,5	0,0
Skupaj	-	-	100,0	100,0	7,1	5,7

Vir: APG 1998–2002; preračuni Stropnik.

1.3 Najpomembnejši dohodki – prejemki iz delovnega razmerja in iz javnih virov

Dohodki iz delovnega razmerja so najpomembnejši dohodki prebivalstva. Kot kažejo podatki APG, so ti v letu 2002 predstavljali 59,1% vseh virov tekočega denarnega dohodka. V primerjavi z letom 1998, ko so znašali 59,7% vseh virov, so se njihovi deleži rahlo znižali.

1.3.1 Gibanje plač v obdobju 1998–2005

V obdobju 1998–2005 so plače realno rasle po stopnji 2,2% povprečno letno, nekoliko hitreje v zasebnem kot v javnem sektorju (gl. Tabela 5). Na njihovo gibanje je zlasti po letu 1997 pomembno vplivala plačna politika, katere cilj je bil zagotavljati stabilno rast plač, ki bo obenem v medsebojni povezanosti z rastjo produktivnosti dela. Takrat so bili v

plačno politiko vključeni mehanizmi, ki so omogočali uresničevanje ene izmed glavnih smernic o počasnejši realni rasti bruto plače na zaposlenega od rasti produktivnosti dela v zasebnem sektorju in približno usklajeno rast plač v javnem in zasebnem sektorju. Slednje se uresničuje v daljšem obdobju.

Leta 1995 so se socialni partnerji v Socialnem sporazumu dogovorili o uvedbi instituta minimalne plače kot najnižjega možnega izplačila za opravljeno delo v polnem delovnem času. Način usklajevanja z rastjo inflacije je bil enak kot pri plačah. V času tranzicije se je čedalje bolj večala disperzija plač in z institutom minimalne plače so socialni partnerji zagotovili varnost zaposlenega ter dosegli omejitev spodnjega dela distribucije plač. Leta 1997 so uvedli še dodatno usklajevanje minimalne plače (enkrat letno z ugotovljeno rastjo bruto domačega proizvoda za preteklo leto)⁴. Dodatna usklajevanja naj bi potisnila najnižjo raven bruto plač rahlo navzgor in tako prispevala k zmanjšanju disperzije plač v delu z najnižjimi plačami. Iz Tabele 6 je razviden rahel trend povečanja disperzije plač do leta 2001, od leta 2003 pa se kaže zmanjšanje.

Tabela 5: Stopnje rasti produktivnosti dela in realne bruto plače na zaposlenega v zasebnem in javnem sektorju, Slovenija, 1998–2005

	Produktivnost dela	Bruto plača na zaposlenega		
		Skupaj	Zasebni sektor	Javni sektor
1998	3,6	1,6	2,2	-0,2
1999	4,1	3,3	3,2	3,7
2000	3,3	1,6	1,3	2,1
2001	2,2	3,2	2,3	5,1
2002	3,8	2,0	2,3	1,1
2003	2,9	1,8	2,1	0,7
2004	3,7	2,0	3,1	-0,8
2005	3,0	2,2	2,8	0,9
1998–2005	3,3	2,2	2,4	1,6

Vir: SURS; preračuni za bruto plače po sektorjih in produktivnost dela UMAR (Pomladansko poročilo 2006).

⁴ Takšen način usklajevanja minimalne plače je bil v veljavi do leta 2006.

Tabela 6: Kazalniki distribucije zaposlenih glede na višino bruto plače, Slovenija, 1998–2005

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
9. decil / 1. decil	3,34	3,39	3,46	3,51	3,46	3,57	3,51	3,46
mediana / 1. decil	1,68	1,70	1,70	1,72	1,71	1,72	1,69	1,66
9. decil / mediana	1,98	1,99	2,04	2,04	2,03	2,08	2,08	2,08
Ginijev količnik	0,287	0,293	0,295	0,299	0,293	0,292	0,288	0,289
povprečni bruto osebni dohodek / mediana*100	119,9	121,4	122,1	122,7	122,1	121,3	121,1	122,0

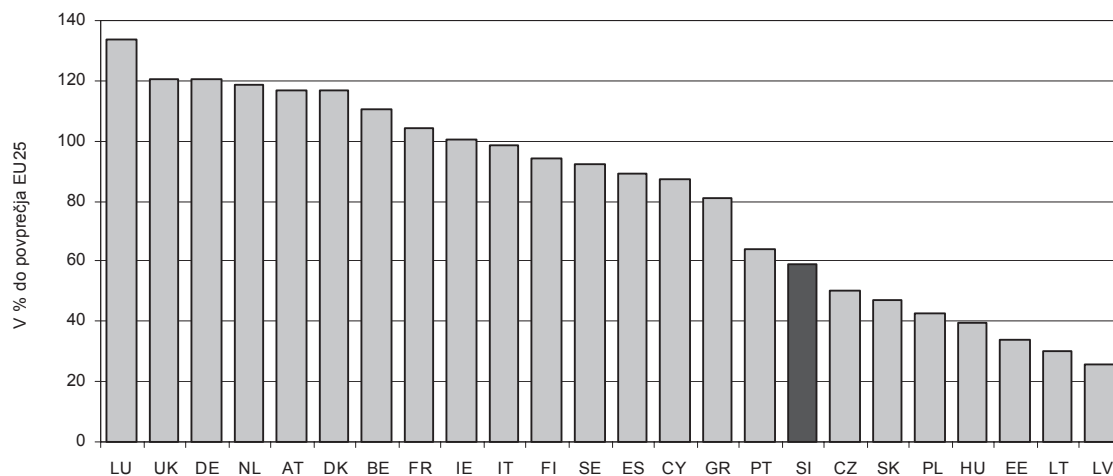
Vir: SURS; preračuni UMAR.

Okvir 3: Meritve v decilih

Meritve v decilih prikazujejo odmike med posameznimi izbranimi točkami v porazdelitvi plač. Običajno merimo odmike med devetim in prvim decilom ter odmike obeh skrajnih decilov od petega decila oziroma mediane. Bruto plača devetega decila pomeni, da deset odstotkov zaposlenih z najvišjimi plačami prejema bruto plačo enako devetemu decilu ali višjo. Bruto plača prvega decila pomeni, da deset odstotkov zaposlenih z najnižjimi plačami prejema bruto plačo prvega decila ali manjšo. Bruto plača petega decila ali mediane pomeni, da 50% prejemnikov plač dobiva višjo bruto plačo od mediane, 50% pa nižjo.

Razmerje med devetim in prvim decilom in mediano zaradi točkovnega načina merjenja ne upošteva dogajanj v spodnjih in zgornjih desetih odstotkih porazdelitve zaposlenih po višini plač. Za nadaljnje proučevanje sta bila zato uporabljena še dva kazalnika neenakosti: primerjava bruto plače na zaposlenega in bruto plače mediane ter ocena Ginijevega količnika (vrednost 0 pomeni, da ni neenakosti v porazdelitvi, 1 pa največjo nenenakost v porazdelitvi).

Disperzija plač in dogajanje v obdobju 1998–2005 sta v javnem in zasebnem sektorju nekoliko različna. Razlike med obema sektorjema so v strukturi zaposlenih glede na izobrazbo, v oblikovanju plač (ta je v javnem sektorju bolj enotna) in v uskladihvenih mehanizmih plač. V distribuciji plač zasebnega sektorja je zelo rigidno razmerje med bruto plačo mediane in bruto plačo prvega decila (gl. SP: Tabela 7). Učinki ukrepa plačne politike o uvedbi minimalne plače in njenem dodatnem usklajevanju z rastjo bruto domačega proizvoda so bili pozitivni, saj se razmerje med bruto plačo mediane in prvega decila ni poslabševalo, ni pa bil dosežen cilj enakomernejše distribucije plač. Kaže, da rast bruto plač poslovnega kadra povzroča odklik povprečja najvišjih plač (izražene z devetim decilom) od bruto plače mediane. Najvišje plače, ki se praviloma oblikujejo na osnovi individualnih pogodb, se povečujejo hitreje kot bruto plače mediane in prvega decila, ki se oblikujejo na osnovi kolektivnih pogodb. Dosedanja plačna politika v javnem sektorju je bila z vidika zmanjševanja disperzije plač le deloma uspešna (gl. SP: Tabela 8). V letu 2002 je bila za urejanje plač v javnem sektorju sprejeta nova zakonodaja⁵, katere glavni cilj je odprava nesorazmerij v plačah. Do vključno leta 2000 so se razlike v plačah (odmik med bruto plačo devetega in prvega decila) v tem sektorju povečevale, od leta 2001 dalje pa je prisotno zmanjševanje disperzije plač.

Slika 1: Bruto plače na zaposlenega v zasebnem sektorju v državah članicah EU25, 2002, po SKM (EU25=100)

Vir: (2006) Survey of Earnings Structure 2002. Eurostat.

⁵ Dosedanji sistem kolektivnega dogovarjanja, decentraliziran na nivo posameznega ministrstva, je bil velika ovira doseganja makroekonomskih ciljev; tako glede splošnega gibanja bruto plače v javnem sektorju kot tudi zaradi usmeritev v distribuciji plač. Zato je bil sprejet nov zakon o sistemu plač v javnem sektorju, ki velja od 28. junija 2002 in predvideva centralizirano kolektivno dogovarjanje. V samem zakonu je tudi vgrajen cilj zmanjšanja disperzije plač v javnem sektorju.

Zmanjševanje disperzije plač se je z letom 2005 ustavilo; hitreje kot ostale naraščajo najvišje bruto plače v javnem sektorju. Ta proces je prisoten v vseh dejavnostih z izjemo zdravstva in socialnega varstva.

V Sloveniji je bila leta 2002⁶ povprečna bruto plača na zaposlenega v zasebnem sektorju po kupni moči na ravni okoli 59% povprečja bruto plač na zaposlenega v zasebnem sektorju držav članic EU25 (gl. Sliko 1).

1.3.1.1 Vpliv plač in drugih dohodkov zaposlenih na dohodkovno neenakost

Osnovni premiki v porazdelitvi dohodkov velike večine zaposlenih so se dogajali do sredine devetdesetih let. Analiza podatkov o dohodkih zaposlenih (gl. Okvir 4) kaže, da so na to porazdelitev v največji meri vplivale plače. Podrobnejša analiza dohodkov pa pokaže, da so pri manjšem delu zaposlenih, in sicer v skupini z najvišjimi plačami, na razlikovanje vplivali tudi drugi dohodki in da se ta trend še nadaljuje.

‘Umiritev’ po letu 1995 je razvidna tako rekoč na vseh delih dohodkovne porazdelitve, saj so spremembe v deležih prejemnikov z nizkimi dohodki po letu 1995 relativno skromne. Zelo verjetno je tej ‘umiritvi’ botrovalo tudi socialno partnerstvo in zakonska regulativa, s katero je bila v letu 1995 določena minimalna plača v znesku, ki je tedaj predstavljal okoli 40% povprečne plače. Takšno razmerje do povprečne plače se je ohranjalo tudi kasneje. Tako ne preseneča, da se je delež zaposlenih z dohodki, nižjimi od 40% povprečne plače, od leta 1995, ko je bil najvišji (predstavljali so 7,4% vseh zaposlenih), zelo zmanjšal. Do leta 1998 se je njihov delež znižal na 5,7%, zmanjševal pa se je tudi v vseh nadaljnjih petih letih (z izjemo dviga v letu 2000); leta 2002 je bil delež zaposlenih z dohodki, nižjimi od 40% povprečne plače, le še 3,7% vseh zaposlenih.

Okvir 4: Metodologija

Na osnovi dohodninske datoteke je SURS sestavil datoteko zaposlenih oseb in njihovih dohodkov, ki omogoča analizo vseh dohodkov zaposlenih. Vključene so zaposlene osebe za polni delovni čas, ki so bile celo koledarsko leto zaposlene pri istem delodajalcu. S pomočjo Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva so bili podatki iz registra preko enoličnega identifikatorja povezani s podatki o odmeri dohodnine, ki jih je posredoval DURS (več o tem gl. Stanovnik, Verbič, 2005).

Dobri dve tretjini vseh prejemnikov plač prejema dohodke, ki so manjši od povprečne plače. V letih 1998–2002 v tem deležu ni bilo praktično nobenih sprememb. Podatki tudi tu kažejo precejšnje povečanje deleža v prvi polovici devetdesetih let, ki ji sledi umiritev po letu 1995. Število prejemnikov plač, ki prejemajo dohodke, višje od treh povprečnih plač, se med leti precej spreminja, z rahlim trendom naraščanja. Tako je imelo leta 1995 11.233 prejemnikov plač dohodke višje od treh povprečnih plač, leta 1998 je bilo takšnih 11.837, leta 2002 pa 12.227. Podobno ugotovimo tudi za prejemnike plač, katerih dohodki presegajo pet povprečnih plač; po hitrem porastu do leta 1995 se je nadaljnja rast deleža le-teh precej umirila. Tako je leta 1995 2.128 zaposlenih prejelo dohodke, ki so bili višji od petih povprečnih plač, leta 1998 2.291, leta 2002 pa je to število bilo še nekoliko višje, tj. 2.375.

Skupina z relativno najvišjim številčnim porastom je skupina z dohodki, ki presegajo osem povprečnih plač. Za to skupino je značilna dinamika, ki se močno razlikuje od dinamike ostalih dveh skupin z visokimi dohodki (nad tremi oziroma nad petimi povprečnimi plačami). Slednji dve skupini sta namreč doživeli precejšen porast števila prejemnikov do leta 1998, zatem pa umiritev.

Tabela 7a: Struktura bruto dohodka zaposlenih, ki so zavezanci za dohodnino, Slovenija, 1994 in 2002 (v %)

	1994	2002
Plača, nadomestilo plače in povračilo stroškov	90,29	90,93
Stimulacije oziroma bonitete	0,39	0,33
Regres	5,01	4,58
Odpravnine ob upokojitvi, jubilejne nagrade in enkratne varnostne pomoči ter drugi prejemki iz delovnega razmerja	0,19	0,36
Plače in pokojnine iz tujine	0,86	0,00
Prejemki, doseženi z opravljanjem storitev in poslov po pogodbah in na drugih podlagah	0,73	0,72
Dobiček iz kapitala	0,03	0,15
Dohodki iz premoženja	0,36	0,97
Dohodki iz premoženjskih pravic	1,25	0,97
Drugo ¹	0,88	0,99
Skupaj	100,00	100,00

Vir: Dohodninska datoteka, obdelava SURS; preračuni Stanovnik in Verbič. Opomba: ¹Kategorija ‘drugo’ zajema pokojnine in nadomestila, izplačana pri ZPIZ-u, prejemke učencev in študentov, prejete preko študentskih organizacij, katastrski dohodek kmetijskih in gozdnih zemljišč, zmanjšani za oprostitev, olajšave in pristojbine ter dohodke iz dejavnosti.

⁶ Zadnji podatki iz Eurostatove raziskave o strukturi plač v članicah EU25.

Tabela 7b: Struktura bruto dohodka zaposlenih, ki imajo dohodek, ki presega osem povprečnih plač, Slovenija, 1994 in 2002 (v %)

	1994	2002
Plača, nadomestilo plače in povračilo stroškov	89,33	80,59
Stimulacije oziroma bonitete	1,20	2,33
Regres	2,53	1,16
Odpravnine ob upokojitvi, jubilejne nagrade in enkratne varnostne pomoči ter drugi prejemki iz delovnega razmerja	0,91	7,72
Plače in pokojnine iz tujine	1,76	0,00
Prejemki, doseženi z opravljanjem storitev in poslov po pogodbah in na drugih podlagah	1,03	2,49
Dobiček iz kapitala	0,48	0,93
Dohodki iz premoženja	1,81	3,76
Dohodki iz premoženjskih pravic	0,92	0,90
Drugo ¹	0,03	0,12
Skupaj	100,00	100,00

Vir: Dohodninska datoteka, obdelava SURS; preračuni Stanovnik in Verbič. Opomba: ¹Kategorija 'drugo' zajema pokojnine in nadomestila, izplačana pri ZPIZ-u, prejemke učencev in študentov, prejete preko študentskih organizacij, katastrski dohodek kmetijskih in gozdnih zemljišč, zmanjšan za oprostitev, olajšave in pristojbine ter dohodek iz dejavnosti.

Za razliko od teh dveh skupin pa število prejemnikov najvišjih dohodkov solidno trendno narašča tudi po letu 1998 (gl. Tabela 7b). V letu 1995 je bilo prejemnikov v tej skupini 213, v letu 1998 382, v letu 2002 pa 464 - njihovo število, ki je sicer nizko, se je več kot podvojilo. Pri ugotavljanju vzrokov za porast števila prejemnikov visokih dohodkov (nad tremi povprečnimi plačami) ne smemo spregledati dejstva, da je nova dohodninska zakonodaja stopila v veljavo v letu 1994, tako da je porast lahko posledica 'nevtralizacije' dohodninske zakonodaje, ki je precej povečala davčno progresijo. Glede razlag porasta števila oseb z najvišjimi dohodki lahko postavimo domnevo, da se je z zaključevanjem procesa privatizacije tudi nagrajevanje članov uprav precej spremenilo.

Podatki kažejo spremembe v strukturi dohodkov prejemnikov najvišjih dohodkov med letoma 1994 in 2002 (gl. Tabela 7b). Odpravnine, nagrade in drugi prejemki iz delovnega razmerja zaposlenih z najvišjimi dohodki so v letu 2002 predstavljali kar 7,7% celotnega dohodka za to skupino zaposlenih, in komaj 0,9% v letu 1994. Tudi deleži nekaterih drugih virov dohodka bistveno presegajo tovrstne deleže pri vseh zaposlenih. Stimulacije in bonitete so leta 2002 predstavljale v povprečju le 0,3% dohodka vseh zaposlenih, stimulacije in bonitete za skupino z najvišjimi dohodki pa so predstavljale 2,3% vsega dohodka (in le 1,2% v letu 1994). Podobno visoki deleži so tudi pri kapitalnem dobičku in dohodkih iz premoženja. Dohodek iz premoženja je leta 2002 tako v povprečju predstavljal 1% dohodka vseh zaposlenih, v skupini zaposlenih z najvišjimi dohodki pa 3,8% (in le 1,8% v letu 1994).

1.3.2 Gibanje denarnih prejemkov iz javnih virov

Denarni prejemki iz javnih virov (tj. iz proračunov in socialnih zavarovanj) so drugi najpomembnejši vir tekočih dohodkov prebivalstva. Med njimi pripada največji delež

pokojninam in nadomestilom plač, torej prejemkom, ki zagotavljajo socialno varnost v primeru izpada dohodka iz dela v času starosti, bolezni, invalidnosti, starševstva in brezposelnosti. V letu 2005 je v slovenski zakonodaji obstajalo sedemdeset različnih denarnih prejemkov, ki so bili opredeljeni kot zakonska pravica. V obdobju 1992–2005 je bilo na novo vpeljanih trinajst denarnih prejemkov, devetnajst jih je bilo preimenovanih, sedem pa ukinjenih. Finančna analiza podatkov, opravljena na osnovi podatkov iz Zbirke denarnih prejemkov UMAR (v nadaljevanju ZDPU; gl. Okvir 5), kaže, da se je v letu 1993 prebivalstvu izplačalo skupaj 1.740.741 denarnih prejemkov (od tega je bilo 441.311 enkratnih prejemkov), v letu 2004 pa skupaj 2.173.386 denarnih prejemkov (od tega 562.630 enkratnih).

V obdobju 1993–2004 se je število denarnih prejemkov povečalo za 25%, kar pomeni, da se je njihovo število povečevalo po stopnji 2,1% letno. Pomemben vpliv na rast števila prejemkov so imele sistemske spremembe v zakonodaji, ki določa upravičenost do posameznih prejemkov. Poleg tega so na število prejemkov pomembno vplivali tudi drugi dejavniki, zlasti demografske spremembe in z njimi povezane spremembe števila otrok in starejših ter spremembe na trgu dela.

Za denarne prejemke je bilo leta 2004 izplačanih 1.067,8 milijard SIT (17,1% BDP). Sredstva za te namene so v obdobju 1993–2004 realno rasla po stopnji 4,0% povprečno letno, kar je nekoliko počasneje od celotnih javnofinančnih odhodkov (4,5%). Naraščala je tudi realna vrednost denarnih prejemkov, čeprav zelo različno po posameznih prejemkih. Tudi v odnosu do povprečne plače se je višina prejemkov gibala različno: najbolj so narasli prejemki revnih in staršev, najbolj pa so se znižali prejemki upokojenih, invalidov in brezposelnih.

Okvir 5: Zbirka denarnih prejemkov UMAR

UMAR je leta 1992 pričel z zbiranjem podatkov o denarnih prejemkih prebivalcev Slovenije, katerega namen je bila izdelava analize sistema denarnih prejemkov in vzpostavitev kataloga teh prejemkov. V delovnem zvezku (gl. Kersnik in dr., 2006) objavljena analiza omogoča vpogled v sistem denarnih prejemkov in daje osnovne informacije (vsebinske in finančne) o vsakem posameznem denarnem prejemku za obdobje 1992–2005. Obenem predstavlja osnovo za nadaljnje analize za potrebe UMAR, kakor tudi za analize nosilcev programov socialne zaščite in snovalce socialne politike. **Denarni prejemki** so vsi prejemki v denarju, ki jih na podlagi zakonov (iz javnih sredstev prek javnih blagajn) lahko prejmejo upravičenci v Sloveniji. V zbirki so leti razvrščeni v 15 ciljnih skupin: upokojeni, invalidi, svojci, starši, bolni, revni, brezposelni, šolajoči se, pripravniki, veterani, potrebni pomoči drugega, žrtve vojnega nasilja, vojni invalidi, kmetje in skupina oseb s posebnimi zaslugami.

V strukturi celotnih sredstev za denarne prejeme je bil največji delež sredstev namenjen upokojencem. Tem je bilo namenjenih 49,6% celotnih sredstev, najmanjši delež sredstev pa je bil namenjen osebam s posebnimi zaslugami (0,1%). Tudi po številu prejemkov so prvi upokojenci (43,2%), takoj za njimi pa starši (20,7%).

1.4 Izdatki

Struktura izdatkov za življenjske potrebščine odraža tako dohodkovni položaj osebe/gospodinjstva kot sociodemografske značilnosti oseb v gospodinjstvu, ki določajo njihove potrebe. V prvo skupino sodijo npr. izdatki za hotele in gostinske storitve, v drugo pa izdatki za izobraževanje.

V Sloveniji sta se v obdobju 1998–2002 deleža izdatkov za hrano in brezalkoholne pijače znižala v vseh dohodkovnih razredih. Po podatkih APG se je delež izdatkov za hrano pri vseh štirih dohodkovnih razredih znižal za 2,2 o. t., prav tako se je zmanjšal delež izdatkov za transport (za 2,1 o. t.). Obenem se je povečal delež izdatkov za komunikacije (za 2,1 o. t.), deleža izdatkov za stanovanje in režijo ter rekreacijo in kulturo pa sta se povečala za 1,2 o. t. (gl. Tabelo 8). Deleža izdatkov za komunikacije ter rekreacijo in kulturo sta se povečala v vseh dohodkovnih razredih, deleža izdatkov za hrano in brezalkoholne pijače pa sta se v vseh dohodkovnih razredih znižala. Zgornji in višji razred je povečal delež izdatkov za obleko in obutev ter pohištvo, opremo in storitve za gospodinjstvo, nižji in spodnji srednji pa sta jih znižala. Spodnji, zgornji srednji in višji razred so znižali

delež izdatkov za transport, nižji razred pa jih je nekoliko povečal. Nižji, spodnji in zgornji srednji razred so znižali delež izdatkov za alkohol in tobak, višji pa ga je nekoliko povečal. Hkrati so nižji, spodnji srednji in zgornji srednji razred zvišali delež izdatkov za izobraževanje, višji razred pa ga je znižal. Delež nepotrošnih izdatkov⁷ v vseh izdatkih je najnižji v nižjem dohodkovnem razredu (6,6% leta 2002), najvišji pa v višjem dohodkovnem razredu (14,3%), in je povprečju znašal 10,5%. Prevladujejo nepotrošni izdatki, povezani s stanovanjem/hišo (gl. SP: Tabela 14).

Vzorec porabe slovenskih gospodinjstev je podoben vzorcju zahodnoevropskih držav. Ko slovenske vzorce primerjamo z vzorci porabe EU25, EU15 in EU10, se kot najvidnejše razlike med vzorci porabe gospodinjstev vseh treh skupin držav izkažejo: (1) gospodinjstva novih članic porabijo v povprečju precej več za najosnovnejše dobrine, kot sta hrana in stanovanje, kar odraža njihovo nižjo življenjsko raven; (2) gospodinjstva starih članic porabijo nasprotno relativno veliko več za dobrine, kot so rekreacija in kultura, restavracije in hoteli, nakup vozil, obleka in pohištvo; (3) vzorec porabe slovenskih gospodinjstev je bolj podoben starim kot novim članicam EU; (4) od obeh skupin primerjanih držav Slovenija izstopa po nizkem deležu izdatkov za stanovanje in zdravje (gl. Tabelo 9). Nizke deleže izdatkov za stanovanje bi morda lahko pojasnili z visokim deležem lastniških stanovanj v Sloveniji (ki vpliva na višino pripisanih najemnin) in so iz analize izvzete; nizke deleže izdatkov za zdravje pa z razlikami v sistemih socialnega in zdravstvenega varstva. V Sloveniji je namreč uveljavljen neposredni sistem financiranja zdravstvenega varstva, ki dokaj dobro deluje in lahko pojasni nižje izdatke gospodinjstev za zdravje iz lastnega žepa.

Slika 2 kaže razmerje med osebnim standardom (izdatki za končno potrošnjo na gospodinjstvo po kupni moči) in deležem izdatkov, ki ga gospodinjstva namenjajo najosnovnejši dobrini – hrani (gl. Tršelič-Selan, 2006). Delež izdatkov gospodinjstev za hrano kaže močno negativno povezanost (-0,81) z ravniyo celotnih izdatkov gospodinjstev za končno potrošnjo; višja ko je raven dohodka in posledično potrošnja, nižji je delež hrane v strukturi izdatkov. Osnovne potrebe gospodinjstev so namreč ob višjem življenjskem standardu prej in bolje zadovoljene, zato si lahko privoščijo več prestižnejših dobrin. Gospodinjstva celotne EU so se glede na omenjeni merili na sliki z nekaj redkimi izjemami samodejno porazdelila v dve skupini, in sicer v skupino starih in novih članic. Od novih članic se le Malta, Ciper in Slovenija uvrstijo v skupino razvitejših evropskih držav, gospodinjstva ostalih novih članic pa po kupni moči močno zaostajajo za prvo skupino (in nasprotno veliko večji delež svojih izdatkov namenjajo le za hrano).

⁷ Ki vključujejo nepotrošne izdatke za stanovanje/hišo (to so izdatki za velika dela in prenove ter nakup stanovanja/hiše ali zemljišča za hišo) in druge nepotrošne izdatke (to so izdatki za življenjsko zavarovanje, prostovoljno pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, denarne kazni, nadomestila škode, davki in samoprисpevki, varčevanje in dani transferji, kot so preživnine, vzdrževalnine, denarna darila in prostovoljni prispevki).

Tabela 8: Struktura izdatkov za življenjske potrebščine, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

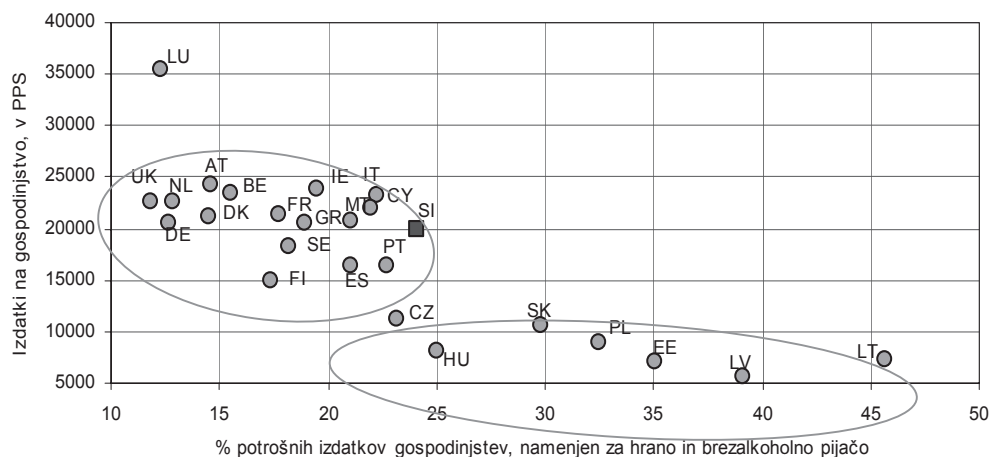
Vrsta izdatkov	Delež posameznih vrst izdatkov (%)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
Hrana	26,0	21,2	17,6	14,4	19,7
Brezalkoholne pijače	3,3	2,7	2,2	1,8	2,5
Alkohol in tobak	3,3	2,4	2,1	1,7	2,3
Obleka in obutev	7,5	8,9	9,7	10,4	9,2
Stanovanje in režija	13,4	11,3	9,1	7,6	10,4
Pohištvo, oprema, storitve za gospodinjstvo	7,0	7,4	7,0	8,3	7,3
Zdravje	1,6	1,8	1,8	2,1	1,8
Transport	12,0	16,6	20,7	20,9	18,0
Komunikacije	2,8	2,4	2,0	2,0	2,2
Rekreacija in kultura	7,7	8,5	10,2	12,6	9,4
Izobraževanje	0,5	0,6	0,8	1,2	0,7
Hoteli in gostinske storitve	4,3	6,0	7,0	7,0	6,3
Različne dobrine in storitve	10,6	10,3	9,9	9,8	10,1
Skupaj izdatki za življenjske potrebščine	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Hrana	23,4	18,9	15,7	12,2	17,5
Brezalkoholna pijača	2,4	2,1	1,7	1,3	1,9
Alkohol in tobak	2,4	2,3	1,9	1,8	2,1
Obleka in obutev	6,7	8,3	9,5	10,9	8,9
Stanovanje in režija	14,4	12,8	10,3	8,6	11,6
Pohištvo, oprema, storitve za gospodinjstvo	6,5	6,7	7,2	9,1	7,1
Zdravje	1,8	1,8	1,8	2,4	1,9
Transport	12,4	14,9	17,6	17,3	15,9
Komunikacije	4,9	4,5	4,1	3,9	4,3
Rekreacija in kultura	8,4	9,5	11,6	14,3	10,6
Izobraževanje	0,8	0,9	1,1	1,0	1,0
Hoteli in gostinske storitve	4,9	5,6	6,6	7,3	6,1
Različne dobrine in storitve	11,0	11,6	10,8	10,1	11,1
Skupaj izdatki za življenjske potrebščine	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 9: Struktura izdatkov gospodinjstev za končno potrošnjo, Slovenija (1999–2001) in EU (1999); v %

	EU25	EU25 ¹	EU15	EU15 ¹	NMS10	Slovenija
Hrana in brezalkoholne pijače	16,4	18,5	13,8	16,4	30,4	22,5
Alkoholne pijače in tobak	2,8	3,2	2,7	3,1	3,6	2,7
Obleka in obutev	6,3	7,2	6,1	7,2	6,9	8,1
Stanovanje, elektrika, voda, plin in drugo gorivo	26,3	15,5	27,8	15,1	18,2	11,6
Pohištvo, gospodinjstva oprema	6,7	7,7	6,8	8,0	6,4	7,2
Zdravje	3,2	3,7	3,1	3,7	3,4	1,8
Promet	12,9	14,9	13,4	15,7	10,1	15,6
Komunikacije	2,5	2,9	2,4	2,8	3,2	3,2
Rekreacija in kultura	9,4	10,9	9,9	11,5	7,6	8,9
Izobraževanje	0,9	1,0	0,8	1,0	1,0	0,8
Hoteli, kavarne in restavracije	5,6	6,6	6,1	7,2	2,8	7,3
Raznovrstne dobrine in storitve	6,9	7,9	7,0	8,3	6,5	10,3

Vir: Tršelič-Selan, 2006. Opomba: ¹Izračuni brez pripisanih najemnin.

Slika 2: Potrošnja gospodinjstev po kupni moči¹ in deleži njihovih izdatkov za hrano po državah EU², 1999

Vir: Tršelič-Selan, 2006. Opombi: ¹Povprečni izdatki za končno potrošnjo na gospodinjstvo (v PPS). ²Za EU15 izvzete pripisane najemnine.

1.4.1 Zadolženost in prezadolženost prebivalstva

Dolg je instrument vzdrževanja potrošnje gospodinjstev (oziroma posameznika) skozi čas. Le-ta ga uporabljajo različno, glede na viro dohodka, v posameznih življenjskih obdobjih (določena raven dolga je za večino gospodinjstev neizogibna, predvsem v zgodnjih obdobjih življenjskega poteka). Vendar pa se lahko zaradi različnih okoliščin oziroma dogodkov (smrt v družini, ločitev, makroekonomski šoki...) poveča tveganje, da gospodinjstvo ne bo moglo izpolniti svojih obveznosti iz odplačil dolga in nekatera gospodinjstva se znajdejo v položaju, ko dolga ne morejo več odplačevati – so prezadolžena. Problema prezadolženosti se države lotevajo različno; najdlje so države, ki so sprejele zakonodajo glede osebnega stečaja oziroma insolventnega postopka (npr. Nemčija), ter tiste z (razvito) mrežo svetovnih pisarn za ljudi v finančni stiski (npr. Irska).

Na ravni EU še nimamo enotne definicije prezadolženosti, statistični podatki o prezadolženosti pa temeljijo na različnih metodologijah⁸. Izmed številnih definicij se zdi najbolj nesporno, da je gospodinjstvo prezadolženo, če ima težave z odplačilom dolga; glede na pričakovani dohodek in drugo likvidno premoženje postane dolg prevelik, da bi ga lahko odplačali brez zmanjšanja drugih izdatkov pod minimalno raven - dolg tako postane nevzdržen in gospodinjstvo prezadolženo (Betti in dr., 2001). Omenjena definicija meri prezadolženost na podlagi t. i. subjektivnih mer prezadolženosti. Te temeljijo na anketnih podatkih, na podlagi katerih kot prezadolžena definiramo tista gospodinjstva, ki se sama opredelijo kot taka.

Problemov zadolženosti in prezadolženosti v Sloveniji sistematično ne spremljamo⁹. Še vedno ni uradne definicije prezadolženosti, problemi se pojavljajo tudi pri razpoložljivosti podatkov (zadolženost tako lahko izmerimo le na podlagi podatkov o posojilih in varčevanju v bankah, kar zaradi razvoja finančnih trgov tako na strani ponudbe posojil kot tudi novih možnosti za akumuliranje premoženja ne kaže več najbolj objektivne slike). Ne objavljamo podatkov o dolgu na kreditnih karticah, zavarovanem in nezavarovanem dolgu ter deležu slabih posojil (tj. tistih, ki se ne odplačujejo) ali zamud pri plačilih, če omenimo zgolj tiste, ki jih lahko zasledimo v različnih raziskavah za večino držav. Kljub temu je Slovenija že sprejela nekaj ukrepov za zagotavljanje večje pravne zaščite potrošnikov (z leta 2004 sprejetimi Zakonom o potrošniških kreditih, Zakonom o izvršbi in zavarovanju, Zakonom o varstvu kupcev stanovanj in enostanovanjskih stavb ter s Pravilnikom o poročanju dajalcev kreditov, ki uvede registracijo 'nebančnih' kreditodajalcev pri Uradu za varstvo potrošnikov), kar posledično znižuje možnosti za prezadolženost prebivalcev. Prezadolženost lahko merimo na tri načine: (1) z objektivnimi (kvantitativne, matematične), (2) s subjektivnimi (kvalitativne) in (3) z administrativnimi merami. Zaradi težav s podatki v *Socialnih razgledih* pre/zadolževanje analiziramo le s pomočjo subjektivnih mer, tj. z javnomnenjskimi podatki.

Čeprav o zadolženosti in njeni naravi v Sloveniji ne vemo veliko, ta vsebuje vsaj tri dimenzije. Po eni strani je dolg lahko kazalnik materialnih težav gospodinjstva, po drugi kaže zgolj racionalno ekonomiziranje oseb oziroma gospodinjstva z dohodki, po tretji pa je sam v funkciji dohodkov.

⁸ Evropska komisija je zato aprila 2006 objavila razpis za študijo, katere namen je postaviti temelje za skupno definicijo prezadolženosti znotraj EU, določiti enotno metodologijo, izboljšati razumevanje samega pojava prezadolženosti ter vzpostaviti učinkovite t. i. 'praktične in pravne ukrepe' za preprečevanje in obravnavo problema prezadolženosti prebivalstva.

⁹ Za razpravo o zadolženosti in prezadolženosti gl. Ferik, 2006.

Tabela 10: Delež oseb, ki ne more pravočasno poravnati sprotih stroškov za življenje, glede na dohodek gospodinjstva, Slovenija, 2005 (v %)

Skupaj prezadolženih	do 500€	501€–1000 €	1001€– 2000€	nad 2000 €
18,1%	60,6	40,7	32,4	8,1

Vir: SJM 2005/1. Opomba: N (zadolženi) = 521

Predvidevamo, da odgovori na v SJM 2005 zastavljena vprašanja o zadolževanju¹⁰ zrcalijo dejanske (z)možnosti zadolževanja anketiranih oseb oziroma njihovih gospodinjstev: osebe brez (rednega) dohodka imajo namreč manjše (z)možnosti zadolževanja, še posebej pri 'uradnih' institucijah. Podatek o ne/zadolževanju lahko posredno torej pokaže tudi ne/dostopnost finančnih instrumentov institucij, ki so pod nadzorom Banke Slovenija (banke in zavarovalnice).

Zadolževanje je v nekem smislu privilegij delovno aktivnega prebivalstva oziroma socioekonomsko močnejših slojev. Podatki SJM kažejo, da se je v letu 2005 na različne načine zadolžilo 41% polnoletnih anketirancev. Nadpovprečen je delež zadolženih oseb v starostni skupini 25–45 let (60,1%); v tem obdobju si jih večina ureja eksistenco, predvsem stanovanjsko, in je investicijsko zato bolj aktivna. Glede na izobrazbeno strukturo se bolj zadolžujejo višje izobraženi, glede na delovno aktivnost pa zaposleni (59,4%) mnogo bolj kot nezaposleni (32,8%), upokojenci (25,6%) ali gospodinjje (23,1%). Kaže, da je zadolževanje v nekem smislu privilegij delovno aktivnega prebivalstva oziroma socioekonomsko močnejših slojev in v večini primerov ne pomeni nujno tudi prezadolževanja.

Prezadolženost je kazalnik dejanske materialne ogroženosti posameznika oziroma gospodinjstva. Po podatkih SJM (2005)¹¹ se je v letu 2004 prezadolžilo 18,1% oseb (pogosto in včasih niso bili sposobni odplačevati kreditov), kredite je brez težav odplačevalo 36% oseb, 42,1% pa se jih sploh ni zadolžilo. V nižjih dohodkovnih razredih je delež prezadolženih še večji; njim zadolževanje največkrat predstavlja tudi prezadolževanje (gl. Tabela 10). Delež gospodinjstev, ki so v zadnjem letu ustvarila prihranke,

se je s 13% v letu 1992 povečal na 29,1% leta 2005, delež gospodinjstev, ki so svoje prihranke porabili ali se zadolžili, pa se je v istem obdobju zmanjšal z 31,2 na 17,6% (gl. Tabela 11).

1.5 Dostopnost storitev in dobrin

Dostopnost¹² storitev in dobrin pomembno vpliva na raven življenjskega standarda, socialne varnosti, enakosti oziroma neenakosti in socialne vključenosti. Izboljševanje dostopa in omogočanje enakosti v dostopu je vse pomembnejši element politike evropskih in drugih razvitih držav. Zadovoljevanje temeljnih potreb za človekov razvoj ne more biti odvisno le od relativnih cen storitev in dobrin ter razpoložljivega dohodka posameznikov, zato mora biti organizirano tudi na drugačen način. Za te storitve se je v evropski praksi uveljavil pojem 'storitve splošnega pomena', označuje pa tržne ali netržne storitve, ki jih kot storitve splošnega pomena določijo posamezne države in zanje javne oblasti prevzemajo določeno javno obveznost. Ta se odraža tako, da države sistem izvajanja teh storitev posebej regulirajo tako, da določijo posebne pogoje za njihovo izvajanje, ki zagotavljajo uresničevanje javnega interesa. Mnoge od teh storitev se izvajajo v okviru instituta javne službe, v okviru svojih politik pa države posebej skrbijo tudi za dostopnost nekaterih drugih pomembnih dobrin. Zlasti za dostopnost socialnih storitev kot pomembnega dela storitev splošnega pomena velja, da (naj) temelji na načelih socialne pravičnosti, solidarnosti, enakih možnosti, in s tem na preprečevanju socialne izključenosti. Pomembni načeli, v konkretnih ekonomskih izpeljavah pogosto zanemarjeni, sta gotovo vsaj še izbira in svoboda. Izpostaviti je treba, da

Tabela 11: Ocena materialne situacije gospodinjstva – finančne zaloge, Slovenija, 1992–2005 (v %)

	1992	1995	2001	2003	2005
Prihranila denar	13,0	16,1	23,2	27,4	29,1
Denarja je bilo ravno dovolj	56,0	51,7	52,5	52,4	51,3
Uporabila je prihranke	19,2	16,4	12,8	13,2	10,2
Izposodili smo si denar	12,0	13,9	10,0	4,4	7,4

Vir: SJM 1992–2005. Opomba: Vprašanje se je glasilo: 'Ali je vaša družina v zadnjem letu...'

¹⁰ Ali ste se v zadnjih petih letih zadolžili oziroma najeli kredit? Prosimo, upoštevajte vse oblike zadolževanja: krediti pri banki (tudi povečan limit), zadolževanje pri sorodnikih in znancih, zadolževanje na sivem trgu, leasing... 1 – da; 2 – ne (SJM 2005/1)

¹¹ Ali se vam dogaja, da zaradi odplačevanja kreditov ne morate pravočasno poravnati sprotih stroškov za življenje, oziroma morate zmanjševati izdatke za osnovne življenjske potrebščine? 1- da, pogosto; 2- da, včasih; 3- ne, nikoli ali skoraj nikoli; 4- nisem (bil/-la) zadolžen/-a (SJM 2005/1).

¹² Dostopnost pomembno določajo (1) pravila in kriteriji dostopa, (2) cene in način financiranja, (3) prostorska organiziranost, (4) kadrovske in prostorske viri itd.

so v konkretnih izpeljavah ukrepov socialnih politik med temi načeli neredki kompromisi (predvsem zaradi konfliktov med ponudbo in povpraševanjem).

V okviru skupne politike držav članic EU za krepitev evropskega socialnega modela so se države pričele ukvarjati s problemi dostopnosti ob pripravi strategij za večjo socialno vključenost. Pozornost so namenjale različnim področjem, prvotno zlasti dostopu do t. i. socialnih storitev, kot so izobraževalne, zdravstvene, socialnovarstvene in podobne storitve, številne pa so jo razširile tudi na dostop do informacijsko-komunikacijske tehnologije, sodnega varstva in storitev pravne pomoči, kulture, prostočasnih dejavnosti, javnega transporta in drugih dobrin, ki vplivajo na socialno vključenost. Redno spremljanje in evalvacija dostopnosti sta ključnega pomena za učinkovito izvajanje strategij krepitev socialne vključenosti. Skupni širši nabor kazalnikov, ki bi prikazovali dostopnost, še ni oblikovan, v okviru poročil o izvajanju strategije socialnega vključevanja uporablja vsaka država svoje kazalnike. Uporabljeni kazalniki se večinoma nanašajo na višino porabljenih sredstev ali na število prejemnikov teh sredstev oziroma uporabnikov storitev, manj pa na njihov učinek na dolgoročno povečanje socialne vključenosti. Vsekakor pa izboljšanje dostopa do storitev, pri čemer je posebej izpostavljena potreba po izboljšanju njihove kakovosti, ostaja ena od prioritet evropske politike socialnega vključevanja. Temu vidiku je bil odmerjen tudi pomemben del razprav v okviru priprave dveh novejših dokumentov Evropske komisije: Direktive o storitvah na notranjem trgu in Komunikacije o socialnih storitvah splošnega pomena. Slednji dokument naj bi pomenil korak k skupnim pravilom za njihovo izvajanje v državah članicah EU.

V Sloveniji so nekatere za življenje pomembne storitve opredeljene kot storitve 'gospodarske javne službe' (npr. preskrba z električno energijo, pitno vodo, javni transport itd.). Tudi izvajanje različnih socialnih storitev (izobraževalne, zdravstvene, socialnovarstvene storitve in druge socialne storitve), ki se v pretežni meri izvajajo kot javne službe, je regulirano z zakoni, predmet javnih politik je tudi vprašanje dostopa do nekaterih dobrin (stanovanja, internet ipd.). Nabor ukrepov za omogočanje dostopnosti je širok in odvisen od narave posamezne dejavnosti: od regulacije in subvencioniranja cen, financiranja ali delnega financiranja investicij in stroškov izvajanja dejavnosti, subvencij ali oprostitev plačil uporabnikov, do ukrepov za enakomerno prostorsko razporeditev mreže javne službe in drugih izvajalcev storitev itd. Vprašanje pomena dostopa do nekaterih storitev in dobrin za socialno vključenost je bilo v okviru vladne politike obravnavano pri pripravi Skupnega memoranduma o socialnem vključevanju v letu 2003, prvega Nacionalnega akcijskega načrta o socialnem vključevanju v letu 2004 in Nacionalnega poročila o strategijah socialne zaščite in socialnega vključevanja

2006–2008. Čeprav slovenska zakonodaja poudarja enakost v dostopu in pravico do izbire, je ta pogosto zmanjšana zaradi premajhnih prostorskih in kadrovskih kapacitet, slabe regionalne pokritosti oz. regionalne raznolikosti, nezmožnosti financiranja plačljivih storitev iz lastnih sredstev¹³ in neinformiranosti, in s tem onemogočena izbira.

V Sloveniji se z dostopnostjo doslej nismo sistematično ukvarjali in to analitično področje šele razvijamo. V *Socialnih razgledih* operacionalizacijo koncepta dostopnosti zato puščamo odprto iz povsem pragmatičnih razlogov. Dostopnost ključnih socialnih storitev in dobrin (kot so npr. zdravstvene, socialnovarstvene storitve, izobraževanje, stanovanje in internet kot vse pomembnejši informacijsko-izobraževalni vir) tako tokrat proučujemo z omejenim naborom kazalnikov. Uporabili smo namreč tiste kvantitativne kazalnike, ki jih za portretiranje nekaterih pri(po)znanih elementov dostopnosti statistika že zbira, ali pa smo jih lahko na osnovi obstoječih podatkov preračunali sami in ki nam vsaj do določene mere omogočajo primerjave z državami EU. Pomanjkanje drugih, predvsem bolj kvalitativnih kazalnikov, ki bi jih statistika tudi sistematično spremljala in ki so z vidika dostopnosti lahko pomembnejši, pa je doprineslo k precejšnji analitični skoposti in omejenosti sklepanj.

1.5.1 Dostopnost zdravstvenih storitev

Dostopnost osnovnih zdravstvenih storitev v Sloveniji v največji meri opredeljuje visoka vključenost prebivalstva v sistem obveznega zdravstvenega zavarovanja. S tem jim je omogočena možnost uveljavljanja potreb in pravic do zdravstvenih storitev, ki obsegajo preventivne, kurativne in rehabilitacijske storitve na primarni, sekundarni in terciarni ravni, nujne prevoze, zdravila in medicinskotehnične pripomočke. Navedene pravice lahko zavarovane osebe uveljavljajo v javnih zavodih ali pri zasebnikih s koncesijo za opravljanje dejavnosti.

Sistem zdravstvenega zavarovanja v Sloveniji sestavljata obvezno in prostovoljno zdravstveno zavarovanje. Obvezno zavarovanje pokriva zakonsko določen del (večinoma pretežni) plačila storitev. Prostovoljno dopolnilno zavarovanje omogoča zavarovanje za razliko do plačila polne vrednosti storitev, dodatno prostovoljno pa tudi za višji standard in obseg pravic, kot ga pokriva obvezno zavarovanje. V obvezno zavarovanje je vključeno skoraj celotno slovensko prebivalstvo (98,9% po stanju 31. 12. 2004). Izjema je ožja skupina ljudi (po stanju na dan 31. 12. 2004 je bilo v tej skupini 22.536 prebivalcev, tj. 1,1% slovenskega prebivalstva), med njimi so tudi ljudje brez dohodkov, brez stalnega prebivališča in brez slovenskega državljanstva, ki ne morejo biti vključeni v obvezno zavarovanje. Večina prebivalstva je vključena tudi v prostovoljno dopolnilno zavarovanje za doplačilo storitev do polne

¹³ Delež financiranja socialnih storitev tako s strani države kot tudi iz zasebnih sredstev posameznika podrobneje predstavljamo v nadaljevanju prispevka znotraj obravnavane storitve.

vrednosti (po stanju na dan 31. 12. 2004 je bilo vključenih 70,6% prebivalstva). V to zavarovanje ni vključenih približno 30% prebivalcev, delno zato, ker za to ni potrebe (vse storitve so v celoti krite iz obveznega zavarovanja (npr. otroci), delno, ker so se tako odločili in v primeru uporabe storitev le-te doplačujejo, delno pa tudi zato, ker zaradi nizkih dohodkov niso zmožni plačevati premije. V Sloveniji sta torej dve skupini oseb, ki imata v primerjavi z drugimi močno otežen dostop do zdravstvenih storitev: (1) osebe, ki ne morejo biti vključene v obvezno zavarovanje, in (2) osebe, ki niso prostovoljno dopolnilno zavarovane zaradi nezmožnosti plačila premije. Ti dve skupini imata zagotovljeno le nujno zdravstveno varstvo.

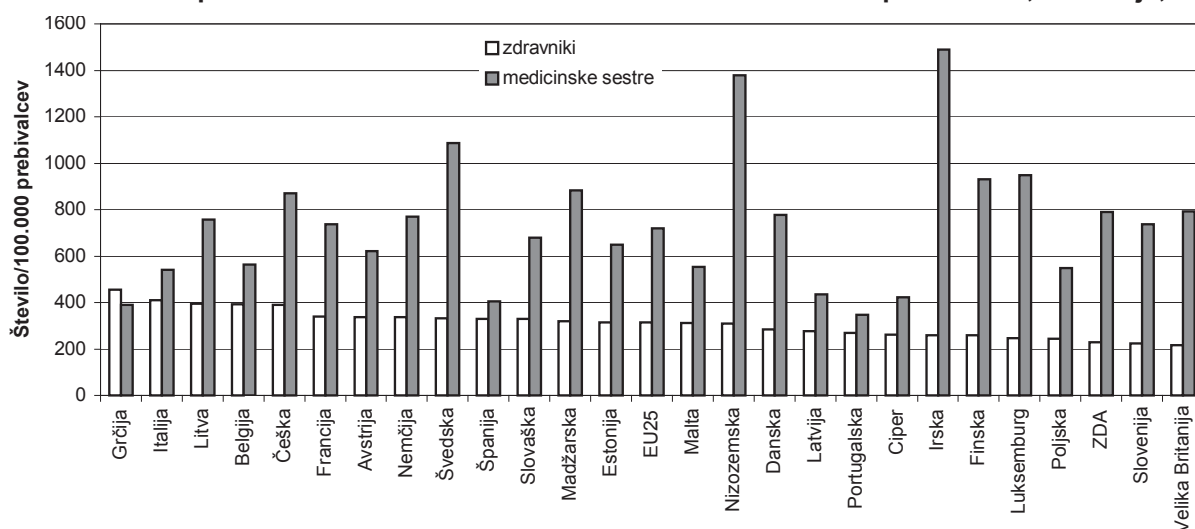
Osebe, ki so obvezno zdravstveno zavarovane, imajo pravico do proste izbire osebnega zdravnika, zobozdravnika in ginekologa na primarni ravni, v primeru potrebe po bolnišnični obravnavi pa tudi pravico do proste izbire bolnišnice oziroma specialistične ambulante. Večinoma je vsem zagotovljen enak standard; v dodatno prostovoljno zavarovanje za večji obseg pravic ali višji standard, kot ga krije obvezno zavarovanje, je namreč vključen nizek delež prebivalstva (le 2,1% po stanju 31.12.2004).

V primerjavi z nekaterimi evropskimi državami ima Slovenija manjše kadrovske in druge zdravstvene zmogljivosti. Po številu zaposlenih zdravnikov na 100.000 prebivalcev se naš zaostanek za evropskim povprečjem povečuje. V Sloveniji se je v obdobju 1995–2004 število zdravnikov na prebivalca letno povečalo v povprečju za 0,9%, medtem ko se je v EU25 v letih 1995–2003 povečalo letno za 1,3%.

V Sloveniji smo imeli v letu 2004 na 100.000 prebivalcev 229,8 zdravnikov¹⁴ (224,6 v letu 2003; 211,8 v letu 1995), v EU25 pa je to razmerje v letu 2003 znašalo 314,0; slabše razmerje kot Slovenija je imela med evropskimi državami le Velika Britanija (216,2) (gl. Sliko 3). Nekoliko boljše je razmerje števila zobozdravnikov na 100.000 prebivalcev, ki se je v obdobju od leta 2000 do 2004 povečalo z 58,3 na 59,7, vendar se Slovenija še vedno uvršča v spodnjo polovico držav EU. Število medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov na 100.000 prebivalcev pa je bilo v letu 2004 v Sloveniji 745 (736,4 v letu 2003)¹⁵, po čemer Slovenija spada v zgornjo polovico držav EU (gl. Slika 3) (povprečje EU25 leta 2003 je bilo 720). V večini držav EU in v ZDA imajo medicinske sestre praviloma višjo ali visoko izobrazbo, v Sloveniji pa ima tako stopnjo izobrazbe le četrtnina medicinskih sester.

Kadrovske zmogljivosti na primarni ravni se med regijami zelo razlikujejo. Analize podatkov (IVZ RS) kažejo pomanjkanje zdravnikov na primarni ravni v nekaterih delih države, še izrazitejše je pomanjkanje specialistov pediatrov in zobozdravnikov (gl. Sliko 4). V primerjavi s povprečjem Slovenije je bila najboljša preskrbljenost z zdravniki v Savinjski regiji (1359 prebivalcev v starosti 20 in več let na zdravnika), slabša pa v Pomurski, Podravske in Koroški regiji na vzhodu države, v Zasavski in Osrednjeslovenski regiji ter v Gorenjski regiji. Razmerje prebivalcev in zdravstvenih tehnikov in medicinskih sester je bilo slabše od slovenskega povprečja v petih regijah (Obalno-Kraški, Notranjsko-Kraški, Gorenjski,

Slika 3: Število zaposlenih zdravnikov in medicinskih sester na 100.000 prebivalcev, Slovenija, 2003

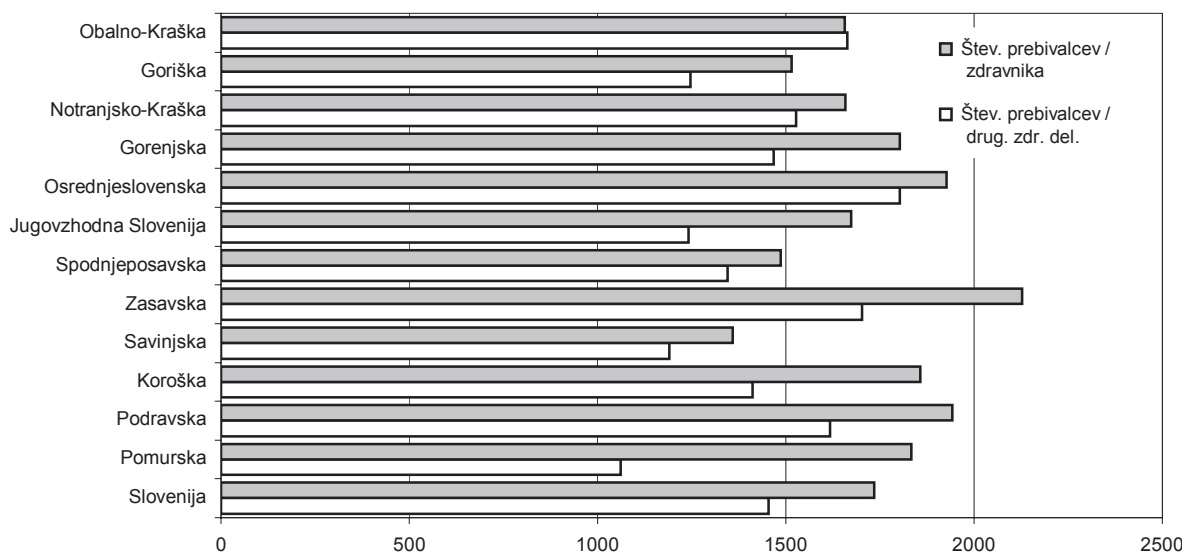

Viri: Eurostat Queen Tree (2005), WHO podatkovna baza; za Finsko, Nizozemsko, Italijo, Malto, Irsko in Francijo je vir podatkov Health at a Glance - OECD Indicators (2005). Opombe: za Irsko in Nizozemsko so podatki za zdravnike z licenco in ne za dejansko zaposlene; povprečje EU25 za medicinske sestre je zaradi pomanjkanja podatkov ocena WHO za evropsko regijo; za Slovenijo so v podatku o številu medicinskih sester zajete medicinske sestre z višjo in visoko izobrazbo in zdravstveni tehniki, vključno z babicami.

¹⁴ Po podatkih IVZ je bilo v letu 2004 v Sloveniji 4.589 zaposlenih zdravnikov (skupaj s specializanti, sekundarji in pripravniki; v letu 2003 4.485). Po oceni IVZ je ob koncu leta 2003, ob upoštevanju demografskih značilnosti zdravnikov, delovnih obremenitev ter možnosti racionalizacije dela in sprememb delovnih procesov, v Sloveniji primanjkovalo 300 do 500 zdravnikov (Zdravje v Sloveniji 2003, 2005).

¹⁵ V letu 2003 (SURs, 2005) je bilo v Sloveniji 3.394 medicinskih sester z višjo ali visoko izobrazbo in 11.311 zdravstvenih tehnikov (vštete so tudi babice), skupaj 14.705 (leta 2002: 14.281), v letu 2004 pa skupaj 14.888 (IVZ).

Slika 4: Preskrbljenost odraslih, starih 20 let in več, z zdravstvenim osebjem v dejavnosti splošne/družinske medicine, po statističnih regijah, Slovenija, 2004

Vir: IVZ RS. Opomba: Izračunano iz opravljenih ur (1430/leto).

Osrednjeslovenski in Podravske), boljše pa v Pomurski regiji (gl. tudi SP: Tabela 17).

Primerjava Slovenije z drugimi evropskimi državami tudi po številu bolniških postelj kaže manjše kapacitete; v letu 2004 smo imeli 479,9 bolniških postelj na 100.000 prebivalcev (v letu 2003 495,5; v letu 1995 574,1)¹⁶. Po primerljivih podatkih Eurostata je bilo v letu 2003 najvišje razmerje na Češkem (1137,2 postelj na 100.000 prebivalcev), sledijo Irska (1006,7), Nemčija (874,4) in Litva (866,1), najnižje razmerje pa so imele Danska (389,0), Velika Britanija (396,9) in Ciper (431,1) (povp. EU25 je v letu 2002 znašalo 639). Podobno kot za Slovenijo je tudi za ostale evropske države že vrsto let značilen trend zmanjševanja števila bolniških postelj. V letih 1992–2002 se je število postelj v EU25 v povprečju zmanjšalo za 15%, v Sloveniji v letih 1995–2004 za 16%, kar je v največji meri povezano s skrajševanjem povprečne ležalne dobe v bolnišnicah. Hkrati se v Sloveniji povečuje povpraševanje po posteljah, namenjenih dolgotrajni oskrbi starejših, invalidov ali kronično bolnih, kar se ponekod rešuje tudi s spremembo namembnosti bolniških postelj.

Nerešen problem so že dlje časa čakalne dobe. Najdaljše so čakalne dobe v primeru operacije sive mreže, ortopedskih operacij, operacij na odprtem srcu, preiskav z magnetno resonanco in srčno-žilnih posegov. Čakalne dobe za te posege trajajo v povprečju od nekaj mesecev do leta in pol. Čakalne dobe povzročajo neenakosti med zavarovanimi osebami, saj si jih premožnejši poskušajo zagotoviti s plačilom iz lastnih sredstev, drugi pa tega ne zmorejo ali pa se jim zaradi storitev, ki jih drugi plačajo iz lastnih sredstev, čakalna doba podaljšuje.

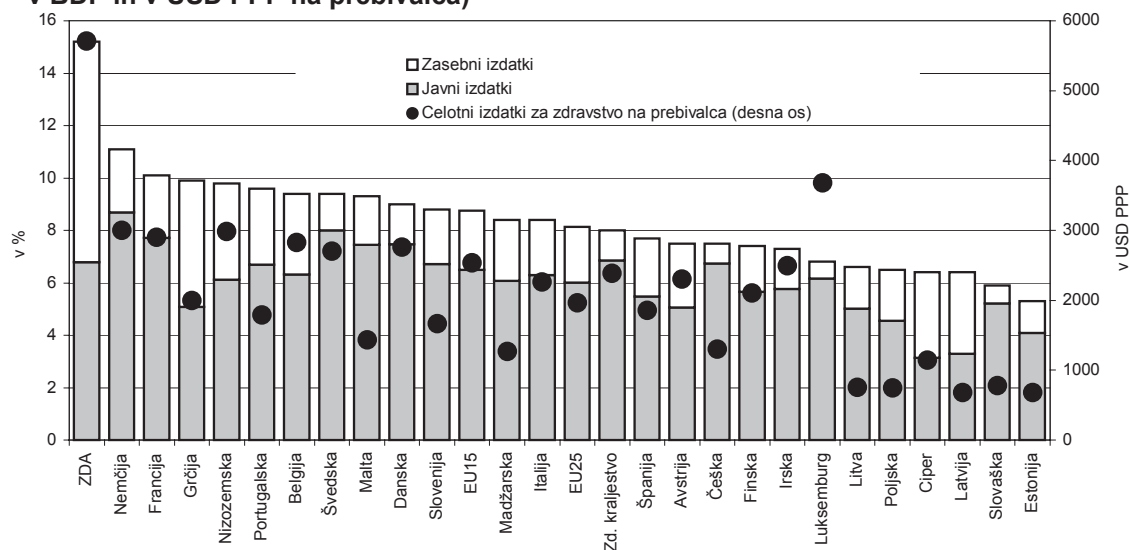
1.5.1.1 Izdatki za zdravstvo

Celotna sredstva, namenjena zdravstvu, merjena kot delež BDP, so v Sloveniji višja od povprečja držav EU. V obdobju 1997–2003 so se celotna sredstva za zdravstvo v Sloveniji povečala realno za 45% (javna za 39% in zasebna sredstva za 68%; gl. Tabela 12). Njihov delež v BDP je v letu 2003 znašal 8,7% (6,6% javna in 2,1% zasebna), kar je več od povprečja držav EU15 (8,8%) in EU25 (8,1%) (gl. Slika 5). V celotnem obdobju 1997–2003 se je delež izdatkov za zdravstvo v BDP v Sloveniji povečal kar za 1,5 o. t., kar je še enkrat več kot v povprečju v EU15 in EU25 (za 0,7 o. t.). V letu 2003 je imelo višje celotne izdatke za zdravstvo kot Slovenija devet držav EU25; njihovi izdatki so presegli 9% BDP.

Slovenija spada med države z nizkimi celotnimi izdatki za zdravstvo na prebivalca. Slovenija je leta 2003 namenila 1669 USD PPP na prebivalca, kar je sicer največ med novimi državami članicami EU, a nižje od povprečja držav EU25 (1964 USD PPP; gl. Slika 5). Povprečje EU15 je leta 2003 znašalo 2538 USD PPP na prebivalca, najvišje izdatke za zdravstvo na prebivalca pa imajo med državami EU25 Luksemburg, Nemčija, Nizozemska in Francija.

Zasebni izdatki so v Sloveniji še vedno relativno nizki. V strukturi celotnih izdatkov za zdravstvo se je v obdobju 1997–2003 zmanjšal delež javnih izdatkov (od 79,2% v letu 1997 na 76,3% v letu 2003), delež zasebnih izdatkov pa povečal z 20,8% v letu 1997 na 23,7% v letu 2003. Kljub porastu je delež zasebnih izdatkov v Sloveniji še vedno nižji od povprečja držav EU25 (26%) in EU15 (25,4%), višji delež zasebnih izdatkov za zdravstvo od Slovenije

¹⁶ Podatki se nanašajo na število vseh postelj v bolnišnicah (ne le akutnih); v podatku za leto 2004 sta vključena tudi Diagnostični center Bled in MC Medicor (IVZ); za podatke o regionalni pokritosti gl. SP: Tabeli 15 in 16.

Slika 5: Celotni, javni in zasebni izdatki za zdravstvo v Sloveniji, v državah EU in v ZDA, 2003 (kot delež v BDP in v USD PPP na prebivalca)

Vir: WHO The World Health Report 2004, 2005, 2006.

pa je imelo v letu 2003 trinajst držav EU25, največ Ciper (50,9%), Grčija in Latvija (48,7%) ter Nizozemska (37,6%). Vse nove države članice EU, z izjemo Malte, so v obdobju 1997–2003 beležile povečanje deleža zasebnih izdatkov za zdravstvo (v povprečju za 2,3 o. t., brez Malte pa za skoraj 4 o. t.); v večini držav EU15 pa je delež zasebnih izdatkov, ob visoki rasti javnih izdatkov, upadel, v povprečju za 0,3 o. t.

V strukturi zasebnih izdatkov je skoraj 60% izdatkov kritih iz naslova prostovoljnih zdravstvenih zavarovanj. To je povezano s sistemom dopolnilnih zdravstvenih zavarovanj, ki predstavljajo doplačilo razlike do polne vrednosti zdravstvenih storitev. Izdatki neposredno iz žepa so zato v Sloveniji v primerjavi z državami EU nizki, in predstavljajo v strukturi zasebnih izdatkov 41%, v državah EU25 pa v povprečju skoraj 78%.

1.5.2 Dostopnost socialnovarstvenih storitev

Po obstoječih predpisih je dostopnost socialnovarstvenih storitev v RS zagotovljena večini slovenskih prebivalcev. Pa vendar jo v praksi omejujejo še vedno nezadostna mreža storitev in programov (premajhne kapacitete in neenakomerna regionalna pokritost), težave pri financiranju in pogosto

slaba informiranost ali celo stigmatizacija potencialnih uporabnikov sistema. Pravica do storitev je zagotovljena vsem prebivalcem s stalnim prebivališčem, drugim le najnujnejše storitve. Osebe brez stalnega prebivališča, (ki jih sicer ni veliko), se zato v določenih rizičnih situacijah znajdejo v težavah, še zlasti, če postanejo odvisne od pomoči druge osebe in potrebujejo institucionalno oskrbo, do katere pa v okviru javne službe niso upravičene.

Socialnovarstvene storitve so brezplačne. Izjema je dolgotrajna oskrba, kjer pa obstaja sistem delne ali popolne oprostitve plačila v primerih, ko upravičenci ali njihovi družinski člani, za katere sicer velja obveznost plačila, tega niso zmožni (gl. Izdatki za dolgotrajno oskrbo, str. 31).

Mreža storitev se širi. Mreža storitev centrov za socialno delo, posebnih socialnih zavodov za odrasle in zavodov za usposabljanje otrok s posebnimi potrebami je že dlje časa nespremenjena. Mreže varstveno-delovnih centrov za odrasle osebe z motnjami v telesnem in duševnem razvoju in domov za starejše pa so v zadnjih desetih letih doživele obsežne širitve, tako po kapacitetah kot po številu enot. Leta 1995 je bilo v Sloveniji 39 varstveno-delovnih centrov s skupno kapaciteto za 1427 varovancev, v letu 2005 je bilo tovrstnih enot že 78, vključenih pa 2695 varovancev. Domov za starejše je bilo leta 1995 47 s kapaciteto 10.757

Tabela 12: Struktura izdatkov za zdravstvo in deleži v BDP, Slovenija, 1997–2003 (v %)

	Struktura			Deleži v BDP	
	1997	2000	2003	1997	2003
Celotni izdatki za zdravstvo ¹	100	100	100	7,2	8,7
Javni izdatki ²	79,2	77,7	76,3	5,7	6,6
Zasebni izdatki	20,8	22,3	23,7	1,5	2,1
Prostovoljna zdravstvena zavarovanja	10,7	13,7	14,0	0,8	1,2
Gospodinjstva ('izdatki iz žepa')	10,2	8,6	9,7	0,7	0,9

Vir: WHO The World Health Report 2004, 2005, 2006; preračuni UMAR. Opombi: ¹K celotnim izdatkom za zdravstvo spadajo tudi investicije v zdravstvu, izvzeta pa so nadomestila za odsotnost zaradi bolezni (boleznine). ²Vključuje izdatke države, občin in ZZS.

mest, v letu 2005 pa 68 s kapaciteto 13.641 mest (gl. Tabela 60). Več je tudi sistemskih možnosti za pomoč na domu, dnevnih centrov za starejše, v nekaterih krajih so pričela delovati oskrbovana stanovanja za starejše. Mreža storitev se, v primerjavi s preteklostjo, širi zlasti z odpiranjem manjših enot v krajih, kjer kapacitet ni bilo, zato sta se izboljšali tako regionalna dostopnost kot kakovost bivanja. Izvajalci storitev so javni zavodi, zasebniki s koncesijo, ki delujejo kot del javne mreže, zasebniki z dovoljenjem za delo, ki delujejo izven javne mreže, in nevladne organizacije. Ponudba storitev se je pričela širiti z zasebniki in nevladnimi organizacijami zlasti po letu 2000.

Potreba po oskrbi starih narašča. Čeprav je dostopnost storitev dolgotrajne oskrbe bistveno izboljšana, pa podaljševanje življenjske dobe, naraščanje števila starih in spremenjene (z)možnosti družin za njihovo oskrbo še naprej zelo intenzivno večajo obseg potrebnih storitev. Dosedanji razvoj dolgotrajne oskrbe je namreč potekal predvsem v smeri razvijanja zmogljivosti institucionalne oskrbe. V Sloveniji je bilo v letu 2005 v domovih za starejše 4,4 mest (skupaj z mesti v posebnih socialnovarstvenih zavodih pa 5,3 mest) na 100 prebivalcev, starejših od 65 let¹⁷, kar kaže, da ne odstopamo bistveno od bolj razvitih evropskih držav. Zaostajamo pa po obsegu oskrbe na domu in drugih neinstitucionalnih oblikah pomoči, saj je vanje vključenih manj kot 2% prebivalcev, starejših od 65 let.

Še vedno so prisotne razlike v dostopnosti do storitev dolgotrajne oskrbe. Dolgotrajna oskrba obsega organizacijo in zagotavljanje zdravstvenih in socialnih storitev (gl. Okvir 22). Sistem dolgotrajne oskrbe pa je ločen na pravice iz zdravstvenega zavarovanja, pokojninskega in invalidskega zavarovanja in pravice iz socialnega varstva. V praksi zaradi nepovezanosti obstoječih sistemov nastajajo občutne razlike v pravicah oseb, ki ostanejo doma, in tistimi, ki so sprejeti v institucionalno obliko oskrbe. Oskrbovanci v institucijah imajo namreč bistveno boljši dostop do zdravstvenih storitev, deležni pa so tudi večjega obsega socialnovarstvenih storitev. Zaradi še vedno prisotnih razlik v regionalni razvitosti in dostopnosti je za sprejem v domove za starejše v nekaterih okoljih čakalna doba daljša kot drugje. V zadnjem obdobju se čakalne vrste vendarle krajšajo vsaj

za tiste starejše, ki ob odpustu iz bolnišnic najbolj nujno potrebujejo storitev, k čemur je pripomogla predvsem boljša koordinacija dela pristojnih služb.

1.5.2.1 Izdatki za dolgotrajno oskrbo

K celotnim izdatkom za dolgotrajno oskrbo spadajo izdatki za dolgotrajno zdravstveno oskrbo in izdatki za dolgotrajno socialno oskrbo. Celotni izdatki za dolgotrajno oskrbo so v letu 2004 znašali 1,13% BDP (0,88% BDP javni in 0,25% BDP zasebni izdatki). Od tega je bilo 60% izdatkov namenjenih storitvam dolgotrajne zdravstvene oskrbe in 40% storitvam dolgotrajne socialne oskrbe (gl. Tabela 13).

Zasebni izdatki predstavljajo manj kot četrtno vseh sredstev, ki so namenjena dolgotrajni oskrbi. V letu 2004 se je delež zasebnih izdatkov v strukturi celotnih izdatkov glede na leto 2003 celo nekoliko znižal in je znašal 22,2% (oziroma 0,25% BDP). Dolgotrajna zdravstvena oskrba je večinoma financirana iz javnih virov (95%); pri tem gre pretežno za sredstva ZZZS, ki so namenjena storitvam zdravstvene oskrbe v domovih za starejše, v posebnih socialnih zavodih, podaljšanemu bolnišničnemu zdravljenju in delu patronažne službe, ki izvaja dolgotrajno oskrbo, ter sredstva SPIZ-a, ki so namenjena dodatkom za pomoč in postrežbo. Za dolgotrajno socialno oskrbo pa je približno polovica izdatkov pokritih iz javnih virov (52%, in sicer iz državnega in občinskih proračunov) ter polovica iz zasebnih virov (48%). Osebe, ki so nastanjene v domovih za starejše in drugih oblikah institucionalne oskrbe, si del storitev s področja socialne oskrbe (nastanitev, prehrana ipd.) namreč plačujejo same.

Slovenija je glede na višino javnih izdatkov za dolgotrajno oskrbo primerljiva z EU15. Javnofinančni izdatki za dolgotrajno oskrbo so v Sloveniji v letu 2004 predstavljali 0,9% BDP. Države EU namenjajo za dolgotrajno oskrbo različen obseg javnih sredstev, praviloma precej več v starih kot v novih članicah EU. Javni izdatki za dolgotrajno oskrbo v državah EU15 (stare članice) so v letu 2004 v povprečju predstavljali 0,9% BDP (največ na Švedskem 3,8%, Fin-

Tabela 13: Izdatki za dolgotrajno oskrbo po virih sredstev in po namenu, Slovenija, 2003 in 2004

	V mio SIT		Struktura, v %		Deleži v BDP, v %	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Dolgotrajna oskrba	65.519	70.739	100	100	1,13	1,13
v tem:						
javni viri	49.607	55.042	75,7	77,8	0,85	0,88
zasebni viri	15.911	15.696	24,3	22,2	0,27	0,25
v tem:						
dolgotrajna zdravstvena oskrba	38.410	42.377	58,6	59,9	0,66	0,68
dolgotrajna socialna oskrba	27.109	28.362	41,4	40,1	0,47	0,45

Vir: SURS, UMAR – poskusne ocene podatkov za Skupni vprašalnik Eurostata, OECD in WHO za Slovenijo, september 2006.

¹⁷ Izračun je narejen na podlagi števila mest v splošnih in posebnih socialnih zavodih za odrasle v letu 2005.

skem 1,7% in Danskem 1,1%), izdatki novih držav članic (EU10) pa so v povprečju predstavljali 0,2% BDP (Poljska 0,1%, Češka 0,3%, Latvija 0,4%)¹⁸.

1.5.3 Dostopnost vzgojno-varstvenih ustanov in izobraževanja

Z vidika dostopnosti izobraževanja so pomembni predvsem število prostih vpisnih mest po vrstah¹⁹ izobraževalnih programov ter načinu izobraževanja/študija (redni in izredni), prostorska razporeditev izobraževalnih ustanov in finančna dostopnost izobraževanja. V mednarodnih primerjavah je najpogosteje uporabljan kazalnik dostopnosti vključenost v izobraževanje na različnih ravneh²⁰. Vključenost v izobraževanje namreč kaže, da so imeli prebivalci možnost izobraževanja in jim je torej bil zagotovljen dostop do izobraževanja. Na stopnje vključenosti v izobraževanje na posameznih ravneh vplivajo različni dejavniki, ki jih v nadaljevanju deloma prikazujemo z nekaterimi razpoložljivimi podatki in kazalniki²¹.

Predšolsko vzgojo in varstvo otrok izvajajo javni vrtci in zasebniki s koncesijo. V šolskem letu 2005/2006 je bilo v Sloveniji 777 vrtcev, od tega 18 zasebnih. V vrtce je bilo vključenih 57.134 otrok, delež otrok v zasebnih vrtcih pa je bil nizek (1,5%). Predšolsko vzgojo in varstvo se financira iz javnih in zasebnih sredstev, višina plačila staršev pa je odvisna od njihovih gmotnih razmer. Starši so razvrščeni v plačilne razrede glede na dohodek (na družinskega člana v primerjavi s povprečno plačo na zaposlenega v RS) in glede na premoženje družine²².

Vključenost otrok v vrtce se povečuje. V šolskem letu 2005/2006 je bilo v vrtcih 77,8% otrok med tretjim in petim letom starosti, vključenost otrok, mlajših od treh let, pa je bila 25,6-odstotna²³ (gl. SP: Tabela 18). Glede na leto

2000/2001 se je delež v vrtce vključenih otrok med tretjim in petim letom povečal za 10,9 o. t. in delež mlajših od treh let za 6,3 o. t.. Slovenija se tako postopoma približuje ciljem, ki jih je leta 2002 v Barceloni postavil Evropski svet: do leta 2010 naj bi bilo v državah EU v vrtce vključenih 90% otrok v starosti od treh let do začetka šolanja in vsaj 33% otrok, mlajših od treh let. Dostopnost vrtcev in drugih oblik varstva predšolskih otrok je namreč pomembna tudi z vidika usklajevanja poklicnega in družinskega življenja in pomembno vpliva na obseg in način vključevanja žensk na trg dela in s tem na višino dohodkov gospodinjstva.

Okvir 6: Vključenost otrok v vrtce, Eurostat*

Raziskava, ki jo je leta 2003 opravil Eurostat, je pokazala, da je med državami EU15 v varstvo predšolskih otrok za polni delovni čas največ vključenih na Danskem (od 3 do 5 let 92% in do vključno dveh let 58%), sledi Švedska s 84% otrok v starosti od 3 do 5 let in 42% otrok do vključno dveh let, nato Nemčija z 72% otrok od 3 do 5 let in 7% otrok do vključno dveh let, na Finskem je v varstvo vključenih okoli 50% otrok od 3 do 5 let (do dveh let 18%), v Avstriji 52% (do dveh let 9%), na Nizozemskem pa je v varstvo do četrtega leta, ko postanejo šoloobvezni, vključenih 51% otrok. Slovenija bi se v tej razvrstitvi uvrstila na tretje mesto, za Švedsko.

* Statistični podatki o varstvu predšolskih otrok se za EU25 ne zbirajo po enotni metodologiji, saj se le-ta šele vzpostavlja. Nacionalne statistike so podatke pridobile na osnovi anketiranja ustanov, ki imajo različne časovne dolžine varovanja otrok in je lahko prišlo do podvajanja otrok v varstvu (isti otrok dopoldne v eni ustanovi, popoldne v drugi). Ravno zaradi teh pomanjkljivosti je treba podatke nacionalnih statistik o varstvu predšolskih otrok upoštevati z določeno mero previdnosti.

¹⁸ Mednarodno primerljive ocene javnih izdatkov za dolgotrajno oskrbo so bile prvič pripravljene v okviru študije o ekonomskih posledicah staranja prebivalstva (EC, 2005) in so deloma že temeljile na metodologiji Sistema zdravstvenih računov (OECD, 2000), ki vključuje tudi spremljanje izdatkov za dolgotrajno oskrbo in druge dejavnosti, povezane z zdravstvom. Za Slovenijo so bili izdatki za dolgotrajno oskrbo prvič ocenjeni leta 2005 za potrebe omenjene študije (Sambt, 2005), v letu 2006 pa je SURS v okviru projekta uvajanja sistema zdravstvenih računov v Sloveniji že pripravil tudi prve podrobnejše ocene celotnih (javnih in zasebnih) izdatkov za dolgotrajno oskrbo, ki so prikazane v Tabeli 14.

¹⁹ Vrste izobraževalnih programov so v srednjem izobraževanju nižji in srednji poklicni programi, programi gimnazij in drugi, v visokem šolstvu pa univerzitetni in visokošolski strokovni programi.

²⁰ Tako definira dostop do izobraževanja tudi Evropska komisija v študiji z naslovom Study on Access to Education and Training (Otero in McCoshan, 2004). Študija omenja še dve definiciji dostopa do izobraževanja; ena poudarja posameznikovo pravico do vključitve v izobraževalni program, ne glede na to, ali se ta pravica udejanji ali ne, druga pa poudarja dokončanje izobraževanja in v bistvu enači dostopnost z dokončanjem izobraževanja.

²¹ Za bolj poglobljeno analizo dostopnosti izobraževanja bi dejansko potrebovali še kazalnike vključenosti v srednje in visoko izobraževanje glede na socioekonomsko poreklo udeležencev izobraževanja in kazalnike vključenosti različnih socioekonomskih skupin prebivalstva v izobraževanje (vključno s podatki o vključenosti družbenih skupin, kot so npr. invalidi, upokojeanci, pripadniki manjšin, zaporniki in drugi).

²² Po Zakonu o vrtcih (Ur.l. RS št. 72/05) so plačila oproščeni starši, ki prejemajo denarno socialno pomoč. Če je v vrtce vključen več kot en otrok iz družine, starši za starejše otroke plačujejo za en razred nižjo ceno. Starši, ki niso zavezanci za dohodnino v RS, plačujejo polno ceno programa.

²³ V Sloveniji starševski dopust (pravica do odsotnosti z dela zaradi poroda oziroma nege in varstva otroka) v večini primerov traja do enega leta dopolnjene starosti otroka, kar vpliva na nizek delež v vrtce vključenih otrok, starih manj kot leto dni. To znižuje delež v vrtce vključenih otrok, mlajših od treh let. V primeru, da bi delež v vrtce vključenih otrok v starosti do treh let izračunali neupoštevajoč prebivalce v starosti 0 let, bi delež v vrtce vključenih otrok znašal 38,7%.

Osnovnošolsko izobraževanje je obvezno. Starši imajo pravico izbrati med javnimi šolami ali zasebnimi s koncesijo in izobraževanjem na domu. Osnovnošolsko izobraževanje je v Sloveniji po zakonu brezplačno, vendar podatki kažejo, da delež zasebnih izdatkov (šola v naravi, prehrana ipd.) ni zanemarljiv (gl. Sliko 9).

Število osnovnih šol se zmanjšuje. Vseh osnovnih šol je bilo v šolskem letu 2004/2005 799 (v šol. letu 2000/01 pa 817). Glede na zmanjševanje velikosti generacij pričakujemo nadaljevanje trenda zmanjševanja števila osnovnih šol, predvsem manjših podružničnih šol, kar bi lahko zaostri problem prostorske dostopnosti osnovnega izobraževanja.

Generacije mladih se zmanjšujejo, delež vključene generacije v starosti 15–19 let v srednjih šolah pa je v obdobju 1999–2004 porasel z 72,2% v letu 1999 na 77,9% v letu 2004. Zaradi manjšanja obsega generacij v srednjih šolah se je v navedenem obdobju zmanjšalo tudi število srednjih šol za mladino, in sicer s 149 v letu 1999 na 143 v letu 2004. Glede na programe srednjega izobraževanja se je v letih 1999–2004 povečal vpis v splošne in strokovne gimnazije, vpis na nižje in srednje poklicne programe ter tehniške in strokovne izobraževalne programe pa se je zmanjšal. Zaradi tega lahko pride do neuskkljenosti ponudbe kadrov s potrebami trga dela. Finančno dostopnost srednješolskega izobraževanja za mladino država povečuje s transferji posameznikom (štipendije in otroški dodatki) ter s subvencijami za prevoz, hrano in nastanitev.

V srednjih šolah za odrasle se je v obdobju 1999–2004 povečalo število udeležencev za 12% (z 19.449 v letu 1999 na 21.732 v letu 2004). Povečalo se je tudi število srednjih šol za odrasle; leta 2004 jih je bilo 138, leta 1999 pa 126. Odrasli si srednje izobraževanje financirajo bodisi sami bodisi jim ga financirajo delodajalci, ali pa se vključujejo v izobraževanje v okviru programov za brezposelne (preko Zavoda za zaposlovanje, na primer v okviru 'Programa 10.000+').

Povečuje se tudi število študentov na terciarni ravni. Na vključenost prebivalstva v terciarno izobraževanje²⁴ vplivajo različni dejavniki, tako na primer stopnje dokončanja srednješolskega izobraževanja, demografski trendi, pričakovane individualne ekonomske koristi od izobraževanja (kot npr. višina pričakovanega dohodka), socialna neenakost, javni izdatki za izobraževanje, finančna pomoč študentom. V študijskem letu 2005/2006 je bilo na vseh treh ravneh terciarnega izobraževanja vpisanih 114.794 študentov, od tega 14.246 na višji strokovni študij, 92.204 na dodiplomski in 8.344 na podiplomski študij. Razmerje

števila študentov na 1000 prebivalcev je leta 2005 doseglo že 57,4 (leta 1995: 24,1), razmerje do števila prebivalcev v starosti 20–29 let (bruto stopnja vključenosti v terciarno izobraževanje) pa 38,9% (leta 1995: 16,4%) (gl. SP: Tabela 19). Slovenija s tem že dosega raven tistih držav članic EU, ki imajo najvišje razmerje števila študentov do števila prebivalcev. Število rednih študentov se povečuje in skupaj z absolventi rednega študija ter rednimi študenti na podiplomski ravni že presega 50% generacije v starosti 19–23 let (1994/1995 23,6%). Še vedno pa se povečuje tudi število izrednih študentov. Njihov delež med vsemi študenti je leta 2005/2006 dosegel 36,7%²⁵ (leta 1995: 24%). Število izrednih študentov se povečuje predvsem na višjih strokovnih šolah in na podiplomski ravni, na visokih šolah in univerzah pa se počasi zmanjšuje.

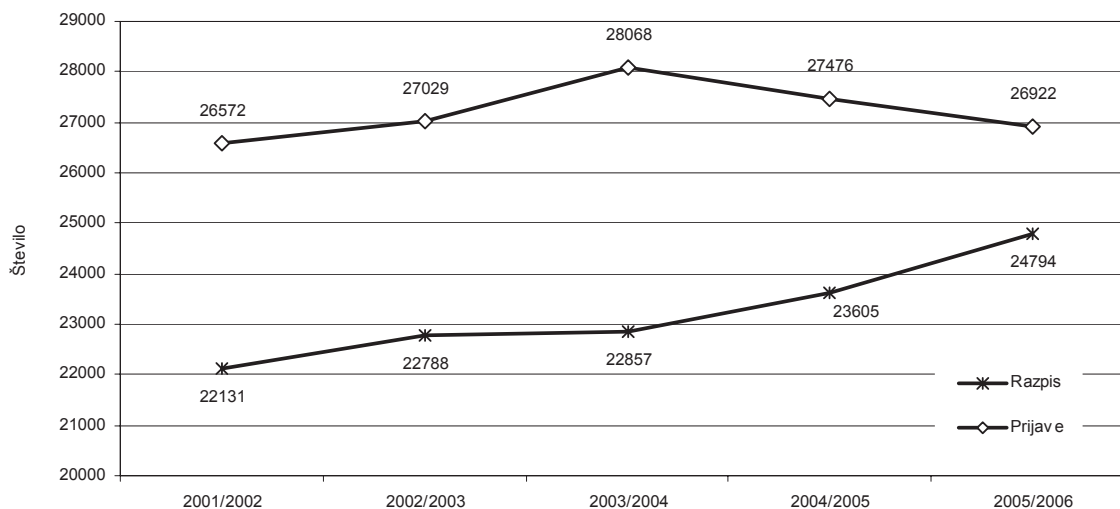
Število vpisnih mest narašča. Na terciarni ravni je pomemben element dostopnosti izobraževanja tudi število vpisnih mest, saj kaže možnosti nadaljevanja izobraževanja prebivalstva po končani srednji šoli. Univerze in samostojni visokošolski zavodi objavijo pogoje za vpis v prvi letnik in število razpisanih mest za redni in izredni študij posameznega študijskega programa z vsakoletnim razpisom. Analiza prijave in vpisa (Univerza v Ljubljani, 2006) kaže, da se je število vpisnih mest od leta 2001/02 do leta 2005/06 povečalo za 10,7%, in sicer tako za univerzitetne kot za visokošolske študijske programe. Za študijsko leto 2005/2006 je bilo razpisanih 24.794 vpisnih mest (1.189 mest več kot leto prej; gl. Sliko 6). V prve letnike rednih študijskih programov se je v študijskem letu 2005/06 vpisalo 73,8% študentov, v izredne programe pa 26,2%, kar je manj kot lani. Primerjava števila prijav s številom vpisnih mest v študijskem letu 2005/2006 kaže, da se presežek prijav zmanjšuje. V visokošolske strokovne programe se je v letu 2005/2006 prijavilo 10,7% kandidatov več, kot je razpisanih mest (lani 17% in predlani 31% več), v univerzitetne programe pa 10,9% (lani 16% več, predlani 14%).

Visokošolski zavodi so po Sloveniji neenakomerno razporejeni. Trenutno imamo štiri univerze, in sicer v Ljubljani, Mariboru, Kopru in Novi Gorici. Vseh visokošolskih zavodov je bilo v študijskem letu 2005/2006 54 (49 leta 2003/2004); od teh jih je bilo 44 v okviru univerz, 10 pa samostojnih visokošolskih zavodov. Visokošolski zavodi so skoncentrirani v štirih statističnih regijah: v Osrednjeslovenski, Podravski, Obalno-Kraški in Goriški regiji.

Redni študij je brezplačen, izredni in podiplomski študij pa sta plačljiva, vendar podiplomski študij delno sofinancira država. Tudi finančno dostopnost terciarnega izobraževanja rednim študentom država povečuje s transferji posameznikom (štipendije in otroški dodatki) ter subvencijami za prevoz, hrano in nastanitev.

²⁴ Kot glavni kazalnik za merjenje dostopa do izobraževanja poročilo Evropske komisije (Otero in McCoshan, 2004) omenja bruto stopnje vključenosti. Prednost kazalnika je v tem, da meri zmogljivost izobraževalnega sistema države za vključitev prebivalcev v izbrani starosti v izobraževanje na posamezni ravni. Kazalnik izračunamo tako, da v števec vključimo celotno število šolajočih se v izbrani vrsti izobraževalnega programa ne glede na starost, v imenovalce pa celotno število prebivalcev v ustrezni starosti za izbrano izobraževanje.

²⁵ Ocena UMAR na podlagi razpoložljivih objavljenih podatkov SURS.

Slika 6: Razpisana mesta in prijave državljanov Slovenije na visokošolski študij v prvem roku, Slovenija, 2001/02–2005/06

Vir: (2006) Analiza prijave in vpisa. Univerza v Ljubljani: Ljubljana.

1.5.3.1 Izdatki za izobraževanje

Javni izdatki za izobraževanje so razmeroma visoki. Na obseg javnih izdatkov za izobraževanje vplivajo številni dejavniki, med njimi demografska struktura, stopnje vključenosti v izobraževanje, raven plač pedagoškega osebja, organiziranost izobraževalnega sistema ter sistem financiranja izobraževanja. V Sloveniji je delež javnih izdatkov za izobraževanje v BDP v letu 2003 znašal 6,0% (5,9% v letu 1995; gl. SP: Tabela 23). S takim deležem se uvrščamo nad raven, ki jo dosega večina evropskih držav (med 4–6% BDP) ter nad povprečje EU25 (5,2% v letu 2002). Relativno visok delež, ki ga dosega Slovenija, pa je vendarle precej nižji kot v nekaterih severnoevropskih državah, predvsem na Danskem, Švedskem in Norveškem, kjer presegajo 7% BDP.

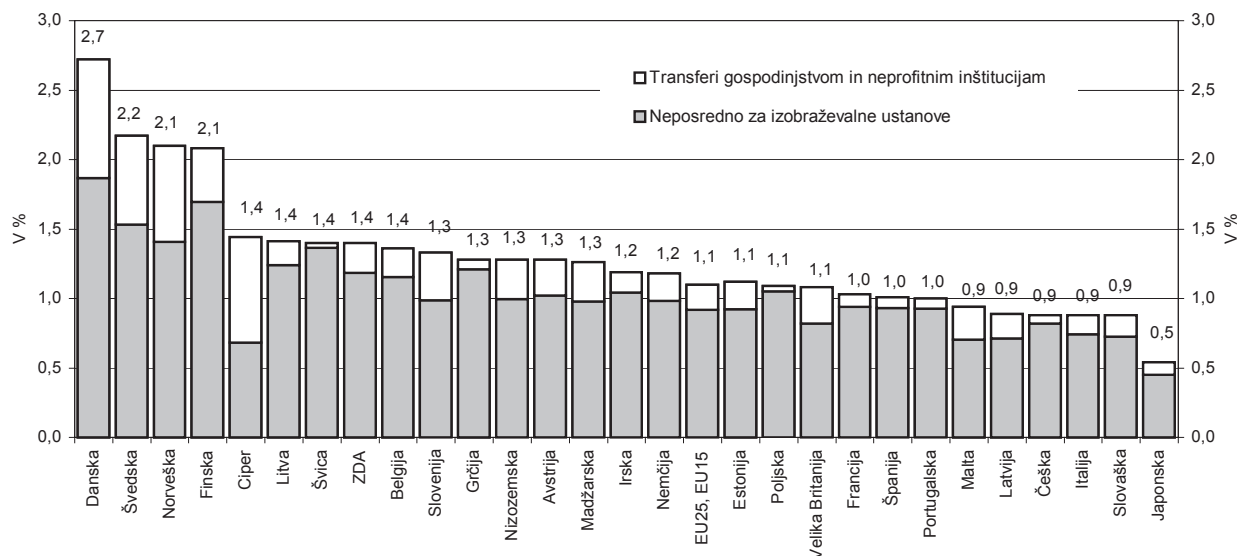
Večji delež javnih sredstev za izobraževanje kot druge evropske države namenimo za štipendije in druge oblike socialnih ugodnosti študentom. Države se razlikujejo zlasti v načinih financiranja terciarnega izobraževanja. Nekatere namenijo več denarja neposredno izobraževalnim ustanovam, druge pa več za transferje gospodinjstvom, posojila za plačilo šolnin in druge oblike pomoči. Za države z visokimi javni izdatki za izobraževanje so praviloma značilni tudi visoki javni transferji gospodinjstvom in druge oblike pomoči za povečanje dostopnosti srednješolskega in terciarnega izobraževanja. V Sloveniji je bilo v letu 2003 kar 25% celotnih javnih izdatkov na terciarni ravni namenjenih za transferje gospodinjstvom (16% na sekundarni ravni), podobno visoki transferji so značilni tudi za skandinavske države (gl. Slika 7). Po drugi strani pa na primer Češka, Grčija, Španija, Francija, Poljska in Portugalska večino javnih izdatkov (v letu 2002 več kot 90%) namenijo neposredno izobraževalnim ustanovam, EU25 v povprečju 83,6% (Slovenija 75%).

Okvir 7: Ključni pojmi – izdatki za izobraževanje in izobraževalne ustanove

Javni izdatki za izobraževanje (po metodologiji UOE – Unesco, OECD, Eurostat) zajemajo vse proračunske izdatke za formalno stopenjsko izobraževanje mladine in odraslih na ravni države in občin. Vključeni so javni izdatki neposredno za izobraževalne ustanove (poučevalne in nepoučevalne) ter transferji gospodinjstvom in neprofitnim institucijam (republiške štipendije, Zoisove štipendije, vladne in občinske štipendije, štipendije za izobraževanje brezposelnih, otroški dodatki v tistem delu, kjer je dodaten pogoj za izplačilo vključenost v izobraževanje, subvencije za šolo v naravi; zasebnim entitetam: subvencije za vozovnice, subvencije za učbenike in strokovno literaturo, izdatki za kurikularno prenavo in evalvacijo).

Izdatki za izobraževalne ustanove (po metodologiji UOE) zajemajo vse javne in zasebne izdatke za poučevalne in nepoučevalne izobraževalne ustanove za formalno stopenjsko izobraževanje. *Javni izdatki za izobraževalne ustanove* ne zajemajo javnih transferjev posameznikom in gospodinjstvom, ki so sicer vključeni v celotne javne izdatke za izobraževanje. *Zasebni izdatki za izobraževalne ustanove* vključujejo izdatke gospodinjstev in drugih zasebnih subjektov, plačane neposredno izobraževalnim ustanovam (izdatki za šolnine, malice, šolo v naravi, nastanitev v dijaških in študentskih domovih).

Tudi zasebni izdatki za izobraževalne ustanove so v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami visoki. V letu 2003 so znašali 0,9% BDP (0,8% v letu 2002; povprečje EU25 leta 2002 0,6%; gl. Tabelo 14). Glede na raven izobraževanja so najvišji izdatki v terciarnem izobraževanju (0,3% BDP; povprečje EU15 0,2% BDP). Visoke zasebne

Slika 7: Javni izdatki za terciarno izobraževanje kot delež v BDP, izbrane države, 2002 (v %)

Vir: Population and social condition - Eurostat (2005), Statistics in Focus. (18/2005).

izdatke potrjuje tudi mednarodna primerjava razmerij med javnimi in zasebnimi izdatki za izobraževalne ustanove²⁶. V letu 2003 je to razmerje za Slovenijo znašalo 86,1:13,9. Večji delež zasebnih izdatkov so imele med evropskimi državami samo Ciper (19,4%), Nemčija (16,7%) in Združeno kraljestvo (15,6%), povp. EU25 (17,2%) (gl. Sliko 8). Na terciarni ravni je v Sloveniji v letu 2003 razmerje med javnimi in zasebnimi izdatki znašalo 75:25.

V zadnjih letih se je delež zasebnih izdatkov za izobraževalne ustanove nekoliko zmanjšal, povečal se je le na terciarni ravni. V obdobju od leta 1995–2003 se je v strukturi financiranja predšolskega, osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja nekoliko zmanjšal delež zasebnih virov (povečal se je le pri ustanovah terciarnega izobraževanja) (gl. Sliko 9), povečal pa se je delež javnega financiranja na teh treh ravneh; glavni razlog je bila visoka rast plač izobraževalnega kadra. Najbolj se je delež javnih virov povečal v strukturi financiranja vrtcev (od 75% v letu 1995 na 81% v letu 2003), kjer so občine prevzele večji del bremena povišanja cen programov v javnih vrtcih. Tudi v srednješolskem izobraževanju se je delež javnih virov v

Okvir 8: Vpliv javnih izdatkov na vključenost v terciarno izobraževanje

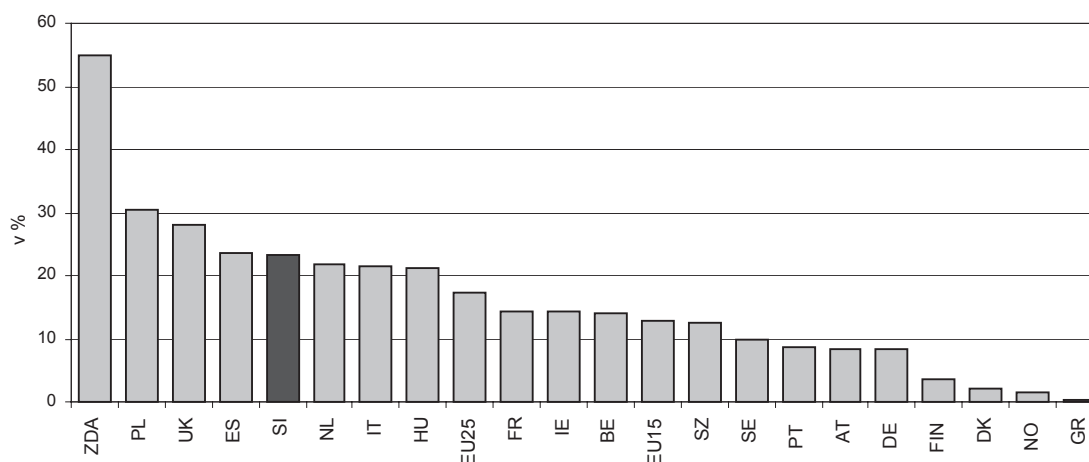
Z vidika večje dostopnosti terciarnega izobraževanja naj bi bilo javno financiranje ključno, toda ne nujno kot neposredna pomoč študentom. Rezultati ekonometrične študije Evropske komisije (Otero in McCoshan, 2004), ki na podatkih držav EU za obdobje 1998–2002 analizira dejavnike, ki vplivajo na dostopnost terciarnega izobraževanja, so pokazali zelo močno pozitivno povezanost med vključenostjo v terciarno izobraževanje in obsegom javnih izdatkov za izobraževanje kot deležem v BDP. Tako naj bi povečanje javnih izdatkov za izobraževanje za 1% BDP povečalo bruto stopnjo vključenosti v terciarno izobraževanje (kot kazalnik dostopnosti terciarnega izobraževanja) za 21%. Po drugi strani pa analiza ni potrdila povezave med obsegom neposredne finančne podpore študentom (delež transferjev gospodinjstvom v celotnih javnih izdatkih za izobraževanje) in vključenostjo v izobraževanje (bruto stopnja vključenosti v terciarno izobraževanje).

Tabela 14: Izdatki za izobraževalne ustanove po virih sredstev, Slovenija (1995–2003) in EU25 (2002), v %

	Struktura				Delež v BDP			
	Slovenija			EU25	Slovenija			EU25
	1995	2000	2003	2002	1995	2000	2003	2002
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	6,2	6,1	6,3	5,5
Javni	83,9	85,1	86,1	89,1	5,2	5,2	5,4	4,9
Zasebni	16,1	14,9	13,9	10,9	1,0	0,9	0,9	0,6

Viri: Izobraževanje - Statistične informacije št. 149, SURS (2005) in Izobraževanje – Prva statistična objava št. 86, SURS (2006); Nacionalni računi - SURS (sept. 2005); preračuni UMAR; Population and social condition – Eurostat (2005). Opomba: Podatke o izdatkih za izobraževalne ustanove kot delež BDP po ravneh izobraževanja prikazujemo v SP: Tabela 24.

²⁶ Ob teh podatkih je treba opozoriti, da mednarodne primerjave zasebnih izdatkov niso povsem zanesljive, ker deloma temeljijo na ocenah, te pa so običajno višje za države z boljšimi podatkovnimi viri, kar velja tudi za Slovenijo.

Slika 8: Delež zasebnih izdatkov v celotnih izdatkih za izobraževalne ustanove terciarnega izobraževanja, Slovenija, 2002 (v %)

Vir: Population and social condition – Eurostat (2005), Education at Glance 2005 - OECD (2005); preračuni UMAR.

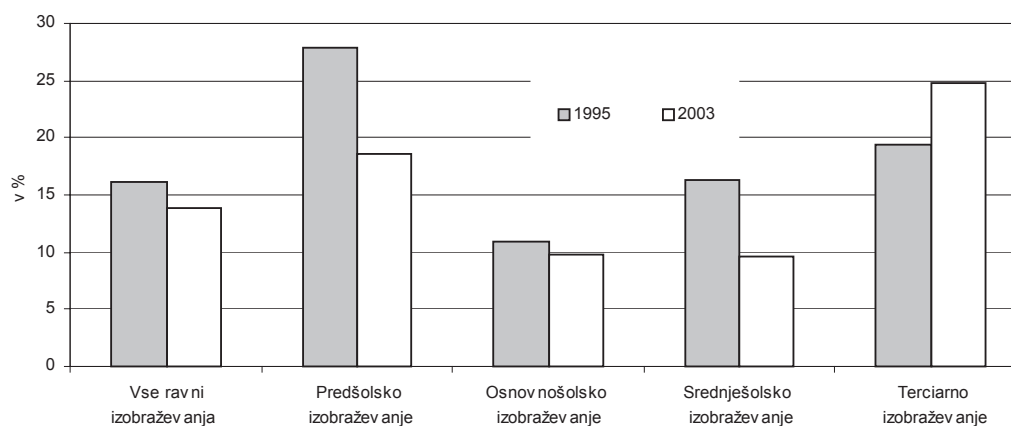
strukturi financiranja povečal (s 84% na 91%), in sicer kljub precejšnjemu povečanju vpisa odraslih, ki si sami plačujejo izobraževanje. Zasebni izdatki na terciarni ravni so se povečali v letih 1995–2000 (od 20% v letu 1995 na 28% v letu 2000), ko je izjemno porasel vpis na izredni študij, za katerega si šolnine plačajo študentje večinoma sami, po letu 2000 pa je povečanje vpisnih mest na redni študij in omejevanje izrednega študija prispevalo k znižanju deleža zasebnih virov na 25%²⁷.

1.5.4 Dostopnost stanovanj

Ključni načeli, ki usmerjata regulacijo stanovanjske politike, sta, kot pri ostalih področjih socialne politike, načeli učinkovitosti in enakosti. Ker pa je stanovanje življenjska dobrina, usmerja regulacijo stanovanjske politike predvsem načelo enakosti (Le Grand in dr., 1992).

Ko mislimo stanovanje z vidika dostopnosti, mislimo minimalne stanovanjske standarde, ki naj bi bili zagotovljeni vsem pod enakimi pogoji. Ti so opredeljeni v Stanovanj-

skem zakonu. Ta kot 'primerno stanovanje' določa tisto stanovanje, ki je "... v stavbi, ki je zgrajena v skladu z minimalnimi tehničnimi pogoji za graditev stanovanjskih stavb in stanovanj in je zanj v skladu s predpisi o graditvi objektov izdano uporabno dovoljenje. Stanovanje mora imeti ločen spalni in bivalni del (razen v primeru garsonjere) ter mora zadoščati stanovanjskim potrebam lastnika oziroma najemnika in njunih ožjih družinskih članov, ki živijo z lastnikom oziroma najemnikom v skupnem gospodinjstvu, ter ustrezati površinskim normativom, ki so določena v Pravilniku o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem" (Ur. l. RS, št. 69/2003). Država je dolžna ustvarjati možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje. Kot mehanizme, ki naj olajšajo dostop do stanovanj, zakon opredeljuje možnost najema neprofitnega stanovanja na podlagi javnega razpisa, možnost subvencije najemnine in možnost dolgoročnih posojil za pridobivanje ali obnovo stanovanj. Za začasno reševanje stanovanjskih potreb socialno ogroženih oseb pa Stanovanjski zakon nalaga občinam, da zagotavljajo sredstva za izgradnjo in pridobivanje stanovanjskih stavb za te namene.

Slika 9: Delež zasebnih izdatkov v celotnih izdatkih za izobraževalne ustanove po ravneh izobraževanja, Slovenija, 1995 in 2003 (v %)

Vir: Izobraževanje - Statistične informacije št. 149, SURS (2005) in Izobraževanje – Prva statistična objava št. 86, SURS (2006); preračuni UMAR.

²⁷ Po podatkih iz letnih poročil javnih zavodov pomenijo zasebni viri na višjih in visokih šolah v povprečju nekaj več kot 15% vseh prihodkov, na nekaterih družboslovnih fakultetah pa ob velikem številu izrednih študentov celo več kot tretjino.

Tabela 15: Stanovanja ob popisih, Slovenija, 1971-2002

	1971 ¹	1981 ¹	1991 ¹	2002
Stanovanja ² skupaj	477.273	607.682	683.137	777.772
Povprečna površina stanovanja ³ (v m ²)	56,5	63,2	67,3	74,6
Povprečna površina stanovanja na osebo ⁴ (v m ²)	15,5	19,3	22,0	26,3
Povprečno število oseb v stanovanju	3,7	3,3	3,1	2,9

Vir: SURS, popisi prebivalstva. Opombe: ¹Podatki za leta 1971–1991 so preračunani na koncept števila stanovanj, uporabljen v Popisu 2002. ²Stanovanje je v popisu vsaka gradbeno povezana celota, namenjena za stanovanje. Ima eno sobo ali več z ustreznimi pomožnimi prostori (kuhinjo, kopalnico, straniščem, predsobo, shrambo itd.) ali pa je brez pomožnih prostorov in ima vsaj en poseben vhod. Vključena so vsa stanovanja (naseljena, nenaseljena, za občasno rabo), razen stanovanj, ki se uporabljajo samo za opravljanje dejavnosti, drugih naseljenih prostorov in skupinskih stanovanj. ³Povprečna površina stanovanja je razmerje med vsoto površine vseh stanovanj in številom vseh stanovanj. ⁴Povprečna površina stanovanja na osebo je razmerje med vsoto površine vseh naseljenih stanovanj in številom vseh oseb v naseljenih stanovanjih. Podatek samo za naseljena stanovanja.

Zaradi pomanjkanja kazalnikov (tako na nacionalni kot evropski ravni), ki bi, z izjemo občasnih raziskav, kazali, kako ljudje v Sloveniji bivajo²⁸, v tem podglavju uporabljamo zgolj razpoložljive popisne in anketne podatke (APG) o stanovanjskih razmerjih slovenskih gospodinjstev²⁹ glede na višino njihovega dohodka.

V Sloveniji se je med popisi 1971–2002 zmanjšalo povprečno število oseb v stanovanju (za 22%), povprečna površina stanovanja na osebo pa se je povečala (za 70%) (gl. Tabela 15). Ob popisu 2002 je živelo največ gospodinjstev v lastnih stanovanjih, 9,1% pa v najemnih (od teh kar 81% v mestnih naseljih). Največ gospodinjstev je živelo v stanovanjih s povprečno površino med 41 in 80 m², najmanj pa v stanovanjih s površino do 20 m² (1%). Delež gospodinjstev v manjših stanovanjih je višji med najemniki; v stanovanjih s površino do 60 m² je prebivalo 71% vseh najemnikov in skoraj za polovico manj vseh lastnikov (32%).

Delež vseh³⁰ stanovanj brez osnovnih napeljav se med popisi znižuje, prav tako se znižuje delež gospodinjstev v takih stanovanjih. V obdobju 1991–2002 se je delež stanovanj brez centralnega ogrevanja znižal z 38,9% na 21,4% (gl. Tabela 16). Delež stanovanj brez vodovoda in kanalizacije se je razpolovil, delež stanovanj brez električnega toka pa se je nekoliko zvišal (z 0,8 na 0,9%). Ob popisu 2002 je prebivalo v stanovanjih brez centralnega ogrevanja 16,4% vseh gospodinjstev (med najemniki kar 30%), brez kopalnice 5,2%, brez stranišča pa 4,8%. V slabše opremljenih stanovanjih prebivajo gospodinjstva v nemestnih naseljih (kjer prebiva 46% vseh gospodinjstev), glede na lastništvo pa najemniki in podnajemniki (od katerih jih 81% živi v mestnih naseljih).

Po podatkih APG je leta 2002 večina oseb živela v lastnih stanovanjih (84,6%). V primerjavi z letom 1998 sta se povečala delež oseb, ki živijo v stanovanju staršev ali drugih

Tabela 16: Gospodinjstva in stanovanja brez osnovnih napeljav, Slovenija, popis 2002 (v %)

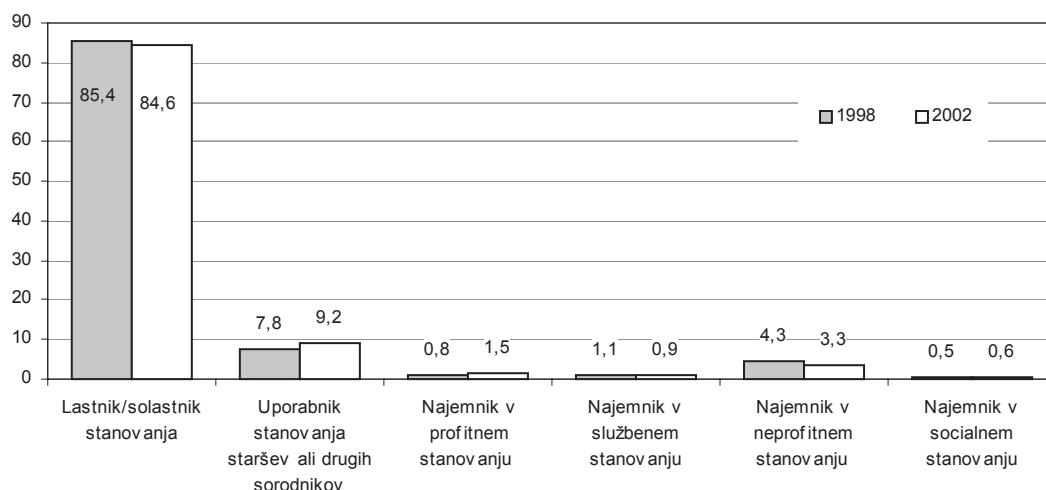
	Skupaj gospodinjstva ¹	Lastniki	Najemniki	Delež vseh stanovanj ²
Brez kopalnice	5,2	4,3	9,8	n.p.
Brez stranišča na izpiranje	4,8	4,2	8,7	n.p.
Brez kuhinje	1,3	0,8	5,1	n.p.
Brez vodovoda	0,6	0,4	1,4	1,5
Brez kanalizacije	0,5	0,4	1,3	1,4
Brez centralnega ogrevanja	16,4	14,7	30,0	21,4

Vir: SURS, popis 2002; preračuni UMAR. Opombe: ¹Ob popisu 2002 je bilo vseh gospodinjstev v stanovanjih 678.950 in vseh stanovanj (naseljenih in nenaseljenih) 777.772. ²SURS zbira podatke o napeljavah vodovoda, kanalizacije, električnega toka in centralnega ogrevanja za vsako stanovanje posebej. Če v stanovanju obstaja ustrezna napeljava vodovoda, kanalizacije in centralnega ogrevanja vsaj v enem prostoru, ne glede na to, ali je bila le-ta priključena na javno omrežje ali na kak drug objekt, se šteje, da je stanovanje opremljeno z omenjenimi napeljavami.

²⁸ Koliko jih živi v neustreznih bivanjskih prostorih, kaj se dogaja s cenami stanovanj, kar bi nam omogočilo vpogled v finančno dostopnost stanovanj, koliko je novogradenj, oblike financiranja, (pre)zadolženosti zaradi reševanja stanovanjskih vprašanj ipd. Povprečne cene novogradenj je do leta 2003 analiziral in objavljala SURS; ta raziskava je sedaj opuščena. Na podlagi Zakona o nepremičninskem posredovanju poročajo nepremičninski posredniki Geodetski upravi RS določene podatke glede nepremičnin, pri katerih so posredovali (doseženo kupoprodajno ceno, površino nepremičnine, višino najemnine ter druge tehnične podatke), ravno tako v to isto bazo posredujejo podatke Davčne uprave na podlagi sprejetih pogodb za odmero davka.

²⁹ Vrste stanovanjskega razmerja so razdeljene po dohodkovnih razredih na: lastnik/solastnik stanovanja, uporabnik stanovanja staršev ali drugih sorodnikov, najemnik v profitnem stanovanju, najemnik v službenem stanovanju, najemnik v neprofitnem stanovanju, najemnik v socialnem stanovanju. Stanovanje je vsaka gradbeno povezana celota, namenjena za stanovanje. Ima eno sobo ali več z ustreznimi pomožnimi prostori (kuhinjo, kopalnico, straniščem, predsobo, shrambo itd.) ali pa je brez pomožnih prostorov in ima vsaj en poseben vhod.

³⁰ Niso vključena skupinska stanovanja, stanovanja samo za opravljanje dejavnosti in drugi naseljeni prostori, ki niso stanovanja.

Slika 10: Struktura glede na lastniško stanovanjsko razmerje, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

sorodnikov, in delež najemnikov v profitnem stanovanju, zmanjšal pa se je delež najemnikov v neprofitnem stanovanju (gl. Sliko 10).

V gospodinjstvih z nizkimi dohodki (z dohodki pod mejo tveganja revščine, tj. pod 60% mediane ekvivaletnih dohodkov) je struktura glede na lastniško razmerje nekoliko drugačna od povprečne slovenske (pa vendar ne bistveno). Delež lastnikov je nekoliko nižji, a še vedno visok (80,4%), delež najemnikov v socialnem in neprofitnem stanovanju pa je nekoliko višji (2,2 in 4,3%); več je tudi uporabnikov stanovanj staršev in drugih sorodnikov (gl. Tabela 17 in SP: Tabela 25).

Primerjave z državami EU15 za leto 2001 (podatkov za države EU25 ni) kažejo, da v nekaterih državah višina dohodkov bolj vpliva na razmerje med lastništvom in najemom stanovanja. V povprečju EU15 je tako v skupini gospodinjstev z nizkimi dohodki (pod 60% mediane) le 50% lastnikov, v skupini z višjimi dohodki (nad 140% mediane) pa bistveno več (74%). Znotraj skupine EU15 se kaže razlika med južnoevropskimi in ostalimi državami; v južnoevropskih državah je tudi med gospodinjstvi z nizkimi dohodki zelo visok delež lastnikov, ponekod celo višji kot v Sloveniji (npr. v Grčiji 91% in v Španiji 85%), najnižji pa je v Nemčiji (28%) in na Švedskem (36%).

Tabela 17: Stanovanjsko razmerje oseb, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

Vrsta stanovanjskega razmerja	Delež oseb, po dohodkovnih razredih (%)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
Lastnik/solastnik stanovanja	80,3	85,7	86,4	91,4	85,4
Uporabnik stanovanja staršev ali drugih sorodnikov	8,0	7,5	8,6	5,5	7,8
Najemnik v profitnem stanovanju	0,9	1,1	0,4	0,8	0,8
Najemnik v službenem stanovanju	1,1	0,9	1,7	0,9	1,1
Najemnik v neprofitnem stanovanju	7,3	4,5	3,0	1,3	4,3
Najemnik v socialnem stanovanju	2,4	0,4	0,0	0,0	0,5
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Lastnik/solastnik stanovanja	80,4	83,5	88,7	83,9	84,6
Uporabnik stanovanja staršev ali drugih sorodnikov	10,4	9,3	8,1	10,8	9,2
Najemnik v profitnem stanovanju	1,7	1,9	0,5	1,3	1,5
Najemnik v službenem stanovanju	1,0	1,2	0,5	0,0	0,9
Najemnik v neprofitnem stanovanju	4,3	3,6	2,1	4,0	3,3
Najemnik v socialnem stanovanju	2,2	0,5	0,1	0,0	0,6
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Za pokritje stanovanjskih stroškov (stanovanja, vode, elektrike, ogrevanja) namenjajo slovenska gospodinjstva 19,3% svojih dohodkov. Ta delež je v obdobju 1995–2001 naraščal, nato pa rahlo upadel. Stroški slovenskih gospodinjstev so v povprečju nekoliko nižji od evropskega povprečja (v EU25 21,4% in v EU15 21,3% leta 2004). Najvišji delež dohodkov so za pokritje teh stroškov namenili na Švedskem (28,6%) in Slovaškem (27,5%), najmanj pa na Malti (8,6%) in v Grčiji (15,4%).

Dostopnost stanovanj socialno šibkejšim skupinam zagotavlja država z mrežo neprofitnih stanovanj, z možnostjo pridobitve subvencije za plačilo najemnine in z možnostjo dodelitve začasne bivalne enote. Do leta 2003 je obstajala delitev na neprofitna in socialna stanovanja. Z uveljavitvijo novega stanovanjskega zakona (Ur. l. RS, št. 69/03) sta se prej ločeni kategoriji stanovanj združili v kategorijo 'neprofitna najemna stanovanja'. Najemniki neprofitnih stanovanj, ki so v slabšem gmotnem položaju, imajo pravico do subvencije najemnine, ki jo dodeljujejo in izplačujejo občine. Izjemoma lahko občina dodeli subvencijo tudi najemniku stanovanja, ki ni opredeljeno kot neprofitno. Neprofitna stanovanja dodeljujejo v najem občine. Te imajo od leta 2003 dalje po en razpis za dodeljevanje teh stanovanj, znotraj tega razpisa pa lahko, glede na število in kakovost stanovanj, ki jih bodo oddale v najem, oblikujejo dve listi (lista A za najemnike z nižjimi dohodki ter lista B za najemnike z višjimi dohodki). Odločitev o tem, koliko stanovanj bo občina dodelila v najem po posamezni listi, je prepuščena občinski politiki³¹.

Ob popisu 2002 je bilo v Sloveniji 43.504 neprofitnih in socialnih stanovanj, kar predstavlja 6,6% naseljenih stanovanj. V Sloveniji se je v obdobju 1995–2004 število pridobljenih neprofitnih stanovanj znižalo za 55% (gl. Tabela 18), podatkov o tem, koliko stanovanj je bilo oddanih po posameznih listah, pa MOP ne zbira. Zgornja meja dovoljene neprofitne najemnine je zakonsko določena in je odvisna od starosti stanovanja, površine ter od tega, ali lastnik neprofitnega stanovanja upošteva najvišji dovoljeni delež (odloči se lahko tudi za nižjega). V Sloveniji se povprečno letno višino neprofitnih najemnin zgolj ocenjuje, višino tržnih najemnin pa spremljajo le posamezne upravne enote na osnovi v registracijo sprejetih najemnih pogodb.

Zčasne bivalne enote so bile kot način pomoči uvedene z zakonom leta 2003. Namenjene so socialno ogroženim osebam, ki nimajo kje prebivati, ker so stanovanje izgubile iz različnih razlogov, ali osebam, ki že dalj časa čakajo na pridobitev neprofitnega stanovanja. Gre torej za obliko reševanja akutnih stanovanjskih stisk, zato se takšna bivalna enota dodeli za določen čas. V obdobju 2004–2006 je bilo zagotovljenih 551 bivalnih enot, kar naj bi po oceni pristojnega ministrstva zadostovalo za nujne potrebe.

Tabela 18: Število na novo pridobljenih neprofitnih¹ in socialnih² stanovanj v Sloveniji, 1995–2004

	Št. pridobljenih neprofitnih stanovanj	Št. pridobljenih socialnih stanovanj
1995	587	132
1996	724	216
1997	659	60
1998	415	80
1999	281	42
2000	675	33
2001	444	121
2002	538	220
2003	411	(²)
2004	264	(²)

Vir: MOP-Sektor za stanovanja. Opombe: Podatki občin, zbrani z dvoletnimi vprašalniki. ¹Število neprofitnih stanovanj na nivoju države po posameznih letih predstavlja na novo pridobljena stanovanja, ki jih občine lahko oddajo v najem kot neprofitna stanovanja. Glavnina tako pridobljenih stanovanj so novogradnje, del stanovanj pa se pridobi tudi z nakupom starih stanovanj na trgu od pravnih ali fizičnih oseb ter s celovitimi prenovami raznih objektov in spremembami namembnosti. ²Vključno z letom 2003 se glede na spremenjeno zakonodajo vodijo le podatki o neprofitnih stanovanjih.

Zagotavljanje ustreznih, predvsem cenovno sprejemljivih bivalnih možnosti za vse prebivalce ostaja v Sloveniji velik razvojni izziv. Obseg izgradnje neprofitnih stanovanj v Sloveniji je vse od leta 1995 zelo skromen in daleč pod potrebami in vsakoletnimi načrti. S sprejemom novega stanovanjskega zakona so se sicer nekoliko izboljšale možnosti subvencioniranja najemnin, vendar tudi te subvencije zaradi omejenosti na najemnike neprofitnih stanovanj ostajajo za marsikoga nedosegljive. Pomanjkljivost slovenskega stanovanjskega trga še naprej ostaja pomanjkanje stanovanj za osebe s posebnimi potrebami (invalidi, osebe s težavami v duševnem zdravju...), preveriti pa bi kazalo tudi zadostnost in ustreznost prostorske razporeditve enot za zasilno in začasno namestitev.

1.5.5 Dostopnost interneta

Hiter razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) in storitev informacijske družbe povečuje tveganje za (informacijsko) izključenost posameznika. Informacijska pismenost na različnih ravneh je osnova za vključenost in sodelovanje v informacijski družbi. Obenem IKT ponujajo nove priložnosti za fleksibilne oblike dela, kar povečuje zaposljivost (vključenost) skupin s posebnimi potrebami. V ta namen spremljamo dostopnost interneta, ki je poleg dostopa do informacijskih in izobraževalnih vsebin nepogrešljiv element funkcionalne pismenosti.

Razširjenost uporabe interneta je v Sloveniji razmeroma velika. Dostop do interneta je eden novejših kazalnikov dostopa do dobrin in storitev³². Slovenska gospodinjstva so

³¹ Občine se najpogosteje odločajo glede na vrsto razpoložljivih neprofitnih stanovanj. Lista A: starejša stanovanja z nižjo najemnino se dodeljujejo občanom z nižjimi dohodki (za stanovanja ni predvidena lastna udeležba). Lista B: nova in novejša stanovanja, katerih najemina je višja, predpisana in določena pa je tudi lastna udeležba najemnika, se dodeljujejo najemnikom z višjimi dohodki.

³² V Sloveniji je bilo prvo statistično raziskovanje o uporabi IKT v gospodinjstvih izvedeno v letu 2004.

med novimi članicami EU najbolj opremljena z internetom. Po podatkih za leto 2005 je imelo dostop do interneta od doma 48% gospodinjstev³³, kar je enako povprečju EU25 in nekoliko manj od povprečja EU15 (53%)³⁴ (gl. Sliko 11). Med novimi članicami EU ima drugi največji delež Estonija (39%), najnižji pa Litva (19%). Kot najpogostejše razloge odsotnosti interneta slovenska gospodinjstva navajajo odsotnost potrebe in želje, previsoke stroške opreme in dostopa, med pomembnimi razlogi pa je tudi pomanjkanje ustreznih znanj.

Slovenija zaostaja za evropskim povprečjem po številu gospodinjstev s širokopasovno povezavo do interneta. Širokopasovni dostop do interneta postaja pomemben kazalnik kakovosti dostopa do interneta, ker omogoča mnogo višje hitrosti prenosa podatkov in s tem spremljanje multimedijskih vsebin. V Sloveniji je leta 2005 imelo dostop do širokopasovne povezave 19% gospodinjstev, kar je manj od povprečja EU25 (23%) in povprečja EU15 (25%).

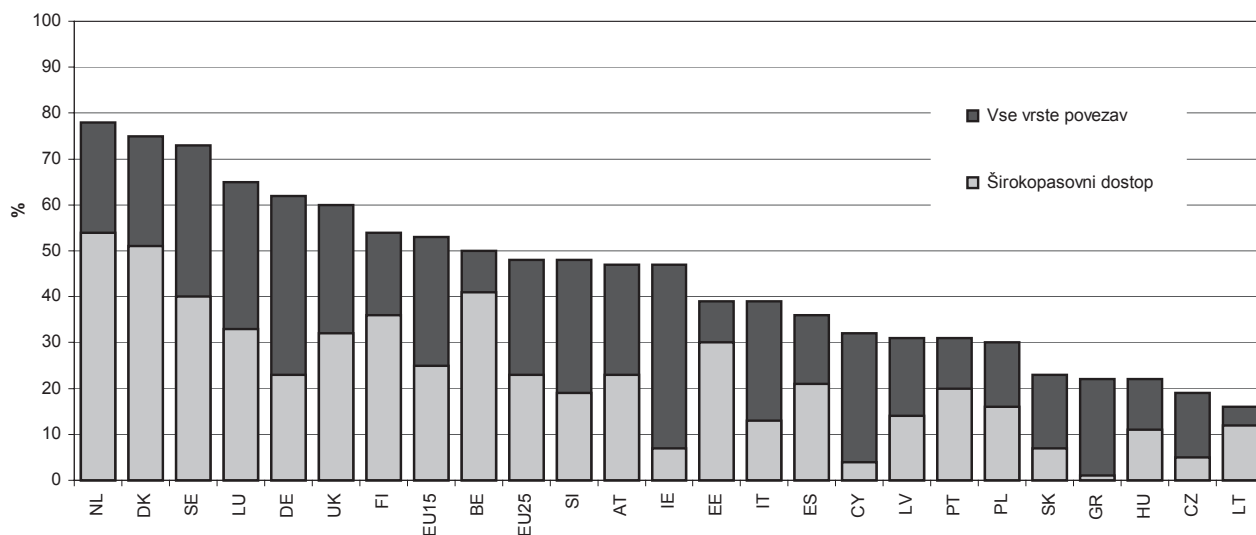
Delež starejših uporabnikov interneta je izrazito majhen. Tako kot v vseh državah EU je tudi v Sloveniji več uporabnikov interneta med mlajšimi (gl. SP: Tabela 28). Po podatkih SURS-a je bilo leta 2004 2% uporabnikov v starosti 65–74 let, v EU15 13% (Eurostat), v EU25 11% (na Švedskem npr. kar 49%). Po deležu uporabnikov, starih 16–24 let, se Slovenija uvršča na 13. mesto EU25 (Slovenija 71%; EU15 77% in EU25 75%). Da je v Sloveniji razširjena uporaba predvsem v mlajši populaciji, bi lahko posredno sklepali tudi na osnovi podatkov, da je imelo v letu 2005 dostop do interneta 64% gospodinjstev z otroki in 41% gospodinjstev brez otrok (gl. SP: Tabela 29).

1.6 Socialna izključenost

Kvantitativnega empiričnega raziskovanja pojava izključenosti (kot kopičenja prikrajšanosti na distribucijski in relacijski ravni) je v Sloveniji, predvsem zaradi pomanjkanja podatkovnih baz, zelo malo. Primanjkuje predvsem baz, ki bi zajemale podatke o posameznikih za različna življenjska področja in različne oblike medosebne in družbene participacije. Raziskovalci, ki se ukvarjajo z ranljivimi in marginalnimi skupinami, se osredotočajo bolj na kvalitativne metode raziskovanja ogroženosti (tistih skupin, ki so nadpovprečno pogosto izključene na področju izobraževanja, zaposlovanja, so kulturno različne, niso pravno ali socialno zaščitene ali imajo različne specifične probleme, ki določajo njihov marginalni položaj v družbi), osredotočajo se tudi na proučevanje in predlaganje možnih ukrepov za preprečevanje marginalizacije in na večjo socialno vključenost marginalnih družbenih skupin.

Prva kvantitativna empirična analiza objektivne ogroženosti s socialno izključenostjo je bila opravljena na podatkih raziskave o Kakovost življenja v Sloveniji³⁵. Trbanc (1996) je koncept socialne izključenosti empirično operacionalizirala in ogroženost s socialno izključenostjo merila kot kopičenje izključenosti in prikrajšanosti pri posameznikih na področjih stanovanjskih razmer, opremljenosti bivalnega okolja z javnimi storitvami in osnovnimi institucijami, izobrazbe in funkcionalne pismenosti, potrošnje, opremljenosti gospodinjstva in ekonomskih virov, zaposlitve in delovnih razmer ter socialnih stikov in opornih mrež (Trbanc, 1996).

Slika 11: Delež gospodinjstev z dostopom do interneta, EU25, 2005

Vir: Eurostat.

³³ Enota opazovanja je oseba v starosti 16-74 let in njeno gospodinjstvo.

³⁴ Upoštevati je treba dejstvo, da v preračune dveh let niso vključene iste države.

³⁵ Anketa o kakovosti življenja v Sloveniji leta 1994 je bila opravljena na reprezentativnem vzorcu oseb s stalnim bivališčem v Sloveniji, starih več kot 17 let. Anketiranih je bilo 1806 oseb. Vsi podatki so se nanašali na posameznike ali na gospodinjstva, v katerih živijo. Večina zbranih podatkov je objektivne narave (taki so tudi vsi v analizi uporabljeni podatki).

Okvir 9: Raziskava objektivne ogroženosti s socialno izključenostjo (Trbanc, 1996)

Kot ogrožene s socialno izključenostjo so bile označene tiste v raziskavo vključene osebe, pri katerih je prihajalo do kopičenja prikrajšanosti in izključenosti na vsaj štirih od opazovanih šestih področij. Takih je bilo med vprašanimi 13,7%. Le 17,2% jih ni bilo prikrajšanih na nobenem od opazovanih področij. Največ, kar 45,1%, jih je bilo prikrajšanih na področju izobrazbe in funkcionalne pismenosti (manj kot poklicna kvalifikacija in nobenega formalnega ali neformalnega izobraževanja in usposabljanja, ko so zapustili šolanje, ali slaba funkcionalna pismenost) ter na stanovanjskem področju (neugoden stanovanjski status ali bivanje v podstandardnem stanovanju) - kar 43,1%. Najmanj oseb je bilo prikrajšanih na področju socialnih stikov in opornih mrež (14,2%).

Nadaljnja analiza strukture ogroženih s socialno izključenostjo je pokazala najmočnejšo statistično značilno povezanost socialne izključenosti z velikostjo kraja, v katerem so vprašani živeli, ter s stopnjo njihove izobrazbe. Med tistimi, ki so živeli v zelo majhnih krajih (krajih z manj kot 500 prebivalci), jih je bilo s socialno izključenostjo ogroženih kar 32%.

Med ogroženimi s socialno izključenostjo so leta 1994 prevladovali starejše, slabo izobražene osebe, osebe, ki so živele v zelo majhnih (izoliranih) krajih, same ali v razširjenih družinah, osebe, ki so se ukvarjale s kmetovanjem (predvsem ostareli kmetje) ali so bile brezposelne ali so opravljale občasna dela za plačilo. Pred dobrimi desetimi leti je torej v Sloveniji še šlo za dokaj tradicionalno sliko izključevanja, s koncentracijo v majhnih, slabo razvitih krajih, med starejšimi in nizko izobraženimi osebami. Ogroženost s socialno izključenostjo se je kazala tudi pri brezposelnih (posebej slabo izobraženih) in tistih, ki so opravljali občasna, priložnostna dela (torej se je kot problematičen že nakazoval vzorec opravljanja netipičnih, nestalnih del).

Leta 2003 je bila opravljena raziskava o objektivni socialni in ekonomski vključenosti ranljivih skupin v Sloveniji. Namen raziskave (Trbanc, Boškić, Kobal, Rihter, 2003) je bil predvsem identificirati možne ukrepe za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb. Zajela je sedem skupin, ki so visoko ogrožene s socialno izključenostjo oziroma nekatere med njimi dejansko socialno izključene³⁶. Te skupine so:

- brezdomci,
- osebe s težavami v duševnem zdravju,

- odvisniki od nedovoljenih drog,
- odvisniki od alkohola,
- žrtve nasilja,
- osebe v postpenalni obravnavi,
- osebe brez dovoljenja za delo.

Intervjuji z osebami iz ranljivih skupin so pokazali visoko stopnjo (družinske) reprodukcije vzorcev, ki vodijo v ranljivost. To so predvsem vzorci odvisnosti, domačega nasilja in kaznivih dejanj, ki so bili pri večini vprašanih oseb iz teh skupin prisotni že v mladosti oz. v njihovih izvornih družinah. Večina vprašanih iz *ranljivih skupin* (gl. Okvir 11) je sicer bila vpeta v socialna omrežja (z izjemo brezdomcev), vendar so bila ta majhna in zaprta in so pogosto vključevala osebe, ki so imele tudi same podobne težave. Osebe iz ranljivih skupin lahko tako iz svojih socialnih omrežij mobilizirajo le malo podpore; tudi njihova participacija v družbi je zelo šibka.

Položaj opazovanih ranljivih skupin z vidika zaposlovanja in vključenosti na trg dela je izrazito slab (zelo malo jih je zaposlenih, veliko dolgotrajno brezposelnih in neaktivnih, pogosto opravljajo občasna dela in dela na črno). Na njihov slab položaj na trgu dela vpliva več prepletajočih se dejavnikov, zaradi katerih je njihova delazmožnost zmanjšana. Ti so: pogosto nizka izobrazba in težave s funkcionalno pismenostjo, daljše odsotnosti iz sfere dela, apatičnost in nizka motiviranost za iskanje dela in zaposlitve (kot posledica slabih izkušenj, nezaupanja v lastne zmožnosti in morebitne priložnosti in/ali razvoja drugih strategij preživetja, kot npr. prejemanje denarnih socialnih pomoči, delo na črno ipd.), pripisana stigma in nezaupanje delodajalcev. Raziskava ugotavlja, da so imele osebe iz ranljivih skupin tudi precej slabih izkušenj, povezanih z delom, predvsem z neformalnim delom (priložnostna dela in dela na črno): 'delodajalci' pogosto ne upoštevajo neformalnih dogovorov in delavce izkoriščajo. Vprašani so navajali slabe izkušnje tudi s formalnimi delovnimi razmerji (različni načini izigravanja zakonov s strani uradnih delodajalcev, npr. nepodpisovanje pogodb, neredna izplačila plač, prekinitve zaposlitev zaradi bolniških in porodniških odsotnosti ipd.). Pogosto so izrazili tudi lastno nemoč za uveljavljanje svojih pravic.

Proučevanju objektivne ogroženosti s socialno izključenostjo je mogoče dodati še proučevanje zaznav socialne izključenosti. Gre za zaznave in ocene posameznikov glede njihovih življenjskih možnosti, priložnosti za participacijo in vključenost ter občutenje pripadnosti. Skozi zaznave izključevanja in izključenosti se odražajo tudi vrednote in predstave o socialni pravičnosti in solidarnosti v družbi, ki so pomembne za oblikovanje socialne politike.

³⁶ Heterogenost znotraj skupin je sorazmerno velika, saj je bilo mogoče znotraj vsake skupine najti posameznike z zelo različnimi težavami, v različnih fazah akutnih problemov, z različnimi usodami in izkušnjami. Hkrati pa je bilo prepletanje (prekrivanje) problemov različnih opazovanih skupin zelo visoko.

Kompleksno, primerjalno študijo zaznav socialne izključenosti, razlogov za izključenost v družbi in pogojev za socialno integracijo ter pomena različnih integracijskih vidikov za posameznike v različnih državah EU predstavlja **analiza Evropske fundacije za izboljšanje življenjskih in delovnih pogojev**³⁷ (2004c). Analiza je narejena na podatkah za osemindvajset evropskih držav, ki so bili zbrani v letih 2001 in 2002 in vključuje tudi Slovenijo (s podatki za leto 2002, ko je bila Slovenija v skupini desetih držav pristopnic k EU).

Od prebivalcev vseh držav, vključenih v raziskavo, so se Slovenci počutili najmanj socialno izključeni. Občutek socialne izključenosti je bil merjen preko občutenja odtujenosti, nemoči in manjvrednosti, pomanjkanja priznanja in občutka marginalnosti v družbi. Med socialno izključene so bile štete osebe, ki so poročale o dveh, treh ali štirih subjektivnih integracijskih primanjkljajih. Razlike v deležih oseb, ki se počutijo socialno izključene, so med državami precejšnje: od 5,6% oseb v Sloveniji do 26,6% oseb na Slovaškem. Povprečje v EU25 je bilo 12,4%, v EU15 12,1%, v 10 novih članicah EU pa 14,1%. Najvišji deleži oseb, ki so se dojemale kot socialno izključene, so bili v Turčiji (34%), Bolgariji (29,4%) in na Slovaškem (26,6%), najnižji pa, poleg Slovenije, še na Danskem (6,6%), Nizozemskem (7%), v Španiji (7,8%), na Švedskem (8,2%) in v Luksemburgu (9%).

Čeprav prebivalci EU15 redkeje poročajo o socialni izključenosti kot prebivalci novih držav članic (EU10), je polarizacija med skupinami 'insiderjev' in 'outsiderjev' (zaposleni : brezposelni, osebe z visokimi dohodki : osebe z nizkimi dohodki, zaposleni v storitvenem sektorju : nekvalificirani delavci, osebe brez objektivnih integracijskih deficitov : večkratno deprivirani) **v EU15 bistveno večja** (gl. Tabela 19). Občutki marginaliziranosti in socialne izključenosti se pri populaciji držav EU15 bolj koncentrirajo znotraj prikrajšanih (ranljivih) skupin. V populacijah novih držav članic EU je subjektivnih občutenj socialne izključenosti sicer več, vendar je tudi razpršenost le-teh po populacijah

večja in se ne koncentrirajo predvsem znotraj prikrajšanih skupin oz. skupin, ki jim 'gre najslabše'.

Slovenija združuje 'pozitivne' lastnosti obeh skupin držav.

Na eni strani ima od vseh opazovanih držav najnižji delež populacije, ki se počuti marginalizirano in subjektivno izključeno, na drugi strani pa je tudi polarizacija med različnimi skupinami, ki so v boljšem oz. slabšem položaju, primerjalno gledano majhna. Iz podatkov, ki se nanašajo na leto 2002, lahko sklepamo, da je v Sloveniji obstajala sorazmerno visoka stopnja homogenosti populacije glede subjektivnih občutenj umeščenosti v družbo, sodelovanja v družbi, kontrole nad življenjem in nad prihodnostjo (tako individualno kot družbeno). Zdi se, da je takšna homogenost posledica sorazmerno visokega populacijskega konsenza glede ključnih razvojnih družbenih odločitev od osamosvojitve naprej ter posledica postopnosti reform v tranzicijskem obdobju, zaradi česar v Sloveniji ni prišlo do hitrejšega socialnega razslojevanja in polarizacije.

Avtorica analize (Böhnke, 2004) je tudi ugotavljala, s katerimi dejavniki je mogoče pojasniti največ razlik med državami v deležih subjektivno izključenih. **Potrdili so se vsaj štirje splošni vzorci, ki pomagajo razumeti te razlike oziroma kako se razporejajo dojemanja socialne izključenosti:**

- nižji kot je BDP na prebivalca v družbi, višji so deleži subjektivne socialne izključenosti;
- višja kot je splošna stopnja brezposelnosti v družbi, višji so deleži subjektivne socialne izključenosti;
- v državah z nizko stopnjo brezposelnosti je polarizacija v subjektivnih zaznavah socialne izključenosti med zaposlenimi in brezposelnimi veliko bolj izrazita; in
- višja kot je pojavnost akutne revščine v družbi, višji so deleži subjektivne socialne izključenosti.

Slovenci in Slovenke najpogosteje navajajo eksterne (strukturne) dejavnike kot razloge, zaradi katerih nekateri ljudje živijo v pomanjkanju. Kot tri najpomembnejše razloge, zakaj so nekateri ljudje revni ali socialno izključeni,

Tabela 19: Zaznava socialne izključenosti in večkratna (objektivna) prikrajšanost, 2001/2002 (v %)

	Slovenija	EU25	EU15	EU10
Zaznave socialne izključenosti v celotni populaciji	5,6	12,4	12,1	14,1
Delež oseb z zaznano socialno izključenostjo znotraj skupin:				
- Brez integracijskih deficitov	4	9	9	10
- Finančne težave	10	21	22	20
- Finančne težave in izkušnja brezposelnosti	8	37	41	28
- Finančne težave in pomanjkanje socialne opore	-	34	33	37
Polarizacija (razmerje) med nedepriviranimi in večkratno depriviranimi	2	4,1	4,6	2,8

Vir: Böhnke, 2004: 17, 32. Opomba: '-' premalo primerov.

³⁷ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions je institucija Evropske komisije.

Tabela 20: Zakaj nekateri ljudje živijo v pomanjkanju¹ (stališča prebivalcev Slovenije in EU, 2001/2002 (v %))

	Slovenija	EU25	EU15	EU10
Nepravičnost v družbi	45	37	35	50
Neizogibna posledica modernega razvoja	22	22	23	20
Lenoba ali pomanjkanje volje	15	18	18	16
Niso imeli sreče	13	17	19	9
Nič od naštetega	5	5	6	5

Vir: Böhnke, 2004: 9–10. Opomba: ¹Možen en odgovor.

vprašani v Sloveniji najpogosteje navajajo alkoholizem (53%), brezposelnost (47%) in bolezni (36%). Enako navajajo tudi vprašani v drugih državah novih članic EU (gl. Tabela 20). Primerjalna analiza po državah je pokazala, da vprašani v premožnejših državah (in državah, v katerih v socialni politiki bolj kot državno zagotavljanje socialne zaščite prevladujejo principi in prakse uveljavljanja individualne odgovornosti) pogosteje razlagajo socialno izključenost z individualnim neuspehom (Böhnke, 2004: 9).

Analiza subjektivnih zaznav socialne izključenosti (Böhnke, 2004) je pokazala, da je v državah EU **občutek socialne izključenosti** (merjen kot občutenje odtujenosti, nemoči in manjvrednosti, pomanjkanja priznanja ter marginalnosti v družbi) **na individualni ravni** v vseh državah **močno povezan z izkušnjo brezposelnosti in resnimi finančnimi težavami, še bolj pa s stanjem večkratne prikrajšanosti**. V analizi se je večkrat potrdilo, da je povezava med izključenostjo iz zaposlitve (brezposelnostjo) in občutenjem socialne izključenosti močnejša v starih državah članicah EU (EU15) kot v novih; glede tega Slovenija kot nova članica ni izjema.

Subjektivne občutke socialne izključenosti lahko dopolnimo z objektivnimi laekenski kazalniki socialne izključenosti in revščine. Gledano primerjalno z drugimi državami EU25 se Slovenija po kazalnikih³⁸ ključnih dimenzij uvršča relativno ugodno.

- (i) Med vsemi državami EU25 ima drugo najnižjo stopnjo tveganja revščine³⁹ (10% leta 2003; EU25 15%; na prvem mestu je Češka z 8%), sledijo Luksemburg in Finska z 11% ter Madžarska in Nizozemska s stopnjo 12%.
- (ii) Ima četrto najnižji delež odraslih oseb (18–59 let), ki živijo v gospodinjstvih brez zaposlitve (leta 2005 6,7%; EU25 10,2%).
- (iii) Po stopnji dolgotrajne brezposelnosti se uvrsti na 11. mesto med državami EU25 (leta 2005 3,1%; EU25 3,9%).
- (iv) Pričakovano trajanje življenja je nižje kot v povprečju EU25. Leta 2003 je bilo življenjsko pričakovanje moških 73,2 leti (EU25 75,1 let), žensk pa 80,7 let (EU25 81,2 leti) (gl. tudi Slika 31).

Okvir 10: Razvojni dokumenti na področju zmanjševanja socialne izključenosti

Slovenija je kot eno prednostnih politik že spomladi leta 2000 sprejela **Program boja proti revščini in socialni izključenosti**. Program je bil usmerjen predvsem v ukrepe za zmanjšanje revščine, za pomoč tistim, ki so se že znašli v revščini ali ki so bili v nevarnosti, da vanjo zdrsnejo, posebej poudarjeno pa je bilo medresorsko usklajevanje ukrepov. Od leta 2002 je bila Slovenija vključena v Program Evropske komisije, namenjen preprečevanju socialne izključenosti, konec leta 2003 pa je bil podpisan **Skupni memorandum o socialnem vključevanju**, na podlagi katerega je Slovenija pripravila **Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju za obdobje 2004–2006** (NAP-vključevanje, 2004), za obdobje 2006–2008 pa je pripravila **Nacionalno poročilo o strategijah socialne zaščite in socialnega vključevanja**.

Kot ključni izzivi za socialno vključevanje v Sloveniji so v NAP-vključevanje (in že tudi v Skupnem memorandumu) navedeni naslednji: nadaljnji razvoj vključujočega trga dela in spodbujanje zaposlovanja kot pravice in možnosti za vse, zagotavljanje ustrezne izobrazbe, zagotavljanje ustreznih bivalnih razmer za vse, zmanjševanje regionalnih razlik, izboljšanje zagotavljanja socialnih storitev in zagotavljanje ustreznega dohodka ter sredstev za človeku dostojno življenje (NAP-vključevanje, 2004: 5–7).

(se nadaljuje)

³⁸ Podatki o deležu oseb, ki zgodaj opuščajo izobraževanje, so za Slovenijo nezanesljivi.

³⁹ V prejšnjih publikacijah UMAR so bili (tudi zaradi kontinuitete s podatki prejšnjih let) za primerjavo z EU15 uporabljeni izračuni stopenj tveganja revščine brez dohodkov v naravi. Odkar se meritve revščine usklajeno opravljajo za vse nove članice, pa Eurostat za deseterico objavlja podatke, kjer so pri preračunih stopenj tveganja revščine uporabljeni tudi dohodki v naravi. Zato se Slovenija uvršča tako visoko.

Okvir 10: (Nadaljevanje)

Kot najbolj ranljive skupine (tj. skupine z največjim tveganjem revščine in socialne izključenosti) so v tem dokumentu opredeljene naslednje: nekatere skupine invalidov (brez statusa, s težjimi okvarami, brezposelni, z neustreznimi stanovanjskimi razmerami), brezposelni mladi (iskalci prve zaposlitve), otroci (pri katerih je zaradi revščine ali socialne izključenosti ogrožen njihov telesni, duševni/čustveni in socialni razvoj), mladostniki s težavami v odraščanju, brezdomci (zdravstvene in stanovanjske težave), Romi (brezposelnost, nizka stopnja izobrazbe, slabe stanovanjske razmere), ljudje z nizkimi dohodki (brezposelni posamezniki in enostarševske družine) in druge ranljive skupine (žrtve nasilja, odvisniki, osebe s težavami v duševnem zdravju, osebe v postpenalni obravnavi, osebe brez dovoljenja za delo) (NAP-vključevanje, 2004: 5).

Ukrepi socialnega vključevanja so oblikovani okoli štirih ključnih elementov, in sicer: (1) **pospeševanje vključevanja v zaposlitev** (ukrepi aktivne politike zaposlovanja, razumljeni kot inštrument socialnega vključevanja), (2) **izboljšanje dostopa do virov, pravic, blaga in storitev** (sistem socialne zaščite ter dostop do stanovanj, do zdravstvenega varstva, do socialnega varstva, do izobraževanja, do sodnega varstva, do kulture in do prostočasnih dejavnosti ter zmanjševanje regionalnih razlik), (3) **preprečevanje tveganja izključenosti** (preprečevanje izključenosti iz dela, preprečevanje diskriminacije in preprečevanje drugih tveganj izključenosti ter spodbujanje e-vključenosti) in (4) **pomoč najbolj ranljivim skupinam**, pri čemer so izrecno omenjeni predvsem ukrepi za invalide in Rome (pomoč pri zaposlovanju, vzgoji in izobraževanju ter pri reševanju njihovih stanovanjskih potreb).

1.7 Revščina

Stopnja tveganja revščine se v Sloveniji znižuje. V analiziranem obdobju 1998–2003 (zadnji razpoložljivi podatki) se je znižala za 1,8 odstotne točke. Stopnja tveganja revščine (preračunana z dohodki v naravi) je leta 2003 znašala 10% in je za 1,7 o. t. nižja od stopnje, preračunane brez dohodkov v naravi (gl. Tabela 21), v obdobju 1998–2003 pa v povprečju za 2 o. t. (pri samozaposlenih so dohodki v naravi stopnjo tveganja revščine v obdobju 1998–2003 znižali za kar 8,4 o. t.).

K zmanjševanju tveganja revščine znatno pripomorejo socialni transferji. Brez njih bi bila stopnja tveganja revščine 16,2-odstotna (v EU25 pa 26%). K zmanjševanju tveganja revščine znatno prispevajo predvsem pokojnine. Če bi bili prebivalci brez pokojnin, bi bila stopnja tveganja revščine leta 2003 kar 36,9%.

V obdobju 1998–2003 se je poleg dohodkovne revščine znižala tudi dohodkovna neenakost, izmerjena s kvintilnim in Ginijevim količnikom⁴⁰ (gl. SP: Tabela 30). Po obeh kazalnikih se Slovenija med državami EU uvršča najbolje, kar pomeni, da je dohodkovna neenakost med najnižjimi. *Kvintilni količnik (razmerje 80/20)* se je s 3,2 leta 1998 znižal na 3,1 leta 2003 (v EU25 je znašal 4,6, kar pomeni, da so bili dohodki oseb v zgornji dvajsetini dohodkovne lestvice 4,6-krat višji kot dohodki oseb v spodnji dvajsetini te lestvice). Najnižji kvintilni količnik je zabeležila Madžarska 3,0, najvišjega Portugalska 7,4. *Ginijev količnik* se je v Sloveniji znižal nekoliko bolj, in sicer z 22,3% leta 1998 na 22,1% leta 2003. V EU25 je leta 2003 znašal 29%. Najnižji je bil v Sloveniji, najvišji pa v Veliki Britaniji in Grčiji 35%.

Med vsemi kategorijami in socioekonomskimi skupinami je v Sloveniji najvišja stopnja tveganja revščine pri osebah, starih nad 65 let, ki živijo v samskih gospodinjstvih (39,9%), sledijo jim brezposelni moški (38,8%). Glede na posebne kategorije in socioekonomske skupine (glede na spol, starost, najpogostejši status aktivnosti, glede na tip gospodinjstva in glede na stanovanjsko razmerje) pa je bilo leta 2003 tveganje revščine v Sloveniji kot sledi v nadaljevanju.

Glede na spol so revščini bolj izpostavljene ženske. Revščina je med ženskami višja za skoraj 3 o. t. (za ženske znaša 11,4%, za moške pa 8,6%). Razlika v tveganju revščine med moškimi in ženskami se je na račun slednjih v obdobju 1998–2003 še poslabšala (gl. SP: Tabela 31). Leta 1998 je znašala 1,8 o. t., leta 2003 pa se je zvišala na 2,8 o. t. Stopnja tveganja revščine žensk je bila nižja od moških le v štirih opazovanih socioekonomskih skupinah: med delovno aktivnimi, med zaposlenimi, brezposelnimi in med osebami, stari 50–64 let. Najvišja stopnja tveganja revščine je pri ženskah, starih 65 in več let, in sicer 22,9% (pri prav toliko starih moških znaša 11,1%).

Glede na starost je bila najvišja stopnja tveganja revščine med osebami, stari 65 let in več (ne glede na to, v kolikočlanskem gospodinjstvu so živeli), in sicer 18,5%. Stopnja tveganja revščine otrok je bila, tako kot revščina delovno aktivnih, podpovprečna; pri otrocih je bila 8,8-odstotna, pri osebah, starih 16–64 let, pa 8,5-odstotna. V obeh primerih se je stopnja tveganja revščine v obdobju 1998–2003 znižala.

⁴⁰ Oba podatka sta izmerjena z upoštevanjem dohodkov v naravi. Kvintilni količnik kaže razmerje med 20% dohodkovno najbogatejših in 20% najrevnejših, Ginijev količnik pa upošteva celotno distribucijo dohodkov. Če bi bila dohodkovna enakost popolna, bi znašal Ginijev količnik 0%.

Tabela 21: Stopnje tveganja revščine po socialnih transferjih in pred njimi, Slovenija in države EU, vključeni so dohodki v naravi, 1998–2003 (v %)

	Stopnja tveganja revščine po socialnih transferjih						Stopnja tveganja revščine pred socialnimi transferji (pokojnine so vključene v dohodek)					
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Slovenija	11,8	11,6	11,3	10,6	9,9	10,0	17,4	17,6	17,5	17,3	16,3	16,2
EU25	15(s)	16(s)	16(s)	15(s)	Np	15(s)	24(s)	24(s)	23(s)	24 (s)	np	26(s)
EU15	15(s)	16(s)	15(s)	15(s)	np	15(s)	24(s)	24(s)	23(s)	24(s)	np	25(s)
Avstrija	13	12	12	12	np	13(ps)	24	23	22	22	np	24(ps)
Belgija	14	13	13	13	np	15(s)	25	24	23	23	np	29(ps)
Danska	np	10	np	10	np	12(ps)	np	np	np	29	np	32(ps)
Nemčija	11	11	10	11	15	15(ps)	22	21	20	21	23(ps)	23
Grčija	21	21	20	20	np	21(ps)	22	22	22	23	np	24(ps)
Španija	18	19	18	19	19(ps)	19	25	23	22	23	22(ps)	22
Francija	15	15	16	13(ps)	12	12	25	24	24	26(ps)	26	24
Irska	19	19	20	21	np	21(ps)	32	30	31	30	np	36(ps)
Italija	18	18	18	19	np	np	21	21	21	22	np	np
Luksemburg	12	13	12	12	np	11	23	24	23	23	np	23(ps)
Nizozemska	10	11	11	11	11	12	21	21	22	22	22	23
Portugalska	21	21	21	20	20	19	27	27	27	24	26	26
Finska	9	11	11	11(ps)	11	11	22	21	19	29(ps)	28	28(ps)
Švedska	np	8	np	9	11	np	np	np	np	17	29(ps)	np
Velika Britanija	19	19	19	19	19	19	30	30	29(ps)	28	28	29
Ciper	np	np	np	np	np	15	np	np	np	np	np	20
Češka	np	np	np	8	np	8	np	np	np	18	np	21
Estonija	np	np	18	18	18	18	np	np	26	25	25	25
Latvija	np	np	16	np	16	16	np	np	22	np	24	24
Litva	np	np	17	17	17	15	np	np	23	24	24	23
Madžarska	np	np	11	11	10	12	np	np	17	17	15	17
Malta	np	np	15	np	np	np	np	np	19	np	np	np
Poljska	np	np	16	16	17	17	np	np	30	31	32	31
Slovaška	np	np	np	np	np	21	np	np	np	np	np	28

Vir: Eurostat, baza New Cronos. Opombe: 's' ocena Eurostata, 'np' ni podatka; 'ps' prekinjena serija. Za leto 2003 so zadnji razpoložljivi podatki.

Glede na delovno aktivnost je bila najvišja stopnja tveganja revščine med brezposelnimi, še posebej moškimi. V obdobju 1998–2003 se je stopnja tveganja revščine znižala v skupini delovno aktivnih in v skupini delovno neaktivnih, razen pri brezposelnih in upokojenih (gl. SP: Tabela 33). Tako v celotni skupini izkazuje najvišjo stopnjo tveganja revščine brezposelni (38,4%), sledijo jim delovno neaktivni (17,2%) in druge ekonomsko neaktivne osebe (16,3%). Brezposelnost vodi k tveganju revščine, prav tako pa je tudi začetek procesa socialnega izključevanja.

Glede na tip gospodinjstva so največjemu tveganju revščine izpostavljeni enočlanska gospodinjstva. Z 39,9-odstotno stopnjo tveganja revščine so med njimi najbolj revna enočlanska gospodinjstva oseb, starih 65 let in več (gl. tudi SP: Tabela 31). V vseh tipih gospodinjstev z otroki je bila stopnja tveganja revščine podpovprečna, razen v enostarševskih gospodinjstvih (gl. SP: Tabela 34); v teh je bila nadpovprečno visoka (leta 2003 24,5%, kar je

7,3 o. t. več kot 2002 in 4,2 o. t. več kot leta 1998). Stopnja tveganja revščine se je v obdobju 1998–2003 najbolj znižala v velikih družinah (s tremi in več otroki), in sicer za 6,5 o. t. Znašala je 10,3%.

Glede na stanovanjsko razmerje je stopnja tveganja revščine še vedno najvišja med najemniki stanovanj (23,5%), čeprav se je v primerjavi z letom 1998 znižala za 3,5 o. t. Med lastniki stanovanj je bila stopnja tveganja revščine 9,8-odstotna.

1.8 Omrežja socialnih opor

Ko se ljudje soočamo s problemi in stiskami, iščemo pomoč in oporo pri drugih ljudeh. Raziskovanje osebnih omrežij socialne opore nam omogoča, da ugotovimo, na koga se ljudje obračajo, ko potrebujejo določeno vrsto pomoči. Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije je v istoimenski raziskavi iz leta 2004 Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije

(Novak in dr., 2004) proučeval Inštitut RS za socialno varstvo v sodelovanju s Fakulteto za družbene vede. V raziskavi ugotavljajo, da so ključne značilnosti osebnih (neformalnih) omrežij socialne opore v Sloveniji naslednje:

- **prebivalci imajo v socialnem omrežju v povprečju 6,5 oseb** (pri čemer ne smemo spregledati dejstva, da je ista oseba lahko vir več različnih socialnih opor);
- **glede na zakonski stan imajo največje omrežje samski** (6,5 oseb), najmanjše pa ovdoveli (5,8 oseb);
- **omrežja prebivalcev mest so nekoliko manjša** (6,3 osebe) od omrežij prebivalcev nemestnih naselij (6,6 oseb);
- **z višanjem izobrazbe se povečuje obseg omrežja;**
- **med družinami imajo največja omrežja razširjene družine** (v kateri živi anketiranec s partnerjem in/ali otrokom ter drugimi sorodniki, običajno člani družine), najmanjše pa enostarševske družine. Te so nasploh čustveno, socialno in materialno najbolj prikrajšane. Dogaja se celo, da enostarševske družine nimajo nikakršne opore - živijo izolirano. Pri družinah z otroki se kot zelo pomembna izkaže ravno medgeneracijska pomoč;
- **z zahtevnostjo opor se število članov omrežij manjša** (najobsežnejše je omrežje v primeru druženja, najmanjše pa pri finančni opori).

Gostota (pogostost) stikov med člani omrežja je velika, kar pomeni, da so omrežja zelo močna (v primerjavi z nekaterimi evropskimi državami so slovenska omrežja najmočnejša), vendar so tudi preobremenjena. Zaradi velike gostote in relativne majhnosti omrežij so le-ta namreč izredno občutljiva, saj lahko hitro pride do zloma omrežja (npr. v trenutku, ko posameznik potrebuje pomoč, noben član omrežja ni dostopen). Posamezne zlome omrežij kažejo tudi podatki, saj se po formalno pomoč obračajo predvsem posamezniki, ki imajo majhna socialna omrežja; podatki tudi kažejo, da so opore pretežno instrumentalne narave (finančna in različne druge materialne opore), emocionalnih opor pa je najmanj oziroma so najbolj šibke.

Ključni vir finančne opore so prijatelji in ožje sorodstvo. V primeru manjše materialne opore se posamezniki v največji meri obračajo na prijatelje in sosede, sledijo drugi sorod-

niki, v primeru večje materialne opore pa se posamezniki pogosteje obračajo na prijatelje in druge sorodnike.

Glavni vir emocionalne opore in opore v primeru bolezni je partner (pomembni so še otroci, starši in prijatelji). Moškim nudijo emocionalno oporo večinoma partnerice, ženskam pa prijateljice in otroci. V primeru bolezni nudijo moškim oporo večinoma partnerice in matere, ženskam pa poleg partnerjev še otroci (pogosteje hčere), matere in prijateljice. Na pogostnost tovrstne pomoči kaže tudi podatek, da se na formalno pomoč institucij in drugih vrst organizirane pomoči v primeru potrebe po negi v času bolezni obrne manj kot 5% prebivalcev.

Omrežja socialnih opor so družinocentrična in zelo obremenjena. Pri vseh vrstah opore, ne glede na družbeno strukturne razlike in ne glede na starost, več kot polovico članov omrežja predstavljajo ožji družinski člani (med katerimi je glavni vir opore partner) in drugi sorodniki. Družina se tako kaže kot zelo pomembna v omrežju socialnih opor prebivalcev Slovenije. Širše sorodstvo se kaže kot pomembno, tudi delež prijateljev je v omrežju znaten. To pomeni, da je posameznikov dostop do neformalne opore določen predvsem z dostopom do sorodstvenega omrežja. Ker družina predstavlja največji delež socialnega omrežja opore v primeru bolezni (v 82,5% primerov), je treba tudi formalne oblike pomoči bolj usmeriti k družini kot celoti in ne le k posamezniku (Novak in dr., 2004).

Omrežja socialne opore so ranljiva. Zlasti to velja za socialna omrežja v Sloveniji, kjer so socialna omrežja majhna in gostota stikov v njih velika. Pod previsokimi bremenami in tudi pričakovanji se omrežja lahko zlomijo⁴¹. Najboljša zaščita pred razpadom omrežij neformalnih opor je vzpostavljena komplementarnost z institucionalnim oziroma formalnim omrežjem. Šele s komplementarnostjo obeh vrst opor je (lahko) učinkovitost opor optimalna.

Med prebivalstvom ni pomembnih razlik v strukturi članov omrežij; razlike so predvsem v velikosti posameznih vrst omrežij. Podatki kažejo največje razlike med revnimi in celotnim prebivalstvom (gl. Tabela 22); v nadaljevanju zato prikazujemo omrežja nekaterih najbolj ranljivih družbenih skupin.

Tabela 22: Povprečno število članov opornega omrežja prebivalcev, po vrstah opore in ranljivih skupinah, Slovenija, 2004

	Druženje	Finančna pomoč	Manjša materialna opora	Večja materialna opora	Emocionalna opora	Bolezen	Celotno omrežje
VSI	4,3	1,7	2,1	2,1	1,9	1,8	6,5
Stari	3,5	1,8	1,8	1,9	1,7	1,6	5,8
Gibalno ovirani	4,0	1,1	1,5	1,4	1,6	1,7	6,0
Revni	3,9	1,1	1,4	1,4	1,6	1,6	5,7
Enostarševske družine	4,1	1,2	1,5	1,3	1,8	1,7	6,0

Vir: Novak, M. (ur.) (2004): Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

⁴¹ Ko posameznik, član omrežja ne more nuditi podpore, ker je preobremenjen.

1.8.1 Značilnosti omrežij socialnih opor nekaterih ranljivih skupin prebivalstva

Socialne opore so pomemben element življenjskega standarda in kakovosti življenja prebivalstva, še zlasti so opore pomembne pri ranljivih družbenih skupinah, ki so že sicer prikrajšane za nekatere življenjsko pomembne vire. Ker socialna omrežja krepijo zmožnost dostopa do pomembnih virov ali ta dostop pomembno povečujejo, so sestavni del strategij preseganja socialne izolacije in socialne izključnosti, s tem pa tudi sestavni del strategij socialnega vključevanja. V nadaljevanju navajamo izsledke prej omenjene raziskave o omrežjih socialne opore nekaterih najbolj ranljivih družbenih skupin: revnih in gibalno oviranih (omrežja socialne opore starih na str. 100). Njihova omrežja socialne opore so nekoliko manjša kot omrežja celotne populacije prebivalcev Slovenije. Ključni vir socialne opore ranljivih družbenih skupin so njihovi otroci.

Okvir 11: Ranljive družbene skupine

S pojmom 'ranljiva družbena skupina' (Zaviršek in Škerjanc, 1998: 3,4) iznačujemo družbene skupine, pri katerih so (v določeni situaciji) ustvarjeni pogoji, ki sprožajo proces izključevanja. Gre za proces pomanjkanja in izgubljanja vpliva nad pomembnimi področji posameznikovega življenja. Pojem 'ranljivosti' opozarja, da se človek znajde v določeni situaciji (nasilje, odvisnost, brezposelnost, telesna poškodba, starost, bolezen) ali pa je vanjo rojen (revna družina, pripadnost zgodovinsko diskriminirani etnični manjšini, organska poškodba od rojstva ipd.). To ga naredi ranljivejšega in dovzetne(-jše-)ga za to, da se negativne situacije prično nalagati, kar sčasoma privede do socialnega izključevanja.

1.8.1.1 Omrežja socialne opore revnih

Revni, ki so v raziskavi (Novak, Nagode v: Novak in dr., 2004) opredeljeni kot tisti, katerih mesečni dohodki na gospodinjstvo niso dosegli 130.000,00 SIT, **imajo precej šibkejša omrežja** v primerjavi s celotnim prebivalstvom, kar ruši prepričanje, da ta skupina prebivalstva nadomešča svoje materialno pomanjkanje z večjim omrežjem. Čeprav je obseg omrežij manjši (v omrežju imajo v povprečju 5,7 oseb, povprečje na ravni populacije je 6,5), pa pomembnejših razlik v strukturi omrežij socialnih opor revnih v primerjavi s celotno populacijo raziskava ni pokazala. Oporo revnim nudi peščica sorodnikov in nekaj prijateljev.

Pričakovanje pomoči se pri revnih praviloma usmerja na iste vire opore. Posledica tega je 'kopičenje zahtev po pomoči' predvsem do partnerja ali staršev in pomeni velik primanjkljaj pomoči v primeru smrti staršev ali izgube

partnerja. Zaradi manjšega omrežja revnim predstavlja to še večji problem kot populaciji nasploh; gre namreč za visoko obremenjenost članov omrežja in nizko zmožnost aktiviranja dodatnih virov. Raziskava tudi kaže, da je družina pri nudenju formalne pomoči njenim revnim članom (različne oblike nedenarnih in drugih storitev) malo vključena.

1.8.1.2 Omrežja socialne opore gibalno oviranih oseb

Gibalno ovirani (to so osebe, ki težko hodijo, slabo vidijo, uporabljajo različne medicinske pripomočke itd., vključeni so tudi invalidi s statusom) so skupina oseb, ki potrebuje pomoč pri vsakodnevni gospodinskih opravilih, pri vzdrževanju osebne higijene in oblačenju, pri obisku zdravnika ali banke itd.

Približno desetina odrasle slovenske populacije ima pri vsakodnevni opravi težave pri gibanju. Raziskava (Nagode, Dremelj v: Novak in dr., 2004) kaže, da nekaj več kot 16% gibalno oviranih potrebuje stalno pomoč pri vzdrževanju osebne higijene in oblačenju. Pomoč pri drobni vsakodnevni gospodinski opravi jih potrebuje 35%, pri urejanju različnih zadev (npr. obisk zdravnika ali banke) pa pomoč potrebuje skoraj tretjina oseb z gibalnimi težavami. Med njimi je več žensk kot moških, gibalne težave pa naraščajo s staranjem.

Gibalno ovirani pri oblikovanju svojih omrežij v primerjavi s celotnim prebivalstvom niso v slabšem položaju. V njihovem omrežju je povprečno 6 oseb. V primerjavi s celotno populacijo imajo pri 'manjši materialni opori' sicer nekoliko manjši krog ljudi, pri opori v primeru bolezni pa je ta neformalni krog nekoliko večji. Kljub temu se, zaradi večjih potreb, v primeru bolezni v večji meri kot celotna populacija obračajo po formalno pomoč.

Tudi gibalno ovirani skupini je družina najpomembnejši vir socialne opore. Zlasti to velja za oporo v primeru bolezni. Med družinskimi člani socialno oporo nudijo predvsem otroci, in sicer v precej večji meri, kot je to značilno za celotno populacijo (to je predvsem posledica povprečne starosti gibalno oviranih, ki je 58 let). Pri tej skupini je opaziti veliko obremenjenost družinskega omrežja. Pri skrbi za gibalno ovirane stare so najbolj obremenjene ženske, predvsem v primeru emocionalne opore in opore v primeru bolezni.

Čeprav so gibalno ovirane osebe z neformalno socialno oporo zadovoljne, je njihovo zadovoljstvo manjše kot v celotnem prebivalstvu. To napeljuje k sklepu, da ima ta skupina zelo zahtevne (večje in stalne) potrebe, ki jih ne more dovolj kakovostno zadovoljiti v okviru neformalnega omrežja.

2. SUBJEKTIVNE ZAZNAVE ŽIVLJENJSKIH POGOJEV

Ob relativno ugodnih statističnih kazalnikih ekonomskega in socialnega položaja je zelo pomembno, kako življenjske pogoje ocenjujejo ljudje sami. Njihovo zadovoljstvo je možno opazovati ozko zgoj skozi oceno ustreznosti dohodkov ali širše skozi oceno celotne osebne in družinske situacije posameznika ter zadovoljstva z različnimi vidiki delovanja družbe.

Pri analizi zaznav osebne, družinske in družbene situacije smo se osredotočili na razmeroma širok spekter življenjskih pogojev. Prva raven je osebna in družinska situacija, ki vključuje kazalnike subjektivne sreče in zadovoljstva z življenjem, zdravja, življenjskega optimizma, socialne vključenosti in občutkov varnosti ter materialnega stanja gospodinjstva. Drugo raven predstavlja zadovoljstvo z različnimi vidiki delovanja širše družbe, od političnega, ekonomskega in socialnega sistema, do zdravstva in izobraževanja. Ravni med sabo nista ločeni, saj socialna umeščенost anketirance in njegove ali njene družine predstavlja prizmo, skozi katero ocenjuje dogajanje v širši družbi. Velja seveda tudi nasprotno. Splošno družbeno dogajanje se odrazi na navidez najbolj zasebnih ravneh, kot so na primer občutki življenjske sreče in zdravje posameznika.

Nabor uporabljenih kazalnikov temelji na statističnih podatkih ankete o porabi v gospodinjstvih (SURs), dveh najnovjših raziskavah Centra za raziskovanje javnega mnenja, izvedenih jeseni 2004 (ESS - drugi val)⁴² in spomladi 2005 (SJM 2005/1), uporabljeni pa so tudi podatki večjega števila predhodnih raziskav Slovenskega javnega mnenja⁴³.

2.1 Dohodkovni položaj in zadovoljstvo z dohodkom

Informacije o dohodkovnem položaju slovenskih gospodinjstev smo najprej analizirali s pomočjo podatkov ankete o porabi v gospodinjstvih (APG; metodološka pojasnila gl. Okvir 1 in 2). Ugotovili smo, da se je po teh podatki v obdobju 1998–2002 ocena dohodkovnega položaja izboljšala pri vseh gospodinjstvih. V primerjavi z letom 1998 je leta 2002 več oseb (dokaj do zelo) lahko shajalo z dohodkom svojega gospodinjstva, manj oseb pa je poročalo o (velikih do nekaj) finančnih težavah.

Ocena dohodkovnega položaja je odvisna od dohodkovnega položaja osebe oz. gospodinjstva. Leta 1998 je s svojim dohodkom z (veliko do nekaj) težavami shajalo 80% oseb;

Tabela 23: Subjektivne ocene dohodkovnega položaja gospodinjstva, po dohodkovnih razredih, Slovenija, 1998 in 2002 (v %)

Gospodinjstvo z dohodkom shaja ...	Osebe v dohodkovnem razredu (v %)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
z velikimi težavami	33,8	11,3	2,3	0,0	11,4
s težavami	38,8	30,8	12,3	2,6	25,5
z nekaj težavami	23,3	47,2	48,1	19,8	42,7
dokaj lahko	3,9	8,0	23,1	34,7	12,8
lahko	0,3	2,8	13,6	36,0	7,0
zelo lahko	0,0	0,0	0,6	7,0	0,5
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
z velikimi težavami	35,8	8,3	1,8	0,0	9,3
s težavami	37,0	28,8	8,5	0,0	22,6
z nekaj težavami	22,4	49,5	47,9	24,3	44,6
dokaj lahko	2,9	10,5	29,1	30,1	15,8
lahko	1,9	2,7	11,5	38,2	6,8
zelo lahko	0,0	0,2	1,2	7,3	0,8
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

⁴² Evropsko družboslovno raziskavo (European Social Survey) v Sloveniji izvaja Center za proučevanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (CJMMK) pri Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. V raziskavo je vključenih 22 držav (od tega 21 evropskih in Izrael). Prva meritev je potekala leta 2002, enota opazovanja je država, vzorec (N) je 42.358 oseb od 18. leta starosti dalje.

⁴³ Raziskave izvaja CJMMK. Anketa SJM se izvaja v obliki osebnega intervjuja. Vzorec je narejen po slučajnem izboru iz Registra prebivalcev s stalnim bivališčem v Sloveniji za prebivalstvo Slovenije od vključno 18. leta starosti naprej. Velikost vzorca je med 1.000 in 1.100 realiziranih enot.

Tabela 24: Ocene materialnih razmer, Slovenija, 1995–2005 (v %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Nezadovoljen (0, 1–4)	30,5	22,7	19,8	25,7	22,2	16,8	14,7	15,1	14,5	-	14,8
Sredina (5–6)	39,9	44,7	49,5	42,0	45,4	38,6	40,5	45,5	39,2	-	34,4
Zadovoljen (7–10)	29,0	31,4	29,3	31,4	30,9	43,8	44,0	37,4	45,8	-	50,3

Vir: SJM 1995–2005. Opomba: Vprašanje se glasi: 'Kako na lestvici od 0–10 ocenjujete materialne razmere, v katerih živite vi in vaša družina?'

leta 2002 je bilo takih 77% oseb. V obeh opazovanih letih je na vprašanje, kako njihovo gospodinjstvo shaja z dohodki, 's težavami' odgovorilo največ oseb iz nižjega dohodkovnega razreda; največ oseb iz spodnjega in zgornjega srednjega razreda je shajalo z dohodki 'z nekaj težavami', največ oseb iz zgornjega dohodkovnega razreda pa je 'z lahkoto' shajalo s svojimi dohodki (gl. Tabela 23 in SP: Tabela 36). Če izvezemo tiste, ki so shajali le 'z nekaj težavami', je z dohodkom s težavami shajalo v povprečju 31,9% oseb, največ v nižjem razredu (72,8%), katerih delež je od leta 1998 tudi edini (zgolj nekoliko) porasel. Na drugi strani je delež oseb, ki s svojim dohodkom shajajo z lahkoto (lahko in zelo lahko), nizek in se v obdobju 1998–2002 ni bistveno spremenil.

Na ocene dohodkovnega položaja lahko vplivajo (vsaj) trije dejavniki: (1) razmerje med dohodki in življenjskimi stroški; (2) dejstvo, da država blaginje lahko pomaga le v določenih težavnih ali kritičnih obdobjih za posameznika oz. gospodinjstvo, ne more in ne sme pa zagotavljati dohodkov, ki bi destimulirali prizadevanje ljudi, da bi sami ustvarili dohodek za preživljanje sebe in drugih članov svojega gospodinjstva; in (3) previsoka hotenja in pričakovanja. Glede na dejstvo, da deleži oseb, ki s težavo shajajo s svojim dohodkom, izrazito padajo od nižjega do višjega dohodkovnega razreda in da se, razen v nižjem dohodkovnem razredu, koncentrirajo pri oceni 'z nekaj težavami', sklepamo, da sta za oceno odločujoča prva dva navedena razloga. Tretji vzrok za slabšo oceno lastnega dohodkovnega položaja najbolj velja za 24,3% oseb iz višjega razreda, ki jim višina dohodka povzroča nekaj težav. Na tej osnovi bi lahko sklepali, da živi 4,8% oseb iz nižjega razreda, ki po oceni nosilcev gospodinjstev 'lahko' shajajo z dohodkom, v gospodinjstvih z zelo skromnim nosilcem.

Tudi javnomnenjski podatki (SJM in ESS) kažejo, da se je v obdobju 1995–2005 zadovoljstvo ljudi z njihovim dohodkovnim položajem (materialnim stanjem) povečalo,

še posebno po letu 2000. Z dohodkovnim položajem je bilo leta 2005 zadovoljnih 50,3% oseb (leta 1995 29%), nezadovoljnih pa 14,8% (leta 1995 30,5%). Delež oseb, zadovoljnih z njihovim materialnim stanjem, se je v obdobju 1998–2002 povečal za 6 o. t., v 10-letnem obdobju (1995–2005) pa za 21,3 o. t. Nasprotno se je delež oseb, ki so s svojim materialnim stanjem nezadovoljne, v obdobju 1998–2002 zmanjšal za 10,6 o. t., v obdobju 1995–2005 pa za 15,7 o. t. (gl. Tabela 24).

Primerjave odgovorov o potrebnosti varčevanja oziroma omejevanja porabe kažejo v obdobju 1995–2005 pozitiven premik. V tem obdobju je znatno upadel delež tistih, ki se omejujejo pri obleki, hrani, osnovnih dobrinah ali menijo, da živijo v revščini, narasel pa je delež tistih, ki menijo, da jim ne primanjkuje ničesar ali pa se omejujejo zgolj pri 'luksuzu'. Najpogosteje se čutijo prikrajšane ljudje, stari od 46 do 60 let, ljudje z osnovnošolsko izobrazbo, nezaposleni in gospodinje. Na osnovi teh podatkov pa bi vendarle lahko ocenili, da v dveh tretjinah gospodinjstev pojav relativne prikrajšanosti ni prisoten.

2.2 Zadovoljstvo z osebno situacijo

Najpogostejši kazalnik zadovoljstva z osebno situacijo je ocena zadovoljstva z življenjem oz. sreče (ki se pogosto uporabljata kot sinonima). Ocena zadovoljstva z življenjem je statistično pomembno povezana s številnimi dejavniki. Rezultati longitudinalne analize v Sloveniji (Bernik, 2004) kažejo, da imata med vsemi dejavniki največjo pojasnjevalno moč samoocena zdravja (ki jo predstavljamo v nadaljevanju) in zakonski stan, manjšo pa izobrazba in samoocena družbenega statusa. V Sloveniji so z življenjem v povprečju bolj zadovoljni ljudje, ki: se počutijo zdravi, so poročeni (ali živijo v izvenzakonskih partnerskih zvezah) in imajo višji (samoocenjeni) družbeni status; razlike v zadovoljstvu glede na starost in spol so razmeroma majhne. Raziskave

Tabela 25: Stališča glede materialnega stanja, Slovenija, 1990–2005 (v %)

	1990	1992	1997	1999	2001	2003	2005
Ne primanjkuje ničesar	5,5	9,5	16,9	11,6	13,6	17,6	19,4
Se omejuje le pri luksuzu	29,6	33,6	40,1	47,8	46,3	48,6	48,9
Se omejuje pri obleki	49,7	45,7	37,1	33,3	35,0	29,4	26,0
Se omejuje pri hrani, osnovnih dobrinah (revščina)	14,1	9,8	4,4	4,6	4,9	3,6	4,9

Vir: SJM2005/1. Opomba: Vprašanje se je glasilo: 'Ali bi zase in za svojo družino lahko rekli, da ...'

Tabela 26: Zadovoljstvo z družinskim življenjem, po spolu, Slovenija, 2003 (v %)

	Zadovoljen (popolnoma, zelo, dokaj)		Niti-niti		Nezadovoljen (popolnoma, zelo, dokaj)	
	N	%	N	%	N	%
Moški, 21–56 let	317	90,3	15	4,3	8	2,3
Ženske, 21–56 let	326	90,5	25	6,9	8	2,3
Skupaj, 21–56 let	643	90,5	40	5,6	16	2,2

Vir: SJM 2003/2.

Tabela 27: Zadovoljstvo z zaposlitvijo v celoti, po spolu, Slovenija, 2003 (v %)

	Zadovoljen (popolnoma, zelo, dokaj)		Niti-niti		Nezadovoljen (popolnoma, zelo, dokaj)		Se ne nanaša	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Moški, 21–56 let	231	65,9	37	10,6	28	8,0	50	14,3
Ženske, 21–56 let	211	58,6	39	10,8	20	5,6	90	25,0
Skupaj, 21–56 let	442	62,3	76	10,7	48	6,7	140	19,7

Vir: SJM 2003/2.

kažejo, da na izraženo zadovoljstvo (vedno bolj) pomembno vplivajo tudi zaposlitev, kakovost in varnost le-te in delovna avtonomija (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004a in 2004b).

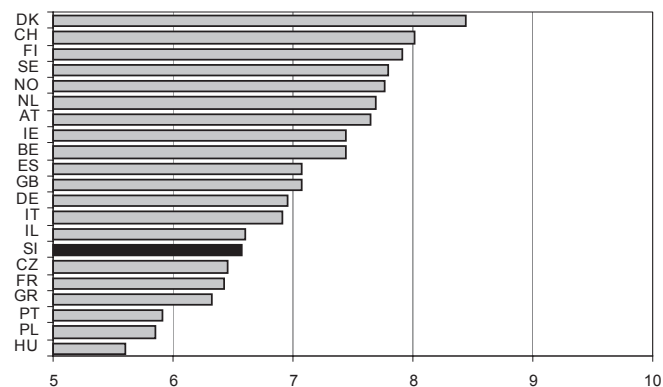
Slovenija se po ocenah zadovoljstva (6,6) nahaja v spodnji tretjini v ESS vključenih držav (skupaj s tremi drugimi novimi članicami EU ter južnomediterskimi državami). Povprečja v teh državah so nižja od povprečij skandinavskih in zahodnoevropskih držav ter Švice (gl. Slika 12). Podatki za obdobje 1994–2005 v Sloveniji sprva kažejo trend upadanja, nato pa postopnega naraščanja občutkov zadovoljstva. Če opazujemo le obdobje 1998–2002, ugotovimo, da so za leto 1998 značilni najslabši rezultati v celotnem obdobju 1994–2005, kasneje se zadovoljstvo večja. Vrednosti padajo v drugi polovici devetdesetih let, za katero je še značilen tranzicijski val odpuščanja delavcev, množičnega upokojevanja in povečane prisotnosti ekonomsko-socialnih tveganj in stresov. Deleži kategorije 'srečnih' tako v obdobju 1996–1998 nihajo med 45% in 49%, z letom 1999 pa se prične trend obračati navzgor, kar v grobem ustreza dogajanju na gospodarskem in socialnem področju.

Leta 2005 je bila v Sloveniji povprečna ocena zadovoljstva z življenjem (na lestvici 0–10) oseb z dohodkom gospodinjstva do 500 evrov 6,15; oseb z dohodkom gospodinjstva nad 2000 evrov pa 7,72. Razlike se glede na dohodek ohranijo pri vseh starostnih skupinah, precejšnja pa je zlasti pri osebah, starejših od 60 let: tisti z dohodki gospodinjstva pod 500 evrov ocenjujejo življenje z oceno 5,95, tisti s povprečnimi dohodki gospodinjstva nad 2000 evrov pa s 7,71.

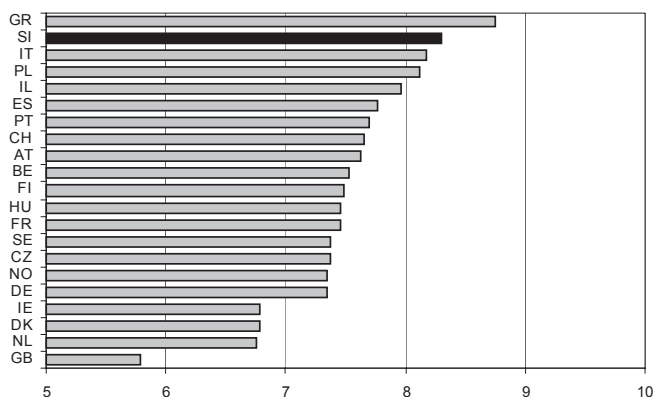
Slovinci in Slovenke (v starosti 21–56 let) so z družinskim življenjem večinoma zadovoljni, z zaposlitvijo pa bistveno manj. 90% anketirancev v starosti 21–56 let je z družinskim

življenjem 'dokaj, zelo ali popolnoma' zadovoljnih; nezadovoljnih jih je le 2% (gl. Tabela 26). Razlik med spoloma skoraj ni, prav tako ni statistično pomembnih razlik glede na višino izobrazbe. Zadovoljstvo oseb v starosti 21–56 let z zaposlitvijo je znatno nižje. 'Dokaj, zelo ali popolnoma' je zadovoljna le dobra šestina respondentov (gl. Tabela 27). Med spoloma so razlike glede ne/zadovoljstva z zaposlitvijo majhne, velike pa so glede na doseženo izobrazbo; z višanjem izobrazbe zadovoljstvo z zaposlitvijo namreč močno narašča.

Delo kot vrednota je (še vedno) izredno visoko. Slovenci delo na lestvici pomembnosti (0–10) ocenjujejo z oceno 8,3, kar je druga najvišja ocena med v raziskavo vključenimi državami (gl. Slika 13). Prav tako visoko pa Slovenci cenijo tudi prosti čas, katerega pomembnost ocenjujejo z oceno 8,18 (gl. Slika 14).

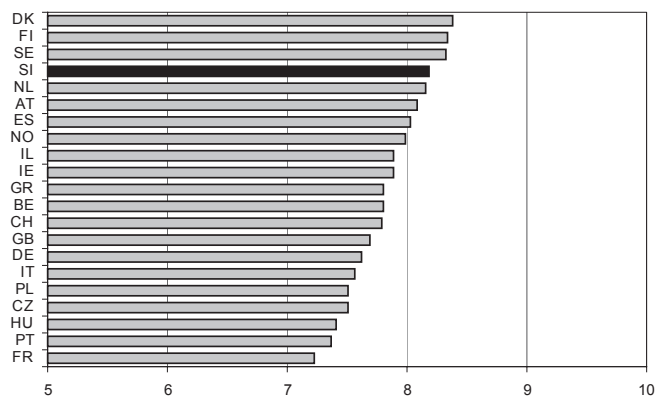
Slika 12: Ocena zadovoljstva z življenjem¹, izbrane države, 2002, povprečna vrednost, lestvica ('0' zelo nezadovoljen, '10' zelo zadovoljen)Vir: ESS, 2002. Opomba: ¹Vprašanje se je glasilo: 'V celoti gledano, kako zadovoljni ste sedaj s svojim življenjem?'

Slika 13: Pomen dela v življenju posameznika, izbrane države, 2002

Vir: ESS 2002. Opomba: Povprečna vrednost na lestvici 0–10 ('10' zelo je pomemben).

Slika 14: Pomen prostega časa v življenju posameznika, izbrane države, 2002

2.3 Zadovoljstvo z zdravjem in zdravstvenim sistemom

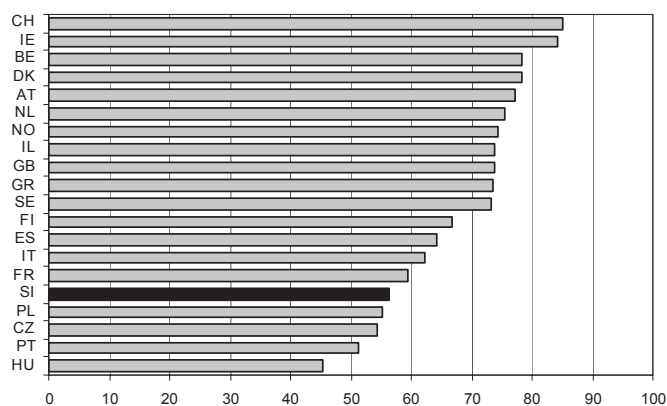
Slovenci in Slovenke svoje zdravje ocenjujejo razmeroma nizko. Tudi po tem kazalniku se Slovenija uvrsti v spodnjo tretjino (v raziskavo vključenih) evropskih držav. V Sloveniji je svoje zdravje ocenilo kot dobro 54% prebivalcev (seštevek odgovorov 'zelo dobro' in 'dobro'), v vključenih evropskih državah pa 56,4%.

Ocene zdravja se med skupinami anketirancev zelo razlikujejo. Ženske na primer svoje zdravje v povprečju ocenjujejo slabše kot moški; kot dobro ga oceni 48,1% žensk in 61,1% moških. To je deloma učinek višje povprečne starosti žensk zaradi daljše življenjske dobe, deloma pa učinek delovanja družbenih stereotipov, saj so ženske v družbenih interakcijah bolj pripravljene priznavati morbitivne težave z zdravjem kot moški. Ženske in moški se že skozi socializacijo naučijo, da se na svoja telesna stanja odzivajo na različne načine. Prisotnost bolezni je manj stigmatizirajoča za žensko ('šibkejši spol'), saj sta moč in zdravje tradicionalno moški vrednoti. Zato so ženske bolj pripravljene sporočiti bolezenska stanja, od moških

pa se pričakuje, da jih bodo prenašali 'stoično', da se ne bodo pritoževali, da bodo stvar 'moško prenesli'. Moški se redkeje pogovarjajo o bolezenskih simptomih, kronična bolezen lahko nasploh ogrozi attribute njihove moškosti (White, 2002:149). Družbene norme se pri tem vprašanju deloma odražajo kot napihnjena razlika v oceni zdravja med spoloma.

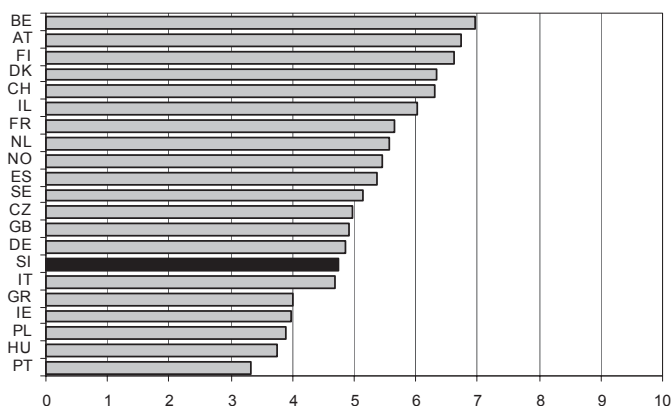
Med anketiranci do 45. leta svoje zdravje kot dobro ocenjuje 60% do 80% oseb, med anketiranci nad 60 let pa 20–25%. Odnos med samooceno zdravja in starostjo je bolj zapleten, kot se zdi sprva, saj vanj močno posegata dejavnika izobrazbe in dohodka. Ocena namreč raste z višino dohodka in izobrazbe po starostnih skupinah. Anketiranci z dohodkom gospodinjstva pod 500 evrov v vseh starostnih kategorijah svoje zdravje namreč ocenjujejo kot dobro v manjših deležih kot anketiranci, katerih dohodki gospodinjstva presegajo 2000 evrov (31,1% nasproti 61,9% v starostni skupini 45–60 let). To velja tudi za izobrazbo; anketiranci z višjo izobrazbo v vseh starostnih skupinah zdravje ocenjujejo višje. To kaže prisotnost psihosomatskega elementa v samoocenah zdravja, saj se v njih močno odrazi subjektivno počutje posameznika in preko tega stresi zaradi povečanih aktualnih in potencialnih socialnih tveganj.

Slika 15: Ocena zdravja, delež odgovorov 'zelo dobro' in 'dobro', izbrane države, 2002 (v %)

Vir: ESS, 2002.

Slika 16: Ocena stanja zdravstvenega sistema v državi, izbrane države, 2002

Vir: ESS 2002. Opomba: Povprečna vrednost na lestvici 0–10 ('10' izredno dobro).

Z zdravstvenim sistemom Slovenci in Slovenke niso zelo zadovoljni. Po podatkih ESS so delovanje zdravstvenega sistema leta 2002 ocenili z oceno 4,75 (na lestvici 0–10). Slovenska ocena zadovoljstva z zdravstvenim sistemom je med nižjimi v raziskavo zajetih državah; isto velja tudi za ostale tri vključene postsocialistične države. Pričakovanja prebivalstva glede zdravstva so v teh državah nasploh višja, saj so izšle iz socialistične ureditve; ob taki referenčni točki se vsaka sprememba izrazi v nižjem zadovoljstvu. Višje zadovoljstvo tako opazimo v državah, ki imajo široko mrežo zdravstvenih pravic in kjer niso v teku programi njihovega krčenja. V Sloveniji so z zdravstvom bolj zadovoljni starejši ter manj izobraženi prebivalci (osebe z osnovno šolo ga ocenjujejo s 5,36, z visoko šolo pa s 4,38). Nezadovoljstvo je nekoliko večje med nezaposlenimi in gospodinjami ter med višjimi dohodkovnimi skupinami.

2.4 Ocene širšega družbenega okolja

2.4.1 Zaupanje v institucije

V Sloveniji je visoko zaupanje v družino, nizko pa v politične institucije. Ljudje lažje razvijemo zaupanje do tistih institucij, ki so jim pripisane pozitivno vrednotene lastnosti. Tako so visoko na lestvici zaupanja simboli neformalnega, kulturnega in gospodarskega institucionalnega okolja ter z njimi povezane vrednote znanja in ekonomske stabilnosti,

nizko pa simboli političnega okolja (Rus in Toš, 2005). Najvišje je zaupanje v družino in sorodnike, sledijo jim izobraževalni sistem, slovenski tolar in Banka Slovenije, izrazito pa je nezaupanje v politične stranke, v državni zbor (DZ) in cerkev z duhovščino (gl. Tabela 28).

Razmeroma visoko zaupanje v politične in državne institucije z začetka devetdesetih do leta 1998 strmo upada; izrazito nizko je zaupanje v cerkev z duhovščino, visoko pa v družino in izobraževalni sistem. Podatki za obdobje 1991–1998 kažejo izrazito nezaupanje v politične stranke in DZ (zaupa jima manj kot 10% oseb), sindikate ter v cerkev z duhovščino, sledijo jim vlada, sodišča, predsednik vlade (ki uživa manj zaupanja kot predsednik republike), vojska in policija. V te institucije v povprečju namreč zaupa manj kot 50% oseb. Visoko je zaupanje v družino (v celotnem obdobju približno 90%) in izobraževalni sistem, narašča pa zaupanje v medije, slovenski tolar in Banko Slovenije (ter banke nasploh).

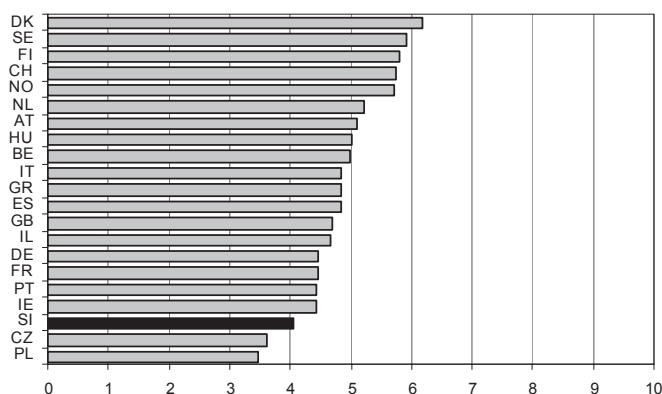
Obdobje 1999–2005 je obdobje nihanja zaupanja v politične in državne institucije, že visoko zaupanje v družino in izobraževalni sistem pa se še zviša. Številne institucije v prehodu iz devetdesetih let presežejo do takrat izjemno nizke stopnje zaupanja; izrazit je vzpon zaupanja sindikatom, medijem in cerkvi. Najnižje so politične stranke in DZ, zaupanje v institucije gospodarstva (vključno z bankami in tolarjem) pa je še vedno visoko. Podatki za obdobje 2003–2005 že kažejo umiritev gibanja in znižanje zaupanja. Zaupanje v

Tabela 28: Zaupanje v institucije, Slovenija, 1995 in 2000–2005; seštevek odgovorov 'zaupa v celoti' in 'zaupa precej' (v %)

	1995	2000	2001	2002	2003	2005
Družina, sorodniki	89,7	93,6	91,0	88,1	95,0	94,4
Izobraževalne institucije	71,6	82,7	80,3	77,2	83,3	77,3
Banka Slovenije	45,8	68,7	68,2	60,0	57,7	61,9
Slovenski tolar	55,2	69,2	69,8	64,6	66,1	61,8
Banke	40,2	65,5	65,5	58,0	56,5	58,6
Evropska unija	n.p.	41,0	41,8	42,2	56,3	54,8
Gospodarstvo, podjetja	28,8	53,2	45,3	42,4	51,9	50,8
Varuh človekovih pravic	n.p.	n.p.	n.p.	51,4	55,3	50,8
OZN	n.p.	51,0	49,9	41,6	53,6	49,3
Vojska	29,0	53,3	45,9	38,9	53,1	47,8
Sindikati	14,5	39,9	36,3	40,6	44,1	44,4
Policija	28,3	53,1	46,9	40,0	44,6	40,8
Mediji	25,7	52,2	46,1	36,1	47,1	38,6
NATO	n.p.	44,7	38,4	31,5	36,0	37,9
Predsednik republike	36,3	59,2	55,6	45,9	42,1	36,6
Vlada RS	27,9	43,9	41,3	29,7	35,8	35,0
Predsednik vlade	32,4	48,3	48,6	36,2	39,5	35,0
Sodišča	25,7	45,3	41,7	35,6	36,4	32,6
Cerkev in duhovniki	21,1	30,1	26,8	21,4	24,3	25,2
Državni zbor	10,1	23,6	17,7	14,6	22,7	20,8
Politične stranke	4,5	13,6	9,4	6,3	10,1	11,4

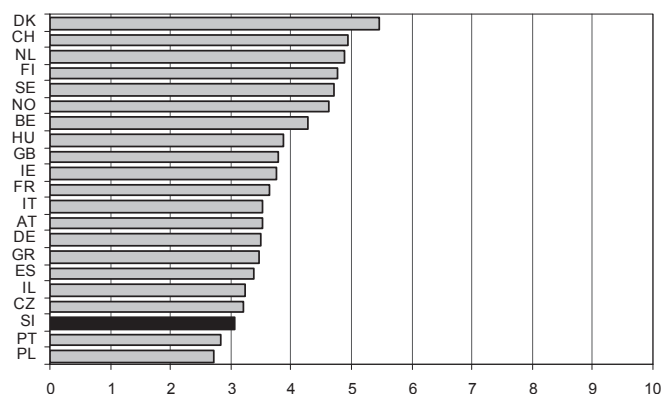
Vir: Podatkovna zbirka SJM, Ljubljana: CJMMK, IDV, FDV. Opomba: Zaradi metodološke neprimerljivosti podatkov za leto 2004 v tabeli ne navajamo.

Slika 17: Zaupanje nacionalnemu parlamentu, povprečna ocena¹, izbrane države, 2002

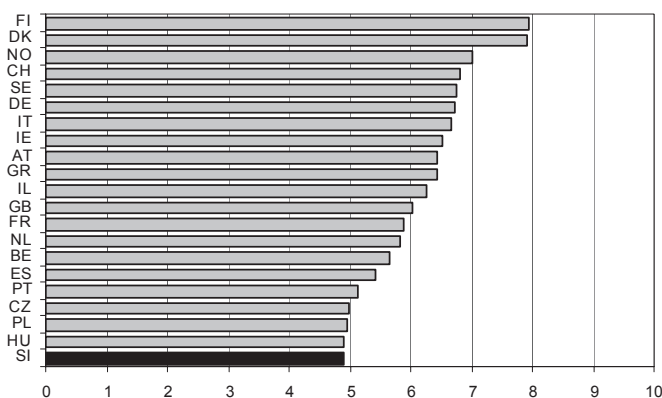

Vir: ESS 2002. Opomba: ¹Povprečna ocena na lestvici 0–10 ('10' povsem zaupam').

Slika 18: Zaupanje politikom, povprečna ocena¹, izbrane države, 2002

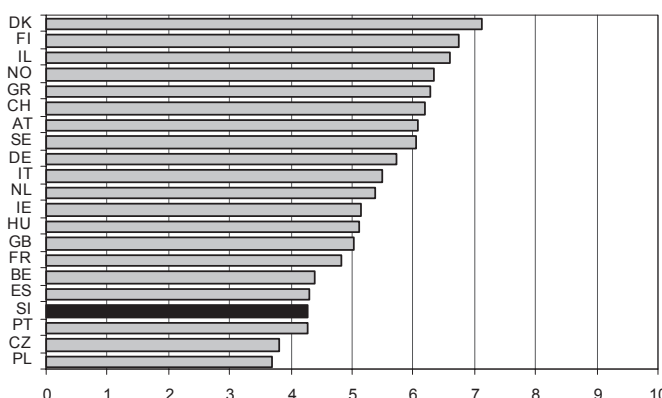

Slika 19: Zaupanje policiji, povprečna ocena¹, izbrane države, 2002

Vir: ESS 2002. Opomba: ¹Povprečna ocena na lestvici 0–10 ('10' povsem zaupam').

Slika 20: Zaupanje pravnemu sistemu, povprečna ocena¹, izbrane države, 2002

politične stranke, cerkev z duhovščino in državne institucije (ne tudi v vojsko) ostaja nizko, zaupanje družini, sorodnikom in izobraževalnemu sistemu pa visoko.

Slovenija je v skupini držav z izrazitim nezaupanjem institucijam. Podatki ESS za leto 2002 kažejo, da prebivalci dvajsetih evropskih držav v povprečju najmanj zaupajo politikom (3,87; Slovenija 3,07), sledita evropski (4,74; Slovenija 4,65) in nacionalni parlament (4,88; Slovenija 4,04). Med šestimi vključenimi institucijami – parlament, policija, pravni sistem, politiki, Evropski parlament in OZN – anketiranci najbolj zaupajo policiji (aritmetična sredina 6,15 na lestvici od 0 do 10). Najnižje je zaupanje vanjo v štirih postsocialističnih državah (najmanj v Sloveniji 4,89 in najbolj v Češki 4,98), najbolj pa ji zaupajo v skandinavskih državah (npr. Finska 7,95). Razpon razlik med državami je največji pri izražanju zaupanja v pravni sistem. Zaupanje vanj je nizko predvsem v treh postsocialističnih državah (Poljski 3,68; Češki 3,81 in Sloveniji 4,28). Med starimi članicami EU je bilo v letu 2002 zaupanje v pravni sistem nizko na Portugalskem (4,26), v Španiji (4,31), Belgiji (4,39) in Franciji (4,83), visoko pa v skandinavskih deželah: na Danskem (7,13), Finskem (6,75) in Norveškem (6,35).

2.4.2 Zaupanje drugim ljudem

Zaupanje ljudem je pričakovanje o ravnanju drugih ljudi; je predpogoj sodelovanja v družbi in najpogosteje uporabljeni kazalnik socialnega kapitala na makro ravni.

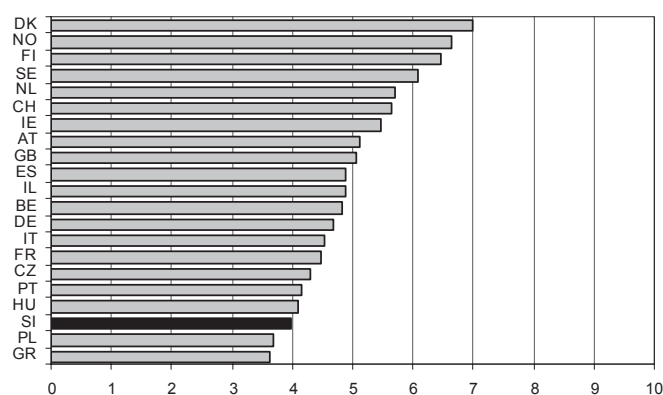
Stopnjo zaupanja anonimnim drugim (osebam brez jasno prepoznane osebne identitete, s katerimi nimamo dolgotrajnejšega stika) spremljamo z odgovori na vprašanja o pričakovanem ravnanju drugih ljudi (ali večini lahko zaupamo ali je treba biti pri stikih z drugimi previden; ali večina skuša ravnati pošteno ali pa skuša druge izkoristiti in ali so ljudje večinoma pripravljeni pomagati drugim ali pa večinoma gledajo le nase). Odgovori zrcalijo (konkretne ali posredovane) izkušnje ljudi o ravnanju drugih.

V Sloveniji je zaupanje drugim ljudem nizko. Vzorci zaupanja drugim ljudem so na splošno podobni vzorcem zaupanja institucijam; gre namreč za del istega pojava. Po podatkih SJM je leta 1995 drugim zaupalo 15,5% anketiranih polnoletnih državljanov, 84,5% pa jih je menilo, da je treba biti v odnosu do (anonimnih) ljudi previden. Delež 'previdnih' je ostajal skozi obdobje devetdesetih enako visok, in sicer med 82% in 85%. V obdobju 2000–2003

podatki kažejo dvig zaupanja (na 32,1% leta 2003), vendar meritev 2005 pokaže ponoven upad zaupanja, na 17,8%. Šele prihodnje meritve bodo pokazale, kam se bo trend usmeril.

Slovenija se z oceno 3,98⁴⁴ uvrsti v skupino evropskih držav z najmanj pozitivnimi kolektivnimi pričakovanji glede ravnanja ljudi. Med državami ESS je v skupini z Grčijo (ki je z vrednostjo 3,63 na zadnjem mestu) ter s Portugalsko (4,16), s Poljsko (3,69) in z Madžarsko (4,08). Zaupanje v druge je najvišje v skandinavskih deželah, kjer se v povprečju giblje med 6 in 7. Najvišje je na Danskem (6,99), Norveškem (6,94) in Finskem (6,46), visoko pa je tudi na Nizozemskem in v Švici (gl. Slika 21).

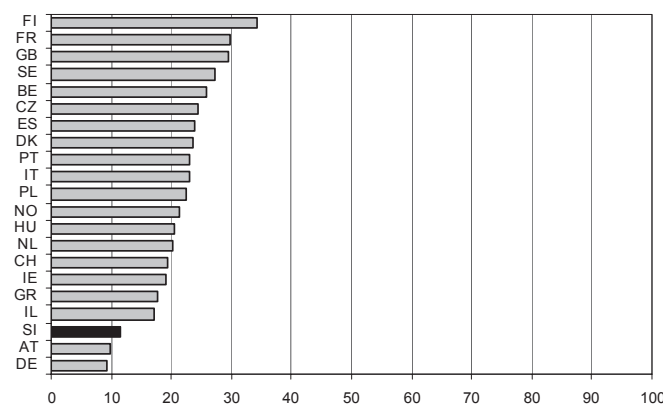
Slika 21: Zaupanje drugim ljudem, povprečna ocena¹, izbrane države, 2002

Vir: ESS 2002. Opomba: ¹Povprečna ocena na lestvici 0–10 ('10' povsem zaupam).

V Sloveniji (pa tudi v vzhodni in južni Evropi) prevladuje podoba egoističnega in nesolidarnega okolja. V kontekstu merjenja in izražanja zaupanja ter sodelovanja so zanimive še distribucije odgovorov na vprašanje: 'Ali bi rekli, da so ljudje večinoma pripravljeni pomagati drugim ali pa večinoma gledajo predvsem nase?'. Povprečne ocene

Slika 22: Neposredne izkušnje s kriminaliteto¹ in občutek varnosti, izbrane države, 2002 (v %)

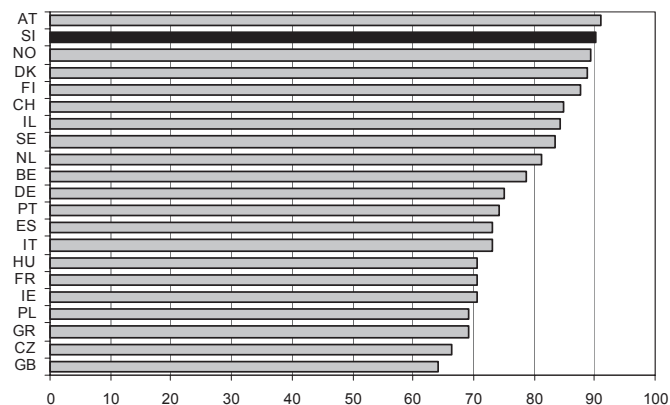
Vir: ESS 2002. Opomba: ¹Vprašanje se je glasilo: 'Ali je bil kdo od članov gospodinjstva v zadnjih 5 letih žrtev vloma/napada?'

se v omenjenih državah gibljejo med 3 in 5. V Sloveniji je bila leta 2002 povprečna ocena 4,24, kar je najvišje ocenjena solidarnost med štirimi v raziskavo vključenimi postsocialističnimi državami. Ocene so najvišje v skandinavskih državah in zahodni Evropi (povprečja med 5 in 7), po odgovorih pa se razvrščajo podobno kot pri zaupanju drugim ljudem. Prevladuje ocena, da so ljudje večinoma pripravljeni pomagati drugim, najbolj na Danskem (6,12), Norveškem (6,09) in Švedskem (6,01). Najnižje med vsemi vključenimi državami je solidarnost ocenjena v Grčiji (3,01) in na Poljskem (3,16).

2.4.3 Kriminaliteta - občutek ogroženosti

Z nasilno kriminaliteto imajo najmanj izkušenj Slovenci, Avstrijci in Nemci. V obdobju 1997–2002 je imelo v večini v ESS vključenih držav posredne ali neposredne osebne izkušnje z nasilno kriminaliteto med 20–34% anketirancev, največ na Finskem (34%). Na sploh so razmeroma visoko skandinavske države (gl. Slika 22), o najmanj takih izkušnjah pa poročajo v Sloveniji, Avstriji in Nemčiji (11%). Če torej ocenjujemo na osnovi dejanske osebne izkušnje, bi lahko rekli, da so ta okolja varna. Vendar pa kazalnik občutka varnosti oziroma ogroženosti, ki je bolj subjektivne narave, kaže nekoliko drugačno podobo (gl. Slika 23). Skandinavske dežele, ki so bile leta 2002 sorazmerno visoko glede na poročanje o izkušnjah s tovrstnimi prestopki, se po občutenju (potencialne) ogroženosti ne uvrščajo najvišje. Zelo ogroženih se počuti 10% slovenskih in 12% finskih anketirancev, zelo varne pa se počuti celo več finskih (36%) kot slovenskih anketirancev (29%). Lahko bi torej sklepali, da se negativna osebna izkušnja (v celoti) ne prevede v občutke potencialne ogroženosti. Jasnih povezav na osnovi teh ugotovitev ne moremo izpeljati, veljalo pa bi jih iskati tudi v zaupanju v institucije reda. Podatki ESS namreč kažejo, da so policiji leta 2002 najbolj zaupali ravno na Finskem, najmanj pa v Sloveniji (gl. Slika 19).

Slika 23: Občutek varnosti, seštevek odgovorov 'zelo varno' in 'varno', izbrane države, 2002 (v %)

Vir: ESS 2002. Opomba: ¹Vprašanje se je glasilo: 'Kako varne se počutite, ko zvečer hodite (bi hodili) po soseski?'

⁴⁴ Na 11-stopenjski lestvici (0 – z ljudmi je treba biti previden, 10 – večini ljudi lahko zaupamo).

2.5 Zaznava razvojnih trendov v družbi (1995–2005)

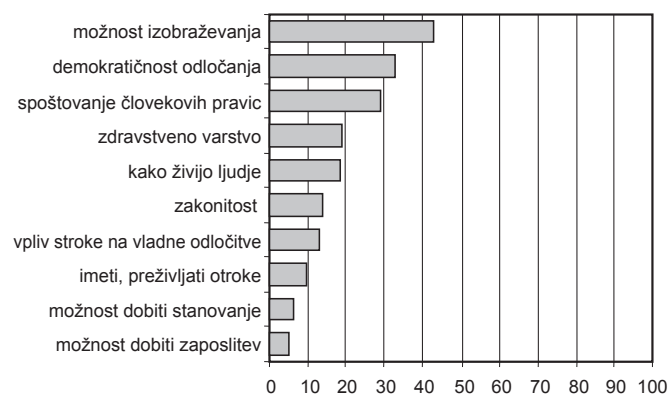
V raziskavah SJM je na voljo serija retrospektivnih kazalnikov, kjer anketiranci z aktualne časovne točke ocenjujejo srednjeročne trende na različnih družbenih področjih. Anketiranci torej primerjajo stanje, kakršno je sedaj, s stanjem, kakršno je po njihovem mnenju bilo pred določenim številom let. Primerjave vključujejo večino najbolj relevantnih področij družbenega življenja, zlasti tistih, ki zadevajo socioekonomski položaj prebivalstva in delovanje demokratičnega političnega sistema. Izbrani časovni okvir sega od leta 1995 naprej. Ker je bilo obdobje retrospektivnega ocenjevanja leta 1995 krajše (za 5 let nazaj, torej glede na leto 1990), se ocene nanašajo na čas po prehodu v tržni in večstrankarski sistem. Zanimajo nas namreč zaznave sprememb v okviru demokratičnega sistema - kje se v zaznavah anketirancev kažejo rastoči, kje padajoči trendi in kje sprememb ni.

Slovenci in Slovenke opažajo izrazitejšje pozitivne premike od leta 1995 dalje predvsem na področju izobraževanja in demokratičnih pravic, v določeni meri tudi na področju zdravstvenega varstva in splošnega življenjskega standarda - a na splošno manj, kot bi pričakovali glede na v prejšnjih poglavjih objavljene podatke o rasti blaginje večine prebivalstva. To kaže pomembna razhajanja med statistično realnostjo in dejansko izkušnjo. Največ izboljšanja Slovenci in Slovenke opažajo pri možnostih izobraževanja (gl. Tabela 29 in Slika 24). Da so možnosti danes (dosti) boljše kot v referenčni točki v preteklosti, meni 33,6% oseb leta 1995 in 59,4% leta 2005. Sledijo ocene možnosti demokratičnosti odločanja (33,0%), kjer pa v letih 1999–2003 opazimo padajoč trend; skok v meritvi 2005 je verjetno povezan s časovno bližino zadnjih parlamentarnih volitev, zato bodo šele prihodnje meritve pokazale, kam se bo trend usmeril.

Podobno opazimo pri ocenah spoštovanja človekovih pravic, drugem pomembnem kazalniku demokratičnosti političnega sistema.

Mlajši razvojne trende ocenjujejo bolj pozitivno, z izjemo vidikov, ki jih najbolj neposredno zadevajo (možnost preživljati otroke in možnost dobiti stanovanje). Najnižje so ocene v starostni skupini 45–60 let, ki prihodnji razvoj ocenjuje tudi bistveno manj optimistično; lahko bi rekli, da so posledice tranzicije občutili bolj neposredno kot druge starostne skupine. Sistematičnih razlik med izobrazbenimi skupinami ni, prav tako ne glede na zaposlitveni status. Nezaposleni gibanja sicer ocenjujejo nekoliko slabše kot zaposleni, a razlike niso velike. Glede na dohodek so razlike opazne predvsem pri kazalnikih demokratičnosti in zakonitosti; gibanja pripadniki višjih dohodkovnih razredov ocenjujejo pozitivnejše kot pripadniki nižjih. Možna razlaga bi se lahko navezala na teoretske razprave o legitimnosti demokratičnega sistema, kjer je ena od tez, da je sistem bolj legitimen v očeh tistih, ki so v njem ekonomsko uspešnejši.

Slika 24: Povprečne ocene izboljšanja v obdobju desetih let, Slovenija, 1995-2005 (v %)

Vir: SJM 1995–2005. CJMMK pri FDV.

Tabela 29: Zaznava razvojnih trendov v družbi¹, Slovenija, 1995–2005 (v %)

	1995	1997	1999	2001	2003	2005 ²	Povpr. % meritev 1995–2005	Negativne ocene 2005 ³
Možnost izobraževanja	33,6	38,7	36,9	52,1	53,9	59,4	42,8	16,7
Demokratičnost odločanja	41,0	40,3	29,0	27,2	27,6	38,7	33,0	21,6
Spoštovanje človekovih pravic	33,0	34,7	24,6	25,4	24,6	31,4	29,0	30,5
Zdravstveno varstvo	16,6	17,4	17,4	24,0	19,2	23,9	19,0	41,2
Kako živijo ljudje	17,2	15,9	18,5	20,6	19,2	25,7	18,6	47,2
Zakonitost	14,8	14,9	11,9	13,9	12,1	15,4	13,9	28,6
Vpliv stroke na vladne odločitve	19,0	15,1	7,5	13,5	11,7	14,3	13,2	27,8
Imeti in preživljati otroke	8,3	7,5	8,1	12,5	11,9	13,1	9,6	60,2
Možnost dobiti stanovanje	6,3	4,2	7,5	7,6	6,5	6,3	6,3	76,5
Možnost dobiti zaposlitev	3,8	2,8	7,2	7,8	5,2	4,4	4,9	82,0

Vir: SJM 1995–2005. Opombe: ¹Vprašanje se je glasilo: v SJM1995–2003: 'Če primerjate življenje pri nas danes z razmerami pred približno petimi leti, ali so po vaši sodbi razmere glede na našete stvari danes dosti boljše, boljše, približno enake, slabše ali dosti slabše?'. V SJM2005: 'Če primerjate življenje pri nas danes z razmerami pred približno desetimi leti...'. Seštevek odgovorov 'danes dosti boljše' in 'danes boljše'.

²Daljšje časovno obdobje primerjav. ³Delež ocen 'danes dosti slabše' + 'danes slabše'.

2.6 Življenjski optimizem/ /pesimizem

Ko gledajo na prihodnost, so nekateri ljudje bolj črnogledi (pesimistični), drugi pa vidijo prihodnost bolj rožnato (so bolj optimistični). Ocene življenjskega optimizma ali pesimizma so zato dober izraz splošnega življenjskega ne/zadovoljstva.

Slovenci in Slovenke smo zmerni optimisti; optimizem s starostjo pada. Leta 2005 sta svojo optimistično/pesimistično naravnost⁴⁵ na lestvici 0–10 ocenila z oceno 6,62. Pri skupini v starosti do 25 let je povprečna ocena 7,13, pri skupini nad 60 let pa nekoliko nižja, in sicer 6,30. Zanimivo je, da je optimizem najnižji v starostni skupini od 45 do 60 let. Razloge bi lahko iskali v tem, da je v 'mlajšem' delu te skupine prisoten strah pred izgubo zaposlitve v sorazmerno najmanj ugodnem življenjskem obdobju, 'starejši' del pa se bliža upokojitvi v razmeroma manj ugodnih pogojih, kot je to veljalo za pretekle generacije.

Optimistična perspektiva narašča z izobrazbo anketiranca.

Povprečna vrednost ocene je v skupini prebivalcev z osnovno šolo 6,18, s poklicno 6,60, z gimnazijo ali višjo šolo 6,72, pri anketirancih z visoko šolo pa 7,35. Nekoliko manj izrazit je vpliv dohodka gospodinjstva (6,22 pri skupini z dohodom pod 500 evrov, 6,89 pri skupini nad 1.900 evrov), kar bi lahko opozarjalo na večjo težo (pomanjkanja ustrezne) izobrazbe v kontekstu spreminjajočega se trga dela.

Optimizem je rahlo bolj izrazit pri skupini zaposlenih (6,82) kot nezaposlenih (6,47). Razlog je po eni strani dejstvo, da strah pred izgubo zaposlitve pri zaposlenih podobno negativno vpliva na njihov optimizem kot izguba zaposlitve. Po drugi strani pa zaradi premajhnega števila nezaposlenih v vzorcu ni mogoče ločeno opazovati nezaposlenih, ki so zaposlitev izgubili, in tistih, ki iščejo prvo zaposlitev. Ti so praviloma mladi in bolje izobraženi, zato je njihov optimizem sorazmerno višji.

Sklep

Slovenci in Slovenke gledajo na prihodnost z zmernim optimizmom in v času pozitivno ocenjujejo spremembe življenjskega standarda in življenjskih pogojev. Pa vendar slednje ocenjujejo nižje in v manjšem deležu, kot bi pričakovali glede na statistično izmerjene spremembe življenjskih pogojev. Kako pojasniti ta razhajanja? V odgovoru ne znamo biti izčrpni, zagotovo pa lahko razhajanja pojasnimo tudi kot posledico neskladja med retrospektivnim ocenjevanjem in ocenami trenutnega življenjskega okolja. V subjektivnih ocenah anketirancev se 'za nazaj' namreč zelo težko odrazijo pozitivni premiki, saj je v njihovi perspektivi močno prisotna aktualna problematika. Ta zaradi časovne bližine vedno poslabša podobo sedanjega trenutka in ustvari neugodno izhodišče primerjav za nazaj. Preteklost je torej, glede na sedanjost, vedno videti boljša, kot je 'takrat' tudi dejansko bila. Kljub temu pa bi morali biti izredno negativno ocenjeni razvojni premiki pomemben kazalnik oblikovalcem politik; kažejo namreč podobo razvojnih trendov, kakršno ima slovenska javnost. To pa je z vidika oblikovanja ukrepov zagotovo pomembno družbeno dejstvo.

⁴⁵ Kako bi opredelili sebe na lestvici od 0 do 10, kjer 0 pomeni, da ste velik pesimist, 10 pa, da ste velik optimist? (SJM 2005/1)

II. Slovenija- dolgoživa družba

Uvod

Staranje družbe oziroma dolgoživost je razmeroma novo, že dolgo napovedovano, a s strani politik prezrto razvojno dejstvo večine držav, tudi Slovenije. Dolgoživost je posledica sočasnega učinkovanja izboljšanja življenjskih pogojev, kar se kaže kot podaljševanje trajanja življenja, in zmanjšanja števila rojstev. Posledica je vedno manjši naravni prirast. Ta je v Sloveniji negativen od druge polovice devetdesetih. Selitveni prirast je pozitiven, a relativno nizek. Starostna struktura prebivalstva se torej spreminja, indeks starostne odvisnosti starih se veča. Zmanjšuje se delež otrok, povečujeta pa se delež delovno sposobnega in delež starega prebivalstva. Ta proces je sedaj sicer še počasen (zaradi relativno velikih demografskih izgub v času obeh svetovnih vojn), lahko pa postane kritičen že v naslednjem desetletju in kasneje, ko bodo začele vstopati v kontingent starega prebivalstva številčne generacije, rojene po drugi svetovni vojni, kontingenti otrok ter delovno sposobnega prebivalstva (zaradi nizke rodnosti v obdobju po letu 1980) pa se bodo začeli zmanjševati.

Prebivalstvena slika, še bolj pa njena perspektiva (tj. projekcije), postajata vedno bolj aktualen predmet družbene zaskrbljenosti. Stanje in razvoj prebivalstva lahko omejuječe vplivata na družbeni razvoj ali pa v razvojni paradigmi zahtevata korenite spremembe. Ne zgolj sistemom socialne

varnosti, temveč tudi sistemom vedno bolj (pre)obremenjenih opornih omrežij in medosebnih odnosov postavljata številne priložnosti, pa tudi izzive. Sistemi socialne zaščite so v precejšnji meri prilagojeni sedanjim potrebam, omogočajo relativno dobro zaščito in danes še ne pomenijo nesprejemljivih javnofinančnih obremenitev. Vendar ustrezajo današnji demografski strukturi in potrebam, ne povsem pa tudi prihodnjim.

Staranje prebivalstva pomeni spreminjanje številčnega razmerja med mladimi in starimi⁴⁶. Je proces, s katerim se prej ali slej sooči vsaka družba; evropske države se z njim srečujejo prve. Na staranje se države, skoraj brez izjeme v vsej Evropi, odzivajo podobno. Iščejo, preizkušajo ali/in uvajajo politike, ki zadevajo starejše generacije (ki so stare, so upokojene ali bi se lahko upokojile) ter preverjajo, spreminjajo in popravljajo politike, ki so usmerjene k mlajšim generacijam. Število in struktura prebivalcev sta namreč posledica individualnih ravnanj in odločitev ter pogojev, v katerih ljudje živijo; vselej se odločamo v konkretnem družbenem in vrednotnem kontekstu, pa vendar sami. V drugem delu *Socialnih razgledov* zato predstavljamo tiste spremembe od konca devetdesetih let do danes, ki Slovenijo karakterizirajo kot dolgoživo družbo, ter iz tega izhajajoče priložnosti, izzive, pa tudi probleme.

Okvir 12: Ključni pojmi

Družba je dolgoživa, če jo v velikem deležu tvorijo člani, ki že dolgo živijo (so stari) in če lahko tudi njeni mlajši člani pričakujejo, da bodo dolgo živeli. Pomemben element dolgožive družbe je prestrukturirana, vendar enakomerna pozornost do vseh starostnih skupin, s ciljem socialne vključenosti in (nove - drugačne) medgeneracijske solidarnosti. Popolnega soglasja o tem, koliko časa traja mladost in kdaj nastopi starost, ni; v demografskem smislu je ta meja postavljena na 15 in 65 let. V demografski statistiki so torej:

Mladi osebe v starosti 0–14 let;

Stari osebe v starosti 65 let in več;

Stari stari osebe v starosti 80 let in več.

Delovno sposobno prebivalstvo vse osebe, stare 15–64 let oziroma 15 let in več (po definiciji ILO: anketa o delovni sili).

Indeks staranja je razmerje med starim (stari 65 in več let) in mladim prebivalstvom (stari od 0 do 14 let).

Indeks starostne odvisnosti je **razmerje med vsoto starega (65+) in mladega (0–14) prebivalstva in delovno sposobnim prebivalstvom (15–64)**.

Indeks starostne odvisnosti starih je razmerje med starim in delovno sposobnim prebivalstvom (15–64 let).

Naravni prirast je razlika med številom živorojenih in številom umrlih v koledarskem letu.

Selitveni prirast je razlika med številom priseljenih in številom odseljenih v koledarskem letu.

Skupni prirast je seštevek naravnega in selitvenega prirasta v koledarskem letu.

Projekcija prebivalstva je izračun prihodnjega števila in sestave prebivalstva, ki je praviloma izdelan v več različicah.

Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu predstavlja povprečno število let življenja, ki bi jih dočakala generacija živorojenih otrok, če bi bila umrljivost po starosti v teku njihovega življenja enaka umrljivosti za koledarsko leto, za katero je kazalnik izračunan.

(se nadaljuje)

⁴⁶ Soglasja o tem, koliko časa traja mladost in kdaj nastopi starost, ni.

Okvir 12: (Nadaljevanje)

Rodnost kot kazalnik označuje številčno razmerje med rojstvi in ženskami v rodni dobi. Kadar gre za razmerje med številom živorojenih in številom vsega prebivalstva, je to *nataliteta*. **Rodna doba** je obdobje, ko je ženska stara 15–49 let. **Celotna rodnost** je vsota starostno-specifičnih stopenj splošne rodnosti v koledarskem letu. Predstavlja povprečno število živorojenih otrok, ki bi jih rodila ženska, če bi dočkala 50. rojstni dan in če bi bila njena rodnost enaka rodnosti v opazovanem koledarskem letu.

Celotna poročnost je vsota starostnospecifičnih stopenj prvih porok (v starosti 15–49 let) v koledarskem letu. Predstavlja povprečno število prvih porok, ki bi jih sklenila ženska ali moški, če bi dočkala 50. rojstni dan, njena (njegova) poročnost pa bi bila enaka kot v opazovanem koledarskem letu.

Celotna razveznost je vsota starostnospecifičnih stopenj razveznosti v koledarskem letu. Izračun stopenj upošteva starost (trajanje) poroke, ne starost poročenih. Predstavlja verjetnost razveze zakonske zveze v 30 letih po sklenitvi zakonske zveze, če bi bila pogostnost razvez v kohorti sklenjenih zakonskih zvez enaka pogostnosti razvez v opazovanem koledarskem letu.

Aktivno prebivalstvo sestavljajo delovno aktivni in brezposelni skupaj.

Delovno aktivno prebivalstvo so osebe, ki so v zadnjem tednu (od ponedeljka do nedelje) pred anketiranjem opravile kakršno koli delo za plačilo (denarno ali nedenarno), dobiček ali za družinsko blaginjo. Med delovno aktivno prebivalstvo sodijo tudi vse tiste zaposlene ali samozaposlene osebe, ki jih v zadnjem tednu pred anketiranjem ni bilo na delo. Kot delovno aktivne obravnavamo tudi zaposlene osebe, ki so začasni ali trajni presežki, in sicer do prenehanja delovnega razmerja, osebe na porodniškem dopustu ter pomagajoče družinske člane. V podatkih iz popisov prebivalstva so delovno aktivni vsi, ki so bili ob popisu zaposleni, samozaposleni, ali pomagajoči družinski člani.

Delovno aktivno prebivalstvo s skrajšanim delovnim časom so osebe, ki običajno delajo manj kot 36 ur na teden.

Neaktivno prebivalstvo so osebe, stare 15 let in več, ki niso razvrščene med delovno aktivno prebivalstvo ali brezposelne osebe.

Stopnja aktivnosti je odstotni delež aktivnega prebivalstva v delovno sposobnem prebivalstvu.

Stopnja delovne aktivnosti je odstotni delež delovno aktivnega prebivalstva v delovno sposobnem prebivalstvu.

Pomagajoči družinski člani so osebe, ki formalno niso zaposlene niti samozaposlene, a so v zadnjem tednu pred anketiranjem delale na družinski kmetiji, v družinski obrti, družinskem podjetju ali v kaki drugi obliki družinske pridobitne dejavnosti in za svoje delo praviloma ne prejema rednega plačila.

Stopnja brezposelnosti je odstotni delež brezposelnih oseb v aktivnem prebivalstvu.

1. DEMOGRAFSKI RAZVOJ

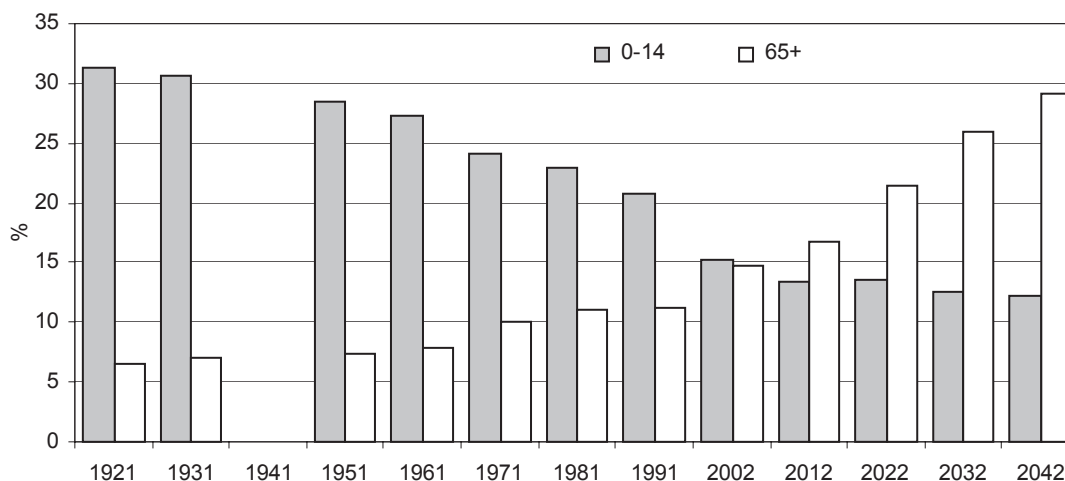
Dosedanji demografski razvoj Slovenije zaznamujejo trije pomembni zasuki. Ti časovno sovpadajo s tremi obdobji: s koncem 19. stoletja, začetkom 80. let 20. stoletja in začetkom 21. stoletja. V zadnjih letih 19. stoletja se je začela zniževati rodnost. V začetku 80. let 20. stoletja se je pričela zviševati povprečna starost žensk ob rojstvu otrok, pričakovano trajanje življenja ob rojstvu je preseglo 70 let in celotna rodnost se je znižala pod vrednost 2,1. Prebivalstvo se je pričelo pospešeno starati. Posledice opisanih sprememb so se v prvih letih 21. stoletja pokazale v zniževanju števila tistih skupin prebivalstva, ki so bistvenega pomena za nadaljnji socialni in ekonomski razvoj Slovenije. Leta 2000 se je pričelo zmanjševati število žensk v rodni dobi, leta 2003 je število starih prvič preseglo število mladih, leta 2004 je prenehal naraščati delež delovno sposobnega prebivalstva (15–64 let). Ta se bo v nekaj letih pričel zniževati.

1.1 Število in starostna sestava prebivalstva

Sredi leta 2005 je imela Slovenija 2 milijona prebivalcev. To je 25% več kot leta 1953 in, sodeč po projekcijah Eurostata, 5% več kot leta 2050 (gl. SP: Tabele 37–39).

Prebivalstvo Slovenije je v 20. stoletju naraščalo počasi; najprej zaradi velikega negativnega selitvenega prirasta, kasneje pa zaradi vedno manjšega naravnega prirasta. Najhitreje je naraščalo v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je bil naravni prirast še razmeroma visok, selitveni pa največji doslej. Po letu 1996 prebivalstvo Slovenije narašča le še zaradi selitvenega prirasta. Naravni prirast je bil prvič negativen leta 1993, nato je bil tri leta nič, od leta 1996 dalje pa je negativen in to vsako leto bolj. Negativen naravni prirast je posledica dolgotrajnega zniževanja rodnosti in podaljševanja življenja.

Prebivalstvo se stara. Bolj kot samo število je za socialni in ekonomski razvoj pomembna starostna sestava prebivalstva. Prebivalstvo se v začetku demografskega prehoda pomlajuje, nato pa stara. Sodeč po povprečni starosti prebivalstva se je v Sloveniji staranje prebivalstva pričelo sredi 20. stoletja: leta 1921 je bila povprečna starost prebivalstva Slovenije 29 let, leta 1961 32 let, leta 2005 že 40,4 let (gl. SP: Tabela 40). Staranje prebivalstva je proces, ki ga sprožita zniževanje rodnosti in podaljševanje življenja. Njegovo intenzivnost lahko pospešujejo ali zavirajo selitvena gibanja, ne morejo pa ga preusmeriti.

Slika 25: Delež mladih (0–14 let) in delež starih (65 ali več let) v prebivalstvu Slovenije, 1921–2042

Vir: SURS in Eurostat. Opombi: Vrednost za leto 1951 je ocenjena s pomočjo podatkov za leti 1948 in 1953. Za leto 1941 ni podatka.

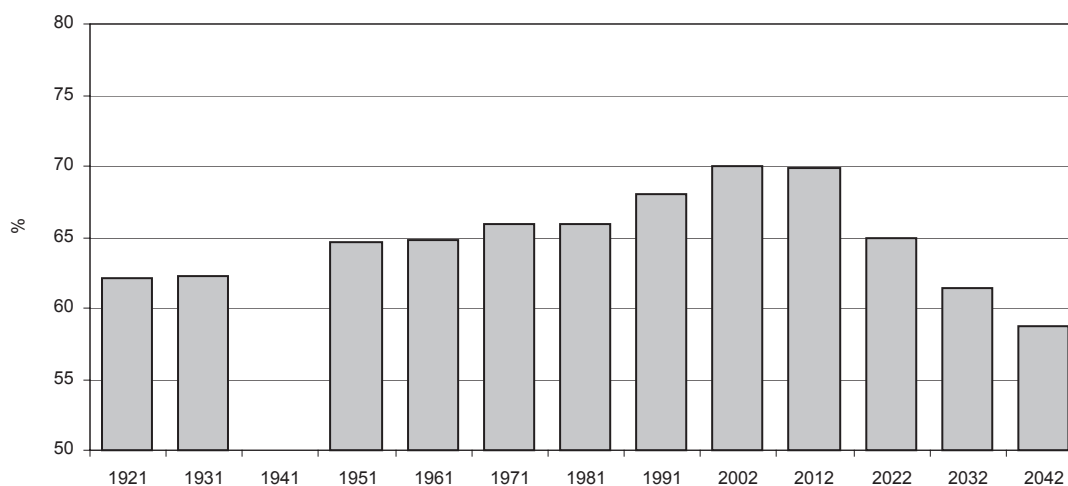
Razmerje med delovno sposobnim in delovno nesposobnim prebivalstvom se spreminja v korist slednjih. V obdobju zniževanja rodnosti se razmerje med delovno sposobnim in delovno nesposobnim prebivalstvom spreminja tako, da se delež delovno sposobnega povečuje; obremenjenost delovno sposobnih z delovno nesposobnimi se manjša, ker se delež mladih (nizka rodnost) znižuje hitreje, kot se povečuje delež starih. Vendar pa dolgotrajno zniževanje rodnosti in podaljševanje življenja starejših sčasoma pripelje do zniževanja deleža delovno sposobnega prebivalstva in povečevanja deleža delovno nesposobnega, večinsko starega, prebivalstva. Temu preobratu smo v Sloveniji priče v sedanosti. V Sloveniji je bil leta 2004 indeks starostne odvisnosti namreč 42,2%, v Franciji in na Švedskem pa istega leta 53,7%.

Ekonomska izkoriščenost delovno sposobnega prebivalstva je po drugi svetovni vojni naraščala do začetka osemdesetih let, nato se je pričela zniževati. Naraščanje je bilo posledica naraščajoče stopnje ekonomske aktivnosti

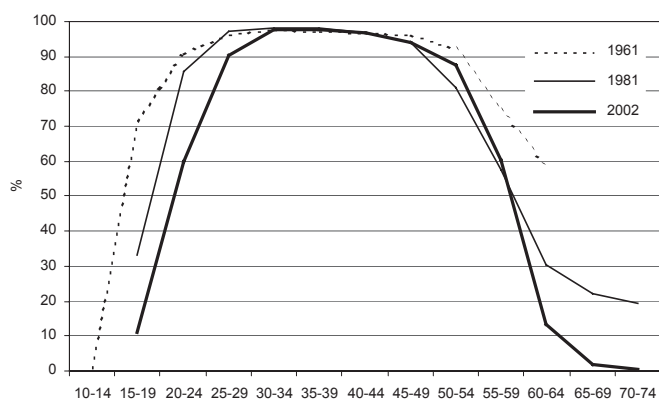
delovno sposobnih žensk, kajti ekonomska izkoriščenost moškega delovno sposobnega prebivalstva se je ves čas zniževala. Visoka stopnja izkoriščenosti moških je bila posledica visokega deleža kmečkega prebivalstva, ki je ekonomsko aktivno do poznih let. Zniževanje deleža kmetov, podaljševanje šolanja in zgodnje upokojevanje zlasti po osamosvojitvi so zelo zmanjšali stopnje aktivnosti moških tako med starimi kot med mladimi.

Stopnja ekonomske aktivnosti žensk je bila po koncu druge svetovne vojne bistveno nižja od moške, vendar se je zaradi vključevanja žensk na trg dela povečevala do začetka 80. let, odtlej pa se počasi znižuje (gl. Tabela 30). Na zniževanje ekonomske izkoriščenosti delovno sposobnih žensk vplivajo enaki dejavniki kot pri moških: predvsem podaljšano izobraževanje in zgodnejše upokojevanje.

Delež delovno sposobnega prebivalstva se bo kmalu pričel zniževati; v samo 20 letih bo dosegel vrednost iz leta 1961. Zato bo, če želimo ohraniti sedanje razmerje med

Slika 26: Delež delovno sposobnega prebivalstva (15–64 let), Slovenija, 1921–2042

Vir: SURS in Eurostat. Opombi: Vrednost za leto 1951 je ocenjena s pomočjo podatkov za leti 1948 in 1953. Za leto 1941 ni podatka.

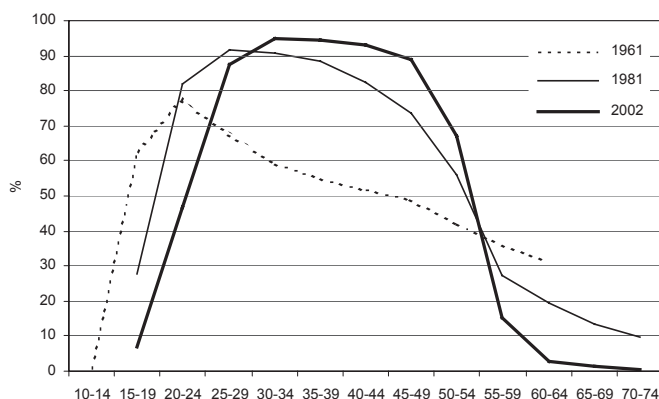
Slika 27: Starostno specifične stopnje aktivnosti za moške, Slovenija, popisi 1961–2002

Vir: SURS.

ekonomsko aktivnim in ekonomsko neaktivnim prebivalstvom, treba povečati stopnjo delovne aktivnosti delovno sposobnega prebivalstva. Izbirali bomo lahko med podaljševanjem aktivnosti v višjih starostih, zgodnejšim vstopanjem v ekonomsko aktivnost ali kombinacijo obeh.

Tabela 30: Delež aktivnega prebivalstva med delovno sposobnim prebivalstvom (15–64 let), Slovenija, 1961–2002 (v %)

Leto	Vsi	Moški	Ženske
1961	70,7	88,1	54,9
1971 ¹	69,8	81,1	59,0
1981	73,7	81,1	66,6
1991	71,0	76,7	65,4
2002	68,9	74,2	63,4

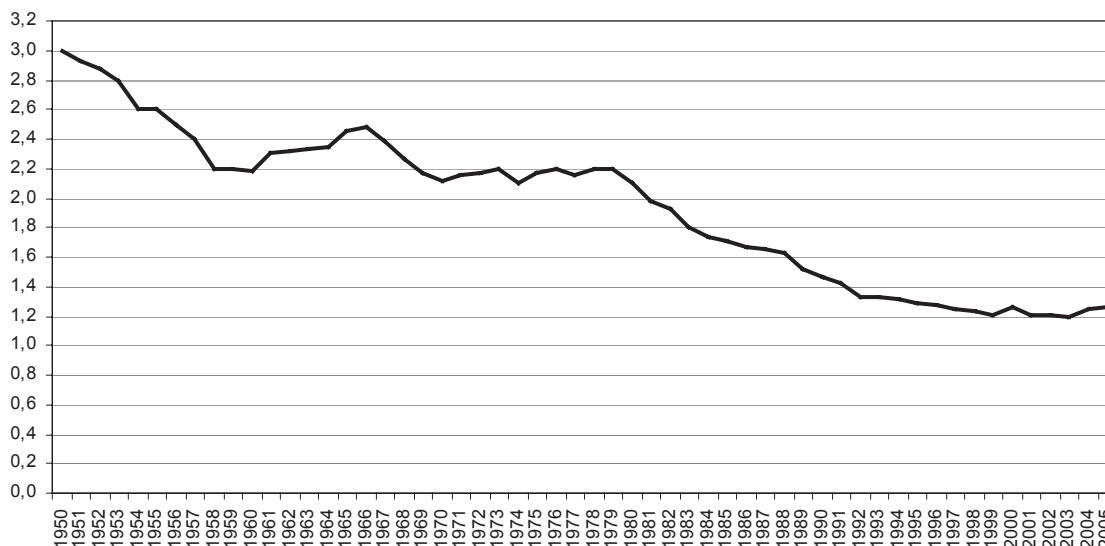
Vir: SURS. Opomba: ¹V izračune za leto 1971 so vključeni zdomci.**Slika 28: Starostno specifične stopnje aktivnosti za ženske, Slovenija, popisi 1961–2002**

1.2 Rodnost

Rodnost se je v 20. stoletju zniževala povsod po Evropi.

Po drugi svetovni vojni so nekatere evropske države sicer doživele t. i. 'baby boom' (porast števila rojstev), vendar je bil dvig rodnosti le začasen. Sredi šestdesetih let se je upadanje nadaljevalo. V manj razvitih državah južne Evrope, kjer je bila raven rodnosti pred drugo svetovno vojno še razmeroma visoka, se je zniževanje rodnosti po drugi svetovni vojni le nadaljevalo. Sredi sedemdesetih let se je zelo pospešilo in po desetih letih je bila raven letnih kazalnikov rodnosti v teh državah že med najnižjimi v Evropi.

V vzhodnoevropskih (socialističnih) državah je bila, razen na Češkoslovaškem, rodnost pred drugo svetovno vojno znatno višja od evropskega povprečja. Kljub temu je rodnost po drugi svetovni vojni sprva počasi upadala, nato

Slika 29: Celotna rodnost, Slovenija, 1950–2005

Vir: SURS.

stagnirala, hitro pa se je pričela zniževati šele v začetku devetdesetih let. Prehod iz socialističnega v kapitalistični družbeni red je tako močno vplival na rodnost prebivalstva, da je bila ob koncu 20. stoletja rodnost v teh državah najnižja v Evropi in na svetu; med 1,1 in 1,4 otroka na žensko. Čeprav je bila tudi Slovenija v tej skupini držav, pa se je hitro zniževanje rodnosti pričelo že z letom 1980.

Slovenija je v skupini evropskih držav z najnižjo rodnostjo.

Celotna rodnost, ki predstavlja povprečno število živorojenih otrok na eno žensko v koledarskem letu, se v Sloveniji znižuje že dobrih 100 let. V zadnjih letih 19. stoletja je celotna rodnost znašala 5 do 6 otrok na žensko. Leta 1980 je bila celotna rodnost 2,1, četrto stoletja kasneje pa le še 1,3 (gl. SP: Tabela 41). Razlogi za zniževanje celotne rodnosti so enaki kot drugje po Evropi. Mednje se v novejšem času uvršča tudi prelaganje rojstev v višje starosti. Zaradi odlaganja rojstev v višje starosti je v Sloveniji celotna rodnost v primerjavi s končnim potomstvom (generacijski kazalnik) podcenjena za približno četrtino.

Proces odlaganja rojstev v višje starosti se je začel v začetku osemdesetih letih 20. stoletja. Ob koncu 19. stoletja je bila ženska ob rojstvu svojega prvega otroka stara med 26 in 27 let. Do srede sedemdesetih let 20. stoletja se je povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka znižala na 23 let, odtlej pa se ponovno povišuje. Leta 2004 je preseгла vrednost s konca 19. stoletja, bila je 27,5 let.

Po nekajletni stagnaciji v obdobju 1999–2003 se je celotna rodnost nekoliko povečala. Za leto 2005 je znašala 1,26 otroka na žensko. V prihodnjih letih se bodo te vrednosti verjetno nekoliko zvišale, a bodo še vedno daleč pod vrednostmi, ki bi zadoščale za pozitiven naravni prirast. Število rojstev namreč ni odvisno samo od ravni rodnosti, temveč tudi od števila žensk v rodni dobi. To število pa se je že začelo zmanjševati.

Zelo malo žensk ostane brez otrok. Med tistimi, ki so že zaključile rodno dobo, jih je okrog 7%. Ta delež je podoben za vse socialne skupine. Celo med mestnim in nemestnim prebivalstvom razlika ni velika. Razlika se pokaže šele pri drugem in zlasti pri tretjem otroku. Verjetnost, da se bo ženska oziroma par odločil/-la za tretjega otroka, je veliko večja, če ženska živi zunaj mesta.

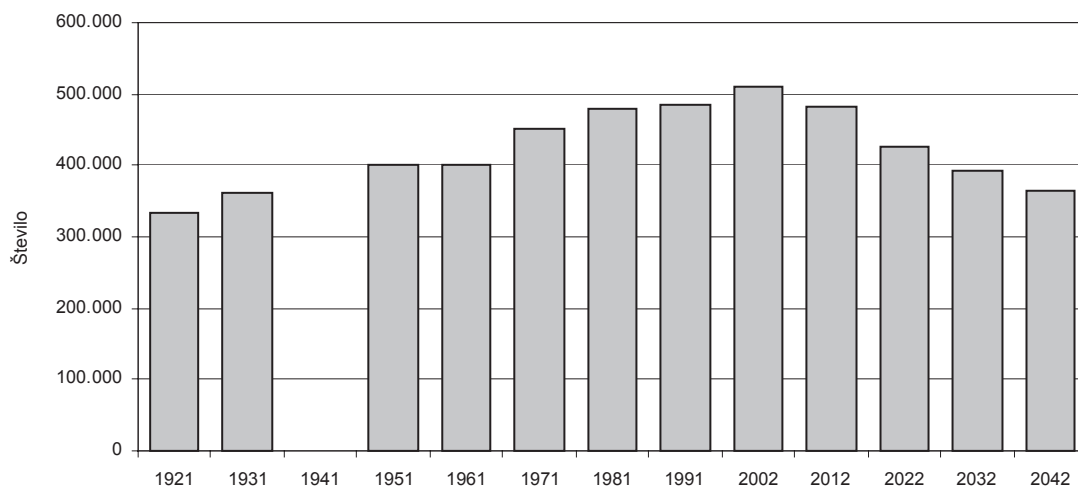
Število otrok upada z izobrazbo in zahtevnostjo poklica. Zavestno omejevanje števila rojstev se je najprej pričelo v mestih, v višjih socialnih slojih, med bolj izobraženimi in med zaposlenimi ženskami, ter se postopno širilo med vse sloje in skupine. Zaradi tega so bile razlike med posameznimi socialnimi sloji sprva, v začetku 20. stoletja, velike, v sedanosti pa so majhne. Kljub temu še vedno velja, da imajo ženske toliko manj otrok kolikor bolj so izobražene ali opravljajo zahtevnejše poklice. Med ženskami, ki so bile rojene v letih 1957–1961, so največ otrok rodile tiste z nepopolno osnovno izobrazbo in najmanj tiste z višjo ali

visoko izobrazbo. Prve so v povprečju rodile 2,2 otroka, druge pa 1,7. Če iste ženske razvrstimo po devetih glavnih poklicnih skupinah, so razlike večje, od 1,7 do 2,4 otroka. Daleč najvišjo rodnost, 2,4 otroka na žensko, imajo kmetovalke (skupina kmetovalk, gozdark, ribičk in lovk). Ženske, ki so opravljale poklice za neindustrijski način dela, upravljale stroje in naprave ali so opravljale poklice za preprosta dela, so rodile v povprečju 1,9 otroka, zakonodajalke, visoke uradnice in menedžerke pa 1,7.

Rodnost je v mestih nižja kot zunaj mest. Ženske, ki so bile rojene v letih 1957–1961, so do konca rodne dobe rodile v povprečju 2 otroka, če so živele zunaj mesta, in 1,7 otroka, če so živele v mestu. Razlika ni zelo velika; po statistični definiciji mesta kar polovica prebivalstva Slovenije živi v mestih. Podobno velika je razlika med sedmimi največjimi mesti v Sloveniji. Največ otrok so rodile ženske v Kranju, Velenju in Novem mestu (1,9), manj ženske v Kopru, Celju, Ljubljani (1,7), najmanj pa tiste iz Maribora (1,6). V Ljubljani se je za prvega otroka sicer odločilo manj žensk kot v Mariboru, vendar so se tiste, ki so se odločile za prvega, pogosteje kot v Mariboru odločile tudi za drugega in tretjega.

Zniževanje rodnosti je povezano s številnimi spremembami v življenjskih razmerah ljudi. Zaradi zmanjšane umrljivosti otrok in mladine ni več treba roditi veliko otrok, da bi jih nekaj dočakalo odraslost. Preoblikovanje strukture proizvodnje, skupaj s prehodom iz vaškega v mestni način življenja, so solidarnost prenesli iz družine na skupnost; za zagotovitev (ekonomske) varnosti v starosti otroci niso več potrebni, niti ni treba ostati poročen. Vedno pogosteje morajo moški in ženske izbirati med družinskim in poklicnim življenjem (mobilnost in napredovanje). Te spremembe v načinu življenja so podkrepjene s spremembami nekaterih temeljnih vrednot in s procesi sekularizacije in individualizacije. Sodobna kontracepcijska sredstva so učinkovito sredstvo za uravnavanje rodnosti oz. za uresničitev načrtovanega števila rojstev.

Rodnost priseljenih ne more bistveno spremeniti rodnosti prebivalstva Slovenije. Mnogi menijo, da bi bilo mogoče rodnost prebivalstva Slovenije povečati s priseljevanjem, ker da je rodnost priseljenih večja od rodnosti domačinov. Vendar dolgoročno ni tako. Rodnost priseljenih, rojenih pred letom 1946, je bila celo nekoliko nižja od rodnosti rojenih v Sloveniji, v mlajših generacijah pa je nekoliko višja. Razlog je verjetno v drugačni verski sestavi priseljenih. Ker pa je razlika majhna in ker je delež priseljenega prebivalstva nizek, njihova rodnost ne more bistveno spremeniti rodnosti prebivalstva Slovenije. Poleg tega je bila doslej rodnost druge generacije priseljenih žensk, opredeljenih z rojstvom v Sloveniji in z neslovenskim maternim jezikom, vedno nižja od rodnosti žensk, opredeljenih z rojstvom v Sloveniji in slovenskim maternim jezikom. Ženske s srbskim ali hrvaškim maternim jezikom, rojene v letih 1957–1961, so

Slika 30: Število žensk v rodni dobi (15–49 let), Slovenija, 1921–2042

Vir: SURS in Eurostat. Opombi: Vrednost za leto 1951 je ocenjena s pomočjo podatkov za leti 1948 in 1953. Za leto 1941 ni podatka.

tako npr. v povprečju rodile 1,8 otroka, če so bile rojene v Sloveniji, če so bile rojene zunaj Slovenije, pa 1,9.

Število rojstev bo nekaj let naraščalo, po letu 2015 pa naj bi se pričelo zmanjševati. Po osnovni varianti Eurostatove projekcije naj bi se v Sloveniji celotna rodnost s sedanje vrednosti 1,2 otroka na žensko do leta 2027 povečala na 1,5 otroka; na tej ravni naj bi ostala do leta 2050 (gl. Tabela 35). Selitveni prirast naj bi bil ves čas okrog 6.000 oseb letno, z rahlim upadom okrog leta 2015. Na osnovi takih predpostavk bo število rojstev (zaradi prelaganja rojstev v višje starosti) nekaj let še naraščalo, po letu 2015 pa naj bi se pričelo zmanjševati. Leta 2034 naj bi se rodilo le še 15.000 otrok. Če bo rodnost nižja od predvidene z omenjeno varianto projekcije, bo število otrok nižje in obratno.

1.3 Umrljivost – podaljševanje življenja

V začetku 20. stoletja je bilo v Evropi pričakovano trajanje življenja ob rojstvu približno 45 let, danes je v najrazvitejših državah že 80 let. Podaljševanje življenja je bilo v prvi polovici stoletja hitrejše, v drugi pa počasnejše. Za Slovenijo se prvi podatki nanašajo na obdobje 1930–1932, ko je bilo pričakovano trajanje življenja ob rojstvu 52 let; sedaj je 77 let.

Družbenoekonomske spremembe pomembno vplivajo na pričakovano trajanje življenja. Vse do konca petdesetih let 20. stoletja se je trajanje življenja podaljševalo predvsem zaradi zniževanja umrljivosti dojenčkov in otrok ter zaradi zniževanja umrljivosti, ki so jo povzročale nalezljive bolezni. Sčasoma sta se umrljivost otrok in smrtnost zaradi nalezljivih bolezni tako znižali, da vsako nadaljnje znižanje ni več bistveno vplivalo na podaljšanje pričakovanega trajanja življenja ob rojstvu. Poleg tega so se pojavili novi vzroki smrti, bolj ali manj neposredno povezani s socialnimi in ekonomskimi spremembami 20. stoletja: alkoholizem,

kajenje, prometne nesreče. Tudi zato se je v šestdesetih letih podaljševanje pričakovanega trajanja življenja upočasnilo ali celo ustavilo. Za nadaljnje podaljševanje življenja se je bilo treba spoprijeti z boleznimi, povezanimi s kajenjem, čezmernim uživanjem alkohola, zmanjšati število umrlih v prometnih nesrečah ter zmanjšati smrtnost zaradi bolezni obtočil in novotvorb, ki so postale pomemben vzrok smrti po izkoreninjenju nalezljivih bolezni. Uspehi v boju z omenjenimi boleznimi so se začeli kazati od začetka sedemdesetih let dalje. Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu se je začelo ponovno podaljševati, vendar se je od tistega v prvi polovici 20. stoletja razlikovalo po dveh značilnostih: (1) bilo je počasnejše, in (2) bilo je posledica znižanja umrljivosti v višjih starostih. Opisani razvoj je potekal hitreje v zahodni kot v vzhodni Evropi. Zato so se od konca šestdesetih let začele razlike povečevati. Največje so bile v devetdesetih letih, ko so jih poglobile zdravstvene posledice gospodarske krize v vzhodni Evropi. Takrat je bila razlika med zahodno in vzhodno Evropo, izražena v pričakovanem trajanju življenja ob rojstvu, 11–15 let. V začetku 21. stoletja je razlika med državama EU z najkrajšim in najdaljšim pričakovanim trajanjem življenja ob rojstvu 12 let za moške in 7 let za ženske.

Slovenija se po pričakovanem trajanju življenja uvrsti v sredino lestvice evropskih držav in v spodnji del lestvice držav EU; po uvrstitvi žensk je nekoliko boljša kot po uvrstitvi moških. To pozicijo si je Slovenija pridobila postopoma. Iz raziskave (Šircelj, 2003), v katero niso zajete vse evropske države, lahko na primer ugotovimo, da so lahko Slovenke v začetku šestdesetih let, ko so bile vrednosti pričakovanega trajanja življenja ob rojstvu v Evropi najbolj izenačene, pričakovale nekoliko daljše življenje kot Italijanke. Leta 1965 je bilo pričakovano trajanje življenja Slovenk in Italijank enako, še pet let kasneje, to je leta 1970, pa so Italijanke že lahko pričakovale v povprečju dve leti daljše življenje kot Slovenke. Tolikšna razlika se je obdržala vse do danes.

Pričakovano trajanje življenja moških je bilo od začetka šestdesetih let dalje v Sloveniji krajše kot v Italiji, vendar se je majhna razlika iz leta 1960 postopoma povečevala in leta 1995 dosegla 4 leta. Odtlej niha okrog te vrednosti. To pomeni, da je Slovenija v 'tekmi' z zahodno sosedo največ izgubila v šestdesetih letih, ko v Sloveniji opazimo zastoj, za moške pa celo skrajšanje pričakovanega trajanja življenja. Te razlike v kasnejših obdobjih nismo zmogli nadomestiti. Če jo pretvorimo v leta, to pomeni približno 15 let zaostanka: pričakovano trajanje življenja ob rojstvu, kakršnega imamo sedaj v Sloveniji, je imela Italija pred približno 15 leti.

V Sloveniji je še veliko možnosti za podaljševanje življenja, zlasti za moške. Kot posledico prehoda v nov družbeni sistem je Slovenija v prvi polovici devetdesetih let ponovno doživela zastoj podaljševanja življenja. Ta ni bil posledica zastoja v zniževanju pogostnosti smrti v vseh starostih, temveč povečane umrljivosti med prebivalstvom srednjih let; umrljivost otrok in starih se je še naprej zmanjševala. V drugi polovici devetdesetih let se je umrljivost pričela ponovno zmanjševati v vseh starostih. To zmanjšanje je bilo tolikšno, da se je pričakovano trajanje življenja, merjeno ob rojstvu, v obdobju od 1990–1992 do 2000–2002, za moške podaljšalo za 2,85 leta, za ženske pa za 2,98 leta; več kot v kateremkoli desetletju po letu 1960. To je vsekakor dober znak, ki pa ne spremeni dejstva, da je v Sloveniji še veliko možnosti za podaljševanje življenja, zlasti za moške. Pre-

visoka umrljivost moških, predvsem tistih v srednjih letih, ostaja eden glavnih zdravstvenih problemov pri nas; še v letih 1998–1999 so bile verjetnosti smrti za moške, stare 15–24 let, približno enake kot v začetku devetdesetih let (gl. SP: Tabeli 41 in 42).

S podaljševanjem življenja se je povečevala razlika v pričakovanem trajanju življenja med moškimi in ženskami. V Sloveniji je bila v obdobju 1931–1933 razlika med pričakovanim trajanjem življenja ob rojstvu žensk in moških 4 leta v korist žensk. Odtlej se je povečevala, najbolj v šestdesetih letih, in dosegla vrednost 7,5 leta. Ta se je obdržala do začetka 90. let, se povzpela na 8 let, odtlej pa se je ponovno zmanjšala na 7,5 let. Če se bo trend iz zadnjih let nadaljeval, se bo Slovenija postopoma morda le približala tistim evropskim državam z najmanjšo razliko med moškimi in ženskami: v Islandiji je bila leta 2003 ta razlika 3,5 leta, na Švedskem in Nizozemskem 4,5 leta itd. Po osnovni varianti Eurostatove projekcije naj bi se do leta 2050 v Sloveniji razlika med spoloma zmanjšala na 5,4 leta; pričakovano trajanje življenja ob rojstvu naj bi se za moške podaljšalo na 79,8 leta, za ženske pa na 85,2 leta (gl. Tabelo 35).

Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu je kazalnik, v katerem je združena umrljivost v vseh starostih. Ker se v novjšem obdobju podaljšuje predvsem življenje starejših, so v Tabeli 31 prikazane ustrezne vrednosti za starost 0

Slika 31: Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu po spolu, države EU25, 2003

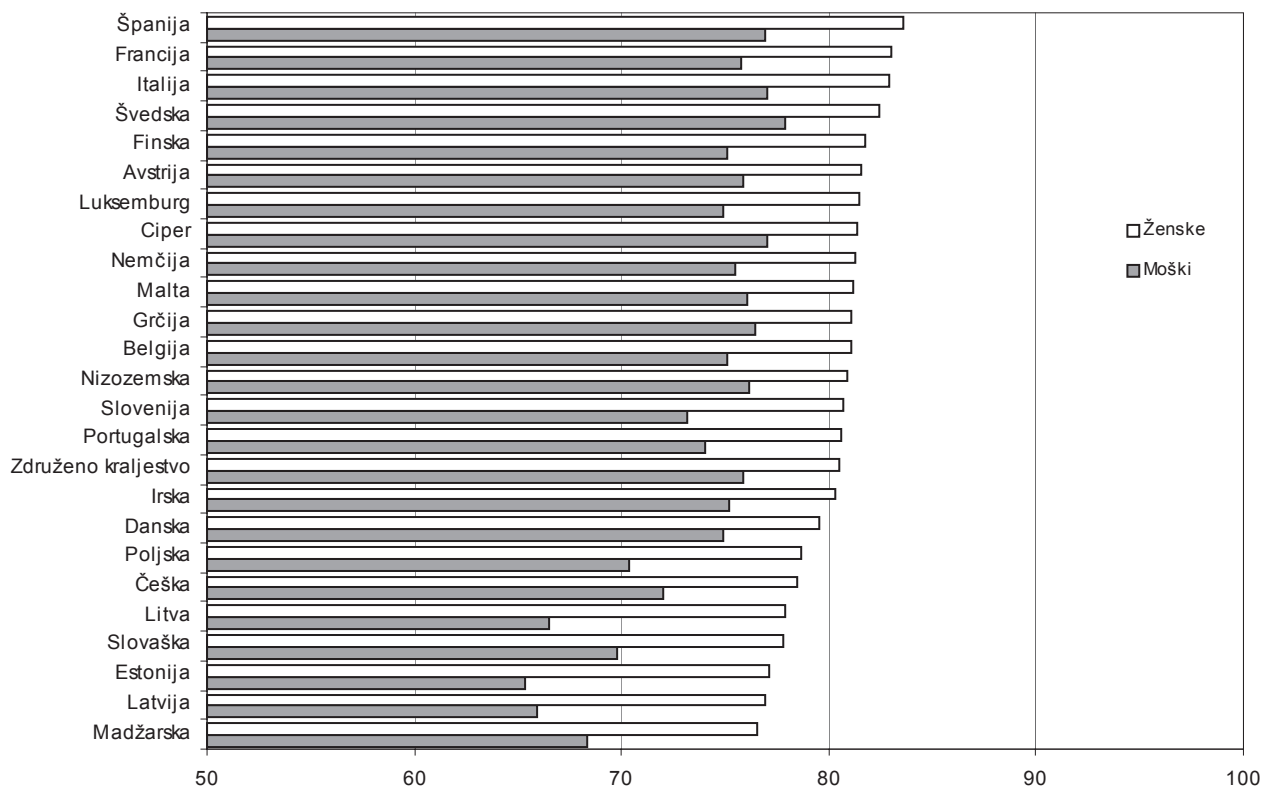

Tabela 31: Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu in v starosti 65 let, Slovenija, 1931–2002

Leto	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu		Pričakovano trajanje življenja v starosti 65 let	
	moški	ženske	moški	ženske
1931–1933	50,1	54,2	11,2	11,6
1952–1954	63,0	68,1	12,1	13,2
1960–1962	66,3	71,9	12,1	13,8
1970–1972	65,4	72,9	11,5	14,5
1980–1982	67,5	75,1	12,7	15,7
1990–1992	69,4	77,2	13,2	16,6
2000–2002	72,3	80,2	14,4	18,9

Vir: SURS.

in 65 let. V zadnjem desetletju se je pričakovano trajanje življenja, merjeno v starosti 65 let, podaljšalo bolj kot pa pričakovano trajanje življenja, merjeno ob rojstvu. Če se v naslednjih 20 letih pogostnost smrti med starejšimi od 64 let ne bo spremenila, bodo današnji 65-letniki v povprečju živeli še 14,4 (moški) oziroma 18,9 let (ženske)⁴⁷.

Če se bo umrljivost še naprej zniževala, se bo število doživetih let še povečalo. Starost 65 let dočaka vedno več ljudi. V pogojih umrljivosti, kakršni so bili v Sloveniji v letih 1931–1933, je od 1000 živorojenih žensk starost 65 let dočakalo 515 žensk, od 1000 živorojenih moških pa 411 moških. V pogojih iz začetka 21. stoletja to starost dočaka že 887 žensk in 748 moških.

Mnenja strokovnjakov o nadaljnem zniževanju umrljivosti so različna. Eni menijo, da so možnosti za nadaljnje daljšanje pričakovanega trajanja življenja omejene in da to ne bo nikoli preseгло 85 let. Če bi se ta teza uresničila, bi velika večina ljudi dočakala starost 75 let in le redki bi živeli več kot 95 ali 100 let. To bi pomenilo izrazito koncentracijo smrti v visoki starosti. Drugi menijo, da se je že začela nova faza v podaljševanju življenja. V zadnjih dveh desetletjih so se namreč v najbolj razvitih državah Evrope močno znižale stopnje umrljivosti za starejše od 75 let in celo za stoletnike. To je morda znak za začetek velikih sprememb.

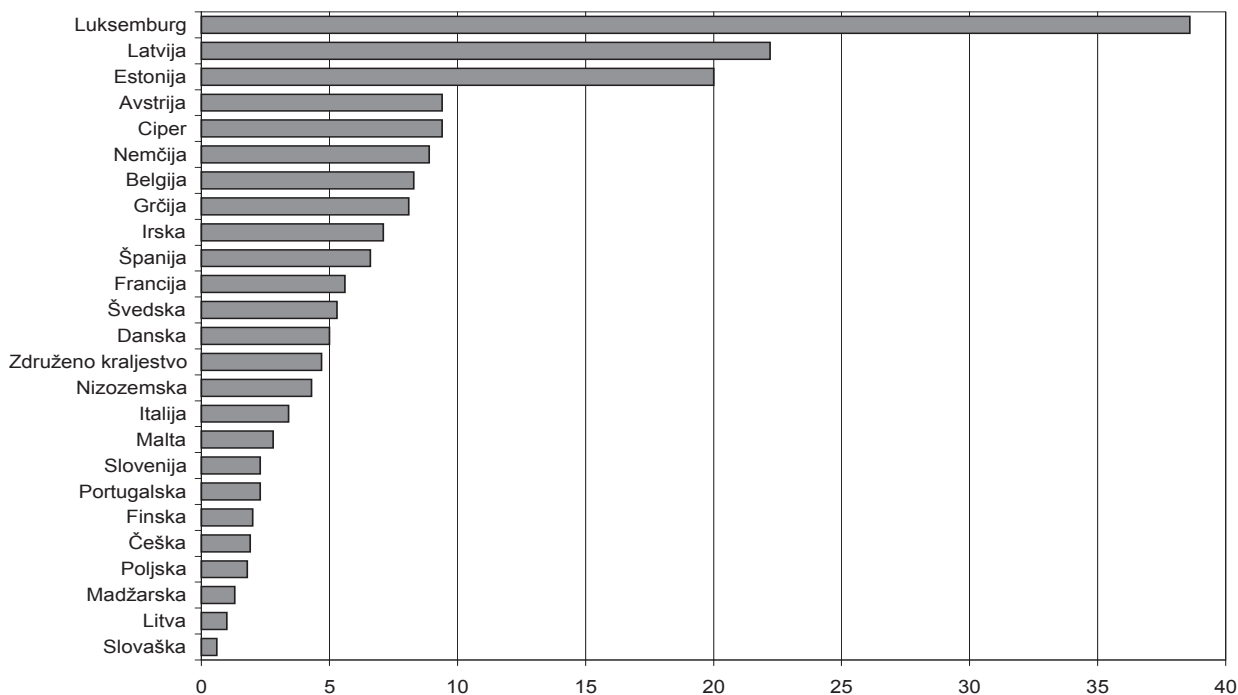
Po osnovni varianti naj bi se do leta 2050 pričakovano trajanje življenja ob rojstvu v Sloveniji podaljšalo za moške na 79,8 leta, za ženske pa na 85,2 leta. To seveda ne spremeni zgornje meje življenja. Te še ni mogoče določiti, zato lahko dosežke v nekem okolju ovrednotimo le tako, da jih primerjamo z dosežki v drugih okoljih. Taka primerjava pokaže, da je Slovenija po pričakovanem trajanju življenja ob rojstvu nekje v evropski sredini, po umrljivosti dojenčkov pa med državami z najnižjo umrljivostjo dojenčkov v Evropi in v svetu.

1.4 Selivnost

Evropa je žarišče meddržavnih selitvenih gibanj. Vse do konca sedemdesetih let se je iz večine evropskih držav mnogo več ljudi odselilo kot pa priselilo. Šele v sedemdesetih letih, ko je vse več evropskih držav zaključilo demografski prehod in s tem izčrpalo svoje odseljenske potenciale, so se države postopoma spreminjale iz pretežno odseljenskih v pretežno priseljenske. Podobno stopnjo izčrpanosti migracijskih potencialov je dosegla tudi večina vzhodnoevropskih držav. Kljub temu njihov selitveni prirast še ni pozitiven, čeprav so postale zanimive zlasti za priseljence iz daljnega vzhoda, in sicer kot vmesna postaja na poti na zahod. Ko so prebivalci vzhodnoevropskih držav leta 1989 pridobili svobodo gibanja, so mnogi pričakovali, da se bodo migracije v smeri vzhod-zahod močno okrepile. Res so se okrepile, vendar predvidenega obsega niso dosegle.

Narava priseljevanja v Evropo se spreminja. V prvih letih po končani drugi svetovni vojni so se v zahodno Evropo priseljevale predvsem razseljene osebe in begunci iz vzhodne Evrope ter povratniki iz nekdanjih kolonij. V šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih so v zahodno, srednjo in severno Evropo pričeli prihajati začasni delovni migranti, najprej iz južne Evrope, vključno z nekdanjo Jugoslavijo, nato pa še iz Turčije in severne Afrike. To je bilo obdobje ekonomske prosperitete, ki je sovpadalo z maloštevilnimi vojnimi generacijami, ki so vstopale v delovno sposobno prebivalstvo. Naftna kriza sedemdesetih let kot tudi ksenofobne reakcije domačega prebivalstva do tujcev, ki so se želeli za stalno naseliti v gostujočih državah, so povzročile sprejemanje restriktivnih politik, ki so priseljevanje omejile na priselitve zaradi dopolnjevanja družin, politične begunce in iskalce azila. Zato se je od druge polovice sedemdesetih let dalje velikost priselitvenih tokov zmanjševala. V strukturi priseljenih je vedno več beguncev, azilantov in ilegalnih migrantov. Danes ima v vsaki evropski državi določen

⁴⁷ Podatke po regijah prikazujemo v SP: Tabela 44.

Slika 32: Delež tujcev, EU25, 2004

Vir: Eurostat.

del prebivalstva tuje državljanstvo. Največji delež tujcev imajo najmanjše evropske države (Andora, Luksemburg, Liechtenstein in Švica jih imajo približno 22%). Slovenija sodi med države z majhnim deležem tujcev; sredi leta 2005 je bilo tujcev 2,4% (gl. Sliko 32).

Slovenija se je v drugi polovici 20. stoletja spremenila iz pretežno odselitvenega v pretežno priselitveno območje.

Selitveni prirast je bil negativen vse do konca petdesetih let 20. stoletja. Odtlej je, po uradnih podatkih, vsako leto pozitiven. Edini izjemi sta bili leti 1991 in 1992, ko je zaradi političnih sprememb Slovenijo zapustilo več ljudi, kot se jih je vanjo vrnilo, in leto 1998, verjetno zaradi težav z zbiranjem podatkov. Velikost selitvenega prirasta se je spreminjala skladno z gospodarskim razvojem oziroma možnostmi zaposlovanja. Največji presežek priseljevanja nad odseljevanjem je bil zabeležen v sedemdesetih letih: v letih 1975–1979 je znašal povprečno 7.700 oseb letno. To je bilo obenem edino desetletje, ko so v selitvenem prirastu Slovenije številčno prevladovalе ženske. Priseljenci so prihajali predvsem s Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Srbije. Prav tja se je največ ljudi tudi odseljevalo. Do konca leta 1991 so imele te selitve naravo notranjih selitev.

Selitev preko meja nekdanje Jugoslavije (tj. zunanjih selitev) je bilo v Sloveniji do konca leta 1991 malo (gl. Tabela 32).

Za ljudi iz zahodne in severne Evrope Slovenija (oz. Jugoslavija) za priseljevanje ni bila zanimiva. Odhodi prebivalcev Slovenije v te države, ki so postali v večjem številu mogoči od srede šestdesetih let dalje, pa formalnopravno večinoma niso imeli značaja selitev. Tisti, ki so odhajali v tujino začasno, zaradi dela, vključno z družinskimi člani, niso bili šteti kot odseljenici, temveč le kot začasno odsotni

iz Slovenije. Zanje se je sčasoma uveljavil izraz ‘zdomci’, ker so v Sloveniji ohranili svoje stalno prebivališče. Koliko prebivalcev Slovenije je vsako leto začasno odšlo v tujino in koliko se jih je vsako leto vrnilo, ni znano. Po podatkih popisov, ki so gotovo podcenjeni (zbirali so jih popisovalci s pomočjo sorodnikov, sosedov odseljenih), je v obdobju 1971–1991 zunaj Slovenije (Jugoslavije) živel nekaj več kot 50 tisoč oseb. Če bi te osebe šteli med odseljene, bi selitveni prirast Slovenije postal pozitiven šele konec sedemdesetih ali v osemdesetih letih.

Osamosvojitve Slovenije je povzročila začasno spremembo smeri, velikosti in vsebine selitvenih tokov, vendar so se tradicionalni selitveni tokovi kmalu obnovili.

Tako kot pred osamosvojitvijo tudi po njej najmočnejši selitveni tokovi potekajo med Slovenijo in drugimi državami, nastalimi na območju bivše Jugoslavije. Iz Tabele 32 je razvidno, da so leta 2004 državljani teh držav predstavljali 73% vseh priseljencev v Slovenijo in da je bilo istega leta med odseljenimi iz Slovenije 52% državljanov teh držav. Selitve državljanov Slovenije so po številu šele na drugem mestu. Selitveni prirast državljanov Slovenije je bil v obdobju 1995–1999 pozitiven, vendar iz leta v leto manjši. Z letom 2000 je postal negativen in se z leti večja. Državljanji Slovenije se odseljujejo največ v Nemčijo, Hrvaško in v Avstrijo. Odseljeni v sosednje oz. bližnje države predstavljajo približno polovico vseh odseljenih državljanov Slovenije.

Med priseljenimi in odseljenimi državljani Slovenije je približno polovica žensk in polovica moških, med tujci pa prevladujejo moški. Tudi starostna sestava se razlikuje.

Priseljeni državljani Slovenije so starejši od priseljenih tujcev, odseljeni državljani Slovenije pa starejši od odseljenih tujcev (gl. Tabela 33). Za vse štiri skupine pa je povprečna

Tabela 32: Priseljeni v Slovenijo in odseljeni iz Slovenije po državljanstvu, 1996–2004

	1996	1998	2000	2002	2004
Priseljeni					
Vsi	9.495	4.603	6.185	9.134	10.171
Državljeni Slovenije	1.500	857	935	1.432	1.574
Državljeni držav, nastalih iz nekdanje Jugoslavije	6.916	2.848	4.458	6.275	7.386
Državljeni drugih evropskih držav	736	679	615	1.109	890
Državljeni držav Azije in Afrike	116	114	92	176	218
Državljeni držav Amerike, Avstralije in Oceanije	68	47	75	119	103
Državljeni neznanega državljanstva	159	58	10	22	0
Odseljeni					
Vsi	2.985	6.708	3.570	7.269	8.269
Državljeni Slovenije	803	705	1.559	2.624	2.265
Državljeni držav, nastalih iz nekdanje Jugoslavije	1.606	4.804	1.378	3.856	4.329
Državljeni drugih evropskih držav	371	667	478	570	1.451
Državljeni držav Azije in Afrike	76	104	43	126	108
Državljeni držav Amerike, Avstralije in Oceanije	51	45	52	87	56
Državljeni neznanega državljanstva	78	383	60	6	60

Vir: SURS.

Tabela 33: Povprečna starost priseljenih v Slovenijo in odseljenih iz Slovenije, 1996–2004, v letih

	1996	1998	2000	2002	2004
Priseljeni					
Državljeni Slovenije	35,9	37,2	40,4	39,0	38,8
Tujci	30,2	30,5	31,8	32,5	31,7
Odseljeni					
Državljeni Slovenije	33,9	35,8	35,2	36,8	36,1
Tujci	28,6	34,7	37,1	33,2	33,4

Vir: SURS.

starost višja od 30 let. To so zelo visoke vrednosti. Leta 1990 je bila povprečna starost vseh priseljenih, ne glede na državljanstvo, 26 let, odseljenih pa 28 let. V samo dveh letih se je povprečna starost priseljenih dvignila za 10 let, odseljenih pa za 8 let v štirih letih. Tako veliko in hitro povečanje starosti kaže na bistveno spremembo vsebine selitev. Ekonomsko pogojene selitve so zamenjale politično in etnično obarvane. Po nekaj letih, ko so se tokovi ekonomskih selitev obnovili, se je povprečna starost znižala, vendar na višjo raven kot pred osamosvojitvijo. Sodeč po podatkih o spolni in starostni sestavi priseljenih in odseljenih tujcev, v Sloveniji pogosteje ostanejo ženske kot moški.

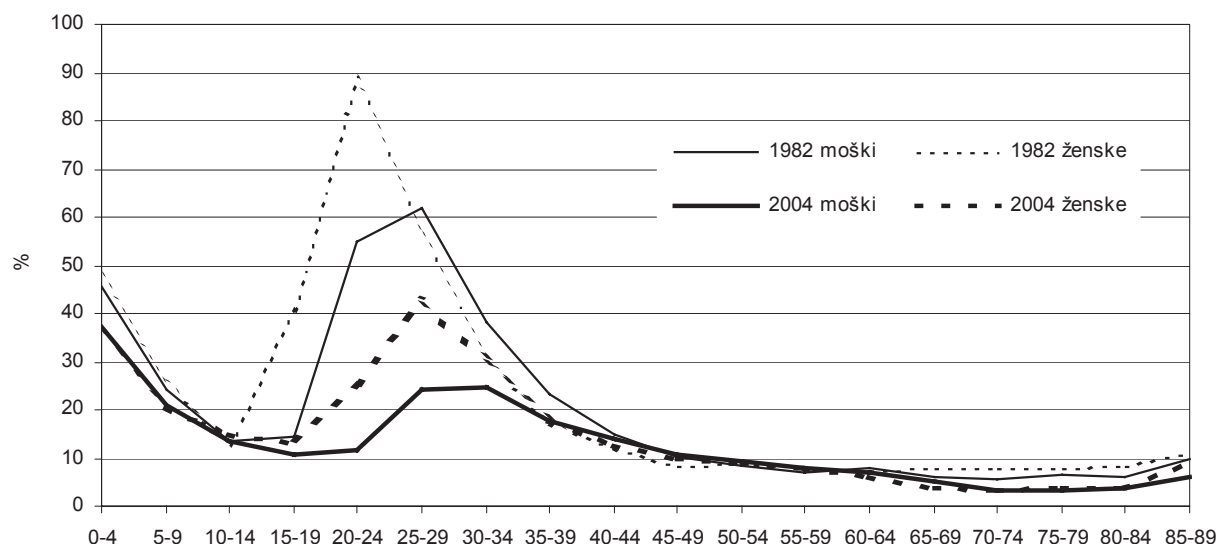
V drugi polovici 20. stoletja je bil obseg notranjih selitev (selitve znotraj Slovenije) mnogo večji od obsega zunanjih. Deagrarizacija, industrializacija, urbanizacija so pospeševale preseljevanja zlasti s podeželja v mesta. Šele ob koncu osemdesetih let se je sprožil sprva še šibak nasprotni selitveni tok, in sicer iz večjih mest na primestna območja. Največ ljudi je zamenjalo kraj svojega stalnega prebivališča v šestdesetih in sedemdesetih letih. Pogostnost notranjih selitev se je nato zmanjševala do konca stoletja, v prvih letih novega tisočletja pa se je ponovno nekoliko povečala.

Tabela 34: Notranje selitve, Slovenija, 1965–2004

Obdobje	Povprečno letno število selitev	Selitve na 1000 prebivalcev
1965–1969	59.800	35,4
1970–1974	54.800	31,3
1975–1979	59.100	32,1
1980–1984	52.700	27,4
1985–1989	43.100	21,7
1990–1994	37.000	18,5
1995–1999	28.700	14,4
2000–2004	30.735	15,4

Vir: SURS.

Selitve so značilnost mladih. Najpogostejše so v obdobju, ko mladi iščejo zaposlitev in si ustvarjajo družine. Ker se vstop v zaposlitev odmika v višje starosti, oblikovanje družine z otrokom (otroki) pa prav tako, se povprečna starost tistih, ki se selijo, počasi, a vztrajno povečuje. V obdobju 1982–2004 se je povprečna starost tistih, ki so se selili znotraj Slovenije, povečala za 5 let, s 25 na 30 let.

Slika 33: Starostno specifične stopnje notranjih selitev, po spolu, Slovenija, 1982 in 2004

Vir: SURS.

To je za pol leta več, kot se je v istem obdobju povečala povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka. Starost selivcev se zvišuje zaradi vedno manjšega deleža selitev mlajših od 24 let in vedno večjega deleža selitev starejših od 34 let. Delež oseb, starih med 25 in 34 let, ostaja skoraj nespremenjen, okrog 30% (gl. Slika 33). Ženske se še vedno selijo pogosteje kot moški.

Selitve prebivalstva, tako notranje kot zunanje, so bile glavni dejavnik spreminjanja prostorske razporeditve prebivalstva, pa tudi njegove starostne sestave. Prav zaradi odseljavanja se je prebivalstvo odselitvenih področij zelo hitro staralo, prebivalstvo priselitvenih območij, zlasti mest, pa pomlajevalo ali pa vsaj počasneje staralo. Posledice takega razvoja so vsaj tri: vedno večja koncentracija prebivalstva na območjih velikih mest, praznjenje prostora zunaj teh območij ter demografska ogroženost slednjih. Z demografsko ogroženostjo označujemo dejstvo, da naravni prirast ne zadošča niti za ohranjanje števila prebivalstva. To pomeni, da se bo na teh območjih število prebivalstva še naprej zniževalo, razen če bi se priselitveni tokovi zaradi kakršnega koli razloga usmerili prav na področja z zelo stari prebivalstvom. Verjetnost slednjega je zelo majhna.

1.5 Projekcije prebivalstva do leta 2050

Projiciranje celotnega števila prebivalstva in deležev posameznih prebivalstvenih skupin je samo po sebi zelo zanimivo, za oceno posledic v prihodnosti pa neobhodno⁴⁸. Rezultati projekcij so odvisni od začetnega stanja in od predpostavk o tem, kako se bodo v prihodnosti obnašali prebivalci in kakšni bodo rezultati politik v državi.

Projekcija prebivalstva Slovenije, ki jo je opravil Eurostat, za Slovenijo predpostavlja nadaljnje povečevanje pričakovanega trajanja življenja za moške in ženske in povečevanje celotne rodnosti. Selitveni prirast naj bi se povečal s sedanjega obsega na nekaj manj kot 7 tisoč oseb letno, celotno število prebivalcev pa se ne bo bistveno spreminjalo. Od leta 2004, ko jih je bilo sredi leta 1.997.000, se bo najprej do leta 2015 rahlo povečevalo do okoli 2.020.000 prebivalcev, nato pa se bo začelo zmanjševati in bo v letu 2050 (pod opisanimi predpostavkami) doseglo 1.897.100 prebivalcev. Pod temi predpostavkami bi se prebivalstvo razvijalo, kot je prikazano v Tabeli 35.

V obdobju 2004–2050 se bo ob teh predpostavkah v celotnem prebivalstvu število prebivalcev po posameznih starostnih skupinah spreminjalo različno. Skoraj podvojilo se bo število prebivalcev, ki bodo starejši od 65 let, sočasno pa se bosta zmanjšala število oseb, starih do 14 let, in število oseb, starih 15–64 let. Posledica spremenjenega števila prebivalcev po posameznih starostnih skupinah bo spremenjena starostna struktura prebivalstva. Delež prebivalcev, ki bodo stari 65 let in več, se bo s sedanjih 15% povečal na 31%, delež starih 15–64 let pa se bo zmanjšal s 70% na 56%.

Spremenjena starostna struktura prebivalstva bi ob vseh drugih enakih parametrih, predvsem pa pri enakem vzorcu upokojevanja in aktivnosti, povzročila zelo veliko povečanje javnih izdatkov, zlasti za pokojnine (ekonomske posledice spremenjenega števila in strukture prebivalstva so opisane v poglavju *Ekonomske in finančne posledice staranja prebivalstva*). Ker bi financiranje tega močno povečalo davčno breme delodajalcev in delojemalcev, in posledično poslabšalo pogoje poslovanja in konkurenčnost,

⁴⁸ Ekonomske posledice spremenjenega števila in strukture prebivalstva opisujemo v poglavju o ekonomskih in finančnih posledicah staranja prebivalstva.

Tabela 35: Predpostavke in nekateri rezultati osnovne projekcije prebivalstva Slovenije, 2004 in projekcije 2010–2050 (po Eurostatu)

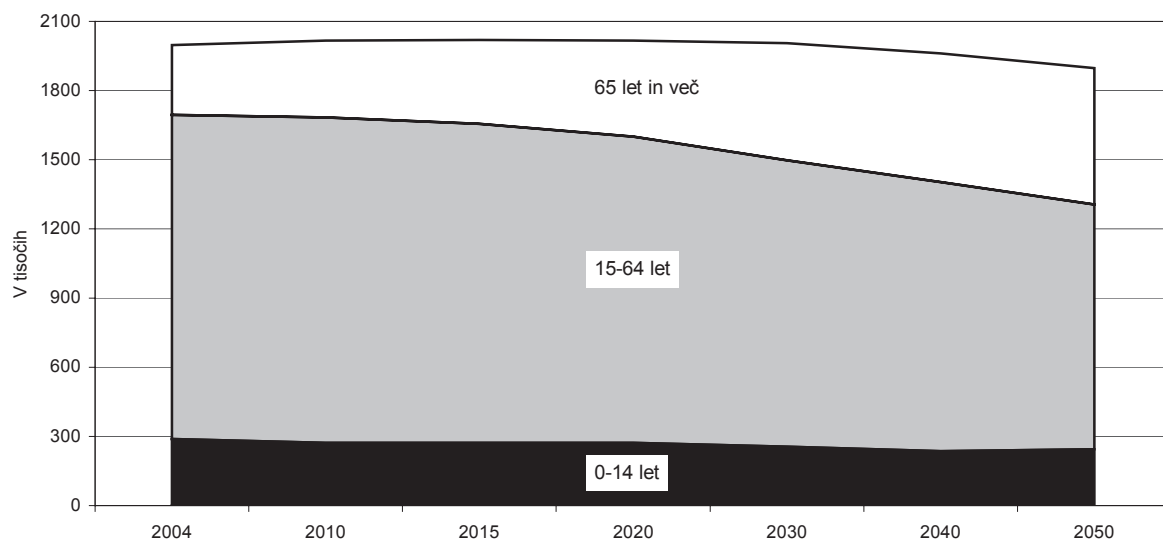
	2004	2010	2015	2020	2030	2040	2050
PREDPOSTAVKE PROJEKCIJ:							
Pričakovano trajanje življenja: - moški	73,5	73,9	75,0	76,1	77,9	79,0	79,8
- ženske	81,1	81,2	82,0	82,8	83,8	84,6	85,2
Koeficient celotne rodnosti	1,25	1,27	1,38	1,46	1,50	1,50	1,50
Selitveni prirast	1902	5879	3809	5298	6998	6878	6653
REZULTATI PROJEKCIJ:							
Število prebivalcev 30. 6. (v tisoč)	1997,0	2016,2	2018,7	2016,5	2004,7	1962,5	1897,1
0–14 let	288,9	272,0	272,0	273,1	256,3	237,2	244,1
15–64 let	1405,1	1411,8	1382,8	1327,2	1241,1	1164,7	1061,0
65 let in več	303,0	332,4	363,9	416,2	507,3	560,6	592,0
80 let in več	58,8	79,5	94,4	103,8	128,8	180,1	200,4
Indeks odvisnosti starega prebivalstva	21,6	23,5	26,3	31,4	40,9	48,1	55,8
Starostna sestava (v %)							
0–14 let	14,5	13,5	13,5	13,5	12,8	12,1	12,9
15–64 let	70,4	70,0	68,5	65,8	61,9	59,3	55,9
65 let in več	15,2	16,5	18,0	20,6	25,3	28,6	31,2
Indeks rasti (2004=100)							
Število prebivalcev 30. 6.	100,0	101,0	101,1	101,0	100,4	98,3	95,0
0–14 let	100,0	94,2	94,1	94,6	88,7	82,1	84,5
15–64 let	100,0	100,5	98,4	94,5	88,3	82,9	75,5
65 let in več	100,0	109,7	120,1	137,3	167,4	185,0	195,4

Vir: SURS: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/07_05197_projekcije/07_05197_projekcije.asp

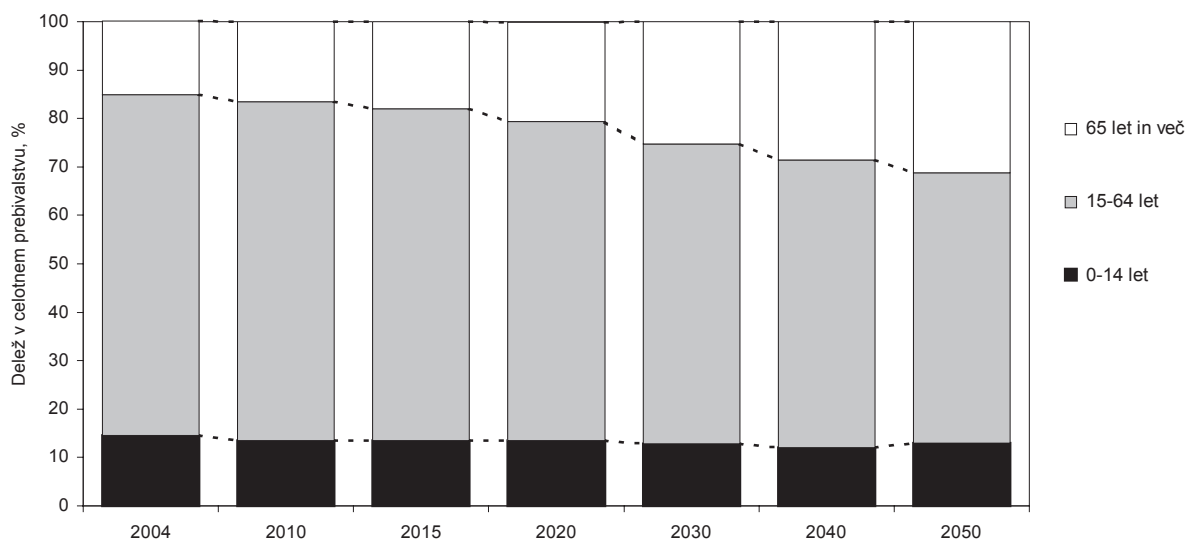
je najbolj primeren način uskladitve potreb in možnosti povečevanje aktivnosti.

Predpostavljamo, da se bo dejanska upokojitvena starost v naslednjih dvajsetih letih s sedanjih 58 let za ženske in 60 let za moške v poprečju povečala na 65 let. V primeru zvišanja

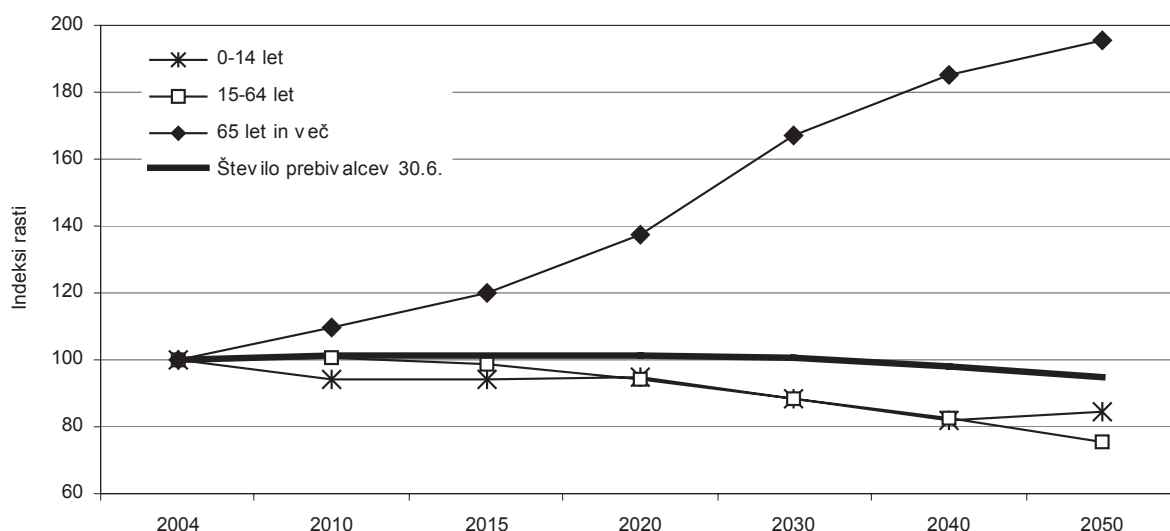
dejanske upokojitvene starosti bi se razmerje med aktivnim in upokojenim prebivalstvom zadržalo nad količnikom 1 (to pomeni, da bi bilo več aktivnih kot upokojenih prebivalcev). Če takšno povečanje dejanske upokojitvene starosti v tem obdobju ne bo doseženo, bo število upokojenih preseglo število aktivnih prebivalcev.

Slika 34: Projekcija števila prebivalcev v posameznih starostnih skupinah, Slovenija, 2004–2050

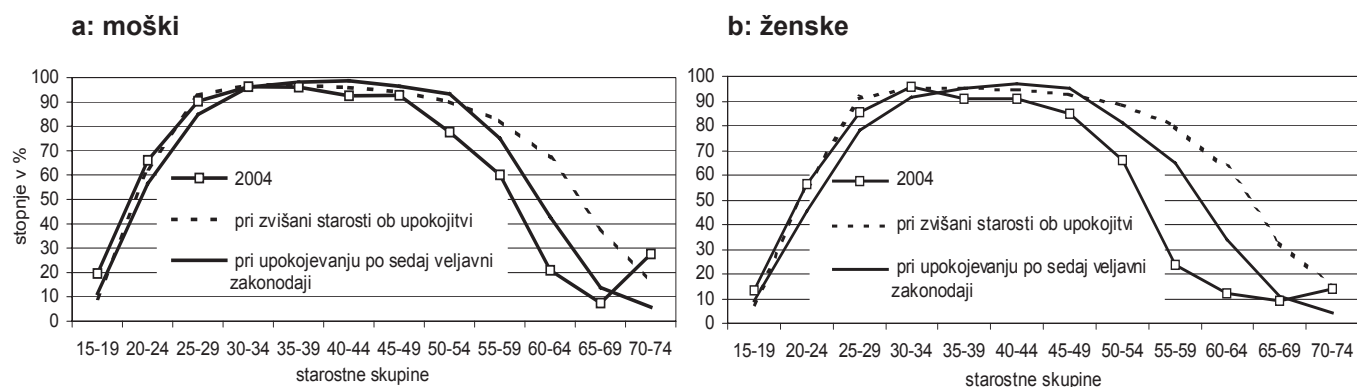
Vir: SURS: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/07_05197_projekcije/07_05197_projekcije.asp

Slika 35: Delež starostnih skupin v celotnem prebivalstvu, Slovenija, projekcija 2004–2050

Vir: SURS: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/07_05197_projekcije/07_05197_projekcije.asp

Slika 36: Indeks rasti števila prebivalcev, Slovenija, projekcija 2004–2050

Vir: SURS: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/07_05197_projekcije/07_05197_projekcije.asp

Sliki 37a, b: Stopnje aktivnosti po posameznih starostnih skupinah, leto 2004 in projekcije¹

Vir: (2005) *Country Fiche – Slovenia*. UMAR: Ljubljana. Opomba: ¹Brez upoštevanja in upoštevajoč spremembe upokojitvenega vedenja.

2. DRUŽINA IN NJENE NOVE PODOBE

Ustvarjanje pogojev za zgodnjo socialno in ekonomsko osamosvojitve mladih, za pomoč tistim, ki ustvarjajo družino in so obenem na začetku kariere, kakor tudi pomoč družinam z otroki, lahko med drugim pomembno vplivajo na kakovost življenja in na izboljšanje prebivalstvene perspektive. Zato v tem delu podrobneje predstavljamo značilnosti družine v Sloveniji ter z njo povezane razvojne trende in izzive.

Značilnost pozne modernosti je spreminjanje življenjskih potekov⁴⁹ posameznikov. Gre za daljšanje ali krajšanje posameznih obdobjih teh potekov ali za njihovo medsebojno mešanje. Prehodi, kjer so spremembe v teh potekih najbolj vidne, (iz mladosti v odraslost, iz izobraževanja v zaposlitev, iz zaposlitve v brezposelnost in nazaj, iz odraslosti v starost itd.) postajajo atipični. Ena najbolj značilnih sprememb življenjskih potekov je prehod odraslosti iz mladosti v odraslost. Ker so življenjski poteki in zlasti posamezni prehodi postali nepredvidljivi, lahko vsako obdobje prehoda povzroči identitetno krizo (Ule in Kuhar, 2003: 8). Take spremembe pomembno vplivajo tudi na družino, katere oblika in struktura se neprestano spreminjata. Kljub spreminjanju se družina kot institucija zasebnosti ohranja od predindustrijskih družb dalje z dvema ključnima družbenima funkcijama: reproduktivno in socializacijsko.

2.1 Družina: Koncepti in definicije

Opredelevanje pojma družina predstavlja neke vrste 'družbeni napotek in diagnozo', ki vpliva na moralno-ideološke predstave in na delovanje socialne in družinske politike ter je hkrati odraz obojega. Kar je v določeni družbi večinsko sprejeto kot moralno in torej normativno, je običajno tudi nagrajeno z ukrepi na področju socialne in družinske politike in obratno. Z jezikovnim (definitornim) posegom v realnost to realnost pravzaprav ustvarjamo in je ne zgolj nevtralnopolisno opisujemo. Definicija in tipologizacija družin morata zato zadostiti (vsaj) trem kriterijem:

(1) Biti morata **razlikovalni (distinktivni)** – zajemati morata tiste bistvene dimenzije družin, ki družine konstituirajo in hkrati razločujejo od podobnih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kot so gospodinjstvo ali partnerstvo (zakonska zveza).

(2) **Inkluzivni (nediskriminatorni)** – zajemati morata vse tiste oblike in načine družinskega življenja, ki se realno pojavljajo in jih med sabo ne razlikujeta na podlagi ideoloških

sodb (npr. družine istospolnih partnerjev, ki so le izjemoma priznane kot legitimna in legalna družinska oblika).

(3) **Operativni (socialno politično, statistično in raziskovalno operacionalni)** – biti morata tako učinkoviti, da ju je moč uporabljati v državnoadministrativnem in raziskovalno-informacijskem delu.

Danes obstaja vrsta različnih definicij družine, ki jih v grobem razdelimo v dve skupini: statistične in sociološke definicije.

Statistična definicija družine se najobičajneje zreducira na ekonomsko skupnost, kjer so osebe vezane na določen prostor. Družina je življenjska skupnost dveh ali več oseb v istem gospodinjstvu, ki so med seboj povezane s poroko, partnerstvom in/ali starševstvom. V statističnem smislu družino od *gospodinjstva* loči obstoj partnerstva in/ali starševstva⁵⁰. Gospodinjstvo je skupnost prebivalcev, ki stanujejo skupaj in skupaj porabljajo sredstva za osnovne življenjske potrebe, npr. za stanovanje, hrano, druge nujne življenjske potrebe ipd., oziroma tudi oseba, ki živi sama.

Socioloških definicij družine je razmeroma veliko in se med seboj razlikujejo. Od statistične definicije se ločijo po tem, da kot konstitutivni element družine opredeljuje *starševsko* razmerje kot socialno razmerje. Družino večinoma opredeljujejo kot 'vsaj dvo-generacijsko skupnost' in 'družbeno institucijo, ki skrbi za otroka/e'.

Skrb za otroka/e je edini (zares) konstitutivni element sociološke definicije družine in hkrati element, ki družine razlikuje od partnerskih zvez, zakonske zveze, gospodinjstva in sorodstva, kjer starševsko razmerje ni niti nujno niti konstitutivno. V skladu s sociološko definicijo je družina torej (1) skupina oseb, ki živijo v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj en otrok in vsaj en odrasli in so med seboj povezani z zakonsko zvezo ali kohabitacijo in s starševskih razmerjem (Nowotny, Fux, Pinnella, 2004: 28) oziroma, kot so jo oblikovali v okviru OZN v času priprav na Mednarodno leto družine leta 1994 (2) družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka (torej kot družina, op. a.) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic. Kot obstaja več definicij, obstaja tudi več tipologij družin:

1. Statistična tipologija družine:

- Družine zakonskih parov z otroki ali brez njih
- Neporočeni (kohabitirajoči) pari z otroki ali brez njih

⁴⁹ Življenjski potek pomeni nekakšno potovanje posameznika skozi življenjski cikel od rojstva do smrti. Pojem poti se tu nanaša na življenjsko linijo ali biografijo.

⁵⁰ Statistično je lahko družina tudi par brez otrok, par z enim ali več otroki ali eden izmed staršev z enim ali več otroki. Pri tem ni pomembno, koliko je otrok star, bistveno je le, da še nima svoje družine (zakonca, partnerja in/ali otroka). Statistično torej za družino ne štejemo npr. skupnosti enega izmed starih staršev z otrokom, ki že ima svojo družino. Prav tako statistično nista družina skupnost enega izmed starih staršev in vnuka ali brata in sestre, ki živita skupaj brez staršev.

- Matere z otrokom/-ki, očetje z otrokom/-ki, ki živijo z njimi v istem gospodinjstvu.
2. Tipologija OZN:
- Jedrne družine⁵¹, kamor so uvrščene biološke in socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske in posvojiteljske družine.
 - Razširjene družine, kamor uvrščajo tri- in večgeneracijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske razširjene družine.
 - Reorganizirane družine, kamor sodijo dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih (komunski način življenja) in reorganizirane družine istospolnih partnerjev (Cseh-Szombathy, 1992: 5).
3. Za namene *Socialnih razgledov* uporabljamo tipologijo, ki loči med šestimi tipi družin (gl. Ule in Kuhar, 2003):
- Dvostarševska družina (dva biološka starša)
 - Reorganizirana družina (en biološki, en socialni starš)
 - Enostarševska družina (biološki ali socialni starš)
 - Vertikalno razširjena družina
 - Horizontalno razširjena družina
 - Rejniška družina, institucionalna oskrba otrok.
4. Rener, Švab, Žakelj in Humer (2005) predlagajo, da bi bilo, glede na družinske življenjske aranžmaje v Sloveniji, smiselno razlikovati med dvema tipoma družin:
- jedrne družine (dvostarševske, enostarševske in reorganizirane družine); in
 - razširjene družine, kamor uvrščajo klasične razširjene družine (kot npr. družine vsaj treh generacij) ter razpršene razširjene družine (geografsko ločene družine, ki vzdržujejo sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo).

V Sloveniji sta množično prisotna dva načina družinskega življenja, o katerih pa (še) ne vemo veliko:

1. **razpršene razširjene družine**, za katere domnevamo, da so najpogostejši način družinskega življenja v Sloveniji. Gre za formalno ločena družinska gospodinjstva (običajno staršev in otrok, lahko pa tudi bratov in sestra ali drugih sorodnikov), ki bodisi živijo na razmeroma strnjenih lokacijah (v isti hiši v ločenih stanovanjskih enotah ali v bližini drug drugega) bodisi na različnih lokacijah, a si kontinuirano nudijo vzajemno oporo in pomoč na različnih ravneh: materialni, delovni oziroma storitveni in čustveni.

2. **podaljšano življenje s starši ali faza LAT**⁵². V Sloveniji vse več mladih živi podaljšano mladost pri starših. Tu gre, za razliko od prvega načina družinskega življenja, sicer za

eno družino, čeprav gre za način 'poldružinskega' življenja, ki ga označujemo kot *faza LAT*. Razlogi podaljševanja življenja s starši oziroma razlogi za odlašanje odhoda od doma so različni. Lahko so 'zunanji', kot npr. težave v doseganju ekonomske neodvisnosti, nezaposlenost, otežena stanovanjska oskrba, podaljšan študij ipd., in 'subjektivni', kot je lagodnost in 'cenenost' življenja doma, razumevanje s starši, materialna in čustvena varnost ob hkratni visoki osebni avtonomiji. V Sloveniji je tako ob popisu 2002 živelo 37,1% mladih v starosti od 25 do 34 let.

2.2 Spreminjanje družinskega življenja

V zadnjih desetletjih so izgubile pomen in družbeni vpliv mnoge samoumevnosti človeškega življenja. Vsak dan smo postavljeni pred izbire med različnimi možnostmi, različnimi načini življenja, različnimi življenjskimi načrti, kar vse vpliva tudi na družino in družinsko življenje.

Ena najbolj značilnih sprememb ustaljenih življenjskih potekov je opuščanje tradicionalnih poti vstopanja v odraslost. Gre za prehod iz mladosti v odraslost, pri čemer je starševstvo in prevzem odgovornosti za lastno družino eden ključnih znakov odraslosti. Mladi s starševstvom in oblikovanjem družin vse bolj odlašajo ali celo opuščajo želje po tem. Čeprav ostaja starševstvo mladim zelo pomembno in ga skrbno načrtujejo, je konkretna odločitev zanj odvisna od rešitve temeljnih življenjskih problemov (zaposlitev, stanovanje) in od subjektivnih dejavnikov (želja po svobodi in avtonomiji, občutek psihološke zrelosti itd.). Z odlaganjem starševstva se v zadnjih letih soočajo vse evropske države. Gre za očiten pojav *podaljševanja mladosti*, ki v sociološkem smislu pomeni vrivanje faze LAT med obdobji mladosti in odraslosti. Tudi drugi znaki odraslosti (kot npr. zaključek izobraževanja, ekonomska neodvisnost od staršev, vstop v zaposlitev) se vedno bolj pomikajo v trideseta leta življenja. Vse več mladih pa teh prehodov v odraslost celo noče ali ne more doseči. To kaže, da veliko pretresov ne doživlja zgolj mladost, temveč tudi odraslost in klasični instituciji odraslosti, delo in družina. Kljub številnim spremembam pa ostaja družina za veliko večino prebivalcev Slovenije (pa tudi EU) eden najpomembnejših segmentov življenja (Švab, 2001: 186).

Družinsko življenje ohranja svoji ključni družbeni funkciji: reproduktivno in terapevtsko. Gre za socializacijo otrok in stabilizacijo odraslih osebnosti. Zaradi vse bolj dinamičnega (mestoma celo kaotičnega) zunanjega okolja postaja družina celo vse pomembnejše mesto revitalizacije njenih članov. Pomen družine narašča tudi v ekonomskem

⁵¹ Nuklearna družina, ki jo sestavlja poročeni par z dvema otrokoma.

⁵² LAT (ang. Living Apart Together; živeti skupaj in hkrati narazen). To je vmesna faza med družinsko odvisnostjo in od starševske družine docela neodvisnim življenjem mladih. Zanj je značilna ekonomska odvisnost ali polodvisnost od staršev ob hkratni socialni neodvisnosti.

Okvir 13: Družina – vir čustvene opore

Čustvena podpora, ki jo članice in člani družin nudijo drug drugemu, je morda najpomembnejša funkcija družine. Nobenega dvoma ni, da pomen te 'družinske funkcije' v sodobnosti narašča, celo tako, da nekateri avtorji in avtorice o družinah govorijo kot o *poslednjih čustvenih in podpornih skupnostih ter kot o zadnjih pribežališčih v brezsrčnem svetu* (Lasch, 1977). Čustveno podporna terapevtska funkcija družin, predvsem žensk (mater) v njih, nedvomno narašča do te mere, da jo je pogosto komajda še mogoče zdržati. Raziskave o socialnih omrežjih potrjujejo, da podobno kot je pred tridesetimi leti opazal sociolog Zaretsky, velja tudi za Slovenijo: "V kapitalizmu se domala vse osebne potrebe zožijo na družino. Prav to je tisto, kar daje družini tolikšno prožnost in vitalnost navkljub vsem napovedim o njenem zatonu, a hkrati govori tudi o njenih notranjih mukah: družina preprosto ne bo več zmogla zdržati pritiskov, da je poslednje pribežališče iz brutalnega sveta. Dileme, s katerimi se soočajo predvsem ženske v družinah, so klasični izraz tega protislovja: družinski dohodek lahko narašča, tehnologija jim lahko olajša delo, a ostajajo podrejene, ker so prisilno izolirane in ker pričakujemo, da si bodo v svojih zasebnih osamah naprtile ali vsaj ublažile najgloblje težave tega sveta, ki jih nosimo prednje" (Zaretsky, 1976).

Raziskave socialnih omrežij v Sloveniji kažejo, da so družinske vezi daleč najpomembnejše področje socialnih opor. Nasploh so socialna omrežja v Sloveniji relativno majhna in intenzivna, zato pa tudi zelo ranljiva (Dremelj, Kogovšek, Hlebec, 2004). Tudi v raziskavah mladine ugotavljajo, da se mladi ljudje v stiskah daleč najpogosteje obračajo na matere. Pa vendar podatki iz raziskav o mladini, ki jih opravljajo na Centru za socialno psihologijo na FDV, tudi kažejo, da približno četrtina otrok v Sloveniji pogreša starševske opore in spodbude (Reiner, 2000, 2002).

Družine se, kadar potrebujejo pomoč, veliko bolj kot na formalne opore obračajo na neformalne socialne mreže; tako pri čustveni kot pri instrumentalnih dimenzijah opor. Sklepamo, da so neformalne mreže nadomestek (kompenzacija) za neustrezno delovanje formalnih socialnih mrež in opor. Raziskovalke (v Ule in Kuhar, 2003) tudi ugotavljajo, da so čustveno in materialno najbolj prikrajšane enostarševske družine, najmanj pa dvostarševske družine. Po nekaterih pomembnih znakih prikrajšanosti so reorganizirane družine in razširjene družine bliže enostarševskim kot dvostarševskim. Zato raziskovalke predlagajo preoblikovanje formalnih opor za družine in podporo neformalnim mrežam, zlasti sorodstvenim in prijateljskim. Kot tretjo možnost predlagajo tudi oblikovanje 'družinskih centrov' na lokalni ravni, ki bi nudili pomoč in informacije pri urejanju zlasti administrativnih in birokratskih zadev za potrebe družinskih članov (v raziskavi je bilo potrjeno izrazito nezaupanje do profesionalnih storitev, kadar gre npr. za čustvene težave otrok). Centri za socialno delo namreč opravljajo pretežno kurativne dejavnosti (kakor tudi izplačevanje denarnih pomoči), področje svetovanja družini pri reševanju vsakdanjih življenjskih vprašanj pa ostaja neurejeno.

smislu⁵³. Število delovnih (a neplačanih) ur, ki jih ljudje opravijo v družinski zasebnosti, se v zadnjem stoletju namreč ni zmanjšalo, le vrste del so drugačne (Reiner, 2000). To pomeni, da družina ohranja (in celo povečuje) svoj pomen⁵⁴, da se od družine zelo veliko pričakuje in da se tovrstna pričakovanja še krepijo (gl. Okvir 13).

Raznovrstnost družinskih oblik (soobstoj različnih oblik in načinov družinskega življenja glede na odločitve posameznikov) **je vse večja**. V pozni modernosti, ki jo zaznamujejo spremembe ustaljenih življenjskih potekov, naraščajoča kompleksnost medčloveških odnosov in družbenega organiziranja teh odnosov, narašča raznovrstnost družinskih oblik (zmanjševanje števila nuklearnih družin in naraščanje števila reorganiziranih in enostarševskih družin, kakor tudi naraščanje števila družin istospolnih partnerjev), spreminja se demografija družine (kot posledica zniževanja rodnosti se npr. odvija proces zmanjševanja števila družinskih

članov). Zaradi spremenjenih načinov izobraževanja, dela in zaposlitve ter spremenjenih razmerij med javnim in zasebnim (poklicne, družinske vloge) opazamo najbolj izrazite spremembe družinskih struktur ravno v času vzpostavljanja družinske skupnosti (Ule in Kuhar, 2002; Ule in Kuhar, 2003).

Mladi podaljšujejo življenje v izvornih družinah (Ule in Kuhar, 2002; Ule in Kuhar, 2003) in se pozno odločajo za starševstvo. Vse več mladih vsaj določen čas živi v izvenzakonskih partnerskih skupnostih. Javnomenjski podatki kažejo, da formalizirana zakonska zveza v očeh mladih izgublja svoj pomen. Kljub temu je mladim starševstvo zelo pomembno, skrbno ga načrtujejo, odvisno pa je od rešitve temeljnih življenjskih problemov (zaposlitve, stanovanje) in od subjektivnih dejavnikov (želja po svobodi in avtonomiji, občutek psihološke zrelosti itd.).

⁵³ Mit o tem, da je modernizacija z ločitvijo ekonomsko produktivnega dela od doma družinam prepustila zgolj ekonomsko potrošno delovanje, je že davno ovržen. Enako velja za mit o tem, da je domačega, se pravi družinskega in gospodinjkega dela, manj, kot ga je bilo v preteklosti (Reiner, 2000).

⁵⁴ V procesih deinstitucionalizacije družine v sodobnih družbah se zmanjšuje le pomen zakonske zveze in družine kot institucije, da bi se hkrati odprl prostor za individualizacijo življenjskih potekov družinskih članov.

Okvir 14: Novo očetovstvo

Koncept aktivnega očetovanja je del odgovornega starševstva. Je integralni del pojavov in družbenih sprememb, ki se odvijajo v družinah zahodnih družb že nekaj desetletij in pomeni aktivnejše vključevanje očetov v družinsko življenje (npr. več udejstvovanja očeta pri negi in skrbi za otroke). V Sloveniji je praksa aktivnega očetovanja še precej v zametkih, opazni so predvsem premiki v vrednotah in stališčih (Rener in dr., 2005). K oblikovanju nove očetovske identitete pomembno prispevajo očetovski dopust (uveden je bil z Zakonom o starševskem varstvu in družinskih razmerjih; Ur. l. RS 97/2001 kot eden od štirih vrst starševskega dopusta, ki se je pričel uporabljati leta 2003, v celoti pa šele s 1. 1. 2005). K oblikovanju očetovske identitete je prispevala tudi udeležba očetov pri porodu in v šolah za bodoče starše, izraba dopusta za nego in varstvo otroka, ki je od sprejema novega zakona ekskluzivna pravica enega od staršev (in ne več le matere). Vendar pa so razlike v oblikovanju očetovske identitete ter v praksah očetovanja še očitne; na ravni vrednot in stališč se spremembe sicer že kažejo, na ravni praks pa so manj vidne. Leta 2004 je tako npr. očetovski dopust izrabilo manj očetov (62%) kot leto poprej (72%), čeprav, zaradi različnih razlogov, v povprečju le 8 dni od skupnih 15 (koledarskih) dni očetovskega dopusta; narašča pa število očetov, ki izrabijo očetovski dopust brez nadomestila. Zanimljivo malo očetov (le 1,2%) pa izrabi dopust za nego in varstvo otroka. Podatki tudi kažejo, da v času očetovskega dopusta očetje v veliki meri prevzemajo skrb za gospodinjstvo in za starejše otroke. Po preteku tega dopusta pa hitro sledi zdrs nazaj, v tradicionalno delitev dela v družini (Rener in dr., 2005). Razlogi za to so v zelo razvitih neformalnih mrežah za pomoč 'mladi' materi (oporo in pomoč nudijo predvsem stari starši) in nerazumevanje delodajalcev (vključno s kariernimi težnjami očetov). Pomembno pa je tudi pomanjkanje družinam prijaznih delovnih okolij.

V povezavi z učinkovitimi metodami nadzora rojstev je nastal normativni kompleks odgovornega starševstva, ki je zavezujoč za oba starša. Starševstvo postaja v sodobni družbi vse bolj odgovorna naloga in rastoča odgovornost deluje kot breme in ovira pri odločanju za otroka. Starši si želijo biti uspešni pri vzgoji otrok in se neuspešnosti celo boje. Par se torej odloča, da bo imel otroke le tedaj, ko bo zares lahko dobro poskrbel zanje. Sedanja nizka stopnja

rodnosti je teoretsko gledano tudi rezultat učinkovanja kompleksa odgovornega starševstva, kamor uvrščamo tudi očetovstvo (gl. Okvir 14).

Strukturne spremembe družine so sprva vodile k tezam o krizi družine, danes pa se interpretirajo kot kazalniki uspešnega prilagajanja družin na spremenjene družbene razmere. Raznovrstnost družinskih oblik in načinov

Okvir 15: Kriza družine ali njeno spreminjanje?

Načini družinskega življenja ljudi, predvsem pa njihova družinska razmerja, so bili vso moderno dobo privilegirani objekt poželjenja velikih ideologij, ki so, praviloma zaradi lastne ohranitve, vpeljevale tezo o krizi družine. Gre pravzaprav za spopad dveh ideoloških sistemov (konservativnega, s strogo hierarhično strukturo, in radikalno levičarskega, bolj odprtega in demokratičnega) na mehkem polju zasebnega in individualnega; gre za nezaupanje do konkretnih ljudi in njihovih številnih življenjskih načinov, ki jih je težavno kontrolirati. V registru konservativnih ideologij se to temeljno nezaupanje običajno izraža v govoricah o krizi družine, ki da je temeljni kamen države, zibelka naroda in varuhinja morale in vrednot, ki pa jo ogrožajo in spodjedajo zunanji in notranji procesi, zaradi česar naj bi bila sodobna družina šibka in ranjena. Zato je pogled predvsem v desnem ideološkem spektru pogosto zazrt nazaj, v mitsko preteklost, ko naj bi bile družine in družinsko življenje domnevno boljše, stabilnejše, varnejše, manj egoistične in bolj solidarne. Družinsko življenje pa v preteklosti ni bilo nič bolj stabilno niti statično. Ljudje so, podobno kot danes, živeli v številnih in različnih oblikah družin (Flandrin, 1986, Aries, 1991, Goody, 2003); prav tako tudi ni nikakršne zgodovinske evidence, da bi bilo temnih plati družinskega življenja, kot so nasilje, zanemarjanje, brezbriznost, revščina, alkoholizem in spolne zlorabe, v preteklosti manj kot danes (Puhar, 2004). V zvezi s tezo o krizi družine se pojavlja dvojje:

Ali ni v krizi zgolj določena predstava, določena ideologija družine? In še, kdo so tisti (in zakaj?), ki spreminjanje družin interpretirajo kot 'izgubo' in krizo? Danes sociološka razmišljanja opozarjajo na dve zanimivi posebnosti žargona o 'krizi družine'. Najprej na to, da zaskrbljenost zaradi domnevne krize družine ni nič novega, saj se govor o krizi ciklično pojavlja že vso moderno zgodovino. Govorjenje o krizi družine se vselej intenzivira v obdobjih gospodarskih recesij, politične nestabilnosti in tedaj, ko upada rast prebivalstva na določenem področju. Govorjenje o krizi običajno učinkuje tako, da socialne in politične probleme prevaja v osebne in posamične in tako vzbuja občutke krivde. Slednji pa niso enakomerno porazdeljeni. Ker se predvsem ženske obravnava kot primarno odgovorne za družine in njihovo blagostanje, se težave v doseganju teh ciljev pogosto označuje kot individualno in kolektivno krivdo žensk (Rener, 1995). Dejansko pa gre vedno bolj za to, da družina ni v krizi, le spreminjanje in raznovrstnost je vedno bolj pogoj njenega obstoja. Še več; zdi se, da ravno družinska pluralizacija omogoča ohranjanje družine kot družbenega fenomena (Švab, 2001: 83).

življenja je sporna zgolj za tiste, ki so prepričani, da bi morala ideološko najbolj zaželena, religiozno in pravno sankcionirana oblika 'klasične' (nuklearne) dvostarševske družine poročenih partnerjev s hierarhičnimi razmerji med generacijama in patriarhalnimi razmerji med spoloma prevladati enkrat za vselej. Idealtipska podoba jedrne (nuklearne) družine, ki obsega poročeni par zaposlenega očeta in matere gospodinje ter njuna dva otroka, danes predstavlja manj kot 20% vseh družin v Evropi (Muncie, Langan, 1997: 11). Zato je bolje kot o krizi družine je govoriti o novih oblikah družinskega življenja, ki se skušajo prilagajati spremembam sodobnega sveta predvsem v smeri iskanja bolj uravnoteženih poti med individualnimi pravicami in socialno odgovornostjo (gl. Okvir 15).

Osnovni razlog spreminjanja oblik družine so njihove notranje spremembe, pomembne pa so tudi širše družbene spremembe. Pojav raznovrstnosti družinskih oblik sam po sebi ni ključna značilnost družinskega spreminjanja, ampak le njegov kazalnik (Švab, 2001: 42). V pluralizacijo družinskih oblik vodijo naslednji družbeni pojavi: deformalizacija zakonske zveze, večanje števila razvez, nevezanost reprodukcije na zakonsko zvezo, pluralizacija življenjskih stilov itd. Vzročno posledično razmerje namreč poteka od spreminjanja družinskega življenja k spremenjenim oblikam družin in ne obratno (Švab, 2001). Vse te spremembe prinašajo za raziskovalce zasebnosti in družin številne dileme in izzive. Že omenjeni 'klasični' nuklearni družinski obliki so se v procesih spreminjanja pridružile številne druge, npr. enostarševske družine, neporočeni pari z otroki, reorganizirane družine, istospolne družine in partnerstva itn.

Kot pomembne širše družbene spremembe lahko postavimo dva procesa, ki pogojujeta spremembe družin in v družinah: (1) *spremembe na trgih dela*, še posebej zaposlovanje žensk, ki vpliva na primer na spreminjanje

rodnostnega vedenja, in (2) *staranje prebivalstva*, ki že pomembno vpliva na organizacijo družinskega življenja; njegov vpliv se bo v prihodnosti še krepil.

Vseh sprememb, ki so glavna značilnost družinskega življenja zadnjih nekaj desetletij, pa uradna statistika ne zazna oziroma jih s svojim pojmovnim aparatom ne zmore pojasniti. Statistika, čeprav eden najpomembnejših virov informacij o družinskem življenju, namreč opazi le oblike družinskega življenja, razlogov zanje pa ne prepozna; družinskih oblik in načinov družinskega življenja ne gre enačiti (Švab, 2001). Ne zmore npr. ločevati na videz enakih enostarševskih družin, ki so nastale kot posledica razveze, od tistih, ki so takšne že od vsega začetka, itd.

2.3 Statistična slika družin v Sloveniji

V Sloveniji je ob zadnjem popisu (leta 2002) živelo 555.945 družin. V primerjavi s popisom iz leta 1991 se število družin povečuje, število družinskih članov pa znižuje. Ta trend obstaja že najmanj od leta 1971 (gl. Tabela 36). V obdobju med popisoma 1991 do 2002 se je povečevalo število družin z enim otrokom. Hkrati se večja tudi število družin brez otrok, kamor pa se uvrščajo tudi družine v obdobju t. i. *praznega gnezda* – obdobja, ko otroci že odrastejo in se odselijo od doma. Zato tega konkretnega podatka ne moremo interpretirati kot naraščanje števila (mlajših) parov, ki se ne odločajo za otroke (čeprav vemo, da tudi število teh narašča). Kot zaznava statistika tudi v Sloveniji, se mladi odločajo za otroke vedno kasneje, pred tem pa lahko več let živijo (poročeni ali neporočeni) skupaj s partnerjem.

Skozi zadnjih nekaj desetletij je v Sloveniji prevladujoča družinska organizacija zakonski par z otroki, vendar njihov delež upada. Obenem narašča število neporočenih

Tabela 36: Družine po velikosti glede na število otrok po popisih 1971, 1981, 1991 in 2002, Slovenija

	Popis							
	1971		1981		1991		2002	
Družine skupaj	440.679	100,0%	522.314	100,0%	551.899	100,0%	555.945	100,0%
Družine brez otrok	78.941	17,9%	111.374	21,3%	114.560	20,8%	127.642	23,0%
Družine z otroki skupaj	361.738	82,1%	410.940	78,7%	437.339	79,2%	428.303	77,0%
z 1 otrokom	153.592	34,9%	191.270	36,6%	205.571	37,2%	208.018	37,4%
z 2 otrokoma	135.401	30,7%	168.371	32,2%	189.562	34,3%	181.865	32,7%
s 3 otroki	48.518	11,0%	38.259	7,3%	34.368	6,2%	32.137	5,8%
s 4 otroki	14.650	3,3%	9.185	1,8%	5.928	1,2%	4.845	0,9%
s 5 in več otroki	9.577	2,2%	3.855	0,7%	1.910	0,3%	1.438	0,3%
Povprečno število članov družine skupaj	3,36		3,20		3,13		3,06	
Povprečno število članov v družinah z otroki	n.p.		n.p.		3,42		3,38	
Povprečno število članov gospodinjstva ¹	n.p.		n.p.		3,0		2,8	

Vir: SURS. Opombe: ¹Gospodinjstvo je v statističnem smislu skupnost prebivalcev, ki stanujejo skupaj in skupaj porabljajo sredstva za osnovne življenjske potrebe (stanovanje, hrana, druge nujne življenjske potrebščine ipd.), oziroma prebivalec, ki živi sam. ²'n.p.' Ni podatka.

Tabela 37: Tipi družin, ob popisih 1981, 1991 in 2002, Slovenija

	Popis					
	1981		1991		2002	
Skupaj	522.314	100,0%	551.899	100,0%	555.945	100,0%
Zakonski par brez otrok	110.934	21,2%	109.594	19,9%	114.835	20,7%
Neporočeni par brez otrok	n.p.	n.p.	4.966	0,9%	12.807	2,3%
Zakonski par z otroki	336.549	64,4%	325.622	59,0%	294.726	53,0%
Neporočeni par z otroki	n.p.	n.p.	12.408	2,2%	29.285	5,3%
Mati z otroki	65.251	12,5%	85.214	15,4%	89.683	16,1%
Oče z otroki	9.580	1,8%	14.095	2,6%	14.609	2,6%
Enostarševske družine skupaj	74.831	14,3%	99.309	18,0%	104.292	18,8%

Vir: SURS. Opomba: 'n.p.' ni podatka.

parov z otroki – t. i. *kohabitacija*, ki že dolgo ni več le oblika 'predporočnega' sobivanja dveh partnerjev, ampak se pogosto nadaljuje tudi po rojstvu otrok in postaja legitimna družinska organizacija. Močno namreč narašča število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze (gl. Sliko 41). Narašča tudi število enostarševskih družin, katere sestavlja, podobno kot v zahodnih državah, znatno več mater z otroki (89.683), čeprav narašča tudi število enostarševskih družin očetov z otroki (14.609). Tako je bilo ob popisu leta 2002 med enostarševskimi družinami 86% družin mater z otroki in 14% družin očetov z otroki (gl. Tabelo 37).

2.3.1 Spremembe poročnosti in razveznosti

V življenjskih potekih posameznikov se dogajajo pomembne spremembe v smislu časovnega zamikanja posameznih dogodkov.

Od srede sedemdesetih let se zmanjšuje število porok. Poroka na nek način izgublja svoj družbeni pomen, čeprav se povečuje število ponovnih porok. Zvišuje se tudi starost ob prvi poroki in pogostost razvez. V prvi polovici devetdesetih let je sicer opaziti manjši upad pogostosti razvez⁵⁵, kar bi morda lahko pojasnili s širšimi societalnimi oz. tranzicijskimi spremembami v družbi, ki so prinesle večjo negotovost, brezposelnost in večjo izpostavljenost revščini. Vendar pa dolgoročni trend še vedno kaže na zviševanje pogostosti razvez.

Število porok (sklenjenih zakonskih zvez) se je od srede petdesetih let prejšnjega stoletja pa do leta 2004 znižalo za skoraj dve tretjini. Leta 1965 sta bili 9,2 poroke na 1000 prebivalcev in leta 1980 6,5, njihovo število pa je leta 2005 doseglo najnižjo točko doslej, 2,9 poroke na 1000 prebivalcev. Med evropskimi državami ima Slovenija najnižjo

Tabela 38: Sklenitve zakonskih zvez na 1000 prebivalcev, razveze na 1000 prebivalcev ter celotna razveznost¹, v letih 1955 do 2005, Slovenija

	Sklenitve zakonskih zvez na 1000 prebivalcev	Razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev	Celotna razveznost
1955	9,2	0,8	n.p.
1960	8,9	1,0	n.p.
1965	9,2	1,1	0,10
1970	8,3	1,1	0,13
1975	8,5	1,2	0,15
1980	6,5	1,2	0,15
1985	5,4	1,3	0,19
1990	4,3	0,9	0,15
1995	4,2	0,8	0,14
2000	3,6	1,1	0,21
2001	3,5	1,1	0,22
2002	3,5	1,2	0,25
2003	3,4	1,2	0,24
2004	3,3	1,2	0,24
2005	2,9	1,3	0,27

Vir: SURS. Opomba: ¹Celotna razveznost pomeni povprečno število razvez na sklenjeno zakonsko zvezo. Če bi se vse sklenjene zakonske zveze razvezale, bi bila vrednost celotne razveznosti enaka 1. ²'n.p.' ni podatka

⁵⁵ Razveza danes ne pomeni več prekinitve družbeno predpisanega vzorca družinskega poteka, temveč le prehod v tem poteku, ki se potem nadaljuje v novi obliki družinskega življenja (Švab, 2001).

stopnjo poročnosti (število porok na 1000 prebivalcev). Med države z najvišjimi stopnjami poročnosti se uvrščajo Danska (7,0), Finska in Litva (obe 5,6).

Tabela 39: Celotna prva poročnost žensk¹ ter povprečna starost žensk ob prvi poroki, Slovenija, 1980–2005

Leto	Celotna prva poročnost žensk	Povprečna starost žensk ob prvi poroki
1980	0,79	22,5
1985	0,64	22,8
1990	0,51	23,8
1995	0,51	25,2
1999	0,48	26,0
2000	0,45	26,6
2001	0,43	27,0
2002	0,43	27,4
2003	0,42	27,2
2004	0,41	27,8
2005	0,37	28,2

Vir: SURS, MNZ-Centralni register prebivalstva. Opomba: ¹Celotna prva poročnost žensk pomeni povprečno število prvih porok žensk v starosti 15–49 let. Če bi se vse ženske v tej starosti poročile, bi bila vrednost celotne poročnosti 1.

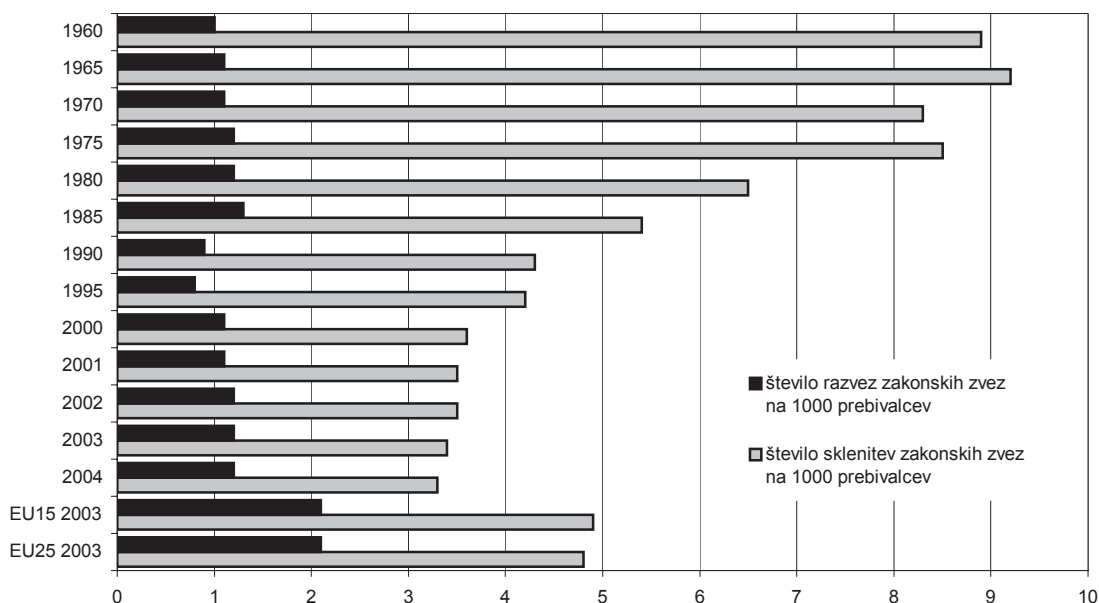
Zniževanje celotne prve poročnosti je posledica manjše pogostosti sklepanja prvih zakonskih zvez in zviševanja povprečne starosti ob sklenitvi prve zakonske zveze. Leta 1980 je bila celotna prva poročnost žensk 0,79, leta 2005 pa samo še 0,37 (gl. Tabela 39). Če se vrednost za leto 2005 v prihodnosti ne bi spremenila, bi to pomenilo, da se do 50. leta starosti ne bi poročilo 63% žensk. Od leta 1980 pa do

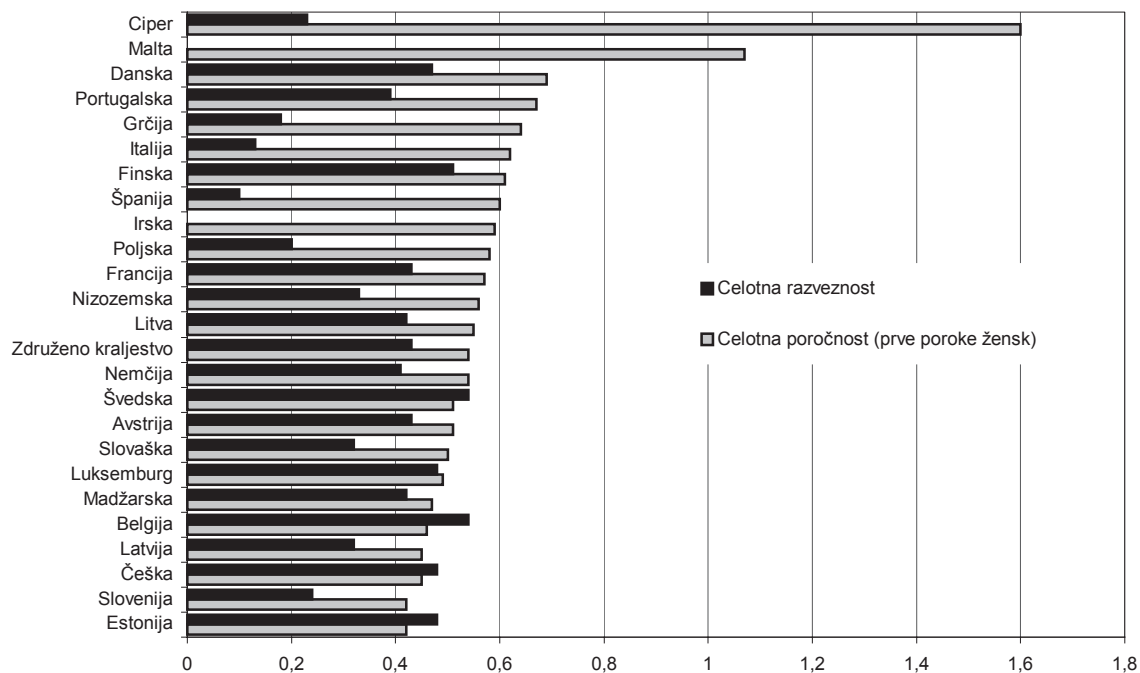
leta 2005 se je povprečna starost žensk ob prvi poroki zvišala za skoraj 6 let (z 22,5 let na 28,2). Tudi povprečna starost moških ob prvi poroki se viša in je leta 2005 že znašala 30,6 leta (gl. SP: Tabela 45). Zvišala se je tudi povprečna starost ženina in neveste ob poroki (pri čemer so štete prve in vse naslednje poroke), in sicer od povprečja za leta 1990–1994 do leta 2003 za moške za 2,9 leta, za ženske pa za 3,2 leta. Leta 2003 je povprečna starost ženina ob poroki znašala 32,3 leta, starost neveste pa 29,2 leta.

Leta 2003 smo v povprečju beležili 1,2 razveze na 1000 prebivalcev (gl. Sliko 38), kar je bistveno manj kot v državah EU25, kjer so leta 2003 v povprečju zabeležili 2,1 razveze na 1000 prebivalcev. Največ razvez na 1000 prebivalcev imajo Češka (3,2), Estonija (2,9) in Belgija (3,0), najmanj razvez pa beležijo na Irskem (0,7 na 1000 prebivalcev) in v Italiji (0,8 na 1000 prebivalcev).

Če o pogostnosti razvez sodimo po številu razvez na 1000 prebivalcev, v Sloveniji v zadnjih 50 letih ni bilo bistvenih sprememb (gl. Tabela 38). Če pa sodimo po kazalniku, ki upošteva spreminjajoče se število porok (celotna razveznost), se izkaže, da pogostnost razvez od srede devetdesetih let narašča. Leta 2005 je imela celotna razveznost vrednost 0,27; če bi v prihodnjih letih pogostnost razvez ostala enaka, kot je bila v tem letu, bi se z razvezo končala četrtina porok (v nekaterih razvitih evropskih državah pa bi se z razvezo, pod istimi predpostavkami, končalo okrog polovica porok). Kljub naraščanju je torej celotna razveznost v Sloveniji še vedno med najnižjimi v EU25 (gl. Sliko 39). Leta 2003 je bila na Švedskem, Finskem, Norveškem, Češkem, Danskem in v Luksemburgu celotna razveznost 0,5, v Avstriji in Litvi pa 0,4.

Slika 38: Sklenitve in razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev, Slovenija (1960–2004), EU15 in EU25 (2003)

Slika 39: Celotna poročnost in celotna razveznost, države EU25, 2003

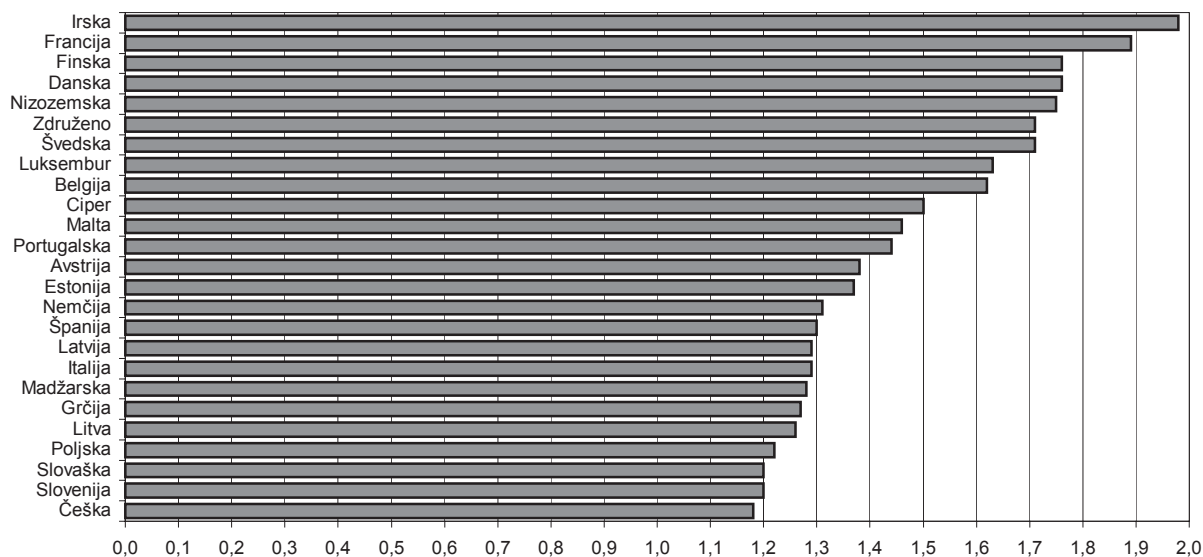
Vir: Eurostat. Opomba: Za Malto in Irsko ni podatka za celotno razveznost.

2.3.2 Rodnostne spremembe

Poleg že omenjenega prelaganja odločitev za poroko upada rodnost in se zvišuje starost žensk ob rojstvu prvega otroka. Rodnost upada že od prve polovice sedemdesetih let. Celotna rodnost⁵⁶ se je po nekajletni stagnaciji (1999–2003) nekoliko povečala in je v letu 2005 znašala 1,26 otroka na žensko; to je še vedno za več kot polovico manj kot leta 1955, ko je znašala 2,6. Celotna rodnost je v Sloveniji v primerjavi z ostalimi državami EU med naj-

nižimi; leta 2003 sta imeli nižjo celotno rodnost le Češka (1,18) ter Slovaška (1,20), najvišjo celotno rodnost pa so imele Irska (1,98), Francija (1,89), Danska in Finska (obe 1,76) (gl. Sliko 40).

Od leta 1965, ko je bila povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka 24,2 leta, je ta v Sloveniji padala. Leta 1975 je dosegla najnižjo vrednost (22,8 leta), nato pa je pričela naraščati. V povprečju so bile ženske v prvi polovici devetdesetih let (1990–1994) ob rojstvu prvega otroka

Slika 40: Celotna rodnost, EU25, 2003

Vir: Eurostat.

⁵⁶ **Celotna rodnost** je povprečno število živorojenih otrok na eno žensko v rodni dobi (15–49 let) v koledarskem letu.

stare 24,3 leta, v drugi polovici devetdesetih (1995–1999) pa 25,6 leta. Od prve polovice devetdesetih let pa do leta 2005 (27,8 leta) se je povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka zvišala za kar 3 leta, a ostaja nekoliko nižja od evropskega povprečja (leta 2003 27,9 leta v EU25 in 28,5 leta v EU15).

Narašča število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze.

Če se je zunaj zakonske zveze v letu 1954 rodila dobra desetina otrok, znaša ta delež leta 2005 že 46,7% (gl. Slika 41). V šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih se delež otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, ni bistveno spreminjal oz. je celo upadel. V obdobju od leta 1960, ko se je zunaj zakonske zveze rodilo 9,1% otrok, je do leta 1970 padel na 8,5%. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da je bila, podobno kot v zahodnih državah, tudi v Sloveniji v šestdesetih letih prisotna ideologija nuklearne družine, ki je favorizirala poroko kot pogoj družinskega življenja. Na pomenu je začela izgubljati v sedemdesetih – leta 1975 se je na primer rodilo zunaj zakonske zveze 10% otrok – še posebej pa v osemdesetih letih, ko je ta delež narasel na 13,1% in od takrat naprej strmo narašča (gl. SP: Tabela 41). Število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, je v EU25 zelo različno. Leta 2004 se jih je tako največ rodilo v Islandiji (63,7%) in Švedski (55,4%). Slovenija se tako uvršča v zgornjo polovico EU25.

2.4 Starševstvo in družinsko življenje skozi prizmo javnega mnenja

Slovenija je družinsko orientirana družba. Javnomnenjski podatki, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, kažejo, da Slovenci in Slovenke ne izkazujejo protidružinskih (protinatalitetnih) orientacij ter da je velika večina Slovenk in Slovencev zadovoljnih z družinskim življenjem. Družina

je v hierarhiji vrednot Slovencev že dolgo na prvem mestu. Eden od razlogov je gotovo tudi v ideologizaciji družine. Zato je 'imeti družino' družbeno pričakovano in vrednotno zaželen odgovor in takšna so tudi stališča mladih. Vrednote so namreč splet zelo osebnih in obenem tudi družbeno pogojenih življenjskih orientacij, stališč in presoj. Zato je treba razlikovati javni zagovor vrednot in zasebne oziroma osebne vrednotne orientacije.

Empirične raziskave osebnih vrednotnih orientacij mladih v Sloveniji kažejo, da je v njihovih življenjskih načrtih še vedno prisotna želja po osnovanju družine in po otrocih, čeprav ima ta želja veliko objektivnih ovir in 'konkurenco' v drugih življenjskih ciljih; npr. v poklicni karieri, osebnem samorazvoju, uživanju življenja ipd. (Ule in Kuhar, 2002). Razlike med želenim in uresničenim so na tem področju velike povsod po Evropi.

Starševstvo je za mlade skrbno pretehtana in zelo odgovorna odločitev, ki jo mladi, ko razmišljajo o starševstvu, praviloma postavljajo čisto na konec vseh izpoljenih predpogojev (zaposlitev, stanovanje, itd.); govorimo o tako imenovani 'nezlomljivi verigi' (Ule in Kuhar, 2002). Mladi kot najpomembnejši pogoj za odločitev za otroke navajajo nujnost, da se počutijo dovolj zrele za tako zahtevno in odgovorno vlogo, kot je starševstvo. Raziskava med študenti do 24 let (vzorec 400 študentov) je v letu 2003 pokazala, da se kar 10% vprašanih v prihodnjih desetih letih vidi brez otrok.

Druge javnomnenjske ankete, ki obravnavajo že nekoliko starejšo populacijo (potencialne starše), glede namer o rojstvu otrok prav tako ne kažejo najbolj spodbudne slike. Dobrih 60% anketiranih, starih med 21 in 29 let, namreč meni, da v prihodnjih treh letih zagotovo ali verjetno ne nameravajo imeti otroka, med 30- do 38-letniki je takih skoraj 70%, pri čemer se odgovori tistih, ki še nimajo niti enega otroka, statistično pomembno ne razlikujejo od odgovorov tistih z otroki (gl. Tabela 40).

Slika 41: Delež otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, Slovenija (1960–2005), EU15 in EU25 (1960–2002)

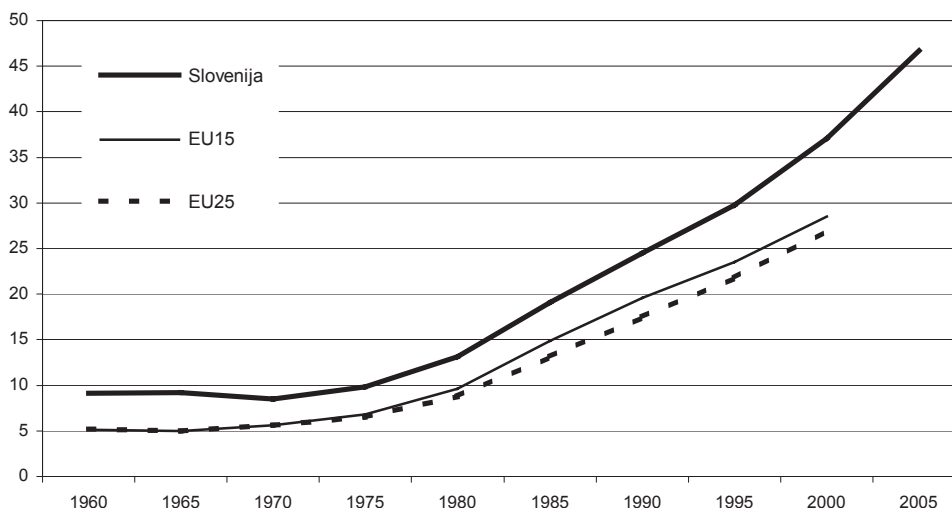

Tabela 40: Namere o rojstvu otrok, po starosti, Slovenija, 2004 (v %)

	Zagotovo ne		Verjetno ne		Verjetno da		Zagotovo da	
	N	%	N	%	N	%	N	%
21–29 let	48	22,2	83	38,4	61	28,2	24	11,1
30–38 let	68	35,1	66	34,0	42	21,6	18	9,3
39–47 let	134	77,0	34	19,5	4	2,3	2	1,1
48–56 let	20	90,9	0	0,0	1	4,5	1	4,5
Skupaj, 21–56 let	493	31,7	183	30,2	108	17,8	45	7,4

Vir: SJM 2004/2. Opomba: Vprašanje se glasi: 'Ali nameravate v naslednjih treh letih imeti otroka?'

V raziskavi o rodnosti v Sloveniji (Obersnel Kveder in dr., 2001) avtorice ugotavljajo, da je skoraj celotna kohorta žensk, rojenih na začetku šestdesetih let, do leta 1995 sicer rodila vsaj enega otroka ter da ne morejo zanesljivo sklepati, koliko odstotkov žensk iz mlajših generacij bo ostalo brez otrok. Po drugi strani pa raziskave IVZ-ja (2005) kažejo, da imamo v Sloveniji, v primerjavi z drugimi državami EU, relativno nizek delež rojstev pri ženskah, starih 35 let in več. Tako obstaja možnost, da bi se te ženske ob primernih vzpodbudah in razmerah še lahko odločile za otroke.

2.4.1 Javno mnenje o družini⁵⁷

V zadnjem desetletju ni prišlo do bistvenih razlik glede stališč o družinskem življenju. Prav tako ni izrazitih razlik v stališčih glede na starost in spol. Kar 93% oseb v starosti 21–56 let namreč meni, da je največja sreča v življenju gledati otroke, kako rastejo, dobra polovica pa se jih strinja, da je življenje ljudi, ki nikoli niso imeli otrok, prazno (gl.

Tabelo 41). Strinjanje s slednjim stališčem upada z višino izobrazbe. Zanimivo je, da ob pripisovanju tako izjemnega pomena otrokom kot viru osebne sreče, polovica anketiranih vendarle meni, da življenje pomembno osmišljajo tudi druge reči. S stališčem, 'da je za žensko prav tako izpolnjujoče, če je gospodinja, kot če dela za plačilo', se strinja 36,7% mladih v starosti od 21 do 29 let in 41,6% starih med 48 in 56 let. Lahko rečemo, da je v ozadju stališč o spolnih vlogah pristajanje na dvojno obremenitev ženske, kot zaposlene in kot gospodinje ter skrbnice pomoči potrebnih družinskih članov. Pri večini stališč o vlogah žensk in moških so ženske nekoliko liberalnejše, toda spol ni tista spremenljivka, ki najmočneje vpliva na ta stališča; to sta namreč starost in izobrazba.

O stališčih glede družbenih vlog žensk in moških lahko deloma sklepamo tudi iz odgovorov, 'kako naj se ženska zaposli v različnih obdobjih materinstva' (gl. Tabela 42). Večina anketiranih (okrog 90%), ne glede na spol, starost in

Tabela 41: Stališča o družinskem življenju, primerjava po spolu, Slovenija, 2003, 'soglaša oz. močno soglaša' (v %)

	Moški, 21–56 let	Ženske, 21–56 let	Vsi, 21–56 let
Ljudje, ki hočejo imeti otroke, bi se morali poročiti.	31,6	22,5	27,0
Povsem v redu je, če par živi skupaj, ne da bi se nameraval poročiti.	71,2	75,8	73,5
Pametno je, če par, ki se namerava poročiti, pred tem nekaj časa živi skupaj.	87,2	81,2	84,1
Samo eden od staršev lahko prav tako dobro vzgaja otroka kot oba skupaj.	23,4	34,2	28,9
Gledati otroke, kako rastejo, je največja sreča v življenju.	93,2	92,8	93,0
Življenje ljudi, ki nikoli niso imeli otrok, je prazno.	54,0	53,6	53,8

Vir: SJM 2003/2.

Tabela 42: Stališča o zaposlitvi žensk, Slovenija, 2003 (v %)¹

	Zaposli s polnim delovnim časom	Zaposli s skrajšanim delovnim časom	Ostane naj doma
Ko par še nima otrok.	93,0	4,0	2,0
Ko ima majhnega otroka, ki še ne hodi v šolo.	24,2	46,9	27,4
Ko prične najmlajši otrok hoditi v šolo.	50,4	39,9	8,3
Potem, ko so otroci zapustili dom.	89,7	5,9	2,8

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Odgovori vseh anketiranih, starih 21–56 let. Vprašanje se je glasilo: 'Ali naj se ženska zaposli zunaj doma s polnim delovnim časom, s skrajšanim delovnim časom, ali naj sploh ne bo zaposlena v navedenih primerih?'

⁵⁷ Podatki v tem podglavju so rezultat analiz podatkovnih baz Slovensko javno mnenje 2003/2 (Mednarodna raziskava o družini in narodni identiteti) ter SJM 2004/2. Kjer je bilo zaradi ponavljanja vprašanj možno, so za primerjave uporabljeni rezultati raziskav Slovenskega javnega mnenja (SJM). Analiza je opravljena na starostnih razredih, ki se potencialno nahajajo v različnih aktivnih ciklih razvoja družine: 21–29 let, 30–38 let, 39–47 let in 48–56 let.

izobrazbo, meni, naj se ženska zaposli s polnim delovnim časom, ko par še nima otrok in potem, ko so otroci že zapustili dom. Skoraj polovica anketiranih meni, naj se ženska s predšolskim otrokom zaposli s skrajšanim delovnim časom; četrtnina jih meni, naj se zaposli s polnim delovnim časom, četrtnina pa, da naj ostane doma. Stališču, naj ženska ostane doma, dokler otrok še ne hodi v šolo, so zlasti naklonjeni nižje izobraženi.

2.4.1.1 Delitev dela v družini

V delitvi dela v družini še vedno ni opaznejših znakov enakosti med partnerjema. Razporeditev vlog in odnosov v družini je, sodeč po raziskavah od leta 1977 dalje, precej tradicionalna (Ule in Kuhar, 2003; SJM). Videti je tudi, da starši v vseh tipih družin, vključno z enostarševskimi, delovno razbremenjujejo otroke, čeprav jih s tem prikrajšajo za pomembne življenjske in delovne izkušnje. Opazna je namreč izrazita odsotnost otrok pri tistih vrstah družinskega dela, kjer bi sicer lahko sodelovali.

Opravila, ki so bila že tradicionalno vezana predvsem na ženske, ostajajo pretežno njihova naloga. Ženske v večji meri perejo perilo, pospravljajo in čistijo po hiši ali stanovanju, pripravljajo hrano in kuhajo. Moški so zadolženi za manjša popravila v hiši. Skrb za bolne in pomoči potrebne družinske člane je najpogosteje prepuščena ženskam. Tudi nakupovanje hrane je najpogosteje 'naloga' žensk, čeprav pri tem moški sodelujejo nekoliko bolj kot npr. pri negi bolnih družinskih članov.

*O neenakomerni delitvi opravil med spoloma še jasneje priča podatek o številu ur, porabljenih za gospodinjstvo*⁵⁸. Ženske v starosti 20–74 let v Sloveniji porabijo za gospodinska dela (vključno s skrbjo za otroke) dnevno skoraj 5 ur, kar je približno 2,5-krat več časa kot moški (dobri 2 uri in pol) (gl. Tabela 43). V približno enakem razmerju se kaže poraba časa za nego otroka (ženska v povprečju skoraj 3 ure in pol tedensko, moški slabo uro in pol tedensko). V strukturi gospodinskih opravil porabijo ženske v Sloveniji za klasična gospodinska⁵⁹ opravila 88% svojega časa, moški pa 49%, za druga gospodinska opravila pa porabijo moški (51%) več časa kot ženske (12%) (gl. SP: Tabela 48 in tudi Tabela 49).

Med devetimi v Eurostatovo raziskavo vključenimi državami EU leta 2004 ni velikih razlik v delitvi gospodinskega dela. V povprečju opravijo ženske med 60 in 66% vsega gospodinskega dela. Največ časa (okrog 5 ur dnevno) za to porabijo Estonke, Madžarke in Slovenke, Švedinje, Norvežanke in Finke pa temu delu namenijo manj kot 4 ure dnevno. Najbolj enakomerna delitev dela je v družinah na Švedskem, kjer opravijo moški, v primerjavi z ženskami, največji delež gospodinskih opravil. Estonci, Slovenci, Madžari in Belgijci porabijo dnevno več časa za gospodinjstvo (od 2 uri 48 minut do 2 uri in 39 minut) kot moški v ostalih državah.

Samo z otroki (brez drugih opravil) se največ časa dnevno ukvarjajo Belgijke, Madžarke (po 35 minut) in Norvežanke (34 minut), najmanj pa Nemke (26 minut), Francozinje in Finke (28 minut). Slovenke so nekje na sredini teh držav (29 minut dnevno).

Tabela 43: Delitev dela v družini, po spolu, Slovenija, 2003 (v %)¹

		Vedno oz. običajno jaz	Vedno oz. običajno partner/ka	Oba enako	Nekdo drug
Pere perilo	moški	3,8	80,6	11,8	3,4
	ženske	90,4	2,0	5,0	2,7
Manjša popravila v hiši	moški	83,1	3,8	9,7	3,0
	ženske	4,6	72,2	19,3	3,5
Skrbi za bolne družinske člane	moški	5,1	29,6	60,8	1,7
	ženske	44,0	3,8	48,3	1,5
Nakupuje hrano	moški	11,7	31,9	53,8	2,1
	ženske	41,9	6,5	49,2	2,3
Pospravlja in čisti po hiši ali stanovanju	moški	4,2	52,6	38,6	4,2
	ženske	63,3	2,7	31,3	2,7
Pripravljajo hrano, kuha	moški	8,0	58,2	27,8	5,1
	ženske	63,6	6,2	26,7	3,5

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Odgovarjali so tisti, ki živijo z zakoncem ali partnerjem, stari 21–56 let. Vprašanje se je glasilo: 'Kdo v vašem gospodinjstvu opravlja naslednja dela?'

⁵⁸ Zaradi primerljivosti s podatki Eurostata so podatki preračunani na populacijo 20–74 let. Določene podatke in ugotovitve zato velja jemati zadržkom; upoštevajoč preračune na ustrežnejšo populacijo bi se bistveno spremenili (povečali). Anketo je v Sloveniji v obdobju april 2000 – marec 2001 izvedel SURS.

⁵⁹ Gospodinska dela so v APČ statistično razvrščena v t. i. klasična gospodinska dela: priprava hrane, pomivanje posode, čiščenje, skrb za oblačila, nakupovanje in skrb za otroke; ter druga gospodinska dela: vrtnarjenje, gradnja in popravila, vzdrževanje vozil in pomoči drugim gospodinjstvom.

Pomemben podatek je tudi ukvarjanje moških z otroki, saj je od njihovega sodelovanja v družini v veliki meri odvisna odločitev žensk za otroke. Rezultati raziskav v skandinavskih državah namreč kažejo, da je večja verjetnost, da ima ženska drugega otroka, če je bil oče aktivno prisoten pri negi in skrbi za prvega (Rnsen, 2001 v Ule in Kuhar, 2002). Možnosti, da se partnerja odločita še za enega otroka, se povečajo tudi, če očetje dlje časa koristijo starševski dopust (tako poročajo Olah, 2003 ter Duvander in Andersson, 2005, v Rener in dr., 2005). Med vsemi vključenimi državami se moški z otroki največ ukvarjajo v Belgiji (19 minut dnevno), na Norveškem (17 minut) in na Švedskem (16 minut); najmanj pa v Nemčiji (10 minut) ter v Estoniji in Finski (11 minut). Slovenski moški se z 12 minutami dnevno uvrščajo v spodnjo polovico, kar je nekoliko slabša uvrstitev kot pri celotnih gospodinjskih opravilih.

Tabela 44: Poraba časa za gospodinjstvo, po spolu, Slovenija, 2003 (v urah na teden)¹

	Anketiranec/ka	Partner/ka
	št. ur (stand. devianca)	št. ur (stand. devianca)
Moški	8,02 (7,63)	20,26 (13,25)
Ženske	19,8 (12,47)	7,46 (8,01)

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Odgovarjali so tisti, ki živijo z zakoncem ali partnerjem, stari 21–56 let.

Javnomnenjski podatki iz leta 2003 kažejo stališča anketiranih o pravičnosti obstoječe delitve gospodinjskih opravil (gl. Tabeli 45 in 46). Ženske sicer opravijo večino gospodinjskega dela, a se jim to ne zdi pravično. Celotni moški priznavajo, da doma opravijo manj dela, kot se jim zdi pravično. Oba spola se hkrati močno strinjata, da bi moški morali več časa posvetiti gospodinjskemu delu, predvsem skrbi za otroke. Kljub temu pa pri večini parov ne prihaja pogosto do nesoglasij glede tega. Ženske se namreč 'sprijaznijo' z neenako obremenitvijo (ki jo ponotranjijo); moški, ki se deklarativno sicer strinjajo, da bi morali bistveno več delati v gospodinjstvu in skrbeti za otroke, pa v zvezi s tem ničesar ne storijo, oziroma se gospodinjskemu delu enostavno izogone.

Tabela 45: Stališča o obremenjenosti moških v družini, po spolu, Slovenija, 2003 (v %)¹

	Soglaša oz. močno soglaša	
	moški	ženske
Moški bi morali opravljati več gospodinjskih del, kot jih opravljajo sedaj.	49,7	63,7
Moški bi morali več časa posvetiti skrbi za otroke, kot ji posvečajo sedaj.	69,4	79,6

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Odgovarjali so tisti, ki živijo z zakoncem ali partnerjem, stari 21–56 let.

Tabela 46: Stališča o pravičnosti delitve gospodinjskega dela, po spolu, Slovenija, 2003 (v %)¹

	Moški	Ženske
Opravim veliko večji delež gospodinjskega dela, kot se mi zdi primerno.	1,7	24,8
Opravim malo večji delež gospodinjskega dela, kot se mi zdi primerno.	5,5	23,6
Opravim približno tolikšen delež gospodinjskega dela, kot se mi zdi primerno.	44,1	45,0
Opravim nekaj manjši delež gospodinjskega dela, kot se mi zdi primerno.	31,5	2,7
Opravim veliko manjši delež gospodinjskega dela, kot se mi zdi primerno.	12,6	1,9

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Odgovarjali so tisti, ki živijo z zakoncem ali partnerjem, stari 21–56 let.

2.4.1.2 Usklajevanje družinskega in poklicnega življenja

Okolje, v katerem lahko ženske (in moški) uspešno usklajujejo delo z družinskim življenjem in obratno, pomembno prispeva k odločitvam za otroke. Ženske skušajo opraviti gospodinjsko delo po najboljših močeh, kljub precejšnjim težavam pri usklajevanju delovnih in družinskih obveznosti. Nad svojo preveliko dvojno obremenjenostjo se niti v anketi ne pritožujejo preveč (gl. Tabela 47). Nezadovoljstvo je opazno pri bolj posrednih vprašanjih. Kot ugotavljata Ule in Kuhar (2002), je za ženske nezadovoljujoča nesimetrična delitev dela v družini možen razlog za zmanjševanje števila otrok, saj gre iskanje harmonije med delom in družino pogosto na račun spanja, zabave, počitka in samoizpolnjevanja⁶⁰. Ne gre le za to, da si partnerja povsem enakomerno delita domače delo in skrb za otroke; pomemben je tudi občutek pravičnosti.

Slovenke so 'sprijaznjene' s pripisano jim družinsko vlogo in veliko obremenitvijo, ki jo ta prinaša. O tem lahko posredno sklepamo iz odgovorov na vprašanje o usklajevanju poklicnega in družinskega življenja (gl. Tabela 48). Pa vendar lahko na osnovi taistih odgovorov sklepamo tudi o veliki obremenjenosti žensk, saj jih kar polovica poroča o družinskem življenju kot stresnem, moški precej manj. O težavnosti usklajevanja družinskih in poklicnih obveznosti pričajo tudi drugi javnomnenjski podatki. Petina žensk in šestina moških med 21. in 56. letom prihaja nekajkrat na teden iz službe preutrujenih, da bi lahko opravile/-li vsa potrebna gospodinjska dela; slaba četrtnina (žensk in moških) pa nekajkrat na mesec. Z višanjem izobrazbe odstotek preutrujenih za gospodinjska opravila zelo narašča. Ker se izobrazbena raven v populaciji povišuje in so zaposlitve vse zahtevnejše, bi lahko napovedali, da se bo delež preutru-

⁶⁰ Podatke o porabi časa v službi in za prostočasne aktivnosti prikazujemo v SP: Tabeli 47 in 49.

Tabela 47: Usklajevanje družinskega in poklicnega življenja, po spolu, Slovenija, 2003¹ (v %)

		Strinjam se	Niti niti	Ne strinjam se
Doma je toliko dela, da mi pogosto zmanjka časa, preden uspem vse opraviti.	moški	43,2	17,6	36,4
	ženske	51,9	17,6	28,2
Moje življenje doma je redkokdaj stresno.	moški	56,8	16,2	24,2
	ženske	48,4	19,8	30,5
V službi imam toliko dela, da mi pogosto zmanjka časa, preden uspem vse opraviti.	moški	38,3	14,5	30,6
	ženske	36,3	12,5	25,2
Moja služba je redkokdaj stresna.	moški	20,5	15,6	47,1
	ženske	17,5	12,8	44,1

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Vsi anketiranci, stari 21–56 let; razliko do 100% v seštevku po vrsticah predstavljajo tisti, na katere se vprašanje ne nanaša.

jenih in preobremenjenih žensk še povečeval, še zlasti, če moški ne bodo prevzeli več skrbi za domača opravila.

Glede na veliko obremenitev žensk v gospodinjstvu bi torej pričakovali, da jim usklajevanje družinskega in poklicnega življenja predstavlja večji problem kot moškim. Vendar javnomnenjski rezultati to tezo potrjujejo le delno. Sklepamo, da je to posledica dajanja družbeno zaželenih in naučenih odgovorov, delno pa, kot smo omenili, posledica sprijaznjenja s pripisano vlogo ženske v družini. Anketiranci odgovarjajo, da je usklajevanje obeh sfer precej zahtevno, ker je vsaka posebej časovno zahtevna. Višje izobraženim se zdi časovno pogosto preobremenjujoča poklicna sfera, nižje izobraženim pa se zdi preobremenjujoča domača sfera.

Ženske dosegajo visoke stopnje izobrazbe. Njihove želje po poklicni in osebni uveljavitvi so visoke. Če bodo družinske politike še naprej idealizirale dvostarševsko družino kot vrednoto in sprejemale neenakomerno delitev dela v njej, namesto da bi več storile za izboljšanje vsakdanjih družinskih praks (zlasti večje vključenosti moških v družinske obveznosti), ne moremo pričakovati dolgoročnih pozitivnih sprememb v smeri zviševanja rodnosti. Vse namreč kaže, da se bodo v prihodnosti ženske vse težje sprijaznile z nepravilno dvojno obremenjenostjo. Tudi za državo ne bi bilo smiselno vložka za izobraževanje teh žensk izgubiti s tem, da bi jih za skoraj petnajst let potisnili s trga dela v materinsko in gospodinjstvo vlogo ter ovirali

njihov karierni razvoj na račun prekomerne obremenjenosti v domači sferi.

2.5 Družinsko življenje in staranje

Spreminjanje prehodov iz odraslosti v starost in podaljševanje starosti je vse izrazitejše. Tretje življenjsko obdobje (ki se prične s starostjo 65 let) se vedno bolj spreminja iz pasivnega v aktivno življenjsko obdobje, hkrati se povečuje skupina oseb v četrtem življenjskem obdobju, to so stari stari (v starosti 80 let in več), pri katerih pa so potrebe po negi in pomoči močno povečane.

V kontekstu družinskega življenja ima staranje prebivalstva vsaj dve pomembni implikaciji. Prva je (socialno-politično aktualno) vprašanje skrbi za stare, ki se osredinja predvsem okoli razmerja med državo in družino ter delitve odgovornosti za skrb za stare med njima. Neformalna družinska oziroma sorodstvena skrb in nega starih ljudi je namreč pomemben segment družinskega življenja, kjer pa izstopa vprašanje spolne delitve dela. Skrb za stare je namreč še vedno pripisana ženskam in ostaja njihova 'tipična' naloga in odgovornost znotraj družinske oz. sorodniške mreže, kar potrjujejo tudi javnomnenjski podatki (gl. str. 46 in 101) in raziskave (gl. npr. Ule in Kuhar, 2003; Novak in dr., 2004). Temu namenjamo več prostora

Tabela 48: Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, po spolu, Slovenija, 2003¹ (v %)

		Nekajkrat na teden	Nekajkrat na mesec	Enkrat ali dvakrat	Nikoli
Iz službe sem prišel/-la domov preutrujen/-a, da bi lahko opravil/-la vsa potrebna gospodinjstva dela.	moški	14,2	24,4	17,9	23,0
	ženske	19,5	22,8	17,3	13,1
Težko sem izpolnil/-la svoje družinske obveznosti, ker sem preveč časa porabil/-la za službo.	moški	9,1	17,9	21,4	28,5
	ženske	8,6	20,1	17,5	25,6
Zaradi dela v gospodinjstvu sem v službo prišel/-la preutrujen/-a, da bi lahko dobro opravljal/-la svoje delo.	moški	1,1	2,0	10,0	67,8
	ženske	1,4	4,7	12,8	53,5
V službi sem se težko zbral/-la zaradi druž. obveznosti.	moški	1,1	3,7	12,5	60,8
	ženske	0,8	6,4	13,4	51,0

Vir: SJM 2003/2. Opomba: ¹Vsi anketiranci, stari 21–56 let; razliko do 100% v seštevku po vrsticah predstavljajo tisti, na katere se vprašanje ne nanaša. Vprašanje se je glasilo: 'Kako pogosto se vam je v preteklih treh mesecih zgodilo kaj od navedenega?'

v poglavju o socialni vključenosti starih (gl. str. 99). Druga implikacija se nanaša na dejstvo, da stari (predvsem tisti v tretjem življenjskem obdobju) v družinskem življenju igrajo pomembno vlogo tudi kot dajalci skrbi. Stari starši (predvsem babice) so pomemben člen v sistemu zagotavljanja varstva in nege predšolskih otrok. Staranje prebivalstva in družinskih članov torej pomembno vpliva na medgeneracijske odnose in povezave v družini. Veča se potreba po vzajemni pomoči in sodelovanju, s tem pa potreba po tesnejši komunikaciji (tudi zaradi podaljševanja obdobja 'praznega gnezda').

Zaradi staranja prebivalstva postaja vse pomembnejša skrb otrok za svoje ostarele starše. Skrb in podpora v mreži družinskih odnosov gre najprej (pri mladih družinah) od (starih) staršev k otrokom, potem pa od otrok k ostarelim staršem. Tretje življenjsko obdobje se iz družbeno (še donekdavna sprejetega kot) pasivnega obdobja spreminja v vedno bolj aktivno obdobje, v četrtem življenjskem obdobju pa je pasivizacija vedno večja in zato je tudi potreb po negi in pomoči vedno več; oboje v kontekstu družinskega življenja pomeni tesnejše medgeneracijske povezave. Naraščajoča raznovrstnost družinskih oblik (razveze, enostarševske družine, ponovno poročanje, istospolne družine) sicer vpliva na vse večjo nepredvidljivost tovrstnih stikov, vendar je očitno, da podaljševanje življenjske dobe utrjuje povezave med generacijami, kar je razvidno tudi iz podatkov o socialnih omrežjih starih (gl. str. 100).

3. TRG DELA IN ZAPOSLOVANJE

Staranje prebivalstva povečuje potrebo po daljšem delovno aktivnem življenju. Pritisk na pokojninske in zdravstvene blagajne lahko namreč blaži in manjša le povečanje delovne aktivnosti starejših. Vendar pa delovne aktivnosti starejših ne moremo povečevati zgolj s podaljševanjem normativne potrebne delovne dobe za upokojitev; vzpostaviti moramo tudi pogoje in spodbude za dolgo delovno aktivnost. V nadaljevanju predstavljamo trenutne razmere na slovenskem trgu dela⁶¹, ki kažejo, da cilj lizbonske strategije (50-odstotna stopnja delovne aktivnosti v starostni skupini 55–64 let) v Sloveniji zagotovo ni dosegljiv brez oblikovanja strategije aktivnega staranja.

3.1 Gibanje brezposelnosti

Stopnja brezposelnosti se je v obdobju 1999–2005 znižala za 1,1 odstotne točke in je leta 2005 dosegla 6,5%. To je manj od povprečja EU25 (8,7% v letu 2005). V obdobju 1999–2005 se je bolj znižala stopnja brezposelnosti moških kot žensk (gl. Tabela 49)⁶². Čeprav razlika v stopnjah brezposelnosti žensk in moških ni velika, se je ta v zadnjih petih letih povečala. Tudi zato bi bilo treba posebno pozornost posvetiti zmanjševanju brezposelnosti žensk (posebni programi, večja zastopanost žensk v programih politike zaposlovanja).

Stopnje brezposelnosti po starostnih skupinah v obdobju 1999–2005 kažejo znižanje stopnje brezposelnosti po vseh starostnih skupinah. Znižanje je večje v starostnih skupinah 15–24 in 50–64 let (gl. Tabela 50). K sorazmerno nizki anketni stopnji brezposelnosti starejših (v starosti 50–64 let) verjetno prispeva tudi dejstvo, da ti dela pogosto ne iščejo aktivno in tako ne izpolnjujejo enega od kriterijev za brezposelnost po anketi o delovni sili. Podatki torej niso (nujno) odraz visokih stopenj delovne aktivnosti starejših, saj po stopnjah delovne aktivnosti starejših Slovenija spada med države z najnižjimi stopnjami v EU.

Tabela 49: Stopnje brezposelnosti, Slovenija, 1999–2005 (v %)

	Skupaj	Moški (2)	Ženske (3)	(3)–(2)
1999	7,6	7,3	7,9	0,6
2000	7,0	6,8	7,3	0,5
2001	6,4	5,9	7,0	1,1
2002	6,4	5,9	6,8	1,1
2003	6,7	6,4	7,1	0,7
2004	6,3	5,5	6,4	0,9
2005	6,5	6,1	7,1	1,0

Vir: SURS, Statistične informacije.

Tabela 50: Stopnje brezposelnosti po starostnih skupinah, Slovenija, 1999–2005 (v %)

	15–24	25–49	50–64	Skupaj
1999	18,1	6,3	5,6	7,6
2000	16,8	5,7	6,2	7,0
2001	18,1	5,1	4,8	6,4
2002	16,7	5,4	4,3	6,4
2003	17,4	5,9	4,3	6,7
2004	16,3	6,8	4,3	6,3
2005	16,0	5,9	4,4	6,5
Razlika 2005–1999 v o. t.	-2,1	-0,4	-1,2	-1,1

Vir: SURS, Statistične informacije.

Kljub zmanjšanju stopnje brezposelnosti pa je velik problem dolgotrajna brezposelnost. Delež dolgotrajno brezposelnih se je v obdobju 1999–2005 celo povečal z 41,8% vseh brezposelnih v 2. četrtletju 1999 na 51,0% v 2. četrtletju 2005. Podatki torej kažejo, da se problem dolgotrajne brezposelnosti v Sloveniji v opazovanem obdobju ni zmanjšal, zato bo treba ukrepe aktivne politike zaposlovanja usmeriti bolj v zmanjševanje in preprečevanje dolgotrajne brezposelnosti. Problem dolgotrajne brezposelnosti se praviloma povečuje s starostjo, kar kaže med drugim na večje probleme pri zaposlovanju starejših. Podatki iz registra brezposelnih kažejo, da se dolgotrajna brezposelnost najpogosteje pojavlja v kombinaciji starosti in nizke izobrazbe ter pri večjih zaposlitvenih ovirah (npr. invalidnost). V zadnjih letih se je povečal tudi delež dolgotrajno brezposelnih iskalcev prve zaposlitve.

Zaposlovanje mladih kljub znižanju stopenj brezposelnosti ostaja resen razvojni problem. Stopnja brezposelnosti mladih se je v obdobju 1999–2005 znižala za 2,1 o. t.: z 18,1% v letu 1999 na 16,0% v letu 2005. Prav tako se je znižala brezposelnost mladih, merjena kot *delež mladih brezposelnih v populaciji 15–24 let*⁶³: s 7,4% v letu 1999 na 6,4% v letu 2005. V letu 2004 je po izračunih Eurostata delež brezposelnih mladih v populaciji mladih v Sloveniji znašal 6,5%, kar je manj kot v povprečju EU25 (8,3%) ali v povprečju EU15 (7,6%).

Podatki o trajanju brezposelnosti kažejo na pogosto prisotnost dolgotrajne brezposelnosti tudi med mladimi. Po podatkih iz ankete o delovni sili je kar dobra tretjina mladih v starostni skupini 15–24 let dolgotrajno brezposelnih (brezposelni več kot 12 mesecev). Po podatkih Zavoda RS za zaposlovanje (ki spremlja registrirane brezposelne mlade) je problem brezposelnosti mladih tesno povezan s problemom neizobraženosti (problem osipa iz rednega

⁶¹ Za podrobnejši prikaz gibanj na trgu dela v zadnjih desetih letih gl. Kajzer in dr., 2006.

⁶² Podatke o stopnjah brezposelnosti po šolski izobrazbi prikazujemo v SP: Tabela 50.

⁶³ Zaradi naraščanja vključenosti mladih v izobraževanje upada delež aktivnih v populaciji, zato je ta primernejše merilo brezposelnosti mladih.

izobraževanja) in problemom zaposlovanja mladih s IV. in V. stopnjo izobrazbe.

Razlika med številom brezposelnih po anketi o delovni sili se sicer zmanjšuje, vendar je še vedno relativno velika.

3.1.1 Regionalna dimenzija brezposelnosti

Na ravni regij lahko problem brezposelnosti spremljamo samo s podatki o registrirani brezposelnosti, ki se razlikujejo od podatkov o anketni brezposelnosti (gl. Okvir 16).

V obdobju 2000–2005 se je v večini statističnih regij stopnja registrirane brezposelnosti zniževala. V tem obdobju se kot regije z dolgoletno visoko stopnjo registrirane brezposelnosti kažejo Pomurska, Podravska in Zasavska regija, regije z nizko stopnjo registrirane brezposelnosti pa Goriška, Obalno-Kraška, Osrednjeslovenska (gl. Zemljevid 1).

Okvir 16: Razlika med anketno in registrirano brezposelnostjo

Za analizo regionalne porazdelitve brezposelnosti zaradi premajhnega vzorca ne moremo uporabiti podatkov o anketni brezposelnosti, ker podatki na ravni regij niso statistično značilni. Zato problematiko brezposelnosti po regijah prikazujemo na osnovi podatkov o registrirani brezposelnosti. **Registrirana brezposelnost** se meri po številu prijav brezposelnih na zavodih za zaposlovanje.

Pri merjenju **anketne brezposelnosti**, ki je mednarodno primerljiva, mora oseba za brezposelnost izpolnjevati 3 kriterije (i) v tednu pred anketiranjem niso opravili niti 1 ure dela za plačilo in niso zaposleni ali samozaposleni; (ii) so v zadnjih 4 tednih pred anketiranjem aktivno iskali zaposlitev; (iii) so pripravljene sprejeti delo takoj ali v roku 2 tednov od dneva anketiranja

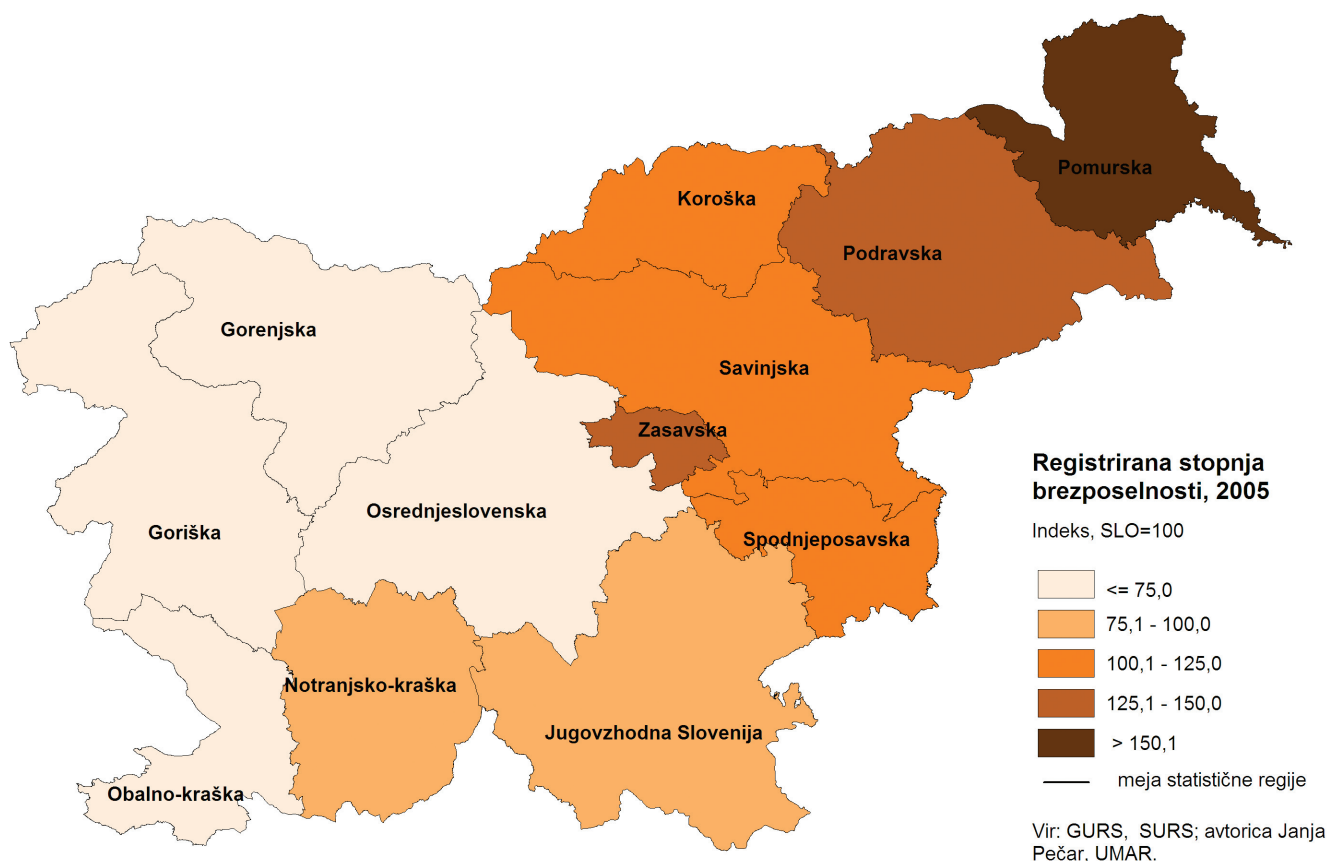
V letu 2005 je bilo v povprečju leta registriranih 92 tisoč brezposelnih oseb, od tega jih je bilo brezposelnih po anketi o delovni sili le 54 tisoč, 38 tisoč pa jih ni izpolnjevalo enega izmed kriterijev za brezposelnost po anketi. Med temi jih 77,7% ni aktivno iskalo zaposlitve, 16,5% pa jih je opravilo vsaj uro dela za plačilo.

Vzroki za sorazmerno veliko razliko med registrirano in anketno brezposelnostjo v Sloveniji so poleg samih razlik v definiciji predvsem naslednji: (1) velika 'neaktivnost' dela registrirano brezposelnih, ki ne iščejo aktivno dela. To je v veliki meri povezano z visokim deležem dolgotrajno brezposelnih, ki postanejo pasivni in menijo, da zaposlitve ne morejo dobiti (t. i. *obupanci*). (2) delovna aktivnost registrirano brezposelnih, ki se lahko odvija tudi v sivi ekonomiji (ocene obsega le-te so po različnih virih relativno visoke) ali pa v obliki aktivnosti, ki jo opravljajo pomagajoči družinski člani v družinski pridobitni dejavnosti (obrt, podjetje, kmetija) - Slovenija ima namreč v primerjavi z državami EU relativno visok delež pomagajočih družinskih članov v delovno aktivnem prebivalstvu. K veliki omenjeni razliki zagotovo prispevata naslednji dejstva: (i) vezava nekaterih pravic v sistemih socialnega zavarovanja na status brezposelne osebe, ki jo posameznik dobi s prijavo v register brezposelnih, kar povečuje interes brezposelnih za prijavo v register; in (ii) slabo razmerje med številom svetovalcev zaposlitev na brezposelno osebo, kar zmanjšuje možnosti tako za intenzivnejše spremljanje in zaposlitveno svetovanje na eni ter za nadzor nad aktivnostjo brezposelne osebe na drugi strani.

Tabela 51: Stopnje registrirane brezposelnosti na ravni regij, Slovenija, 2000–2005 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
SLOVENIJA	11,8	11,2	11,3	10,9	10,3	10,2
Osrednjeslovenska	8,8	8,0	7,7	7,5	7,5	7,6
Obalno-Kraška	8,8	8,7	8,3	8,0	7,9	7,5
Gorenjska	9,7	8,7	8,2	8,0	7,6	7,3
Goriška	5,9	5,6	6,1	6,3	6,7	6,5
Savinjska	13,1	13,1	13,6	13,1	12,5	12,7
Jugovzhodna Slovenija	10,4	9,6	9,7	8,4	8,2	8,8
Pomurska	16,7	16,3	17,7	17,6	16,8	17,1
Notranjsko-Kraška	10,4	9,4	8,8	8,6	8,1	7,9
Podravska	18,1	17,4	17,1	15,8	14,2	13,5
Koroška	9,9	9,9	11,3	12,2	11,4	10,6
Spodnjeposavska	13,4	13,9	14,1	14,6	12,7	11,5
Zasavska	14,9	14,3	14,8	15,6	14,4	13,8

Vir: SURS.

Zemljevid 1: Registrirana stopnja brezposelnosti, statistične regije, Slovenija, 2005

Medregionalne razlike v stopnji registrirane brezposelnosti so se v obdobju 2000–2005 zmanjšale, če jih ugotavljamo z razmerjem med najbolj in najmanj uspešno regijo glede na stopnjo registrirane brezposelnosti (gl. Tabela 51). Leta 2000 je bilo razmerje med najbolj in najmanj uspešno regijo 1:3,1, leta 2005 pa 1:2,6. Tako računano razmerje se

ni zmanjšalo samo zaradi zmanjšanja stopnje registrirane brezposelnosti v regiji z najvišjo brezposelnostjo, pač pa tudi zaradi povečanja stopnje registrirane brezposelnosti v regiji z najnižjo brezposelnostjo, kar zagotovo ni ugodno. Medregionalne razlike je zato bolje meriti s pomočjo koeficienta variacije (razmerje med standardnim odklonom in

Tabela 52: Nekateri kazalniki strukturnih problemov brezposelnosti po regijah v Sloveniji v letu 2005, po podatkih o registrirani brezposelnosti (v %)

	Delež mladih (do 25 let)	Delež starejših (nad 50 let)	Delež brezposelnih brez izobrazbe	Delež dolgotrajno brezposelnih
SLOVENIJA	19,9	22,7	40,8	47,3
Osrednjeslovenska	17,3	26,4	39,1	44,9
Obalno-Kraška	17,9	24,6	36,1	39,3
Gorenjska	17,4	30,5	40,0	35,8
Goriška	16,5	25,9	36,7	44,7
Savinjska	22,7	19,8	38,7	50,3
Jugovzhodna Slovenija	20,0	22,1	52,9	50,6
Pomurska	22,3	21,8	51,2	53,3
Notranjsko-Kraška	18,4	25,3	38,4	44,7
Podravska	20,2	19,5	36,6	47,7
Koroška	22,2	18,8	36,6	50,0
Spodnjeposavska	15,5	25,3	42,6	51,6
Zasavska	26,1	18,2	45,5	48,4

Vir: SURS, ZRSZ; preračuni UMAR.

aritmetično sredino, pri čemer se upošteva različna velikost regij). Koefficient variacije je leta 2000 znašal 31,5% in je naraščal vse do leta 2002, ko je dosegel svojo najvišjo vrednost (35,1%). Po letu 2002 je začel padati in leta 2005 dosegel 30,9%, kar je nekoliko pod ravni iz leta 2000.

Tako kot na ravni celotne države se tudi na ravni regij problem strukturne brezposelnosti kaže v visokem deležu dolgotrajno brezposelnih (najvišji delež v Pomurski regiji) in visokem deležu brezposelnih brez izobrazbe (najvišji delež v Jugovzhodni Sloveniji), težave pri zaposlovanju pa imajo tudi starejši (gl. Tabela 52).

3.2 Stopnja delovne aktivnosti

V obdobju 1999–2005 se je stopnja delovne aktivnosti prebivalstva v starosti 15–64 let zvišala za 3,4 o. t. (gl. Tabela 53). V Sloveniji je bila brezposelnost leta 2003 blizu povprečja EU25 (63,0%), a se je v letu 2004 močno povečala in presegla povprečje EU25 in EU15. Stopnja delovne aktivnosti v Sloveniji se je povečala tudi v letu 2005 in še vedno presega povprečje EU15 (65,0%) oz. EU25 (63,6%).

Slovenija zaostaja za evropskim povprečjem po stopnjah delovne aktivnosti starejših in mladih. Stopnje delovne aktivnosti mladih (15–24 let) so v Sloveniji nizke predvsem zaradi njihove velike vključenosti v izobraževanje (ki je sicer pomembno za njihovo sposobnost nastopanja na trgu delovne sile in produktivnost). Na drugi strani pa stopnje delovne aktivnosti starejših (55–64 let) odražajo učinkovanje pokojninske reforme v smeri dvigovanja stopenj; stopnja delovne aktivnosti starostne skupine 50–54 let se je v obdobju delovanja zakona⁶⁴ dvignila za kar 10,5 o. t., počasi pa se dviguje tudi stopnja delovne aktivnosti starostne skupine 55–64 let. 'Rezerve' za povečanje stopnje delovne aktivnosti v Sloveniji torej obstajajo predvsem v zmanjšanju brezposelnosti mladih v starostni skupini 15–24 let in v povečanju stopnje delovne aktivnosti starejših v starostni skupini 55–64 let.

3.3 Razširjenost fleksibilnih oblik zaposlovanja

Slovenski trg dela se pogosto označuje kot tog. Pojem fleksibilnosti trga dela je zelo obsežen⁶⁵; v nadaljevanju prikazujemo razširjenost najbolj tipičnih fleksibilnih oblik zaposlitve, ki se pogosto uporabljata tudi kot parcialno merilo fleksibilnosti trga dela.

Mednarodna raziskava *Gospodinjstva, delo, fleksibilnost* je pokazala, da je slovenska delovna sila zelo fleksibilna glede kraja dela, kar pomeni da se zaradi različnosti distribucije poseljenosti in delovnih mest zelo veliko ljudi v Sloveniji vozi na delo v drug kraj (Sicherl, 2003)⁶⁶.

Primerjalna analiza upravljanja s človeškimi viri - raziskava Centra za proučevanje organizacij in človeških virov (gl. Svetlik, Ilič, 2004) – je pokazala, da slovenska podjetja uporabljajo predvsem do posameznika neprijazne oblike prožnega fleksibilnega dela; največ slovenskih podjetij uporablja delo za določen čas, nadurno delo, delo v izmenah in delo ob vikendih. Te oblike fleksibilnega dela se v Sloveniji pojavljajo pogosteje kot v razvitih in v tranzicijskih državah, ki so bile vključene v raziskavo.

3.3.1 Razširjenost delnih zaposlitev

Slovenija spada v skupino držav EU, v katerih je zaposlenost s krajšim delovnim časom (delna zaposlenost) skromno razširjena. Manj razširjeno kot v Sloveniji je delo s krajšim delovnim časom le še na Madžarskem (4,5%), Češkem (4,4%), Slovaškem (2,5%) in v Grčiji (4,5%). Skromno razširjenost dela s krajšim delovnim časom v Sloveniji lahko pripišemo nižjemu deležu zaposlenosti v storitvah, nizki stopnji delovne aktivnosti starejših (55–64 let) in dejstvu, da zaradi nižje ravni plač in omejenih možnosti za napredovanje takšno delo za iskalce zaposlitve ni zanimivo. Zaradi neproporcionalnosti nekaterih stroškov,

Tabela 53: Stopnje delovne aktivnosti po starostnih skupinah, Slovenija, 1999–2005 (v %)

	15–24 let	25–49 let	50–64 let	55–64 let	15–64 let
1999	34,3	85,3	35,3	22,2	62,5
2000	33,6	85,6	37,3	22,5	62,9
2001	31,4	86,6	41,1	25	63,9
2002	30,6	86,3	41,3	24,4	63,4
2003	29,3	85,5	41,1	23,5	62,6
2004	34,0	86,3	45,8	29,0	65,3
2005	34,1	86,3	47,3	30,5	65,9
Razlika 2005 /1999 v o. t.	-0,2	+1,0	+12,0	+8,3	+3,4

Vir: SURS. Opomba: Podatke o stopnjah delovne aktivnosti po stopnjah izobrazbe, skupaj in po spolu prikazujemo v SP: Tabela 51.

⁶⁴ Spremembe Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju so bile uveljavljene s 1. 1. 2000.

⁶⁵ Podrobneje o pojmu in merjenju fleksibilnosti trga dela gl. Kajzer, 2005.

⁶⁶ Rezultati primerjalne analize projekta Households, Work and Flexibility v okviru 5. okvirnega programa raziskovalne dejavnosti.

Tabela 54: Delež zaposlenih s krajšim delovnim časom v skupni zaposlenosti, Slovenija in EU25, 1999–2004 (v %)

	Slovenija			EU25		
	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske
1999	4,2	3,3	5,2	16,1	6,1	29,5
2000	4,5	3,5	5,6	16,2	6,1	29,5
2001	4,4	3,4	5,4	16,3	6,2	29,6
2002	4,6	3,5	5,8	16,6	6,5	29,7
2003	4,9	3,8	6,0	17,0	6,6	30,3
2004	6,5	5,0	8,2	17,7	7,0	31,4

Vir: SURS za Slovenijo, Employment in Europe 2005 za EU25.

povezanih s tako obliko zaposlitve, pa tudi delodajalci raje uporabljajo druge oblike zaposlovanja.

Zaposlitev s krajšim delovnim časom je primerna predvsem na začetku in proti koncu delovne kariere. Delež mladih (tako žensk kot moških), ki delajo s krajšim delovnim časom (29,1% v 2. četrtletju 2004), v Sloveniji preseže povprečje EU25 (24,5%). Vendar pa podatkov o vrsti dela, ki ga opravljajo, nimamo. Lahko ugibamo, da opravljajo predvsem občasna dela preko študentskih servisov, ki so za delodajalce davčno ugodna oblika zaposlovanja mladih in v Sloveniji tudi množično razširjena. Pri starejših (55–64 let) se delež zaposlitev s krajšim delovnim časom približa povprečju EU samo pri moških, medtem ko pri ženskah močno zaostaja za povprečjem EU25 in še močneje za povprečjem EU15.

Tudi v Sloveniji je delo s krajšim delovnim časom bolj razširjeno med ženskami kot med moškimi, vendar je delež zaposlenih žensk s krajšim delovnim časom v Sloveniji med najnižjimi v EU (gl. Tabela 54). Ob tem je treba poudariti, da ima Slovenija še vedno najvišjo stopnjo delovne aktivnosti mater z otroki (85% v letu 2003) v EU, kar je odraz dolgoletne socialistične tradicije visoke delovne aktivnosti žensk in dobre sprejetosti, razvitosti, razširjenosti in finančne dostopnosti javne mreže varstva otrok.

V Sloveniji se je v obdobju 1999–2005 delež zaposlitev s krajšim delovnim časom (delovni čas, ki je krajši od polnega; 64.čl. ZDR) sicer povečal, vendar pa še vedno močno zaostaja za razširjenostjo v razvitih državah. V starosti 15–64 let je v Sloveniji v 2. kvartalu leta 2005 delež delnih zaposlitev v skupni zaposlenosti znašal 7,8% (v EU25 18,9%, EU15 19,8%).

V Sloveniji bi se delež delnih zaposlitev lahko še povečal. ‘Rezerve’ so največje pri aktiviranju starejših, katerih stopnja delovne aktivnosti je nizka. Za povečanje stopnje delovne aktivnosti starejših bi bilo treba oblikovati pogoje za kombiniranje delne zaposlitve in delne upokojitve, in proučiti možnosti spodbujanja zaposlovanja in prezaposlovanja starejših v dejavnosti socialnovarstvenih storitev. S tega vidika bi bilo npr. smiselno oceniti cenovno elastičnost povpraševanja po pomoči v gospodinjstvih in oblikovati mehanizme za spodbujanje formalnega zaposlovanja na tem področju.

Glede na trende in stanje na področju delnih zaposlitev v EU15 bi bilo treba v Sloveniji razmisliti tudi o uvajanju delnih zaposlitev v javno upravo, s čimer bi se povečala fleksibilnost državnega aparata.

3.3.2 Razširjenost začasnih zaposlitev

Delež začasnih zaposlitev (različne oblike dela za določen čas ali z omejenim trajanjem) **se je v zadnjih desetih letih podvojil.** Kljub splošnemu prepričanju o množičnosti začasnega zaposlovanja podatki kažejo, da je delež začasnih zaposlitev v Sloveniji le nekoliko nad povprečjem EU (gl. Tabela 55). Izjema je začasno zaposlovanje mladih, pri katerem presegamo povprečje EU.

Povečanje razširjenosti predvsem začasnih zaposlitev praviloma kaže na rigidnost regulacije trga dela, predvsem pa na preveliko varovanje zaposlitev. Kahn (2005) na primer dokazuje, da močnejše kot je varovanje zaposlitve, pogosteje delodajalci zaposlujejo za določen čas, še posebej pa povečuje začasne zaposlitve med mladimi, manj izobra-

Tabela 55: Delež začasnih zaposlitev v skupni zaposlenosti, Slovenija in EU25, 1999–2004 (v %)

	Slovenija			EU25		
	Skupaj	Moški	Ženske	Skupaj	Moški	Ženske
1999	10,2	9,6	10,8	12,3	11,7	13,0
2000	13,7	12,7	14,8	12,6	12,0	13,4
2001	13,0	12,1	14,0	12,9	12,1	13,7
2002	14,3	12,6	16,1	12,9	12,1	13,8
2003	13,7	12,6	14,9	13,0	12,4	13,8
2004	17,8	16,7	19,1	13,7	13,2	14,3

Vir: SURS za Slovenijo, Employment in Europe 2005 za EU25.

ženimi in ženskami. Podobna fleksibilizacija trga dela se je v zadnjih letih zgodila tudi v Sloveniji; prišlo je namreč do starostne segmentacije trga dela, ki je bolj fleksibilen, ko gre za mlade. Na starostno segmentacijo trga dela opozarjajo tudi sociologi (Kanjuo Mrčela, Ignjatovič, 2004).

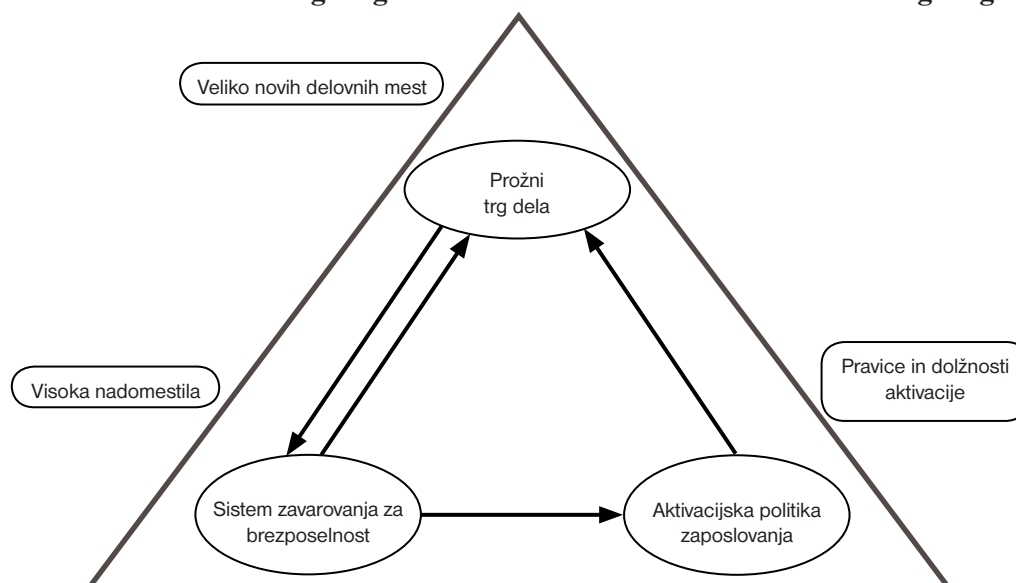
Uvajanje fleksibilnih oblik dela lahko vodi tudi v segregacijo trga dela. Uvajanje takih oblik dela lahko vodi k oblikovanju t. i. primarnega in sekundarnega trga; na primarnem trgu delovne sile so zaposlitve stalne in bolj plačane, na sekundarnem trgu pa se pojavljajo slabše

plačane in manj stalne zaposlitve. Take oblike ureditve dela lahko vodijo tudi do pritiskov za ustvarjanje delovnih mest z nizkimi kvalifikacijami; tisti, ki taka delovna mesta zasedajo, imajo velikokrat manjše možnosti za nadaljnje usposabljanje (Sicherl, 2003: 101) in napredovanje. Tudi zato EU vse aktivnejše išče ravnovesje med prožnostjo in varnostjo na trgu dela. Tako se je uveljavil izraz '*varna fleksibilnost*' oziroma skovanka '*flexicurity*' (gl. Okvir 17). Iz tega izhajajoče politike naj bi se zgledovale po danskem vzorčnem modelu iz devetdesetih let (gl. Okvir 18).

Okvir 17: Varna fleksibilnost

Withagen in Tros (2004: 4) *varno fleksibilnost* opredelita kot politiko in strategijo, ki na eni strani spodbuja fleksibilnost na trgu dela, v organizaciji dela in industrijskih odnosih ter varnost zaposlitve in socialno varnost na drugi strani. Podata naslednjo opredelitev varne fleksibilnosti, ki združuje tipični opredelitvi varnosti in fleksibilnosti: (1) stopnja zaposlitvene varnosti, ki omogoča kariero, aktivnost in socialno vključenost tudi manj usposobljenim delavcem s slabšim položajem na trgu dela; in hkrati zagotavlja (2) stopnjo numerične, funkcionalne in plačne fleksibilnosti, ki omogoča trgu dela in posameznemu podjetju hitro in ustrezno prilagoditev spremenjenim pogojem z namenom ohranitve konkurenčnosti in produktivnosti.

Okvir 18: Zlati trikotnik danskega trga delovne sile*/ Danski model dinamičnega trga dela

*Povzeto po: OECD (2004: 97) in Kanjuo Mrčela, Ignjatovič, 2004: 243.

Danski model iz devetdesetih velja za vzorčni model dinamičnega trga dela, ker je vnesel dobre rezultate na trgu dela, predvsem močno povečal zaposlenost. Danska ima uspešno delujočo kombinacijo dinamičnega trga dela in relativno visoko stopnjo socialne varnosti. Za njen blaginjski model velja učinkovita kombinacija prožnosti (velika zaposlitvena mobilnost kot posledica relativno nizke varnosti zaposlitve), socialne varnosti (radodaren sistem zavarovanja za brezposelnost) in aktivne politike trga dela. Madsen (2002) specifičnost danskega modela opisuje kot prevlado majhnih in srednjih podjetij, visoka nadomestila za brezposelne, državo blaginje, ki jo podpirajo visoke stopnje zaposlenosti moških in žensk, razvit javni sistem izobraževanja in usposabljanja ter sistem industrijskih odnosov, ki daje veliko vlogo socialnim partnerjem (povzeto po Kanjuo Mrčela, Ignjatovič, 2004: 242). Uspešnost aktivne politike zaposlovanja se pripisuje zelo natančni ciljni določenosti tako glede delodajalcev kot tudi delojemalcev (Kanjuo Mrčela, Ignjatovič, 2004: 243).

4. IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH

Obdobje hitrih sprememb zahteva sposobnost hitrega prilagajanja posameznika in gospodarskih subjektov. Vse pomembneje je, da so posamezniki dobro izobraženi in usposobljeni za delo in življenje, predvsem pa, da znanje nenehno izpopolnjujejo. Posameznik se lahko izobražuje zaradi potreb dela ali zaradi potreb osebnega razvoja in interesa. Pri delovno aktivnih je pomembno oboje, medtem ko je pri upokojenih v ospredju izobraževanje zaradi potreb osebnostnega razvoja. Izobraževanje ima številne pozitivne učinke tako na ravni posameznika kot na ravni gospodarstva in družbe. Pozitivno vpliva na osebnostni razvoj posameznika in na njegovo vključevanje na trg dela, poleg tega pa tudi na družbeni razvoj in kohezivnost ter gospodarski razvoj. Zato je v kontekstu podaljševanja delovne dobe in starajoče se družbe pomembno, da so tako mladi kot stari v čim večji meri vključeni v učne aktivnosti. Učenje je nekaj, kar naj bi trajalo od rojstva do smrti. Gre za koncept vseživljenjskega učenja, ki vključuje tri vrste učnih aktivnosti: formalno izobraževanje in neformalno izobraževanje ter informalno učenje (gl. Okvir 19).

Okvir 19: Formalno in neformalno izobraževanje ter informalno učenje

Formalno izobraževanje je tisto, ki privede do formalno potrjenih izobraževalnih rezultatov, kot je npr. dosežena stopnja izobrazbe.

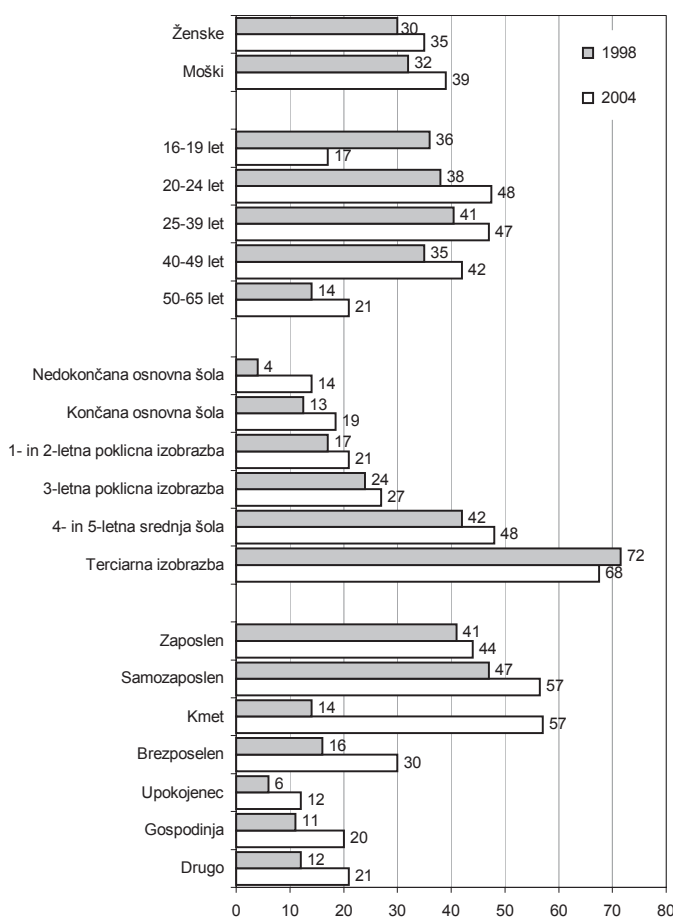
Neformalno izobraževanje je namenjeno zadovoljitvi drugih, pogosto neposrednih interesov in potreb odraslih, ne pa pridobivanju formalnega izkaza oziroma višje stopnje izobrazbe. Sem uvrščamo vse organizirane izobraževalne programe, ki niso del formalnega izobraževanja.

Informalno (priložnostno) učenje je učenje, za katerega se je vsaj eden (učenec ali vir učenja) premišljeno odločil, ne pa oba. Način priložnostnega učenja so npr. vodeni izleti in ogledi muzejev in galerij, udeležba na sejmih, posvetih in kongresih, kroženje v različnih delih organizacije, praktično preizkušanje, uporaba računalniških programov in interneta, tiskana gradiva ipd.

Po podatkih Eurostata je Slovenija že leta 2003 z vrednostjo 15,1% presegla ciljno raven vključenosti v vseživljenjsko učenje za države EU do leta 2010 (tj. 12,5%). S 17,8%

prebivalcev, starih 25–64 let, vključenih v vseživljenjsko učenje⁶⁷, je tudi leta 2005 visoko nad povprečjem EU25 (10,8%) (gl. SP: Tabela 52). Ob tem velja omeniti, da je v Sloveniji večji razkorak v vključenosti v izobraževanje med manj (ISCED⁶⁸ 0–2) in bolj (ISCED 5–6) izobraženimi kot v EU25. V Sloveniji je vključenost manj izobraženih 8,4-krat nižja od vključenosti bolj izobraženih, v EU25 pa 7,3-krat⁶⁹.

Slika 42: Odrasli, vključeni v izobraževanje, po spolu, starosti, izobrazbi in zaposlitvenem statusu, Slovenija, 1998 in 2004 (v %)

Vir: Podatkovna baza ACS: (2004) Udeležba odraslih v izobraževanju; (1998) Pismenost in udeležba odraslih v izobraževanju.

⁶⁷ Kazalnik vključenost v vseživljenjsko učenje kaže vključenost prebivalstva, starega 25–64 let, v izobraževanje in usposabljanje v obdobju štirih tednov pred izvajanjem ankete.

⁶⁸ Revidirana mednarodna klasifikacija izobraževanja (ISCED), sprejeta 1997. Zagotavlja klasifikacijsko ogrodje za strukturiranje podatkov in prikazovanje nacionalnih statistik in mednarodne statistike ter statističnih kazalnikov.

⁶⁹ (2005) Progress towards the Lisbon Objectives in Education and Training, str. 72–73.

V Sloveniji spremljamo vključenost odraslih v izobraževanje s pomočjo raziskave Andragoškega centra Slovenije (ACS) iz leta 2004⁷⁰. Raziskava meri vključenost prebivalstva, starega od 16 do 65 let (iz katerega so izključeni anketiranci s statusom dijaka ali študenta), v izobraževanje v obdobju enega leta pred izvajanjem ankete. Na osnovi izsledkov te raziskave tako v nadaljevanju prikazujemo (1) razlike v vključenosti odraslih v izobraževanje (v formalno in neformalno izobraževanje skupaj; v nadaljevanju izobraževanje) glede na izbrane sociodemografske karakteristike v obdobju 1998–2004, ter (2) vključenost odraslih posebej v formalno in v neformalno izobraževanje glede na sociodemografske karakteristike v letu 2004. Raziskava kaže, da se je delež odraslih, ki se izobražujejo, povečal, in sicer z 31,9% odrasle populacije v letu 1998 na 37% v letu 2004. Na vključenost odraslih v izobraževanje pomembno vplivajo spol, starost, dosežena stopnja izobrazbe in zaposlitveni status.

Vključenost moških v izobraževanje je višja od vključenosti žensk. Tako leta 2004 kot leta 1998 je bila vključenost moških večja od vključenosti žensk, poleg tega pa se je njihova vključenost v izobraževanje med obema letoma povečala bolj kot vključenost žensk (moških za 7 o. t. in žensk za 5 o. t.; gl. Slika 42). V formalnem izobraževanju je bila leta 2004 vključenost žensk višja kot vključenost moških, za vključenost v neformalno izobraževanje pa velja ravno obratno: razlika se kaže v korist moških, saj je delež moških kar za 9 o. t. višji od deleža žensk.

S starostjo se stopnje vključenosti prebivalstva v izobraževanje znižujejo. V obdobju 1998–2004 se je vključenost v izobraževanje povečala pri vseh starostnih skupinah (pri vsaki za okoli 7 o. t.), z izjemo skupine v starosti 16–19 let. Vključenost te starostne skupine v izobraževanje se je v istem obdobju zmanjšala za približno polovico, zaradi česar je imela leta 2004 najnižjo stopnjo vključenosti med vsemi skupinami. Leta 1998 je zadnje mesto zasedla starostna skupina 50–65 let. Vključenost te starostne skupine v izobraževanje je bila v letu 2004 kar dvakrat nižja od vključenosti starostnih skupin med 20. in 49. letom. Enako velja za vključenost v neformalno izobraževanje: leta 2004 je bila v to vrsto izobraževanja vključena približno petina prebivalcev v najstarejši starostni skupini. Toliko je znašala tudi stopnja vključenosti najmlajše starostne skupine (16–24 let). Pri formalnem izobraževanju pa se vključenost močno zmanjša po 40. letu starosti, po 50. letu pa se ljudje vanj praktično ne vključujejo več.

Razlogov za razlike v vključenosti v izobraževanje med starostnimi skupinami prebivalstva je več. Prvi je ta, da je v starosti 20–49 let večji delež zaposlenih kot v skupini 50–65 let, velik del izobraževanja pa je povezan s potrebnimi dela. Nasprotno je v starostni skupini 50–65 let del že upokojenih prebivalcev, ki se v povprečju manj vključujejo v izobraževanje kot zaposleni. Najverjetneje pa se tudi tisti, ki so še zaposleni, redkeje vključujejo v izobraževanje, saj od izobraževanja pričakujejo manjše koristi. Obenem je pri starejših pogosto prisoten predsodek, da so za izobraževanje 'že prestari'. Starejši so pogosto tudi slabše izobraženi, kar že samo po sebi praviloma predstavlja resno oviro za vključevanje v formalno in neformalno izobraževanje.

Nizka vključenost prebivalcev z nizko stopnjo izobrazbe⁷¹ v izobraževanje je razvojni problem. V Sloveniji so najvišje stopnje vključenosti v izobraževanje pri osebah z visoko izobrazbo, najnižje pa pri osebah z nedokončano osnovno šolo. Razlika med vključenostjo teh dveh skupin prebivalstva je bila leta 2004 še vedno zelo velika, se je pa v primerjavi z letom 1998 zmanjšala. Vključenost terciarno izobraženih prebivalcev je namreč kar petkrat višja od vključenosti tistih z nedokončano osnovno šolo (gl. Slika 42). Pa vendar se je ravno pri slednjih v obdobju 1998–2004 najbolj povečala (za 10 o. t.), medtem ko se je vključenost prebivalcev s terciarno izobrazbo celo nekoliko zmanjšala. Stopnje vključenosti ostalih izobrazbenih skupin prebivalstva v izobraževanje so se povečale. Povezava med doseženo stopnjo izobrazbe in vključenostjo v izobraževanje je še bolj kot pri vključenosti v formalno izobraževanje očitna pri neformalnem izobraževanju, kjer le-ta narašča z vsako naslednjo višjo stopnjo izobrazbe (gl. Tabela 56). Vključenost prebivalcev z visoko izobrazbo ali več v neformalno izobraževanje je bila leta 2004 več kot šestkrat višja od vključenosti tistih z nedokončano osnovno šolo.

Razlike v vključenosti odraslih v formalno in neformalno izobraževanje glede na njihov zaposlitveni status so velike. Najvišje stopnje vključenosti v formalno izobraževanje so bile leta 2004 pri zaposlenih, samozaposlenih in brezposelnih (okoli 10%), najnižje pa pri skupinah kmetje, upokojenci in gospodinje (praktično jih ni). Kmetje, ki se v formalno izobraževanje skoraj ne vključujejo, pa so pogosti udeleženci neformalnega izobraževanja, predvsem zaradi udeležbe na tečajih, ki jih zanje pripravlja kmetijska svetovalna služba. Sledijo jim samozaposleni (51,3%), na tretjem mestu so zaposleni (38,8%). Vključenost brezposelnih v formalno izobraževanje v letu 2004 je bila skoraj enaka kot pri zaposlenih, vključenost v neformalno izobraževanje pa

⁷⁰ Raziskavo je ACS izvedel na osnovi metodologije, uporabljene že leta 1998 v mednarodni raziskavi o pismenosti odraslih in udeležbi v izobraževanju (OECD, 2000). Podatek se bistveno razlikuje od Eurostatovega zaradi različne metodologije zajemanja: Eurostat meri vključenost v izobraževanje v zadnjih 4 tednih pred anketiranjem, ACS (in OECD) pa v zadnjih 12 mesecih pred anketiranjem. Eurostat vključuje odrasle od 25 do 64 let, OECD in ACS pa populacijo v starosti od 16 do 65 let (izključeni anketiranci s statusom dijaka ali študenta).

⁷¹ Osebe s končano ali nedokončano osnovno šolo (ISCED 2 ali nižje).

je skoraj dvakrat nižja od vključenosti zaposlenih. Ker ljudje z neformalnim izobraževanjem pridobivajo pomembne veščine za delo, te pa brezposelni potrebujejo, bi bilo smiselno razmišljati o večjem spodbujanju vključevanja v neformalno izobraževanje.

V obdobju 1998–2004 se je, kljub razlikam, povečala vključenost v izobraževanje pri vseh zaposlitvenih statusih

prebivalstva. Najbolj se je povečala vključenost kmetov in samozaposlenih. Čeprav se je povečala tudi vključenost ostalih skupin prebivalstva, pa je vključenost nekaterih skupin prebivalstva (upokojenci, gospodinje) še vedno nizka. Tudi brezposelni še vedno zaostajajo za zaposlenimi, čeprav se je razlika med obema skupinama v obdobju 1998–2004 močno zmanjšala v korist prvih (s 25 o. t. leta 1998 na 14 o. t. leta 2004).

Tabela 56: Vključenost odraslih v izobraževanje, Slovenija, 2004 (v %)

	Delež prebivalstva, vključenega v formalno izobraževanje	Delež prebivalstva, vključenega v neformalno izobraževanje	Delež prebivalstva, ki ni vključen v izobraževanje
Skupaj	7,9	32,2	63,0
Vključenost glede na spol			
Ženske	8,3	25,8	65,4
Moški	7,4	34,8	61,6
Vključenost glede na starost			
16–24 let	16,4	21,2	60,9
25–39 let	14,3	40,6	53,7
40–49 let	5,4	38,7	58,4
50–65 let	0,5	20,1	79,4
Vključenost glede na stopnjo izobrazbe			
Z nedokončano osnovno šolo	9,6	9,6	85,6
Z osnovnošolsko izobrazbo	2,7	16,5	81,9
S končano dveletno poklicno šolo	6,5	16,7	78,7
S končano triletno poklicno šolo	3,9	23,3	73,6
S srednješolsko izobrazbo	12,1	40,5	53,3
Z višjo izobrazbo	13,1	54,9	39,9
Z visoko izobrazbo	14,0	66,0	29,1
Vključenost glede na zaposlitveni status			
Zaposleni	10,2	38,8	54,6
Samozaposleni	7,9	51,3	43,5
Brezposelni	10,1	19,2	72,0
Kmetje	0,0	57,4	42,6
Gospodinje	0,0	20,4	79,6
Upokojenci	0,6	11,6	87,9

Vir: ACS, Raziskovalno poročilo 2005.

5. ZDRAVJE STARIH

Stari so skupina prebivalcev s pričakovano najvišjo stopnjo kronične zboleznosti in bolezenskih stanj, med katerimi prevladujejo bolezni srca in ožilja, neoplazme in poškodbe. Te bolezni so tudi vodilne med vzroki umrljivosti, zmanjšanih zmognosti in bolnišničnega zdravljenja. Njihova obravnava v zdravstveni službi zahteva največ kadrovskih, materialnih in finančnih virov. Povečuje se prevalenca diabetesa, demence in problemov duševnega zdravja. S starostjo so močno povezani tudi slabovidnost, težave s sluhom, zmanjšana gibljivost, težave z zobmi z izgubo žvečnih sposobnosti in s težavami komunikacije, kar vse zmanjšuje funkcionalne zmognosti in vpliva na kakovost življenja in socialno vključenost/izključenost starih. Potrebe ljudi po zdravstvenih storitvah se s starostjo torej spreminjajo, še zlasti so v porastu potrebe po dolgotrajni oskrbi (gl. npr. str. 101-102).

5.1 Primarno zdravstveno varstvo

V Sloveniji prevladuje koncept Svetovne zdravstvene organizacije, da je uspešno in učinkovito zdravstveno varstvo treba graditi na konceptu primarnega zdravstvenega varstva⁷². Pomemben poudarek je na izvajanju programov krepitev zdravja in zgodnjega odkrivanja dejavnikov tveganja za nastanek kroničnih, degenerativnih bolezni. Na primarni ravni je organizirana tudi dejavnost patronažnega varstva, ki vključuje preventivne, zdravstvenovzgojne storitve, storitve s področja nege in zdravljenja na domu, v določenem delu pa tudi storitve pomoči na domu. V okviru primarne ravni je zavarovanim osebam zagotovljeno tudi zdravljenje na domu, ki v primeru daljšega trajanja predstavlja zdravstveni del dolgotrajne oskrbe.

V Sloveniji je imelo leta 2004 opredeljenega osebnega zdravnika 68% starih oseb, zobozdravnika pa 46%. Za-

varovanci obveznega zavarovanja imajo možnost izbire splošnega oz. družinskega zdravnika (otroci in mladostniki specialista pediatra in specialista šolske medicine) in zobozdravnika, ženske lahko izberejo tudi osebnega ginekologa. Preskrbljenost z zdravstvenim osebjem po starostnih skupinah lahko ocenjujemo na podlagi podatkov ZZZS o opredeljenih osebah pri izbranih zdravnikih. V Sloveniji si je osebnega zdravnika od uvedbe instituta osebnega zdravnika (splošni oz. družinski zdravniki, specialisti pediatri in specialisti šolske medicine glede na starost zavarovane osebe) do sedaj izbralo 98% zavarovanih oseb, ginekologa 72% zavarovanih žensk in zobozdravnika okrog tri četrtine zavarovancev. Analize IVZ RS⁷³ kažejo, da se je do leta 2006 veliko izbranih zdravnikov in zobozdravnikov že upokojilo, se odselilo ali umrlo, saj je imelo leta 2006 izbranega osebnega zdravnika 68% oseb, starih 65 let in več, zobozdravnika pa celo manj kot polovica populacije. Delež starih žensk, ki imajo opredeljenega ginekologa, je dvakrat nižji kot pri ženskah v starosti 20–64 let (gl. Tabela 57).

V Sloveniji stari pogosteje obiščejo zdravnika na primarni ravni⁷⁴. Obiski oseb, starih 65 let in več, so leta 2004 predstavljali 20,5% vseh obiskov na primarni ravni zdravstvenega varstva⁷⁵. V celoti je bilo nekaj več kot deset milijonov obiskov. Moški so v letu 2004 obiskali zdravnika 6,3-krat, ženske pa 6,8-krat (podatkov o obiskih zobozdravnika ni).

Ženske in moški v starosti 65 let in več najpogosteje obiščejo zdravnika na primarni ravni zaradi bolezni srca in ožilja. Na drugem mestu so obiski zaradi dejavnikov, ki vplivajo na zdravstveno stanje in na stik z zdravstveno službo⁷⁶, sledijo obiski zaradi bolezni mišično-skeletnega in vezivnega tkiva in zaradi bolezni dihal (gl. Slika 43).

Tabela 57: Delež opredeljenih obvezno zavarovanih oseb pri zaposlenih zdravnikih in zobozdravnikih glede na stalne prebivalce, Slovenija, maj 2006 (v %)

	Zobozdravniki	Splošni zdravniki	Ginekologi
Skupaj	53,6	69,5	60,7
do 19	47,7	72,6	10,5
20–64	57,2	68,9	82,3
65+	46,4	67,7	41,3

Vir: ZZZS; preračuni IVZ RS.

⁷² Primarno zdravstveno varstvo obsega dejavnost osnovnega zdravstvenega varstva in lekarniško dejavnost in je dostopno brez napotnice.

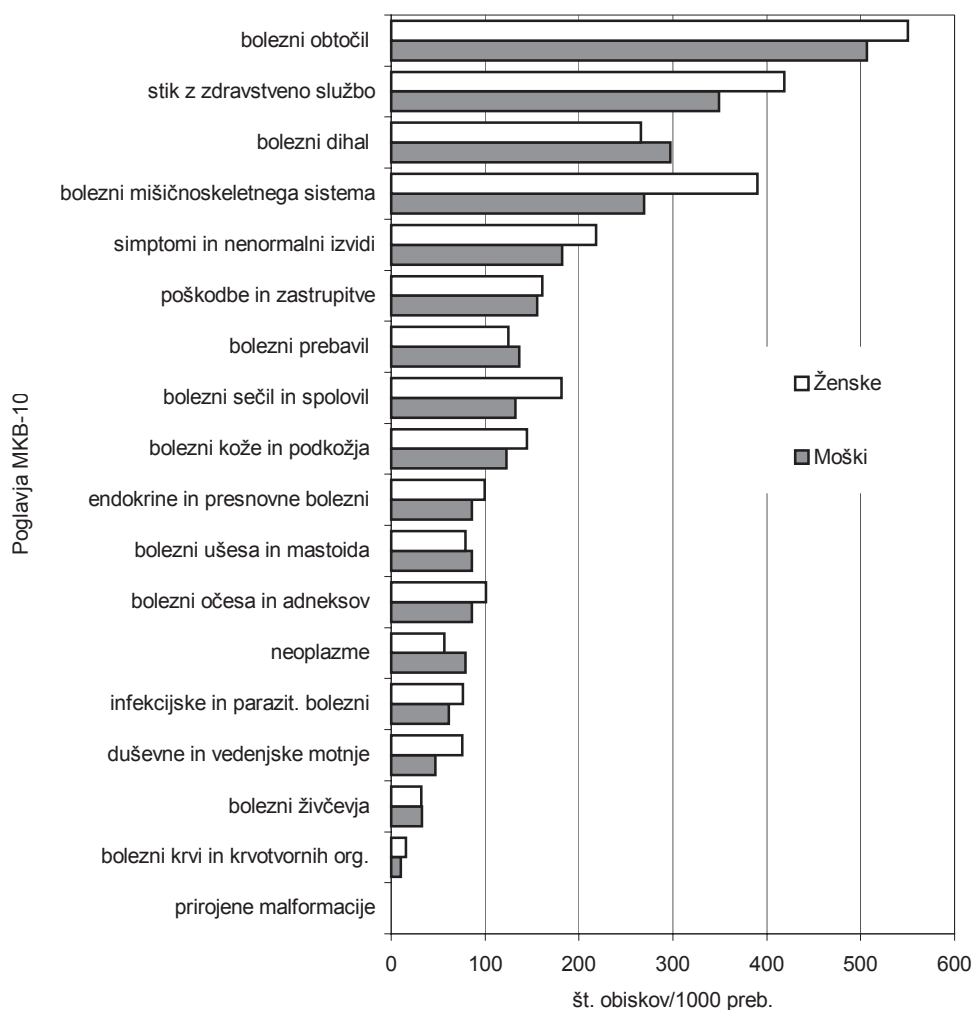
⁷³ Podatki ZZZS po letnem programu nalog za nacionalni program za MZ, še neobjavljeno.

⁷⁴ Vzrok za obisk pri zdravniku pokaže, ob kakšnih zdravstvenih težavah se stari odločijo za obisk zdravnika, vendar iz tega ne moremo sklepati na incidenco ali prevalenco bolezni. Je le orientacija o zdravstveni problematiki, ki pesti stare in s katero se ukvarjajo zdravniki na primarni ravni.

⁷⁵ Primerljivih podatkov iz rednih zbirk v drugih državah ni; ocene pripravljajo večinoma na podlagi anket.

⁷⁶ V to skupino sodijo npr. kontrolni pregledi po terapiji, cepljenje, presejalni testi, obiski iz administrativnih razlogov (npr. ponovno predpisovanje recepta) ipd.

Slika 43: Stopnja obiskov v osnovnem zdravstvenem varstvu, na 1000 žensk in moških, starih 65 let in več, po vzroku, Slovenija, 2004

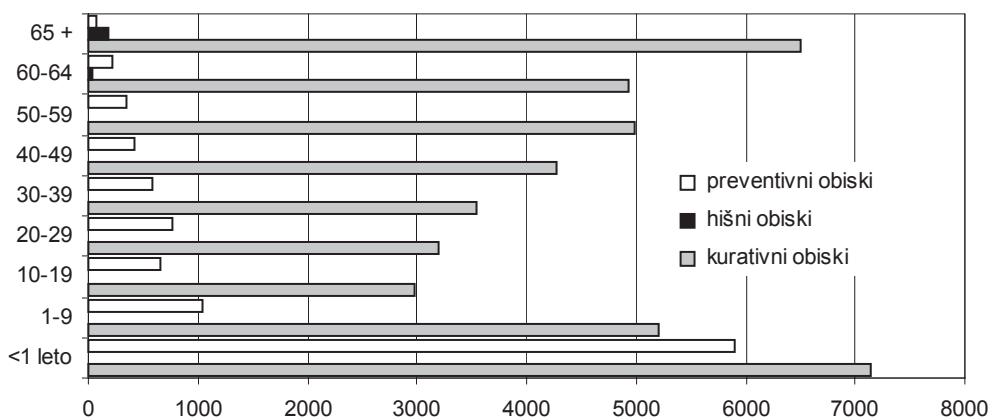

Vir: IVZ RS.

S starostjo se močno slabša tudi oralno zdravje s pojavom bolezni zobnih in obzobnih tkiv ter izgubo zob. Podatki kažejo, da skoraj četrtnina prebivalcev v starostni skupini nad 60 let nima v ustih več nobenega svojega naravnega zoba. Po 75. letu starosti ima zdrava obzobna tkiva le še 1% prebivalcev (Premik, 2005).

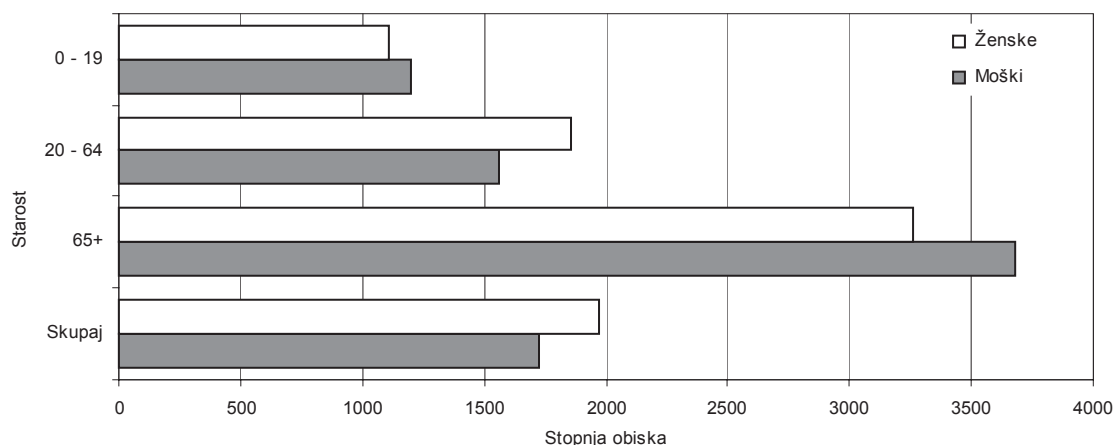
Populaciji, starejši od 64 let, je v zadnjih letih sicer namenjeno več preventivnega zdravstvenega varstva, vendar manj kot mlajšim populacijskim skupinam. Stopnje obiskov odražajo izvajanje preventivnih programov za prebivalstvene skupine; ti programi pa predvidevajo največ preventivnih obiskov za otroke, šolarje in dijake.

Slika 44: Stopnja obiskov v zdravstvenem varstvu na primarni ravni na 1000 prebivalcev po starostnih skupinah, Slovenija, 2004

Vir: IVZ RS.

Slika 45: Stopnja obiskov v specialističnih ambulantah na sekundarni in terciarni ravni zdravstvenega varstva na 1000 prebivalcev, po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, 2004

Vir: IVZ RS.

Delež preventivno obravnavanih starih žensk je večji kot delež moških (gl. Sliko 44). Preventivne programe za odrasle izvajajo v dejavnosti splošne družinske medicine (nacionalni program preprečevanja bolezni srca in ožilja), zdravstvenem varstvu žensk (nacionalni program ZORA) in v dejavnosti medicine dela, prometa in športa (pregledi v zvezi z delom in sposobnostjo upravljanja z motornimi vozili).

5.2 Sekundarno in terciarno ambulantno zdravstveno varstvo

Obsežen del zunajbolnišnične zdravstvene skrbi pri osebah, starejših od 65 let, izvajajo tudi v specialističnoambulantni dejavnosti na sekundarni⁷⁷ in terciarni⁷⁸ ravni.

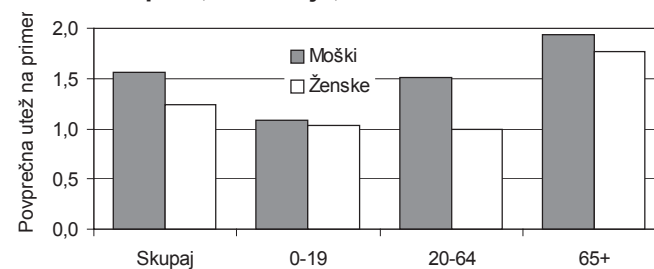
V letu 2004 je bilo v specialističnoambulantni dejavnosti na sekundarni in terciarni ravni vseh obiskov 3.696.755. Obiski oseb, starejših od 65 let, so predstavljali 28% vseh obiskov. Oseba, starejša od 65 let, letno obišče ambulanto na sekundarni ali terciarni ravni več kot trikrat. Moški jo obiščejo pogosteje kot ženske; moški so jo v letu 2004 obiskali 3,7-krat, ženske 3,3-krat.

Največ obiskov v specialističnih ambulantah na sekundarni in terciarni ravni je v interni medicini, sledita kirurgija in oftalmologija. Specialistične ambulante pogosteje obiskujejo moški (1,7 obiska v interni medicini in 0,8 obiska v kirurgiji) kot ženske (1,4 v interni medicini, 0,5 v kirurgiji), v interni medicini prevladujejo vzroki s področja splošne interne, kardiologije, diabetologije in pulmologije, v kirurgiji pa urologije.

5.3 Bolnišnično zdravstveno varstvo

Postopno prestrukturiranje zdravstvene dejavnosti s povečevanjem obsega dela v ambulantni dejavnosti kot tudi uvajanje neakutne obravnave oziroma podaljšanega bolnišničnega zdravljenja na negovalnih oddelkih vpliva na zmanjševanje obsega bolnišničnega zdravljenja. Ležalne dobe se krajšajo in vse bolj se uveljavlja princip 'dnevne bolnišnice'.

Slika 46: Povprečna utež za skupine primerljivih primerov po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, 2005

Vir: IVZ RS. Opomba: Utež je koeficient ocene stroškov obravnave, vezane na diagnozo, starost pacienta ter diagnostične in terapevtske postopke.

Stopnja hospitalizacije zaradi bolezni je pri starih pričakovano višja kot pri drugih starostnih skupinah. V obdobju 1998–2004 je znašala okoli 300 hospitalizacij na 1000 prebivalcev v tej starosti (gl. Tabelo 58). Stari predstavljajo 34% vseh hospitalizacij zaradi bolezni. Stopnja hospitalizacije starih je dvakrat višja od povprečja, pri starih moških celo 2,9-krat višja. Vzrok pogostejših hospitalnih obravnav starih je večja pogostnost kroničnih bolezni

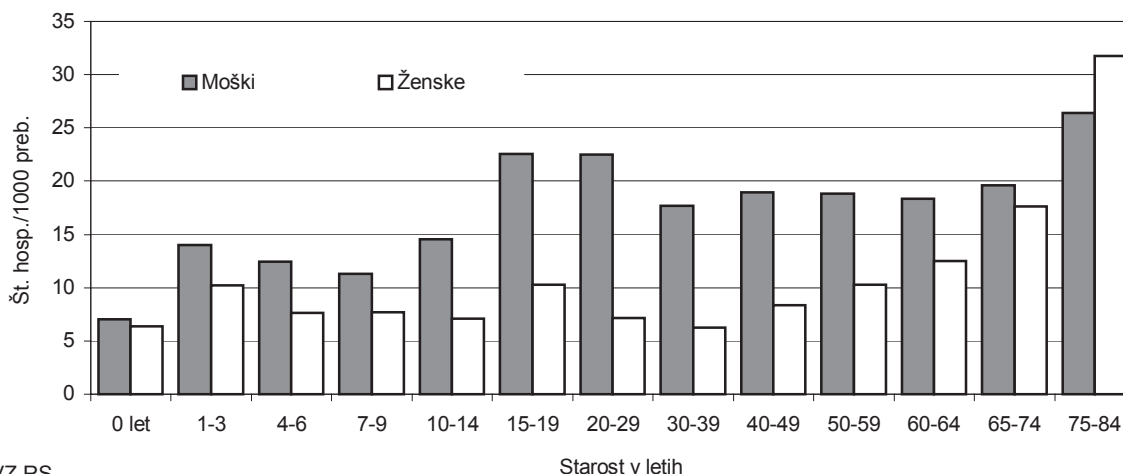
⁷⁷ Zdravstveno varstvo na sekundarni ravni obsega dejavnost specialističnih ambulant in bolnišnično dejavnost. Za obravnavo na tej ravni je potrebna napotitev zdravnika na primarni ravni.

⁷⁸ Zdravstveno varstvo na terciarni ravni obsega dejavnost klinik in inštitutov ter drugih pooblaščenih zdravstvenih zavodov. Za obravnavo je potrebna napotitev zdravnika na primarni ali sekundarni ravni.

Tabela 58: Stopnja hospitalizacij zaradi bolezni na 1000 prebivalcev po starostnih skupinah, Slovenija, 1998–2004

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
0–19	109,4	111,5	113,3	112,5	107,2	103,3	105,4
20–64	112,5	112,3	112,4	111,9	106,8	102,0	101,5
65+	292,1	297,2	302,5	300,2	298,0	296,3	302,8

Vir: IVZ RS.

Slika 47: Stopnja hospitalizacije zaradi poškodb in zastrupitev na 1000 prebivalcev, po starostnih skupinah in spolu, Slovenija, 2004

Vir: IVZ RS.

(gl. SP: Tabela 53). Bolnišnična obravnava starih je praviloma tudi dolgotrajnejša, okrevanje pa počasnejše. Podatki o akutnih bolnišničnih obravnava⁷⁹ kažejo, da je v Sloveniji najvišja stopnja akutnih obravnava v starosti 65 let in več, da so ti primeri dražji in da je povprečna utež⁸⁰ v vseh starostnih skupinah za moške večja kot za ženske (gl. Slika 46 in SP: Tabela 54).

Pri osebah, starejših od 65 let, so poškodbe pogostejše kot med ostalim prebivalstvom, še pogostejše pa med starimi starimi, zlasti ženskami. Po poškodbah kar tretjina oseb potrebuje dolgotrajno pomoč in nego. Stari predstavljajo 22% hospitalizacij zaradi poškodb in zastrupitev. Trajanje zdravljenja v bolnišnici je pri njih daljše in traja povprečno 12 dni. Starostno in po spolu specifična stopnja hospitalizacije začne močno naraščati po 65. letu in je v starosti nad 65 let skoraj dvakrat višja pri ženskah kot pri moških (gl. Slika 47). Najpogostejši vzrok sprejemov v bolnišnico zaradi poškodb (77%) ter smrti zaradi poškodb (43%) so padci, drugi najpogostejši vzrok poškodb starih je udeležba v prometnih nesrečah. Najpogostejša poškodba zaradi padcev je zlom kolka, zaradi katerega je letno hospitaliziranih okrog 2.200 ljudi, od tega 79% starih. Pri padcih 10–25% starih utrpí težke poškodbe, ki vodijo v zmanjšano mobilnost in samostojnost ter povečano tveganje za smrt. Vsako leto zaradi zloma kolka umre okrog 130 ljudi, od tega jih je kar 96% v skupini starih. Na zdravljenje z rehabilitacijo zaradi poškodb je bilo v Sloveniji v letu 2004 sprejetih 1.100 ljudi, starejših od 65 let, kar je predstavljalo 32% vseh rehabilitacij zaradi poškodb. Pri ženskah, starih 65

let in več, je delež 38%, pri moških v isti starostni skupini pa 26,5%. Med umrlimi zaradi poškodb je delež starih 39%; zaradi pogostih in številčnejših kroničnih bolezni in slabšega splošnega zdravja stari ob enako težkih poškodbah umrejo pogosteje kot mlajši.

5.4 Poraba zdravil

Leta 2004 je bilo v Sloveniji starim predpisanih 38% vseh izdanih zdravil, predstavljala pa so 44% vrednosti izdanih zdravil. V Sloveniji osebe (zavarovanec) v starosti 65 let in več porabi za zdravila povprečno 6,5-krat več sredstev kot oseba v starosti 20–40 let, v skupini oseb nad 85 let je to razmerje že 1:8,5. Tako pri moških kot pri ženskah je bilo največ zdravil, izdanih starim, za bolezni srca in ožilja, sledijo zdravila z delovanjem na živčevje in zdravila za bolezni prebavil in presnove. Te skupine zdravil so tudi na prvih treh mestih po vrednosti izdanih zdravil.

Tabela 59: Število izdanih receptov in vrednost zdravil po starosti, Slovenija, 2004

Starostne skupine	Število receptov	Vrednost (v SIT)
0–19	1.606.808	4.961.296.041
20–64	7.375.069	46.093.765.515
65 +	5.479.267	39.479.545.586
Skupaj	14.461.144	90.534.607.142

Vir: IVZ RS.

⁷⁹ V Sloveniji posebej spremljamo akutne bolnišnične obravnave. Podatki o aktivnostih (opazovanje, diagnostika, zdravljenje), ki se nanašajo na celotno akutno zdravstveno oskrbo osebe v bolnišnici, se s pomočjo programa za razvrščanje razvrstijo v eno izmed več kot 600 skupin primerljivih primerov (SPP).

⁸⁰ Utež je koeficient ocene stroškov obravnave, vezane na diagnozo, starost pacienta ter diagnostične in terapevtske postopke.

6. SOCIALNA VKLJUČENOST STARIH

Prebivalstvo se stara⁸¹ skoraj po vsem svetu; mlado ostaja v Afriki, Indiji in nekaterih drugih azijskih državah. Zlasti Evropa se sooča z demografskimi spremembami, ki so po svojem obsegu in teži brez primere v dosednji zgodovini; stopnja rodnosti v državah Evropske unije je npr. nižja od meje, potrebne za obnovo prebivalstva, razmerje med mlado, srednjo in staro generacijo je porušeno, prebivalstvo Evrope se stara.

Demografska struktura prebivalstva držav Evropske unije se bo v naslednjih desetletjih bistveno spremenila.

V desetletjih po drugi svetovni vojni se je v Evropi rodilo dvakrat več otrok kot danes, življenjska doba se daljša. Skupno prebivalstvo držav članic EU25 se bo nekoliko zmanjšalo, dramatično zmanjšanje pa je pričakovano v obsegu delovno sposobnega prebivalstva v starosti 15–64 let (po projekcijah do leta 2050 16-odstotno zmanjšanje, kar predstavlja 48 milijonov prebivalcev). Nasprotno bo število prebivalcev, starih 65 let in več (65+), močno poraslo (po projekcijah do leta 2050 za 58 milijonov ali 77%); prebivalci 65+ bodo tako predstavljali več kot 30% celotnega evropskega prebivalstva. Najizraziteje narašča število ljudi v pozni starosti, starih 80 let in več (80+), ki praviloma potrebujejo veliko oskrbe in zdravstvene nege; njihov delež v celotnem prebivalstvu je leta 1950 znašal 1,2%, v letu 2000 3,4%, v letu 2050 pa naj bi po projekcijah znašal že 11,8% celotnega prebivalstva.

Tudi v Sloveniji lahko v prihodnjih desetletjih pričakujemo velike spremembe v obsegu in strukturi prebivalstva. Slovensko prebivalstvo se hitro stara. Posledice teh sprememb se bodo odrazile v zmanjšanju mlade in srednje generacije in v povečanju stare generacije (gl. Tabelo 35).

Razmerje med številom prebivalcev v starosti 65 let in več in številom prebivalcev v starosti 15–64 let (indeks starostne odvisnosti starih) **se bo v Sloveniji do leta 2050 izrazilo povečalo.** Po Eurostatovih projekcijah naj bi bilo v Sloveniji leta 2050 oseb v starosti 65 let in več skoraj dvakrat več kot leta 2005. Indeks starostne odvisnosti starih je leta 2005 znašal 21,7%, v letu 2050 naj bi znašal kar 55,6%. Povedano drugače, v obdobju 2005–2050 lahko pričakujemo spremembo razmerja med osebami v starosti 65 let in več in delovno sposobnim prebivalstvom z 1:4,6 (v letu 2005) na 1:1,8 (v letu 2050). Hitre spremembe se pričenejo zlasti po letu 2015 in bi naj bile v Sloveniji bolj intenzivne kot v povprečju držav EU25. V teh naj bi se indeks starostne odvisnosti starih povečal s 24,9% v letu 2005 na 52,8% v letu 2050.

Staranje odpira številna vprašanja vzdržnosti sistemov socialne zaščite in s tem vprašanja solidarnosti in sožitja generacij. Neustrezni sistemski odzivi lahko privedejo celo

do konfliktov med generacijami. Vsaka brani njej lastne interese in pravice, za katere verjame, da ji pripadajo.

6.1 Sožitje generacij - medgeneracijsko sožitje

Posameznikovo življenje je nedeljiva celota mladosti, srednjih let in starosti. Ljudje imamo v vsakem od teh obdobj določene naloge, vsa tri obdobja pa tvorijo življenjsko celoto. Družbo tako tvorijo ljudje mlade, srednje in stare generacije, ki se med seboj dopolnjujejo. Kadar v družbi te komplementarnosti ni (ali pa je katera od generacij zapostavljena), predstavlja to resen družbeni in razvojni problem.

Starost je postala družbeni tabu, obdan s predsodki in negativnimi stereotipi. Potrošniška družba povečuje drznost, lepoto, hitrost, mladost, uspešnost, moč. Take družbene razmere zavirajo pozitivno podobo starosti in iz nje izvirajočih prednosti. Ena od posledic je občutek osamljenosti starih oseb. Pa vendar ti tudi sami ne sprejemajo starosti in marsikdaj ne vidijo možnosti, ki jih starost kot tretje življenjsko obdobje ponuja.

Medgeneracijsko sožitje je porušeno. Način življenja ter delitev dela v urbanizirani družbi zavirajo medsebojni stik treh generacij; tako pri delu, razvedrilu, kot v drugih delih vsakdanjega življenja. V preteklosti so bili stari ljudje mlajšim generacijam najpomembnejši vir informacij, znanj in veščin, v visoko informatiziranem svetu pa pripadniki tretje generacije le s težavo sledijo hitremu razvoju. Čeprav sta 19. in 20. stoletje obdobji izjemnega razvoja znanj na številnih področjih, znanja s področja osebnostnega razvoja močno zaostajajo. Medtem ko mlajše generacije to znanje, ki so ga običajno prejemale od starejših, potrebujejo, pa tretja generacija v doživljanju in komuniciranju ni (več) ustrezno usposobljena za posredovanje pozitivnih osebnih življenjskih izkušenj in spoznanj s področja njihovega osebnega zorenja in medčloveškega sožitja. S pridobljenimi strokovnimi in drugimi znanji mlajšim niso zanimivi, s tem pa odpade pomembna sestavina doživljanja smisla starosti - prenos spoznanj in izkušenj mlajšim generacijam.

Nizko vrednotenje tretje generacije izvira iz družbenega protislovja, ki je nastalo s tem, da je sistem organizirane solidarnosti s pokojninskim zavarovanjem poskrbel za socialno varnost in samostojnost starih ljudi na individualni ravni, zanemaril pa je vključevanje velikih potencialov tretje generacije v družbeno delitev dela; s tem je tretja generacija postala istočasno vzdrževana in samostojna

⁸¹ Prebivalstvo je statistično staro, če ima več kot 10% prebivalcev, starih 65 in več let.

populacija v družbi (Hojnik-Zupanc, 1999: 18). V prihodnjih letih bo treba s prilaganjem sistemov socialne zaščite demografskim spremembam to protislovnost 'odvisne samostojnosti' tretje generacije preseči z novo paradigmo soodvisnosti generacij tako pri skrbi za maksimalno avtonomijo kakor pri odvisnosti od družbenih razmer in razpoložljivih dobrin ter posvečati posebno skrb socialnim omrežjem starih ljudi.

Okvir 20: Doživljanje starostne praznote

Danes se porajajo številni dvomi v vrednost in smisel staranja in starosti (čemur pravimo 'starostna praznosta'). Vsem trem generacijam, najbolj pa tretji, primanjkuje doživljanja, da je starost prav tako smiselno obdobje, kakor so mladost in srednja leta. Razlogi za to obliko bivanjske praznote (eksistencialni vakuum) so isti, kakor za krhanje povezanosti med generacijami. Doživljanje starostne praznote življenja namreč pomeni, da star človek doživlja brezcilnost vsega, kar sam počne ali kar se dogaja z njim. Namesto tega doživlja svojo ali tujo starost le kot mračni konec vseh poti, čeprav je v resnici na trdni in varni življenjski poti s številnimi možnostmi zase in za druge. Pri starih se ta motnja kaže v obliki brezcilnosti, malodušja, neaktivnosti, negativnega stališča in vedenja do mlajših, zapadanja v omame in zasvojenosti, depresijah in samomorilnosti, pri mladih pa se kaže v tem, da se izogibajo starih ljudi, misli na starost in pogovoru o njej. Doživljanje starostne praznote življenja hromi in blokira razpoložljive sile in zmožnosti starega človeka, da bi skrbel zase in dejavno prispeval svoj delež v družbi. Posledice se kažejo v psihosocialnih motnjah, zlasti doživljajski otopelosti, zagrenjenosti in črnogledosti, ki delajo stare ljudi neprijetne sebi in okolici.

6.2 Stanovanjski pogoji starih

O stanovanjskih pogojih starih v Sloveniji sistematično ne zbiramo podatkov. Sliko o obstoječih razmerah in potrebah si lahko ustvarimo iz ankete, ki sta jo za potrebe Nepremičninskega sklada pokojninskega in invalidskega zavarovanja v letu 2002 izvedla Fakulteta za družbene vede in Urbanistični inštitut RS⁸².

Veliko starih živi samih. 48,2% v raziskavo vključenih oseb živi samih, 31,5% pa v dvočlanskih gospodinjstvih. Le redki živijo v številnejših gospodinjstvih (v 5- ali veččlanskih le 4% vseh). Glede na celotno slovensko populacijo jih bistveno manj živi v lastniških stanovanjih: v lastni hiši ali stanovanju živi 51,9% starih (v celotni populaciji je delež 84,6%), 41% jih živi v najetem stanovanju ali hiši, 3,8% v oskrbovanem stanovanju in 3,3% na kakšen drug način.

Stanovanja starih so najpogosteje majhna. Velikost stanovanja, v katerem živijo stari, ustreza tipu oziroma velikosti gospodinjstva. Ker so to najpogosteje samska gospodinjstva, so stanovanja najpogosteje majhna. 51,5% vprašanih živi v stanovanjih do 50 kvadratnih metrov, velikost nad 100 kvadratnih metrov je med stari redkost.

Večina jih je s stanovanjskimi pogoji zadovoljna. Stari so najbolj zadovoljni z dostopom do stanovanjskega objekta, z bližino javnih servisov, z velikostjo stanovanja in z bližino sorodnikov in prijateljev. Velika večina (80%) jih zato v zadnjih letih ni razmišljala o selitvi.

6.3 Omrežja socialne opore starih

Čeprav se omrežja socialne opore starih močno zožijo, je njihova opora zadovoljiva. Podatki raziskave Inštituta za socialno varstvo RS (Novak in dr., 2004) iz leta 2004 kažejo, da v Sloveniji prevladujeta domača oziroma družinska ter sosedska oskrba starih in da so pri starejši populaciji pozitivni vplivi omrežij socialne opore povezani predvsem z intenzivnostjo vezi (ko ena oseba zagotavlja več opor hkrati).

Socialna omrežja starih so povezana z njihovim zdravstvenim stanjem in z ravnijo funkcionalnih zmožnosti (Dragoš, 2004). Socialna omrežja so kot varovalni dejavniki starih odvisna predvsem od dohodka, fizične kondicije (bolj koristijo tistim s šibko kondicijo), in spola (pomembnejša so za moške, še zlasti tiste s slabšo fizično kondicijo).

Okvir 21: Primerjava socialnih omrežij starih in mladih

Če primerjamo socialne opore oseb, starih od 18 do 64 let in oseb, starih 65 let in več, opazimo nekaj razlik in podobnosti: (1) omrežja starih so v povprečju manjša kot omrežja mlajših; (2) v primeru finančne stiske se stari bolj kot mladi po pomoč obračajo k sorodnikom; (3) pri druženju imajo stari nekoliko večji delež ženskih sorodnic kot mlajši; (4) stari imajo večjo emocionalno oporo žensk kot moških sorodnikov; (5) pri starih so pomemben vir opore tudi sosedje. Oboji pa se v primeru boleznih obračajo na ženske sorodnice.

Z viri socialne opore so najmanj opremljene starostnice, ki živijo same. Socialno omrežje starih tvori v povprečju 5,8 oseb (na ravni celotne populacije 6,5), najpomembnejši vir njihove opore pa so otroci. Z viri neformalne socialne opore so najbolj opremljeni tisti stari, ki bivajo v razširjeni

⁸² V telefonski in pisni anketi je skupaj sodelovalo 2.359 starih oseb.

družini v vaškem okolju, najmanj pa stare ženske, ki živijo same in katerih majhna omrežja so usmerjena predvsem k otrokom. V primeru povečanih potreb imajo te starostnice na voljo zelo malo alternativnih neformalnih virov.

V Sloveniji med starimi prevladuje družinski oziroma sorodniški tip socialnega omrežja. To je lahko problematično z vsaj dveh vidikov: omrežja opore pogosto tvorijo ženske sorodnice, kar je lahko zanje vir težav pri usklajevanju številnih obveznosti in s tem vir njihove preobremenitve. Glede na družbene trende spreminjanja družine in čedalje večjega deleža samskih ljudi pa je problem v tem, da je družina kot glavni nosilec dosedanje oskrbe starih pogosto nemočna, družba pa na to še nima ustreznega institucionalnega odgovora. Povečano potrebo po formalnih storitvah lahko še posebej pričakujemo pri skupini starih z malo neformalnimi viri, ki jim ostaja kot možna izbira le še institucionalna oskrba. Omenjena problema je moč reševati le s komplementarnim sodelovanjem neformalnega in javnega sektorja, ki se mora dejavneje vključiti in zagotoviti dostopnost vsem pomoči in nege potrebnim starim, neodvisno od njihovih materialnih, sorodstvenih in drugih razmer.

6.4 Revščina starih

Življenjska raven je eden pomembnejših elementov, ki vpliva na socialno vključenost ali izključenost ljudi. Tako kot za prvo in drugo generacijo velja to tudi za tretjo, za katero je v Sloveniji značilno, da je, mnogo bolj kot drugi dve, ogrožena z revščino.

Tveganje revščine je med starimi skoraj dvakrat večje kot med celotnim prebivalstvom. V letu 2003 (zadnji dostopen podatek) je v Sloveniji živelo pod mejo revščine 10,0% prebivalstva (leta 2002 9,9%); med osebami, starimi 65 let in več, je bilo v tem letu pod mejo revščine kar 18,5% ljudi (v letu 2002 19,2%).

Ženske, stare 65 let in več, revščina bolj ogroža kot moške v isti starosti. V letu 2003 je pod mejo revščine živelo 11,1% starih moških in 22,9% starih žensk. Ogroženost se še poveča, kadar stara oseba živi sama; v letu 2003 je bilo pod mejo revščine kar 39,9% samskih starih. Stare ženske pogosteje

kot moški živijo same; samski stan je tako eden pomembnih vzrokov višje stopnje tveganja revščine žensk.

Stopnja tveganja revščine je višja med osebami, starimi 65 let in več, ki niso lastniki stanovanj. V skupini prebivalcev v starosti do 64 let ni večjih razlik v tveganju revščine glede na stanovanjski status (precej večje je le pri najemnikih), tveganje revščine v skupini prebivalcev v starosti 65 let in več pa je najvišje med tistimi, ki niso lastniki stanovanj (so bodisi najemniki bodisi uporabniki stanovanj); pod mejo revščine je leta 2003 živelo 30,2% uporabnikov stanovanj. Stopnja revščine je v tej skupini celo nekoliko višja kot med najemniki (29,4%) in približno enkrat višja kot med lastniki (17%). Delež lastnikov stanovanja je med starimi osebami manjši kot v povprečju med prebivalci.

6.5 Dolgotrajna oskrba

Veliko starih je kronično bolnih, onemoglih in nesposobnih poskrbeti zase. Njihovo preživetje in življenje je odvisno od pomoči drugih oseb; potrebujejo zdravstvene storitve in storitve socialne oskrbe, ki jim jih ne zagotavljajo člani družine. Ker so te potrebe, ko se pojavijo, trajne in s časom večje, to opredelimo kot potrebo po dolgotrajni oskrbi. Njena zahtevnost in časovni obseg se z leti običajno povečujeta in trajata do konca življenja (gl. Okvir 22).

V prihodnosti se bo delež ljudi, ki potrebujejo dolgotrajno oskrbo, zelo hitro povečeval (gl. Tabelo 35). Vzrok je po eni strani predvideno večje število odvisnih zaradi predvidenega povečanega števila starih ljudi, po drugi strani pa spremembe v vlogi družine in njenih zmožnosti, da nudi oskrbo. Nekoč je bila oskrba izključno stvar družine, danes, ko je odgovornost porazdeljena med družino in državo, pa se zastavlja vprašanje, kako to razmejitev najustrezneje urediti. Večina ljudi želi, da se jim zaradi potrebe po oskrbi ne bi bilo treba preseliti v institucijo. Oskrbo bi zato morali organizirati tako, da jim bo to omogočeno, vendar se v teh primerih oskrba naj ne bi reševala le v družini. Prelaganje prevelikega dela odgovornosti na družino lahko namreč pomeni po eni strani preobremenjenost družine, zlasti žensk, ki najpogosteje skrbijo za druge, po drugi strani pa tudi finančno breme. Ob tem je gotovo pomembno dejstvo,

Okvir 22: Skupna OECD, Eurostat in WHO definicija dolgotrajne oskrbe

Dolgotrajna oskrba obsega organizacijo in zagotavljanje zdravstvenih in socialnih storitev osebam, ki zaradi zmanjšane stopnje neodvisnosti in zmožnosti samostojnega življenja potrebujejo pomoč pri vsakodnevnih opravilih v daljšem časovnem obdobju. Odvisnost od pomoči je lahko posledica fizičnih ali psihičnih omejitev, katerih posledica je nezmožnost samostojnega opravljanja osnovnih vsakodnevnih opravil (ang. basic activities of daily living – ADL), kot so: hranjenje, oblačenje, kopanje, uporaba stranišča, vstajanje iz postelje in s stola ali instrumentálnih vsakodnevnih opravil (ang. instrumental activities of daily living - IADL), to je aktivnosti, ki so potrebne za samostojno življenje, kot so nakupovanje, priprava hrane, pranje perila, prevozi, urejanje računov, čiščenje.

Vir: JOINT OECD, EUROSTAT AND WHO HEALTH ACCOUNTS (SHA). Guidelines for estimating long-term care expenditure in the joint 2006 SHA data questionnaire, str. 22.

da se spreminja tudi družina. Vloga države je zato vse pomembnejša; odgovornosti za oskrbo morajo biti ustrezno porazdeljene med javno in zasebno sfero. Kljub temu je oskrba starih v Sloveniji in drugod v Evropi slabo raziskana; ta sicer nadvse pomembna socialnovarstvena mreža doslej ni bila deležna niti strokovne niti družbeno-politične pozornosti in podpore. Z vprašanjem urejanja dolgotrajne oskrbe starih, ki zaradi različnih vzrokov nujno potrebujejo pomoč drugega, so se države EU in Slovenija namreč začele resneje ukvarjati šele v zadnjih letih.

Zaradi demografskih sprememb se bodo občutno povečale potrebe po dolgotrajni oskrbi. Te potrebe sicer niso vezane le na starost, vendar s starostjo naraščajo. Raziskava v okviru projekta SHARE⁸³ kaže, da ima 20% prebivalcev v starosti 65 let in več neko obliko invalidnosti, ki povzroči odvisnost od pomoči drugih pri opravljanju vsakodnevnih življenjskih opravil. Z višanjem starosti se odvisnost povečuje. Povečevanje stopnje odvisnosti od pomoči drugih s starostjo je precejšnje: omenjena raziskava kaže, da naj bi bilo v državah EU v letu 2004 v starosti 65–70 let odvisnih 7,1% moških in 9,4% žensk, v starosti 80 let in več pa kar 27,7% moških in 36,3% žensk.

V Sloveniji naj bi bilo leta 2004 po ocenah potreb (izdelanih na podlagi raziskave SHARE) dolgotrajne oskrbe potrebnih 58.000 prebivalcev (14% moških in 22% žensk, skupaj 19% prebivalcev v starosti 65 let in več). Če ta ocena velja, potem lahko sklepamo, da je bil precejšen del prebivalcev, potrebnih pomoči, v Sloveniji doslej deležen zgolj neformalne pomoči družine, sosedov, prijateljev ali nevladnih organizacij, ali pa pomoči kljub potrebi sploh ni imel. Tovrstno odvisnost delno sicer blaži denarni dodatek za pomoč in postrežbo.

Z dosedanjim razvojem dolgotrajne oskrbe je Slovenija krepila predvsem institucionalno oskrbo in manj oskrbo na domu. Leta 2004 je bilo v sistem dolgotrajne oskrbe

in v sistem denarnih dodatkov za pomoč in postrežbo po razpoložljivih podatkih vključenih med 30.000 in 35.000 prebivalcev. Od teh jih je bilo okrog 14.000 vključenih v institucionalno oskrbo, okrog 5000 v oskrbo na domu, okrog 30.000 pa jih je prejelo dodatek za pomoč in postrežbo.

Domovi za starejše opravljajo institucionalno varstvo starejših in z organizirano prehrano, varstvom ter zdravstvenim varstvom nadomeščajo ali dopolnjujejo funkcije doma ali lastne družine. V institucionalni oskrbi, ki je organizirana v desetih območnih enotah, in sicer leta 2005 v 68 javnih in zasebnih domovih za starejše, je bilo vključenih 13.641 oseb, razpoložljive kapacitete pa so se v zadnjih petih letih precej povečale (gl. Tabelo 60 in SP: Tabeli 55 in 56).

Oskrba v obliki pomoči na domu se je začela v večji meri razvijati šele konec devetdesetih let. Vendar tudi javna socialnovarstvena pomoč na domu ne more nadomestiti družine in drugih oskrbovalcev iz neformalne mreže, ampak jih lahko le podpre in delno razbremeni, da zmorejo nadaljevati z domačo oskrbo. Poleg pomoči na domu so se začele proti koncu devetdesetih let razvijati tudi druge neinstitucionalne oblike pomoči, kot so dnevni centri, oskrbovana stanovanja, pomoč na daljavo in dostava kosil na dom, ki pa še vedno nimajo veliko uporabnikov.

Oskrba na domu se ni razvila v večji meri tudi zaradi pre-slabe medsebojne povezanosti in koordinacije socialnih, zdravstvenih in drugih služb in njihovih premajhnih kapacitet. Zaradi tega obseg možne pomoči velikokrat ne more zadostiti potreb po zahtevnejši in obsežnejši oskrbi. V primerjavi s starimi v institucionalni oskrbi so tisti, ki se odločijo za oskrbo na domu ali pa za kakšno drugo obliko nimajo možnosti, deležni precej manjšega obsega storitev javnih služb, čeprav so lahko njihove potrebe povsem identične potrebam ljudi v institucionalni oskrbi (gl. Okvir 23).

Tabela 60: Domovi za starejše, Slovenija, 2000–2005

	Domovi	Oskrbovanci skupaj	Delež žensk
2000	49	11.905	72,3
2001	55	12.346	72,6
2002	58	13.051	72,9
2003	61	13.498	73,0
2004 ¹	63	13.098	74,1
2005 ¹	68	13.641	74,1

Vir: SURS. Opomba: ¹V letu 2004 in 2005 je SURS poleg oskrbovancev sedmih socialnovarstvenih zavodov popisal še oskrbovance osmih enot za posebne oblike varstva odraslih, ki delujejo kot posebne enote domov za starejše oz. kot njihove dislocirane enote. Oskrbovance teh osmih enot so do vključno leta 2003 popisovali pri domovih za starejše oz. kombiniranih socialnovarstvenih zavodih. Zaradi omenjene spremembe pri popisu, ki je nastala leta 2004, se je število oskrbovancev v domovih za starejše v primerjavi z letom 2003 zmanjšalo.

⁸³ Financirala jo je Evropska komisija in je bila v zadnjih nekaj letih izvajana v desetih državah EU.

Okvir 23: Oskrba starih v Sloveniji

Za večino starih je oskrba v ustanovah neželena oblika pomoči. V anketi Urbanističnega inštituta iz leta 2002 so stare spraševali, kje želijo preživljati starost (kam in v kakšno okolje bi se morebiti preselili). Le 7,5% bi jih kot primerno obliko bivanja zase izbralo dom za starejše, 8% pa oskrbovano stanovanje. Kot primerno družbo, ki bi jo najraje imeli v bližini bivališča, pa jih je največ navedlo sorodnike (29,5%) in ljudi več generacij (26,4%), le 12,2% starih oseb bi si želelo družbo izključno ljudi iste generacije.

Raziskave in izkušnje Inštituta Antona Trstenjaka kažejo, da se možnosti za družinsko oziroma domačo oskrbo starih krčijo iz več razlogov:

- večja se delež starih, zlasti zelo starih, ki potrebujejo veliko oskrbe, delež mlade in srednje generacije pa upada;
- viša se delež starih, ki živijo sami ali skupaj z drugim starim človekom;
- družinsko oskrbo starih večinoma izvajajo zaposlene ženske, ki o oskrbi starega človeka niso poučene, izčrpavajo pa jih že sicer skrb za lastno družino ter redna zaposlitev;
- kulturni tabu starosti povzroča podzavestni odpor do starih ljudi in njihove nemoči, kar doprinese k večji družinski marginaliziranosti starega človeka;
- komunikacijska odtujenost in medsebojno nepoznavanje generacij zmanjšuje možnosti za obojestransko zadovoljivo družinsko oskrbo starega družinskega člana;
- ljudje vseh generacij, zlasti pa stari, imajo velika pričakovanja glede socialnih odnosov, toda zelo malo uporabnega znanja in veščin za dobro komunikacije med generacijami;
- stari, ki so doslej živeli v družbi relativne blaginje, so nepripravljeni na osebne, socialne in zdravstvene težave, povezane s starostjo, zato so s prezahtevnostjo neprijetna družba mlajšim članom družine;
- stari imajo ambivalenten odnos glede družinske oskrbe: z ene strani samoumevno pričakujejo pozornost in pomoč svojcev, z druge pa njihova visoka zavest avtonomije in samozadostnosti povzroča vedenjsko in besedno odklanjanje pomoči svojcev (noče biti 'v nadlego').

7. EKONOMSKE IN FINANČNE POSLEDICE STARANJA PREBIVALSTVA

Staranje prebivalstva je proces, ki ga sprožita zniževanje rodnosti in podaljševanje življenja. Izraža se kot podaljševanje pričakovanega življenja in spreminjanje razmerij med starostnimi skupinami. Zelo nazorno se to vidi predvsem v razmerju starejših nad 65 let in tistimi, ki so mlajši. Podaljševanje življenja pomeni, da bo v prihodnosti vedno več prebivalcev, ki zaradi starosti ne bodo več delovno aktivni, kot posledica nizke rodnosti pa bo tudi vedno manj tistih, ki bodo delovno aktivni in ki bodo ustvarjali družbeni proizvod.

Članice EU so pripravile projekcije prebivalstva do leta 2050. Tako dolg časovni horizont je potreben, ker nekatera sedanja demografska dejstva že močno opredeljujejo ekonomske, finančne in societalne posledice daleč v prihodnost. Projekcije prebivalstva so za vsako državo narejene pod skupno dogovorjenimi predpostavkami; v Tabeli 62 prikazujemo projekcije za Slovenijo⁸⁴, EU15 in EU10.

Do leta 2035 bi bila zaradi demografskih razlogov rast BDP več kot prepolovljena. Zmanjševanje števila in deleža aktivnih prebivalcev (ob hkratnem samo delno zmanjšanjem skupnem številu prebivalcev) bo zmanjšalo možnost rasti bruto domačega proizvoda. Učinek sprememb v prebivalstveni strukturi in v obsegu posameznih skupin prebivalstva na zmanjšanje rasti bruto domačega proizvoda (in s tem učinek v produktivnosti in zaposlenosti) je v Sloveniji modelsko⁸⁵ ocenjen in kaže, da bi se rast BDP v obdobju do leta 2035 več kot prepolovila.

V Sloveniji smo pripravili projekcije prebivalstva upoštevajoč tudi drugačne predpostavke. V tako dolgem časovnem obdobju se lahko razvoj prebivalstva odvija precej drugače, kot je predvideno v projekcijah, katerih predpostavke predstavljamo v Tabeli 62. Za analitske namene ocenjevanja učinkov demografskih sprememb smo zato v Sloveniji poleg Eurostatovih projekcij pripravili še

Tabela 61: Ključni demografski kazalniki v letu 2004 in njihova projekcija za leto 2050, Slovenija, EU15 in EU10

	EU15		EU10		SLOVENIJA	
	2004	2050	2004	2050	2004	2050
Stopnja rodnosti	1,5	1,6	1,2	1,6	1,2	1,5
Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu – moški	76,4	82,1	70,1	78,7	72,6	79,8
Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu – ženske	82,2	87,0	78,2	84,1	80,2	85,1
Neto migracijski tokovi (v tisočih)	1.347	778	-3	101	6,1	6,7
Neto migracijski tokovi (v % populacije)	0,4	0,2	0	0,1	0,3	0,4

Vir: Gradivo za Delavnico o staranju prebivalstva. UMAR: Ljubljana, junij 2006 iz: EUROPEAN ECONOMY, Special report no/2006, The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers (2004–2050), Report prepared by the Economic Policy Committee and the European Commission (DG ECFIN).

Tabela 62: Deleži starega prebivalstva, projekcije pod različnimi predpostavkami, Slovenija, 2005–2050 (v tisočih in v %)

	1. 1. 2005	1. 1. 2010	1. 1. 2020	1. 1. 2030	1. 1. 2040	1. 1. 2050
Nizka	1.992.113	1.963.853	1.890.415	1.801.674	1.663.014	1.490.760
Starost 65 in več	15,3	16,7	20,8	25,8	29,4	32,7
Starost 85 in več	3,0	3,9	5,1	6,2	8,8	10,0
Srednja	1.999.722	2.014.802	2.016.694	2.005.999	1.965.314	1.900.839
Starost 65 in več	15,3	16,5	20,4	25,1	28,4	31,1
Starost 85 in več	3,0	3,8	5,1	6,3	9,1	10,6
Visoka	2.007.369	2.069.175	2.170.058	2.271.619	2.383.601	2.520.801
Starost 65 in več	15,3	16,3	19,7	23,8	26,5	28,0
Starost 85 in več	3,0	3,8	5,1	6,2	9,0	10,3

Vir: Sambt, J. (2006): Gradivo za Delavnico o staranju prebivalstva. UMAR: Ljubljana, junij 2006.

⁸⁴ Podatki osnovne variante Eurostatove projekcije prebivalstva za Slovenijo so objavljeni tudi v podatkovni bazi SI-STAT. Podatki za vse države članice EU so objavljeni na Eurostatovem spletnem portalu.

⁸⁵ Majcen, B., Verbič, M., van Nieuwoop, R., Sambt, J. (2005): 'Analiza prihodnjih trendov slovenskega pokojninskega sistema z dinamičnim modelom splošnega ravnovesja'. V: IB REVIJA, št 3. UMAR: Ljubljana.

projekcije prebivalstva z upoštevanjem drugačnih predpostavk⁸⁶ in različnih variantnih parametrov. V nizki varianti demografskih projekcij so zadržane nizke stopnje rodnosti in ne toliko povečano pričakovano življenje, v visoki varianti pa so privzete predpostavke o višji rodnosti in o daljšem pričakovanem življenju (gl. Tabela 62).

Ne glede na uporabljene variantne parametre se deleža oseb, starih 65 in več, ter tistih, ki so stari 85 in več (stari stari), podvojita oziroma potrojita. Zaradi takih sprememb so vprašanja vzdržnosti, učinkovitosti in pravičnosti sistemov financiranja med ključnimi razvojnimi temami na področju sistemov socialne zaščite. Naraščanje deleža prebivalstva, starega 65 let in več, bo pomembno vplivalo na povečanje potreb in izdatkov za pokojnine, za zdravstvo, dolgotrajno oskrbo in za druge, s staranjem povezane izdatke.

7.1 Projekcije izdatkov

*V okviru Evropske komisije so bile opravljene projekcije izdatkov, ki so povezani s staranjem*⁸⁷. Pokojninske izdatke so z uporabo svojih modelov pripravile države same, za izdatke zdravstvenega varstva, dolgotrajne oskrbe in za izobraževanje ter za brezposelne pa jih je po enotni metodologiji pripravila Evropska komisija⁸⁸. Ker je bilo treba fiskalne učinke posamezne države primerjati v okviru EU, je bila pri ugotavljanju finančnih posledic staranja uporabljena samo srednja (EU) varianta.

7.1.1 Pokojninski izdatki

Pokojninski izdatki so zaradi starostnega pogoja kot podlage za pridobitev pravic oz. pokojnin neposredno povezani s prebivalstveno starostno sliko in perspektivo, odvisni pa so

tudi od narave sistema in parametrov, ki sistem opredeljujejo. Po projekcijah naj bi se izdatki za pokojnine s sedanjih 11,2% BDP do leta 2050 namreč povečali na 18,5% BDP, pokojninski prispevki pa z 9,9% na 10,9% (gl. Tabela 63; tudi SP: Tabela 57).

Slovenski pokojninski sistem je v primerjavi z drugimi evropskimi in neevropskimi državami ocenjevan kot precej radodaren. Razmerje med povprečno starostno pokojnino in povprečno plačo (*nadomestitvena stopnja*) je bilo še v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja okoli 80%, starostni in zavarovalni pogoji za upokojitve pa so bili s stališča upokojevanja izrazito ugodni (nizka upokojitvena starost in relativno visoka letna odmerna stopnja). Pokojninski sistem je tudi blažil posledice težav na trgu dela in dopuščal upokojitve pod ugodnejšimi upokojitvenimi pogoji za presežne delavce. Število upokojencev je v devetdesetih letih hitro naraščalo: od 393.000 v letu 1991 je do leta 1999 naraslo na 460.000 (za 17%), po tem letu pa je do leta 2005 še dodatno poraslo na 505 tisoč (za 10%). Skupno se je število prejemnikov starostnih, invalidskih, družinskih in v letih po reformi še vdovskih pokojnin povečalo za 112.000 oz. za 18%. Izdatki za pokojnine (brez izdatkov za zdravstveno varstvo upokojencev) pa so se v tem obdobju znašali dobrih 11% BDP. S stališča javnega financiranja je bila pokojninska ureditev že v devetdesetih komaj vzdržna; v daljšem časovnem obdobju pa so se izdatki za pokojnine po takratnih projekcijah povečevali zelo hitro in v letih okoli 2035 dosegli več kot 24% BDP. Financiranje prihodnjih pokojninskih izdatkov je bilo v takratnem sistemu nevzdržno.

Pokojninska reforma je z letom 2000 močno zaostрила glavne parametre javnega in obveznega pokojninskega sistema. Povečala je minimalno upokojitveno starost,

Tabela 63: Učinki staranja na javnofinančne izdatke, Slovenija, 2005 in projekcije za obdobje 2010–2050

	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Deleži v BDP, v %						
Starostno vezani odhodki	18,8	18,9	20,9	24,2	27,7	30,1
Pokojnine	11,2	11,2	12,5	14,6	17,0	18,5
Zdravstvo	6,7	6,7	7,3	8,2	9,0	9,6
Dolgotrajna oskrba	0,9	1,0	1,1	1,4	1,7	2,0
Pokojninski prispevki	9,9	10,3	10,9	11,0	10,9	10,9
Predpostavke						
Stopnja delovne aktivnosti moških (15–64)	73,5	76,4	77,9	77,0	75,4	76,4
Stopnja delovne aktivnosti žensk (15–64)	63,9	66,3	69,0	69,8	69,0	70,5
Skupna delovna stopnja aktivnosti (15–64)	68,8	71,5	73,6	73,5	72,3	73,5
Stopnja brezposelnosti	6,0	5,5	5,4	5,4	5,4	5,4

Vir: (2005) Konvergenčni program. Ministrstvo za finance.

⁸⁶ Gl. npr. Kraigher (2005), Sambt (2005).

⁸⁷ Pokojninske izdatke so v okviru EU z uporabo svojih modelov pripravile države same in so jih v postopku preverjanja (v odprti metodi koordinacije) predstavile delovni skupini.

⁸⁸ V Sloveniji smo izdatke za zdravstveno varstvo in izdatke za dolgotrajno oskrbo pripravili tudi sami. Rezultati projekcij, ki so bile pripravljene v Sloveniji, in projekcij, ki jih je za Slovenijo pripravila Evropska komisija, se bistveno ne razlikujejo.

vedla nov inštitut polne upokojitvene starosti, zmanjšala letno odmerno stopnjo (vrednost enega zavarovalnega leta), podaljšala obdobje za ugotavljanje pokojninske osnove, vpeljala izenačevanje starih, že veljavnih pokojninskih prejemkov s prejemki tistih, ki se po letu 2000 upokojujejo pod novimi pogoji, odpravila možnost predčasnega upokojevanja, uvedla nagrajevanje aktivnosti po polni upokojitveni starosti s trajnimi povečanji (bonusi) odmerjene pokojnine in trajno zmanjšala pokojnine za tiste, ki se upokojujejo pred polno upokojitveno starostjo.

Pokojninski izdatki so se s temi spremembami ustalili na deležu okoli 11% BDP. Zniževala pa se je nadomestitvena stopnja (leta 1999 je bilo razmerje med povprečno starostno pokojnino in povprečno plačo 75,8, leta 2005 pa 69,1). V javnosti je bilo to znižanje relativne vrednosti pokojnine pripisano načinu valorizacije⁸⁹, zato se je po politični odločitvi leta 2005 spremenil način valorizacije, ki naj bi zagotavljal enako nominalno rast pokojnin, kot je rast plač. S takšno valorizacijo se bo lažje zagotavljala primernost pokojnin, zaradi zmanjšane števila in poslabšanega razmerja med starim in aktivnim prebivalstvom pa bo zagotavljanje zadostnih finančnih virov za ta namen še dodatno oteženo.

Najbolj primeren način povečevanja posameznikovih pokojninskih prejemkov je podaljševanje delovne aktivnosti oz. odlaganje upokojitve. Odgovor na vprašanje, kako povečati aktivnost v starosti nad 55 let, še bolj pa nad 60 let, je ena pomembnejših razvojnih nalog in velik izziv. Deloma je nizka stopnja delovne aktivnosti v starosti med 55 in 64 let posledica zgodnjega upokojevanja v devetdesetih letih, nanjo pa vpliva tudi nizka izobrazbena oz. kvalifikacijska struktura starejših zaposlenih. Najbolj primeren način povečevanja posameznikovih pokojninskih prejemkov je podaljševanje delovne aktivnosti oz. odlaganje upokojitve, saj so poznejše upokojitve nagrajene s povečanjem skupnih odmernih odstotkov in s povišanjem odmerjene pokojnine z bonusi po doseženi polni upokojitveni starosti. Drug način zagotavljanja primernih pokojninskih prejemkov je dodatno pokojninsko zavarovanje. Z reformo je to sestavni del pokojninskega sistema. Ker ni obvezno in univerzalno, temveč prostovoljno, je odločanje delodajalcev in posameznikov o dodatnem pokojninskem zavarovanju odvisno od njihovih dohodkov in od davčnih spodbud. Sedanja pokritost z dodatnim zavarovanjem je več kot 50-odstotna. Predvsem tisti zaposleni, ki imajo nizke dohodke, se dodatno ne zavarujejo in bodo v prihodnosti prejeli relativno nizke pokojnine iz obveznega zavarovanja.

7.1.2 Izdatki za zdravstveno varstvo in dolgotrajno oskrbo

Zdravstveni sistem je v Sloveniji doživel že veliko sprememb. Od izrecno nedovoljenega zasebnega izvajanja zdravstvene dejavnosti in popolnoma javnega sistema izvajanja zdravstvene dejavnosti kot tudi izključno javnega financiranja dejavnosti se sedaj v Sloveniji tako pri dejavnosti kot pri financiranju dopolnjujejo zasebne in javne oblike. Vendar imajo te spremembe tudi svoje stranpoti in nedoslednosti.

Koncept mreže javne zdravstvene službe je sprejet, vendar mreža ni določena, zato ostaja neudejanjen. Zasebni ponudniki sodelujejo v javni mreži kot koncesionarji, država ali občina kot koncedenta pa nimata jasno izdelanih podlag za dodeljevanje koncesij. Zato včasih prihaja do selitve zdravstvenega osebja tudi iz tistih javnih zdravstvenih institucij, ki so doslej dobro zagotavljale dostopnost zdravstvenih storitev v zasebno dejavnost, kjer pa se ob drugačnem osnovnem izhodišču (donosnost in ekonomičnost poslovanja) dostopnost teže zagotavlja.

V financiranju je kombinacija zasebnega in javnega financiranja doprinesla k javnofinančni vzdržnosti zdravstvenega sistema, povečala pa je udeležbo posameznikov oz. zasebnih sredstev pri financiranju. Dopolnilno zdravstveno zavarovanje je po njegovi uvedbi prevzemalo vedno večji delež financiranja in sedaj pri financiranju zdravstvene dejavnosti, ki jo izvajajo v javni zdravstveni mreži, že sodeluje z blizu 15% (gl. tudi Tabela 12).

Celotna sredstva, namenjena za zdravstvo v Sloveniji, so se v obdobju 1997–2003 povečala realno za 45% (javna za 39% in zasebna sredstva za 68%) oz. so kot delež v BDP porasla s 7,2% v letu 1997 na 8,7% v letu 2003 (gl. Tabela 64). Povprečna letna realna rast celotnih izdatkov za zdravstvo je bila v navedenem obdobju 6,4-odstotna in je kar za 2,7 o. t. presegla povprečno letno realno rast BDP (3,7%). Tudi rast javnih izdatkov za zdravstvo, ki je bila letno v povprečju 5,7-odstotna, je presegla rast BDP. Podobna gibanja so bila za obdobje 1997–2003 značilna tudi za vse druge članice EU, z izjemo Slovaške (gl. Slika 48)⁹⁰. V luči vzdržnosti javnega financiranja zdravstva je bil ob teh gibanjih na evropski ravni izpostavljen pomen ukrepov za umiritev rasti javnih izdatkov za zdravstvo, ki letno naj ne bi presegla rasti BDP. Zasebni izdatki za zdravstvo v večini držav, vključno s Slovenijo, naraščajo hitreje od javnih izdatkov (gl. Tabela 64).

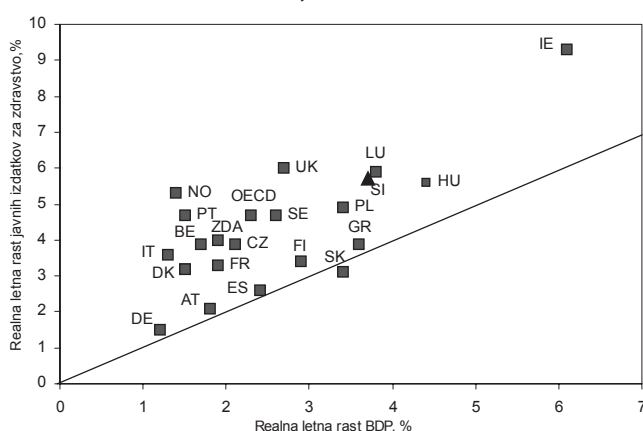
⁸⁹ Poleg same valorizacije vplivajo na spremembe razmerja med plačami in pokojninami tudi spremenjena struktura plač in pokojnin ter izenačevanje starih pokojnin z novimi.

⁹⁰ Kot vir podatkov za celotne izdatke za zdravstvo za Slovenijo in druge države smo uporabili poročilo Svetovne zdravstvene organizacije za leto 2005 (The World Health Report 2006). Podatke za leta 1995–2003 je Svetovni zdravstveni organizaciji posredoval SURS, ki koordinira projekt uvajanja Sistema zdravstvenih računov (v nadaljevanju SHA) za Slovenijo, kot mednarodno primerljive metodologije za spremljanje izdatkov za zdravstvo. V državah EU projekt uvajanja SHA usmerja Eurostat, v tesnem sodelovanju z OECD in Svetovno zdravstveno organizacijo (WHO). Podatki, ki so objavljeni v zadnjih poročilih WHO in OECD so do določene mere že poenoteni in približani metodologiji SHA, da se zagotovi njihova mednarodna primerljivost.

Tabela 64: Celotni izdatki za zdravstvo, Slovenija, 1997–2003

	Deleži v BDP, v %						Realni indeksi
	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2003/1997
Celotni izdatki za zdravstvo ¹	7,2	8,5	9,0	8,8	8,7	n.p.	145
Javni izdatki ²	5,7	6,6	6,9	6,7	6,6	6,6	139
Zasebni izdatki	1,5	1,9	2,1	2,0	2,1	n.p.	168
Prostovoljna zdravstvena zavarovanja	0,8	1,2	1,2	1,2	1,2	n.p.	189
Gospodinjstva ('izdatki iz žepa')	0,7	0,7	0,9	0,8	0,9	n.p.	145

Vir: za leta 1997–2003: WHO-The World Health Report 2004, 2005, 2006; za leto 2004: SURS, Prva statistična objava št. 301 (30. 12. 2005); preračuni UMAR. Opombi: ¹K celotnim izdatkom za zdravstvo spadajo tudi investicije v zdravstvu, izvzeta pa so nadomestila za odsotnost zaradi bolezni (boleznine). ²Vključuje izdatke države, občin in ZZSZ.

Slika 48: Povprečne letne realne stopnje rasti javnih izdatkov za zdravstvo in BDP, izbrane države, 1997–2003

Vir: The World Health Report 2006, WHO. OECD Health at a glance 2005, za Slovenijo preračuni UMAR.

Ocenjevanje prihodnjih izdatkov za zdravstveno varstvo metodološko ni toliko poenoteno, kot je projiciranje izdatkov za pokojnine. Poleg obsega in strukture prebivalstva, njihove kupne moči, ki določa povpraševanje, vplivajo na izdatke tudi spremenjene zdravstvene doktrine, nove zdravstvene tehnologije in nov oz. spremenjen odnos do življenjskega sloga.

Evropska komisija je izdelala projekcije, ki upoštevajo povečano povpraševanje po zdravstvenih storitvah v prihodnosti, stroške, ki jih povzročajo zdravljenje v zadnjih letih življenja tik pred smrtjo⁹¹, spremembe v obnašanju, ki bodo posledica večje kupne moči oz. rasti dohodka na prebivalca, večje stroške medicinskega osebja, ki bo plačano skladno z rastjo produktivnosti in dejstva, da bodo ljudje v prihodnosti živeli dlje in bolj zdravo. V Sloveniji smo izdatke za zdravstveno varstvo in izdatke za dolgotrajno oskrbo pripravili tudi sami. Rezultati projekcij, ki so bile pripravljene v Sloveniji, in projekcij, ki jih je pripravila Evropska komisija, se bistveno ne razlikujejo. Zdravstveni

izdatki bi v obdobju 2005–2050 tako narasli s 6,7% BDP na 9,6% BDP (gl. Tabela 64).

Poleg izdatkov za zdravstveno varstvo lahko v prihodnosti z gotovostjo pričakujemo tudi povečane izdatke za dolgotrajno oskrbo. Povečano število in podvojen oz. potrjen delež prebivalcev v starosti nad 65 oz. 85 let bo ob nespremenjeni politiki zahteval približno 2,5-krat večji delež izdatkov za dolgotrajno oskrbo v BDP, kot pa jih iz različnih javnih in deloma zasebnih virov Slovenija namenja sedaj (gl. Tabela 64 in Izdatke za dolgotrajno oskrbo, str. 31).

7.1.3 Drugi javni izdatki, povezani z demografskim razvojem

Spremembe v obsegu in strukturi prebivalstva vplivajo tudi na druge javne izdatke. Tako se predpostavlja, da je obseg izobraževalnih izdatkov opredeljen s številom šolajočih, obseg izdatkov za pomoč ali nadomestila za brezposelnost pa s številom brezposelnih. Projekcije vključenih v izobraževalni sistem in v sistem socialne zaščite pa so odvisne tudi in predvsem od sistemskih podlag, od politike na posameznem področju ter od ekonomske politike.

Evropska komisija je za Slovenijo za obdobje 2002–2050 pripravila tudi projekcije izdatkov za formalno izobraževanje: izdelane so pod predpostavko o zniževanju števila vpisanih v formalno izobraževanje zaradi demografskih sprememb. Po tej projekciji naj bi se v Sloveniji do leta 2050 skupno število vpisanih na vseh ravneh izobraževanja zmanjšalo za 28,1%, kar bi javne izdatke za izobraževanje zmanjšalo za 0,5 o. t. BDP-ja (tj. na 4,9% BDP-ja v letu 2050). Slovenija svojih dolgoročnih projekcij za izobraževanje ni pripravila, ker za to nima dovolj razčlenjenih podlag in ker se prav v izobraževanju lahko pričakujejo tudi ukrepi politike izobraževanja (in vpliv drugih dejavnikov), s katerimi je možno vplivati na kakovost izobraževanja, na vključenost odraslih v formalno izobraževanje ipd., ter posledično na višino izdatkov za izobraževanje.

⁹¹ OECD (2005) ugotavlja, da v zadnjih dvajsetih letih večino povečanja zdravstvenih izdatkov ne moremo pripisati demografskim spremembam in da je velik del izdatkov povezan z zdravljenjem v zadnjih letih življenja pred smrtjo.

8. IZZIVI DOLGOŽIVE DRUŽBE

Staranje družbe je proces, ki je posledica številnih dejavnikov, katerih rezultat je dolgoživa družba. Po svojih značilnostih je v temeljih drugačna od tiste, kjer so razmerja med starostnimi skupinami drugačna. V pogojih dolgožive družbe se vprašanja fiskalne vzdržnosti, učinkovitosti in socialne pravičnosti postavljajo popolnoma drugače; demografske spremembe pomembno (dolgoročno) opredeljujejo družbene, ekonomske in finančne posledice v prihodnosti. Tudi v Sloveniji, podobno kot v številnih drugih evropskih državah, bo spremenjena starostna struktura prebivalstva (ob vseh drugih nespremenjenih parametrih in pogojih, predvsem pa pri enakem vzorcu upokojevanja in delovne aktivnosti) povzročila veliko povečanje potreb in javnih izdatkov za stare (za pokojnine, za zdravstvo, dolgotrajno oskrbo in za druge, s staranjem povezane izdatke), zmanjševanje števila in deleža aktivnih prebivalcev (ob hkratnem samo delno zmanjšanjem skupnem številu prebivalcev) pa bo pomembno oblikovalo možnosti gospodarske rasti in določalo davčne in prispevne osnove. V tako spremenjenih pogojih so nujne prilagoditve v sistemih izobraževanja, zaposlovanja in socialne varnosti (zdravstva in dolgotrajne oskrbe ter v pokojninskem sistemu), ki bodo morale zagotoviti trdne temelje socialne varnosti ter omogočiti in promovirati socialno vključenost. Čim poznejše bo ukrepanje, tem bolj drastični bodo morali biti ukrepi. V nadaljevanju predstavljamo tiste razvojne izzive in vprašanja, ki jih lahko pričakujemo v Sloveniji, zlasti na področjih trga dela, izobraževanja, zdravstva, dolgotrajne oskrbe, pokojnin.

Sodobno mladost zaznamujejo številna tveganja in individualizacija. Mladi se soočajo z vedno novimi zahtevami in omejitvami. Pozno vstopajo na trg dela, se pozno osamosvajajo in pozno oblikujejo lastno družino. Drug pomemben pritisk na mlade, ki bi ga bilo treba tudi blažiti, je časovni; ko enkrat že vstopijo na trg dela, morajo za uveljavitev na trgu dela žrtvovati veliko (zasebnega) časa. Zaradi tega in še nekaterih drugih pomembnih problemov številni odlašajo z odločitvijo za otroka. Včasih je odločitev postavljena v tako pozno obdobje, da ni več zdravstvenih pogojev za rojstvo drugega otroka. Časovni, pa tudi psihofizični pritiski bi se lahko zmanjšali z medsebojno pomočjo, z nekoliko spremenjenimi zahtevami in pričakovanji delodajalcev glede intenzivnosti in količine dela ob začetku kariere, kakor tudi z drugačnim odnosom delodajalcev do starševstva njihovih zaposlenih žensk in moških. Delati bi morali zato, da živimo, ne pa, da živimo zato, da lahko delamo. Oblikovalci ukrepov politik morajo zato upoštevati dejstvo, da se pred mlade postavlja veliko bremen in ovir, ponuja pa se jim le malo podpore in opore, še posebej na začetku karierni poti in v času oblikovanja lastne družine. Javne službe morajo pomagati, da posamezniki in posameznice živijo kakovostno življenje, ne pa samo prispevati k njihovi večji produktivnosti.

Slovenija potrebuje celovito družinsko politiko in družbeno strategijo, ki bo upoštevala spremenjene pogoje oblikovanja družin (in različne potrebe različnih družin), ki bo univerzalna in diferenciacijska obenem (ki upošteva in naslavlja različne potrebe različnih skupin) in ki bo spodbujala uveljavljanje načela enakosti žensk in moških tudi v praksi. Intenzivne spremembe v življenju družin, na katere še dodatno vpliva dolgoživost družbe, narekujejo dolgoročno družbeno strategijo in povezanost ukrepov različnih politik, s katerimi bi država podpirala družino kot pomembno družbeno institucijo. Pogoji oblikovanja družine v Sloveniji se že nekaj časa zaostrojujejo (težje je dobiti prvo zaposlitev, prvo stanovanje ipd.), družine pa so, zlasti ženske v njih, vedno bolj obremenjene. Slovenija nima politike usklajevanja profesionalnega, družinskega in privatnega življenja. Pogosto prihaja celo do kolizije različnih politik (npr. stanovanjske, zaposlovalne, izobraževalne). Te so pogosto preveč usmerjene na črpanje potencialov izvornih družin, s čimer podpirajo pozno odhajanje iz družine staršev in otežujejo avtonomijo in odraščanje mladih. Slovenija bi torej morala pripraviti celovito družinsko politiko, ki bo vključevala ukrepe različnih resorjev, s katerimi bo država oblikovala pogoje, ki bodo omogočali zgodnejše prehode v samostojno življenje in s tem zgodnejše rojevanje prvega otroka, pa tudi omogočali družinam, ki že imajo enega otroka, da se odločijo za naslednje(ga). Zato bi bilo treba:

- **oblikovati kvalitetne življenjske pogoje družin.** Smiselno je, da so ukrepi naravnani na pomoč družinam z nizkimi dohodki, po drugi strani pa družinam z majhnimi otroki in družinam z enim otrokom, ki so obenem teoretične in potencialne kandidatke za naslednje(ga). Prvi otrok je namreč odraz želje po otroku, odločitev za drugega otroka pa je povezana še z drugimi motivi in (pred)pogoji (kot npr. zaupanje partnerju, pričakovana enakomernejša delitev odgovornosti itd.).
- **oblikovati ukrepe za zmanjšanje brezposelnosti mladih.** Vzorec zaposlovanja mladih kaže večjo obremenjenost mladih s tveganji, ki jih prinašajo spremenjene razmere na trgu dela. Vse pogosteje se zaposlujejo za določen čas (delež mladih, zaposlenih za določen čas, je v Sloveniji višji kot v EU25), kar znižuje varnost njihove zaposlitve. Raziskave kažejo, da je varna zaposlitev pomemben predpogoj odločitve za starševstvo, zato bi lahko s tovrstnimi ukrepi pomembno vplivali tako na rodnost kot na stopnjo delovne aktivnosti.
- **zagotoviti, da je zaposlitev fleksibilna in obenem varna.** Slovenske raziskave (Kanjuo Mrčela, Ignjatovič, Stanojevič, v: Svetlik in dr., 2004) kažejo, da so, kjer se fleksibilnost uvaja, v ospredju t. i. neprijazne oblike (kot so delo konec tedna in v izmenah, nadure, začasno oziroma priložnostno delo in delo za določen čas). Te "zahtevajo večjo intenzivnost dela ali/in povečujejo negotovost zaposlitve. Manj pa organizacije uporabljajo

zaposlenim in družinam prijazne oblike, kot so letni obsegi dela, skrajšani delovni čas, delitev delovnih mest, fleksibilni delovni čas, delo na domu in na daljavo” (Svetlik, 2004: 11). Slovenski javnomnenjski podatki sicer kažejo relativno visoko načelno podporo zaposlitvi s skrajšanim delovnim časom kot eni od možnosti lažjega usklajevanja delovnih in družinskih obveznosti zlasti v obdobju, ko otroci še ne hodijo v šolo. Vendar pa uvajanje zaposlitve za skrajšani delovni čas, kot tudi ostalih ‘manj prijaznih’ oblik zaposlitev, v slovenskem okolju zahteva veliko mero previdnosti; nekatere oblike zaposlitve namreč zmanjšujejo dohodkovno varnost družin in karijerne možnosti, zlasti žensk.

- **posvetiti posebno pozornost reševanju stanovanjskih vprašanj**, kar bi mladim omogočilo zgodnejšo odselitev od staršev. Ob popisu 2002 je podaljšano mladost pri starših (faza LAT) namreč živelo kar 37,1% mladih v starosti 25–34 let. S tem bi torej lahko vzpodbujali tudi starševstvo. V Sloveniji namreč prevladuje princip t. i. ‘nezlomljive verige’ (pred rojstvom otroka mora par izpolniti prav vse (pred)pogoje za starševstvo in se za otroka odločita šele po izpolnitvi le-teh). Z zgodnejšo osamosvojitvijo pa bi ta princip lažje nadomestil princip t. i. ‘prekinjene verige’ (značilen za skandinavske države), ko ima mlad par otroke npr. že med študijem.
- **spodbujati aktivnejše vključevanje moških v družinsko življenje oziroma načrtno dvigovati pomen in vlogo očeta**. To je obenem pomemben ukrep za spodbujanje rodnosti, saj rezultati raziskav v skandinavskih državah (gl. Ule in Kuhar, 2002) kažejo, da so odločitve za drugega otroka v veliki meri odvisne od sodelovanja očeta pri negi in skrbi za prvega otroka. Raziskave potrjujejo, da se možnosti, da se partnerja odločita še za enega otroka, povečajo, če očetje dlje časa koristijo starševski dopust (Rener in dr., 2005). Kot ugotavljata Ule in Kuhar (2002), ni pomembno le, da si partnerja povsem enakomerno delita domače delo in skrb za otroke, ampak je pomemben tudi občutek pravičnosti te delitve. Zato je treba spodbujati uveljavljanje načela enakosti med ženskami in moškimi tudi v praksi.
- **oblikovati ukrepe, ki ustvarjajo pogoje za uspešno kombinacijo delovnega in družinskega življenja, kariere in starševstva**. Oblikovanje družin in življenje v družinah je odvisno tudi od družbenih okoliščin. V Sloveniji je še posebej pomembna zaposlitev, v tem kontekstu predvsem njena organiziranost. Ob prevladujoči ‘kulturi dolgih delovnih ur’ se časovni tempo življenja izjemno povečuje in družinam pogosto primanjkuje prostega zasebnega časa. Zlasti ženske se, ob obstoječih razmerah delitve dela v družini, vedno pogosteje znajdejo v dilemi, kako kombinirati delo in družino. Privlačnost kariere namreč ne pomeni, da so otroci ženskam manj pomembni. Nasprotno: v času individualizirane družbe z visoko stopnjo anonimnosti, negotovosti, mobilnosti, postaja želja po otrocih del iskanja smisla, ukoreninjenosti, prepoznanja. Za dosego tega ukrepa je nujno spodbujati drugačen model

odnosov na delovnem mestu. Ljudje delajo vse dlje, zelo pogosto so v skrbeh, da bodo izgubili službo, če ne bodo ustregli vsem zahtevam delodajalca ali jih celo presegli. Zelo malo podjetij v Sloveniji pa se zaveda (Ule in Kuhar, 2003: 125), da je motiviran in zadovoljen delavec bolj učinkovit, produktiven in predan in zato bi bilo treba promovirati dejstvo, da družini prijazno podjetje prispeva tudi k višanju dobička. Svet Evrope kot **primere dobrih praks** navaja tiste ukrepe politik usklajevanja, ki omogočajo delo s fleksibilnimi delovnimi urami (možnost izbire delovnih ur v skladu s potrebami družinskega življenja), delo na domu, fleksibilne ter cenovno dostopne družinske servise (vrtce in centre za pomoč družini) ter promocijo starševstva s strani delodajalcev.

- **danes prevladujoči ‘šprinterski’ model kariere bi bilo treba zamenjati s t. i. ‘maratonskim’ modelom** (Gilbert v Ule in Kuhar, 2002). Sedanji ‘šprinterski’ model namreč zahteva intenzivno požrtvovalnost za kariero v zgodnjih letih zaposlitve, ko mora oseba v profesionalnem svetu funkcionirati z maksimalno hitrostjo, ker gre za ‘dirko na kratke proge’, in to v obdobju, ki sovpada z biološko najbolj primernim časom za reprodukcijo. Finančna nagrada za dolge ure v pisarni in za vdanost delu ponavadi sledi šele v prihodnosti. ‘Maratonski’ model pa zahteva stalne in nepretrgane prispevke v dolgem časovnem obdobju, pri katerem so plače bolj povezane s trenutnim delom. Ta model omogoča bolj enakomerno porazdelitev dohodka v življenjskem ciklusu, zato imajo zaposleni na začetku kariere več dohodka, delajo pa manj ur.

Demografske spremembe zahtevajo spremembe na trgu dela. V Sloveniji bo v relativno kratkem času začelo primanjkovati možnosti, da bi nova delovna mesta zapolnili z novimi (mlajšimi) zaposlenimi, katerih zaposlovanje oziroma brezposelnost je danes velik razvojni problem. Hkrati je povečanje stopnje delovne aktivnosti eden ključnih ciljev, od uresničitve katerega je odvisna gospodarska rast in socialna stabilnost družbe z bistveno spremenjenim razmerjem med delovno aktivnim in odvisnim prebivalstvom. Pod sedanjimi pogoji tudi pokojnine in druge denarne ter nedenarne dobrobiti za starejše prebivalce v prihodnosti ne bodo mogle ostati na doseženi relativni ravni. Z družbenega vidika je zato posebej pomembno povečanje stopnje delovne aktivnosti, zlasti mladih in starejših (55–64 let). Država bi morala zagotoviti možnosti in usmeriti družbeno regulacijo v zagotavljanje pogojev za zgodnejšo in daljšo delovno aktivnost. Za povečanje in podaljševanje delovne aktivnosti starejših so v Sloveniji sicer že postavljeni normativni pogoji, ustrezni zdravstveni in delovni pogoji za njihovo realizacijo pa še ne. Morda občasno manjša uspešnost starejših zaposlenih je pogost razlog prikritega in tudi odkritega izrinjanja starejših z njihovih delovnih mest. Upokojevanje za mnoge starejše zaposlene ostaja način, da se izognejo težavam na delovnem mestu; ob drugačnih pogojih in drugačnem odnosu do posebnosti starejših zapo-

slenih bi se delovna aktivnost lahko nadaljevala. Potrebne so dodatne spodbude (in ne zgolj podaljševanje normativne potrebne delovne dobe za upokožitev) in pogoji, da se mlajši uspešno vključijo v delovno aktivnost in da starejši ostanejo delovno aktivni dalj časa.

- **Omogočiti je treba hitrejši vstop mladih v delovno aktivnost.** Mladi se danes zaposlujejo relativno pozno. Eden od dejavnikov je trajanje študija. K njegovemu skrajšanju naj bi privedlo uresničevanje bolonjske deklaracije, oblikovati pa bi bilo treba tudi ukrepe za povečevanje učinkovitosti študija. K zgodnejšemu vstopu mladih v zaposlitev lahko namreč pripomore tudi večja povezanost izobraževalnih institucij s podjetji in aktivnejša vloga ter večji vpliv podjetij na vsebino izobraževalnih programov (kar prispeva tudi k zmanjšanju neskladij na trgu dela). Drug pomemben dejavnik je obstoj vzporednih trgov dela (npr. študentsko delo). Zato bi veljalo (poleg že predvidenih in pripravljenih ukrepov) za drugačno ureditev študentskega dela razmisliti tudi o vpeljavi t. i. 'malih del', za katere se plačujejo zmanjšani prispevki za socialno varnost. V okviru aktivne politike zaposlovanja so za zmanjševanje brezposelnosti mladih že predvideni ukrepi povračil prispevkov za socialno varnost delodajalcem, ki zaposlijo mlado brezposelno osebo oziroma iskalca prve zaposlitve, razmisliti pa bi morali še o dodatnih ukrepih za pomoč predvsem prvim iskalcem zaposlitve.
- **Oblikovati je treba strategijo aktivnega staranja.** Glede na trenutne razmere na trgu delovne sile cilj lizbonske strategije (50-odstotna stopnja delovne aktivnosti v starostni skupini 55–64 let) v Sloveniji ni dosegljiv brez oblikovanja strategije aktivnega staranja, ki bi vključevala: (1) ukrepe za zmanjševanje poklicnih bolezni in izboljšanja varnosti pri delu, (2) programe za izboljšanje delovnih pogojev in (3) ukrepe, ki bodo vseživljenjsko učenje spremenili iz načela v prakso.
- **Spodbujati je treba vključenost starejših v izobraževanje in usposabljanje.** Vseživljenjsko učenje prinaša koristi tako za posameznika kot za družbo in gospodarstvo, zato bi bilo treba spodbuditi večjo vključenost starejših zaposlenih. Vseživljenjsko učenje namreč povečuje njihovo prilagodljivost trgu dela.
- **Možnosti za povečanje zaposlenosti starejših pa obstajajo tudi v večji uporabi delnih zaposlitev kot načina postopnega izhoda s trga dela in v razvoju nekaterih storitvenih dejavnosti,** predvsem na področju socialnih storitev, kar bi dalo možnosti za zaposlitev tudi manj izobraženim in starejšim ženskam, katerih stopnja delovne aktivnosti je še posebej nizka. Nosilci ekonomske politike bi morali razmisliti o spodbujanju razvoja zaposlovanja v osebnih gospodinjskih storitvah in storitvah dolgotrajne oskrbe.

Demografske spremembe bodo vplivale tudi na število otrok in mladine v osnovnih in srednjih šolah in s tem na potrebe po učiteljih. Pri izobraževanju mladine moramo po-

leg demografskih trendov upoštevati tudi nekatere splošne trende na področju izobraževanja, za katere domnevamo, da se bodo nadaljevali tudi v prihodnje. Na terciarni ravni se vpliv demografskih sprememb še ne kaže, število vpisanih se povečuje, kar je v skladu s politiko povečevanja vpisa na terciarno izobraževanje in višanje izobrazbene ravni prebivalstva. Zmanjševanje števila otrok in mladine v šolah že vpliva na zmanjševanje potreb po učiteljih, zaradi česar lahko pričakujemo odpuščanja, problem pa je pričakovati tudi pri zaposlovanju bodočih diplomantov pedagoških smeri. Pomembno vprašanje je, kako pristopiti k problemu presežka učiteljev. Ena od možnosti je, da se zmanjšuje velikosti razredov, da se učitelje, ki bi lahko izgubili službo, preusmerja v druge poklice, in da se na študijskih programih, ki izobražujejo za pedagoške poklice, zmanjšuje vpis.

Dolgoživost družbe vodi k spreminjanju zdravstvenega sistema. Zahteve in potrebe po zdravstvenem varstvu se s staranjem prebivalcev spreminjajo. Povečujejo se obolenost za kroničnimi in degenerativnimi boleznimi in s tem sredstva za njihovo odkrivanje, zdravljenje in rehabilitacijo. Zaradi želja in potreb ljudi, da živijo neodvisno v njihovem okolju, se bo povečala potreba po primarnem zdravstvenem varstvu. Zaradi staranja družbe je zato treba:

- **oblikovati ukrepe za zagotavljanje učinkovitosti, javnofinančne vzdržnosti sistema zdravstvenega varstva in socialne pravičnosti.** Pri tem je zlasti pomembno zagotavljati enakost v dostopu in doseganje ustreznega ravnovesja med javnim in zasebnim v sistemu zdravstvenega varstva.
- **oblikovati ukrepe za podaljševanje števila 'zdravih let'.** Ob podaljševanju pričakovanega trajanja življenja je pomembno, v kolikšni meri se bo podaljševalo tudi število let, v katerih obolenost še ni visoka in v katerih še ni prisotno slabšanje funkcionalnih zmožnosti, kar lahko pomembno vpliva na zmanjševanje obsega zdravstvenih storitev in potreb po dolgotrajni oskrbi ter na socialno vključenost starih. Na zmanjševanje izdatkov za zdravstvo in posebej za dolgotrajno oskrbo imata zato lahko pozitivne učinke zlasti (i) preventivna dejavnost na področju zdravstva kot so npr. preventivni programi, zdrave življenjske navade (zdrav način prehranjevanja, telesna aktivnost ipd.), kakovostni socialni stiki, in (ii) ustreza medicinska in psihosocialna rehabilitacija.
- **razvijati programe izobraževanja in usposabljanja zdravstvenega kadra za delo s starimi.** Potrebe in zahteve starih po zdravstvenih storitvah se spreminjajo in večajo, zdravstveni sistem pa je relativno slabo odziven na potrebe prebivalstva. Za stare bi bilo zato treba razviti nove zdravstvene programe in prenoviti obstoječe, pripraviti drugačne pristope in uveljaviti spremenjeno vlogo nekaterih zdravstvenih profilov in njihovega dela s pacienti. V izobraževalnih programih, ki izobražujejo strokovnjake različnih zdravstvenih profilov, in v drugih programih, ki izobražujejo za delo s starimi (socialne

delavce ipd.), bi bilo treba poudariti gerontološke vsebine. Problematiko starih je namreč mogoče učinkovito reševati le interdisciplinarno.

- **razvijati in okrepiti zbiranje podatkov za pripravo kazalnikov zdravja in zdravstvenega sistema ter usmerjati financiranje v raziskovalne in razvojne projekte** na področjih, kjer napovedujemo največje potrebe v povezavi s staranjem prebivalstva, vključno z raziskavami na področju promocije zdravja starejših.
- **čim bolj in čim dlje vključevati stare v aktivno življenje in preprečevati njihovo socialno izključnost.** Znano je, da različni socialni vzroki vplivajo na zdravstveno stanje ter potrebo po storitvah zdravstvene in dolgotrajne oskrbe, zato pri zmanjševanju potreb po teh storitvah tega vidika ne smemo prezreti. Prav tako ne smemo prezreti pomena dostopnosti medicinskotehničnih pripomočkov, ki ljudem omogočajo kakovostnejše življenje in vključevanje v družbo.

Od vseh sistemov socialne zaščite, na katere bo vplivalo staranje, je v Sloveniji najbolj akutna potreba po prenovi obstoječega sistema dolgotrajne oskrbe. Obseg potreb po dolgotrajni oskrbi, hitrost njihovega povečevanja in predvideno povečevanje izdatkov kažejo, da postaja njena ureditev vprašanje, ki ga bodo morale reševati vse evropske države. Vse več držav potrebo po dolgotrajni oskrbi obravnava kot novo socialno tveganje, katerega reševanje ni možno prepuščati predvsem družini, ampak potrebuje premišljeno sistemsko ureditev. Vsebinski razlogi za pripravo celovite systemske rešitve so zlasti (i) nepovezanost obstoječih sistemov; (ii) neenakost v pravicah in dostopu do storitev; (iii) spremembe vloge in zmožnosti družine pri oskrbi starejših članov; (iv) demografske spremembe; in (v) potreba po dolgoročni javnofinančni vzdržnosti sistema. Glede na to, da v Sloveniji določen del prebivalcev, za katere je možno že danes ocenjevati, da so potrebni oskrbe, vanjo ni vključen, in da bo treba poskrbeti za večjo enakost v dostopu, je pričakovati pritisk na povečanje izdatkov tudi zaradi večjega deleža starih ljudi, ki se bodo želeli vključiti v organiziran sistem oskrbe, in ne le zaradi večjega števila starih ljudi. Zato je treba:

- **vzpostaviti novit sistem dolgotrajne oskrbe, ki bo zagotavljal učinkovitost, racionalnost in socialno pravičnost.** V Sloveniji že nekaj časa potekajo aktivnosti za pripravo novega sistema dolgotrajne oskrbe, in sicer v smeri uvedbe posebnega socialnega zavarovanja. V novem sistemu bo izredno pomembno najti ustrezno ravnovesje med javnimi in zasebnimi izdatki, ki bo po eni strani zagotavljalo javnofinančno vzdržnost sistema, po drugi strani pa bo omogočalo enakost v dostopu tudi prebivalcem s slabšim gmotnim stanjem.
- **okrepiti izvajanje oskrbe na domu.** Zaradi želja in potreb ljudi, da živijo v svojem okolju, se bodo povečale potrebe po kompleksnem zdravstvenem varstvu in negi na domu, kar mora biti kombinirano z ustreznimi oblikami oskrbe. V Sloveniji se je v preteklosti hitreje širila mreža institucionalnih oblik dolgotrajne oskrbe,

ki so marsikdaj dražje in ljudem manj prijazne, različni problemi, ki povzročajo zastoje v širitvi oskrbe na domu, pa ostajajo še naprej nerazrešeni. Nov sistem mora spodbuditi predvsem oskrbo na domu z uvedbo mehanizmov, ki bodo (i) dali tej obliki prednost pred drugimi; (ii) zagotavljali ustrezno koordinacijo izvajanja storitev za ljudi, ki bi želeli ostati doma, ter (iii) spodbujali in podpirali tudi neformalno oskrbo, katere nosilci so družinski člani, ki opravijo večino potrebne pomoči na domu v primeru bolezni, ter nevladne in prostovoljske organizacije.

Na obseg potreb po dolgotrajni oskrbi pomembno vplivata zdravstveno stanje ljudi in njihove funkcionalne zmožnosti. Od tega je namreč odvisna stopnja njihove samostojnosti oziroma odvisnosti in s tem potreba po pomoči drugega. Da bi odpravili potrebo po dolgotrajni oskrbi ali pa jo pomaknili v kasnejša življenjska leta, bi morali razvijati promocijo zdravja, programe preventivne dejavnosti in rehabilitacije ter druge aktivnosti, na katere smo opozorili v zvezi s potrebo po podaljševanju števila t. i. 'zdravih let'.

Za kakovostno starost so pomembni medčloveški odnosi, odnosi starih z drugima generacijama in preprečevanje osamljenosti. Reševanje izzivov starajoče se družbe ne pomeni le reševanja materialnih problemov, skrbi za prilagoditev in vzpostavitev finančne vzdržnosti pokojninskega, zdravstvenega, socialnovarstvenega in drugih sistemov, ampak nujno tudi premagovanje predsodkov pred starostjo in odpravo marginaliziranosti starih ljudi. Le tako bodo odpravljene glavne ovire za kakovostno staranje in povezanost generacij. Ob bok reševanju problemov materialne preskrbljenosti je torej treba postaviti vprašanje reševanja nematerialnih potreb. Družba, ki se stara, si ne more in ne sme privoščiti, da bi bil tako velik del njenega prebivalstva, kot ga že predstavljajo in ga bodo v bodočnosti predstavljali stari ljudje, le pasiven spremljevalec dogajanj ali pa obravnavan le kot skupina, ki predstavlja strošek in breme aktivnemu prebivalstvu. Z oblikovanjem različnih ukrepov je torej treba starost narediti manj neprijazno za stare in manj obremenjujočo za tiste, ki bodo zanje skrbeli.

Omogočati in spodbujati je treba vključevanje starih v organizirane (prostočasne) dejavnosti. Vključenost v različne aktivnosti v obdobju, ko so ljudje že upokojeni, lahko prispeva k njihovemu boljšemu počutju in kakovosti življenja. Ljudje, ki se izobražujejo ali ki se ukvarjajo z različnimi hobiji, krepijo svoje mentalne sposobnosti, vzdržujejo več socialnih stikov z okolico in so v povprečju dlje časa sposobni skrbeti sami zase. Zato je treba razmisliti o ustreznosti ponudbe izobraževalnih programov in organiziranih prostočasnih aktivnosti, prilagojenih potrebam starih, o mreži izvajalcev le-teh in o ustreznih cenah.

Sprebivalstveno perspektivo so neposredno povezani tudi pokojninski izdatki; ti bodo v prihodnosti še bolj obremenjevali pokojninski sistem. Delež starih se bo podvojil, delež

zelo starih pa potrojil. Za obremenjenost pokojninskega sistema je še bolj pomemben indeks starostne odvisnosti starih; z zmanjševanjem deleža delovno sposobnega prebivalstva lahko pričakujemo še večje zaostrovanje v pokojninskem sistemu (upokojujejo se tudi že 'baby-boom' generacije). Modelske simulacije (Majcen in dr., 2005) namreč kažejo, da bi se lahko v prihodnje dodaten primanjkljaj pokojninske blagajne precej povečal (v obdobju do 2050 bi lahko znašal 8–12% BDP, odvisno od uporabljenega scenarija). Pokojninska reforma v Sloveniji je bila izvedena, pri čemer pa je postopnost pri nekaterih ukrepih vezana na zelo dolgo obdobje. Dodatni posegi v ta sistem bodo zato gotovo še potrebni. Treba ga bo modernizirati, ga prilagoditi družbenim spremembam in zagotavljati njegovo javnofinančno vzdržnost. Pri tem pa bo treba posebno pozornost namenjati tudi vprašanju socialne sprejemljivosti.

Bolj temeljito se bomo morali ukvarjati z revščino starih.

Učinki pokojninske reforme na dohodkovni in, širše, socioekonomski položaj upokojencev se sicer pokažejo šele v daljšem časovnem obdobju, nekatere analize pa že kažejo, da je zaradi zagotavljanja javnofinančne vzdržnosti sistema ena od posledic slovenske pokojninske reforme tudi sorazmerno slabšanje dohodkovnega položaja upokojencev (Stanovnik, Kump, 2006). To občutljivo tematico je treba stalno in natančno spremljati, še posebej, ker revščina starih ljudi v Sloveniji je problem. Tveganje revščine pri osebah, starih 65 let in več, je namreč skoraj dvakrat višje kot v povprečju celotnega prebivalstva. Tveganje je posebno visoko pri starih ženskah, še zlasti tistih, ki živijo same. Ker ta problem v Sloveniji doslej ni bil deležen posebne pozornosti, bi bilo treba v okviru politike socialne varnosti to dejstvo, vzroke zanj in možne spremembe podrobneje proučiti in pripraviti ukrepe za njihovo izboljšanje. S tem problemom se sooča tudi večina drugih evropskih držav, zlasti stare članice EU. Najpogosteje uporabljan ukrep za zmanjševanje tveganja revščine starih ljudi je zagotovitev ustreznega dohodka z izboljšanjem sheme minimalnih pokojninskih prejemkov, pomemben vpliv pa lahko imajo tudi druge spremembe pokojninskih sistemov, načinov valorizacije pokojnin, podaljšanje delovne aktivnosti in razmere na trgu dela.

Pomembno vprašanje predstavljajo medgeneracijski prerazdelitveni učinki ukrepov. Analize blaginje posameznih generacij v Sloveniji (Majcen in dr., 2005) namreč kažejo različne medgeneracijske prerazdelitvene učinke različnih možnih strategij in ukrepov javnofinančnega sistema financiranja z namenom doseganja dolgoročne vzdržne gospodarske rasti in ustreznega socialnega razvoja. Najpomembnejše ugotovitve teh analiz so, da bodo z reformo pokojninskega sistema izgubile generacije, rojene po letu 1970.

Nenazadnje mora v luči demografskih sprememb in gibanj Slovenija oblikovati tudi migracijsko politiko, ki bo določala obseg migracij in uvedla ukrepe za integracijo migrantov. Prebivalstvene perspektive si namreč ne moremo zamisliti brez povečane mobilnosti prebivalcev. Prehajanje iz slabše plačanih v boljše plačana območja se dogaja tako znotraj države kot tudi med državami. Zato vprašanje ali migracije da ali ne, ni pravilno postavljeno. Relevantno je vprašanje, kakšne in kolikšne migracije naj pomagajo ublažiti tiste probleme, ki jih povzroča sedanje prebivalstveno stanje. Zmotno je namreč pričakovanje, da lahko s priselitvami odpravimo probleme, ki jih pred družbo postavlja njeno staranje; to je možno samo s povečevanjem in podaljševanjem delovne aktivnosti. Migracije bodo reševale nekatere strukturne probleme, a bodo brez pravilne strukturiranosti in usmerjenosti ustvarjale tudi nove. Šele z oblikovano politiko integracije in določanjem obsega migracij bi lahko migranti in migrantke (občutno) pripomogli k skladnejšemu razvoju Slovenije.

III. STATISTIČNA PRILOGA

Urednica:
Tanja Čelebič

Kazalo tabel

Tabela 1a:	Porazdelitev oseb glede na velikost gospodinjstva, 1998 in 2002	117
Tabela 1b:	Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po velikosti gospodinjstva, 1998 in 2002	117
Tabela 2a:	Porazdelitev oseb glede na starost nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002	118
Tabela 2b:	Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede po starosti nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002	118
Tabela 3a:	Porazdelitev oseb glede na tip gospodinjstva, 1998 in 2002	119
Tabela 3b:	Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po tipu gospodinjstva, 1998 in 2002	120
Tabela 4a:	Porazdelitev oseb glede na spol in izobrazbeno raven nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002	121
Tabela 4b:	Porazdelitev oseb v dohodkovne skupine, po izobrazbeni ravni in spolu nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002	121
Tabela 5a:	Porazdelitev oseb glede na formalni (zaposlitveni) status nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002	122
Tabela 5b:	Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po formalnem (zaposlitvenem) statusu nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002	122
Tabela 6:	Porazdelitev dohodkovnih virov v dohodkovne razrede, po dohodkovnih virih, 1998 in 2002	123
Tabela 7:	Kazalniki distribucije zaposlenih glede na višino bruto plače v zasebnem sektorju (od A do K), 1998-2005	124
Tabela 8:	Kazalniki distribucije zaposlenih glede na višino bruto plače v javnem sektorju (od L do O), 1998-2005	124
Tabela 9:	Delež enkratnih visokih dohodkov v tekočem denarnem razpoložljivem dohodku oseb, po dohodkovnih razredih, 1998 in 2002	124
Tabela 10a:	Struktura denarnega razpoložljivega dohodka, ki vključuje enkratne visoke dohodke, po dohodkovnih razredih, 1998 in 2002	125
Tabela 10b:	Porazdelitev virov denarnega razpoložljivega dohodka, ki vključuje enkratne visoke dohodke, v dohodkovne razrede, po dohodkovnih virih, 1998 in 2002	125
Tabela 11:	Izdatki za socialno zaščito po področjih, odstotni delež od BDP, 1999-2003	126
Tabela 12:	Izdatki za socialno zaščito na prebivalca, 1996 in 2002	126
Tabela 13:	Osnova za dohodnino na prebivalca v regiji, indeksi (Slovenija = 100), 1999-2004	126
Tabela 14:	Struktura vseh (potrošnih in nepotrošnih) izdatkov, po dohodkovnih razredih, 1998 in 2002	127
Tabela 15:	Število postelj (akutnih) na primarni ravni, po regijah, 1995-2004	128
Tabela 16:	Število prebivalcev na akutno posteljo, po regijah, 1995-2004	128
Tabela 17:	Zdravniki na primarni ravni, po regijah, 2003 in 2004	129
Tabela 18:	Delež otrok, vključenih v vrtce, po starosti, 1999-2006	129
Tabela 19:	Vključenost prebivalstva v terciarno izobraževanje, 1999-2005	129
Tabela 20:	Struktura prebivalstva, starega 25 ali več let, po doseženi stopnji izobrazbe, 2000-2005	130
Tabela 21:	Prebivalstvo, staro 25 let in več, glede na izobrazbo in starost, 1999-2005, 2. kvartal	130
Tabela 22:	Povprečno število let šolanja prebivalstva, starega 15 let in več, po regijah, popisa 1991 in 2002	131
Tabela 23:	Javni izdatki za formalno-stopenjsko izobraževanje kot delež v BDP, po ravneh izobraževanja, 1995-2003	131
Tabela 24:	Izdatki za izobraževalne ustanove kot delež v BDP, po ravneh izobraževanja, 1995-2003	131
Tabela 25:	Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po vrsti stanovanjskega razmerja, 1998 in 2002	132
Tabela 26:	Delež gospodinjstev, ki so lastniki stanovanja – po razpoložljivih sredstvih, 1999-2003	132
Tabela 27:	Povprečno število sob na osebo, glede na stanovanjsko razmerje, 1999-2003	132
Tabela 28:	Uporabniki interneta po starosti, 2004 in 2005	133
Tabela 29:	Dostop do interneta v gospodinjstvih, 2004 in 2005	133
Tabela 30:	Ginijev količnik, razmerje kvartilnih razredov (80/20), 1999-2003	133
Tabela 31:	Stopnja tveganja revščine glede na spol in starost, 1999-2003	133
Tabela 32:	Prag tveganja revščine (v SIT, EUR), 1999-2003	134

Tabela 33:	Stopnja tveganja revščine glede na najpogostejši status aktivnosti, skupaj in po spolu, 1999-2003	134
Tabela 34:	Stopnja tveganja revščine glede na tip gospodinjstva, 1999-2003	134
Tabela 35:	Upravičenci do denarnih socialnih pomoči v regiji, (december) 2001-2005	135
Tabela 36:	Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po subjektivni oceni dohodkovnega položaja gospodinjstva, 1998 in 2002	135
Tabela 37:	Število prebivalstva in deleži prebivalstva po izbranih starostnih skupinah prebivalstva, 1999-2005	136
Tabela 38:	Število in struktura prebivalstva po starosti, 2005 ter indeks rasti skupnega števila prebivalstva, 1999-2005, po regijah	136
Tabela 39:	Število prebivalstva in projekcije prebivalstva, 1990-2050	136
Tabela 40:	Povprečna starost prebivalstva in indeks staranja prebivalstva, 1999-2005	137
Tabela 41:	Nekateri osnovni podatki o rojenih, 1999-2005	137
Tabela 42:	Nekateri osnovni podatki o umrlih, 1999-2005	137
Tabela 43:	Struktura umrlih po starosti, 1999-2004	137
Tabela 44:	Pričakovano trajanje življenja v regiji (po skrajšanih tablicah umrljivosti za obdobje 1999-2003)	138
Tabela 45:	Povprečna starost neveste in ženina ob prvi sklenitvi zakonske zveze ter povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka, 1999-2005	138
Tabela 46:	Povprečno število živorojenih otrok na žensko, staro 15 let ali več, glede na izobrazbo, popisa 1991 in 2002	138
Tabela 47:	Čas, ki so ga povprečno na teden porabile zaposlene osebe v službi, skupaj in po spolu, april 2000-marec 2001	139
Tabela 48:	Čas, ki so ga povprečno na dan porabile osebe, stare 20-74 let, za gospodinjstva opravila, po spolu, april 2000-marec 2001	139
Tabela 49:	Čas, ki so ga povprečno na dan porabile osebe stare 20-74 let, za prostočasne aktivnosti, po spolu, april 2000-marec 2001	139
Tabela 50:	Stopnje brezposelnosti po šolski izobrazbi brezposelnih oseb, 2000-2005	140
Tabela 51:	Stopnje delovne aktivnosti po stopnjah izobrazbe, skupaj in po spolu, 1999-2005	141
Tabela 52:	Vključenost prebivalstva v starosti 25-64 let v vseživljenjsko učenje, 2001-2005	142
Tabela 53:	Število hospitalizacij zaradi bolezni, po glavnih vzrokih hospitalizacije, po spolu in za osebe, starejše od 65 let, 2004	142
Tabela 54:	Skupine primerljivih primerov (SPP), število akutnih obravnav na 1000 prebivalcev in povprečna utež po starostnih skupinah, 2004 in 2005	143
Tabela 55:	Število oskrbovancev v domovih za starejše in struktura po razlogih, zaradi katerih so bili sprejeti vanje, 2000-2005	144
Tabela 56:	Struktura oskrbovancev v domovih za starejše po načinu plačevanja oskrbnine, 2000-2005	144
Tabela 57:	Izdatki za pokojnine in struktura izdatkov za pokojnine po statističnih kategorijah, 1999-2003	145
Tabela 58:	BDP in inflacija, 1999-2005	146
Tabela 59:	BDP/prebivalca (v 1000 SIT), po regijah, 1999-2003	146
Tabela 60:	BDP/prebivalca, indeksi (Slovenija = 100), po regijah, 1999-2003	146
Tabela 61:	Indeks razvojne ogroženosti (IRO) regije, 2007-2013	147
Tabela 62:	Indeks človekovega razvoja (HDI) in strukturni kazalniki, 1999-2004	147
Tabela 63:	Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (GDI) in strukturni kazalniki, 1999-2003	148
Tabela 64:	Merilo razporejenosti moči po spolu (GEM) in strukturni kazalniki, 1999-2003	148
Tabela 65:	Indeks človekovega razvoja (HDI) po regijah, 2002 in 2003	149

ŽIVLJENJSKI POGOJI – STANJE IN TRENDI

Tabela 1a: Porazdelitev oseb glede na velikost gospodinjstva, 1998 in 2002 (v %)

Število članov gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu ¹ (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
1	12,9	5,1	2,3	2,1	5,3
2	20,0	14,3	14,5	22,4	15,5
3	18,2	17,9	30,7	32,8	22,1
4	19,8	35,4	37,0	31,2	33,5
5	12,9	14,6	11,2	10,2	13,2
6 in več	16,4	12,7	4,3	1,2	10,3
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
1	21,5	6,3	3,4	4,4	7,2
2	19,7	15,6	16,5	22,3	16,6
3	14,6	19,1	28,3	36,8	22,0
4	21,3	33,0	38,1	30,7	32,9
5	10,8	15,8	10,0	4,3	13,0
6 in več	12,2	10,2	3,8	1,6	8,2
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: **Dohodkovni razredi**: 1. Nižji dohodkovni razred, ki ima ekvivalentne dohodke pod zneskom v višini 0,6 mediane ekvivalentnih dohodkov oseb v Sloveniji, tj. pod pragom revščine po definiciji Eurostata. 2. Spodnji srednji razred, ki ima ekvivalentne dohodke v znesku med 0,6 in pod zneskom v višini 1,2 mediane ekvivalentnih dohodkov. 3. Zgornji srednji razred, ki ima ekvivalentne dohodke v znesku v višini med 1,2 in 2 medianama. 4. Višji dohodkovni razred, ki ima ekvivalentne dohodke v znesku, ki je nad 2 medianama ekvivalentnih dohodkov.

Tabela 1b: Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po velikosti gospodinjstva, 1998 in 2002 (v %)

Število članov gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
1	33,9	52,3	11,7	2,0	100,0
2	17,9	49,6	25,1	7,3	100,0
3	11,4	43,7	37,3	7,5	100,0
4	8,2	57,2	29,8	4,7	100,0
5	13,6	59,7	22,8	3,9	100,0
6 in več	22,1	66,2	11,1	0,6	100,0
Skupaj	14,0	54,1	26,9	5,1	100,0
Leto 2002					
1	35,7	48,1	13,2	3,0	100,0
2	14,1	51,5	27,9	6,5	100,0
3	7,9	47,7	36,3	8,1	100,0
4	7,7	55,2	32,6	4,5	100,0
5	9,9	67,0	21,6	1,6	100,0
6 in več	17,7	68,4	13,0	0,9	100,0
Skupaj	11,9	55,0	28,2	4,9	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 2a: Porazdelitev oseb glede na starost nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002 (v %)

Starost nosilca gospodinjstva (leta)	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
do vključno 29	12,0	14,5	13,4	6,3	13,5
30-39	23,6	31,4	29,3	30,4	29,7
40-49	24,8	26,3	28,0	26,4	26,5
50-59	11,3	12,1	17,0	23,4	13,9
60-69	13,3	9,0	7,3	11,3	9,3
70 in več	15,0	6,7	5,0	2,2	7,2
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
do vključno 29	11,8	11,6	12,7	2,5	11,5
30-39	14,5	29,3	28,4	36,3	27,6
40-49	26,2	29,7	26,4	26,8	28,2
50-59	14,2	12,8	19,6	22,9	15,4
60-69	13,6	8,6	7,8	7,0	8,9
70 in več	19,8	8,0	5,1	4,4	8,4
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 2b: Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede po starosti nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002 (v %)

Starost nosilca gospodinjstva (leta)	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
do vključno 29	12,5	58,4	26,8	2,4	100,0
30-39	11,1	57,2	26,5	5,2	100,0
40-49	13,0	53,5	28,4	5,0	100,0
50-59	11,3	47,1	33,0	8,6	100,0
60-69	20,0	52,5	21,4	6,2	100,0
70 in več	29,3	50,3	18,7	1,6	100,0
Skupaj	14,0	54,1	26,9	5,1	100,0
Leto 2002					
do vključno 29	12,2	55,5	31,2	1,1	100,0
30-39	6,3	58,4	29,0	6,4	100,0
40-49	11,1	57,9	26,4	4,6	100,0
50-59	11,0	45,8	35,9	7,2	100,0
60-69	18,2	53,3	24,6	3,8	100,0
70 in več	28,0	52,3	17,1	2,6	100,0
Skupaj	11,9	55,0	28,2	4,9	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 3a: Porazdelitev oseb glede na tip gospodinjstva, 1998 in 2002 (v %)

Tip gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Ena oseba, stara 65 let in več	8,0	3,0	1,1	0,4	3,0
Ena oseba, stara 30-64 let	4,4	1,9	1,2	1,7	2,1
Ena oseba, stara manj kot 30 let	0,4	0,2	0,1	0,0	0,2
Par brez otrok, starejši član star 65 let in več	6,6	4,6	4,3	5,4	4,9
Par brez otrok, starejši član star manj kot 65 let	4,9	4,8	6,7	12,3	5,7
Ena oseba z otroki do 18 let	2,2	1,5	0,6	0,0	1,3
Par z 1 otrokom do 18 let	7,3	7,3	12,7	11,8	9,0
Par z 2 otrokoma do 18 let	10,0	17,8	18,0	14,7	16,6
Par s 3 ali več otroki do 18 let	6,7	4,4	2,6	2,4	4,1
Starš z vsaj enim otrokom nad 18 let	6,3	4,5	3,9	5,0	4,6
Par z vsaj enim otrokom nad 18 let	14,3	23,5	29,7	30,6	24,2
Druga gospodinjstva, kjer so vsi člani v sorodu	28,0	25,4	18,7	13,2	23,3
Druga gospodinjstva, kjer en ali več članov ni v sorodu	0,8	1,0	0,6	2,6	1,0
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Ena oseba, stara 65 let in več	13,3	4,1	1,0	0,8	4,2
Ena oseba, stara 30-64 let	6,4	1,9	2,0	3,5	2,6
Ena oseba, stara manj kot 30 let	1,7	0,2	0,4	0,0	0,4
Par brez otrok, starejši član star 65 let in več	8,4	5,2	5,8	5,3	5,8
Par brez otrok, starejši član star manj kot 65 let	4,5	5,0	6,9	11,5	5,8
Ena oseba z otroki do 18 let	2,5	1,8	0,7	0,0	1,5
Par z 1 otrokom do 18 let	4,6	6,8	8,9	16,9	7,6
Par z 2 otrokoma do 18 let	8,6	16,5	15,8	15,9	15,3
Par s 3 ali več otroki do 18 let	6,6	5,0	1,4	3,6	4,1
Starš z vsaj enim otrokom nad 18 let	5,8	5,0	4,2	3,5	4,8
Par z vsaj enim otrokom nad 18 let	19,6	26,6	35,7	28,8	28,4
Druga gospodinjstva, kjer so vsi člani v sorodu	17,1	20,4	16,7	10,2	18,4
Druga gospodinjstva, kjer en ali več članov ni v sorodu	1,0	1,5	0,6	0,0	1,1
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 3b: Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po tipu gospodinjstva, 1998 in 2002 (v %)

Tip gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Ena oseba, stara 65 let in več	37,0	52,8	9,5	0,7	100,0
Ena oseba, stara 30-64 let	29,8	50,7	15,3	4,2	100,0
Ena oseba, stara manj kot 30 let	28,9	62,7	8,4	0,0	100,0
Par brez otrok, starejši član star 65 let in več	19,0	51,4	23,9	5,7	100,0
Par brez otrok, starejši član star manj kot 65 let	11,9	45,7	31,6	10,9	100,0
Ena oseba z otroki do 18 let	24,8	63,1	12,1	0,0	100,0
Par z 1 otrokom do 18 let	11,4	43,9	38,0	6,7	100,0
Par z 2 otrokoma do 18 let	8,4	57,9	29,2	4,5	100,0
Par s 3 ali več otroki do 18 let	22,6	57,4	17,0	2,9	100,0
Starš z vsaj enim otrokom nad 18 let	19,0	53,0	22,6	5,5	100,0
Par z vsaj enim otrokom nad 18 let	8,2	52,4	32,9	6,4	100,0
Druga gospodinjstva, kjer so vsi člani v sorodu	16,7	58,9	21,5	2,9	100,0
Druga gospodinjstva, kjer en ali več članov ni v sorodu	11,9	57,3	17,4	13,4	100,0
Skupaj	14,0	54,1	26,9	5,1	100,0
Leto 2002					
Ena oseba, stara 65 let in več	38,1	54,1	6,8	1,0	100,0
Ena oseba, stara 30-64 let	29,9	41,7	21,6	6,7	100,0
Ena oseba, stara manj kot 30 let	47,8	27,1	25,1	0,0	100,0
Par brez otrok, starejši član star 65 let in več	17,4	50,0	28,1	4,5	100,0
Par brez otrok, starejši član star manj kot 65 let	9,2	47,6	33,5	9,6	100,0
Ena oseba z otroki do 18 let	20,2	66,5	13,3	0,0	100,0
Par z 1 otrokom do 18 let	7,2	49,0	33,0	10,8	100,0
Par z 2 otrokoma do 18 let	6,7	59,1	29,1	5,0	100,0
Par s 3 ali več otroki do 18 let	19,0	67,0	9,9	4,2	100,0
Starš z vsaj enim otrokom nad 18 let	14,4	57,4	24,6	3,5	100,0
Par z vsaj enim otrokom nad 18 let	8,2	51,5	35,3	4,9	100,0
Druga gospodinjstva, kjer so vsi člani v sorodu	11,0	60,7	25,5	2,7	100,0
Druga gospodinjstva, kjer en ali več članov ni v sorodu	10,5	74,3	15,1	0,0	100,0
Skupaj	11,9	55,0	28,2	4,9	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 4a: Porazdelitev oseb glede na spol in izobrazbeno raven nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002 (v %)

Dosežena izobrazba nosilca gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)									
	Nižji		Spodnji srednji		Zgornji srednji		Višji		Skupaj (vse osebe)	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Leto 1998										
Manj kot osnovnošolska	7,8	15,2	2,5	4,1	0,2	0,5	0,5	0,0	2,4	4,9
Osnovnošolska	38,9	52,0	22,2	22,4	5,1	6,0	1,8	0,0	18,3	22,3
Poklicna	37,2	19,7	41,1	23,1	22,7	8,4	10,0	0,0	33,6	18,0
Srednješolska	13,4	11,7	31,4	44,6	48,9	55,6	25,5	35,6	33,8	41,5
Višja	0,4	0,0	1,5	3,9	7,3	12,3	12,2	5,3	3,6	5,4
Najmanj visoka	2,3	1,3	1,3	1,9	15,9	17,2	50,1	59,0	8,3	7,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002										
Manj kot osnovnošolska	14,8	20,5	3,5	2,9	1,0	0,5	0,8	0,0	3,9	4,5
Osnovnošolska	36,7	47,4	18,5	19,8	4,7	2,3	1,0	0,0	15,5	17,9
Poklicna	31,1	21,1	42,5	23,1	24,4	5,3	2,9	0,0	33,7	17,2
Srednješolska	13,1	8,9	29,0	41,8	36,5	35,3	21,5	15,5	28,9	34,8
Višja	2,9	0,2	3,2	7,1	12,8	23,8	10,1	14,5	6,3	11,0
Najmanj visoka	1,3	1,9	3,4	5,2	20,6	32,8	63,7	70,0	11,6	14,6
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: M = moški nosilec gospodinjstva, Ž = ženska nosilka gospodinjstva.

Tabela 4b: Porazdelitev oseb v dohodkovne skupine, po izobrazbeni ravni in spolu nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002 (v %)

Dosežena izobrazba nosilca gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)									
	Nižji		Spodnji srednji		Zgornji srednji		Višji		Skupaj (vse osebe)	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Leto 1998										
Manj kot osnovnošolska	40,4	51,7	56,2	45,7	2,3	2,6	1,1	0,0	100,0	100,0
Osnovnošolska	26,1	38,6	65,4	54,7	7,9	6,7	0,6	0,0	100,0	100,0
Poklicna	13,6	18,2	65,7	70,2	19,0	11,6	1,7	0,0	100,0	100,0
Srednješolska	4,9	4,7	50,0	58,6	40,9	33,2	4,3	3,5	100,0	100,0
Višja	1,4	0,0	22,1	39,3	57,2	56,6	19,3	4,1	100,0	100,0
Najmanj visoka	3,3	2,8	8,4	12,9	54,0	53,7	34,2	30,7	100,0	100,0
Leto 2002										
Manj kot osnovnošolska	42,5	59,8	48,7	37,0	7,5	3,2	1,2	0,0	100,0	100,0
Osnovnošolska	26,5	34,4	64,5	62,1	8,7	3,5	0,4	0,0	100,0	100,0
Poklicna	10,3	15,9	68,2	75,7	20,9	8,4	0,5	0,0	100,0	100,0
Srednješolska	5,1	3,3	54,3	67,6	36,4	27,5	4,3	1,6	100,0	100,0
Višja	5,1	0,3	27,2	36,5	58,5	58,6	9,2	4,6	100,0	100,0
Najmanj visoka	1,3	1,7	15,7	20,2	51,3	61,2	31,7	16,9	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: M = moški nosilec gospodinjstva, Ž = ženska nosilka gospodinjstva.

Tabela 5a: Porazdelitev oseb glede na formalni (zaposlitveni) status nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002 (v %)

Formalni (zaposlitveni) status nosilca gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
Zaposlen	38,1	71,7	80,0	79,3	69,6
Samozaposlen	8,6	5,3	3,6	8,6	5,5
Pomagajoči družinski član	2,1	0,4	0,1	0,0	0,5
Opravlja priložnostno delo	0,3	0,1	0,1	0,3	0,2
Brezposeln	13,9	1,1	0,6	0,0	2,7
Upokojenec	34,5	21,1	15,4	11,8	21,0
Drugo ¹	2,5	0,2	0,1	0,0	0,5
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Zaposlen	32,6	69,7	78,9	81,3	68,4
Samozaposlen	7,3	6,6	5,0	7,4	6,3
Pomagajoči družinski član	2,0	0,3	0,0	0,0	0,4
Opravlja priložnostno delo	0,8	0,3	0,1	0,3	0,3
Brezposeln	12,6	1,2	0,5	0,7	2,4
Upokojenec	40,5	21,7	15,3	10,3	21,6
Drugo ¹	4,1	0,2	0,4	0,0	0,7
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: ¹V skupino 'drugo' so uvrščeni učenci/dijaki/študenti, gospodinjce, nezmožni za delo ipd.**Tabela 5b: Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po formalnem (zaposlitvenem) statusu nosilca gospodinjstva, v katerem živijo, 1998 in 2002 (v %)**

Formalni (zaposlitveni) status nosilca gospodinjstva	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				Skupaj (vse osebe)
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	
Leto 1998					
Zaposlen	7,6	55,7	30,9	5,8	100,0
Samozaposlen	21,8	52,4	17,8	8,0	100,0
Pomagajoči družinski član	56,6	37,7	5,6	0,0	100,0
Opravlja priložnostno delo	27,1	40,6	21,8	10,4	100,0
Brezposeln	71,4	22,6	6,0	0,0	100,0
Upokojenec	22,9	54,4	19,8	2,8	100,0
Drugo ¹	68,8	24,0	7,3	0,0	100,0
Skupaj	14,0	54,1	26,9	5,1	100,0
Leto 2002					
Zaposlen	5,7	56,0	32,5	5,8	100,0
Samozaposlen	13,9	58,2	22,3	5,7	100,0
Pomagajoči družinski član	58,0	42,0	0,0	0,0	100,0
Opravlja priložnostno delo	33,3	55,4	6,0	5,3	100,0
Brezposeln	64,0	28,9	5,7	1,5	100,0
Upokojenec	22,4	55,3	19,9	2,3	100,0
Drugo ¹	69,7	15,9	14,4	0,0	100,0
Skupaj	11,9	55,0	28,2	4,9	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: ¹V skupino 'drugo' so uvrščeni učenci/dijaki/študenti, gospodinjce, nezmožni za delo ipd.

Tabela 6: Porazdelitev dohodkovnih virov v dohodkovne razrede, po dohodkovnih virih, 1998 in 2002 (v %)

Dohodkovni vir	Delež dohodkovnega vira v tekočem denarnem razpoložljivem dohodku ¹ , po dohodkovnih razredih (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Dohodek iz delovnega razmerja ²	2,9	41,9	41,4	13,8	100,0
Pogodbe ³ in neposredna plačila	11,1	36,1	27,2	25,5	100,0
Študentski servis	2,9	36,6	51,6	9,0	100,0
Samozaposlitev ⁴	9,1	46,7	27,2	17,0	100,0
Pokojnine ⁵	9,8	50,8	31,3	8,1	100,0
Nadomestilo za brezposelne	25,0	54,7	18,7	1,5	100,0
Drugi socialni prejemki ⁶	21,6	55,2	18,7	4,4	100,0
Otroški dodatek	18,3	61,5	19,3	0,9	100,0
Drugi družinski prejemki ⁷	6,8	49,4	28,5	15,3	100,0
Dohodki iz lastnine ⁸	1,2	27,1	35,5	36,2	100,0
Denarne pomoči in darila ⁹	17,6	51,6	28,0	2,8	100,0
Leto 2002					
Dohodek iz delovnega razmerja ²	2,2	41,1	43,3	13,3	100,0
Pogodbe ³ in neposredna plačila	9,3	39,7	26,5	24,6	100,0
Študentski servis	3,0	48,3	40,6	8,1	100,0
Samozaposlitev ⁴	5,7	48,9	33,7	11,8	100,0
Pokojnine ⁵	9,6	50,9	33,4	6,1	100,0
Nadomestilo za brezposelne	24,5	54,2	19,1	2,3	100,0
Drugi socialni prejemki ⁶	21,6	53,3	20,2	5,0	100,0
Otroški dodatek	16,6	67,8	13,8	1,9	100,0
Drugi družinski prejemki ⁷	4,1	59,5	20,8	15,6	100,0
Dohodki iz lastnine ⁸	3,0	29,3	26,9	40,7	100,0
Denarne pomoči in darila ⁹	8,3	50,8	32,3	8,6	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opombe: Pri razlagi tabele je treba upoštevati porazdelitev oseb v dohodkovne razrede. ¹**Tekoči denarni razpoložljivi dohodek** zajema dohodek iz delovnega razmerja, prejemke iz občasnega dela (na podlagi pogodb in neposrednih plačil ter prek študentskega servisa), dohodek iz samozaposlitve, pokojnine, socialne in družinske prejemke, dohodek iz lastnine ter denarne pomoči in darila. Tekoči dohodek je zmanjšan za dane transferje (preživnine, vzdrževalnine, denarna darila in prostovoljne prispevke). V tako opredeljen dohodek gospodinjstva niso zajeti enkratni visoki dohodki, vrednost lastne proizvodnje, porabljene v gospodinjstvu, neplačane stanarine (za lastniško stanovanje), zmanjšanje prihrankov ali najeta posojila. Dohodek gospodinjstev je neto dohodek, to je dohodek po plačilu prispevkov za socialno varnost in dohodnine. ²**Dohodki iz delovnega razmerja** so plače (tudi iz tujine), regres za dopust, nadomestilo za prehrano, nadomestilo za prevoz ter drugi denarni prejemki od organizacije. ³**Pogodbe** so avtorske pogodbe in pogodbe o delu. ⁴**Dohodki iz samozaposlitve** so dohodek iz kmetijske dejavnosti, dohodek iz dejavnosti, plača podjetnika, regres za dopust, nadomestilo za prehrano in nadomestilo za prevoz. ⁵Med **pokojnine** so vključeni tudi dodatek za rekreacijo in pokojnine iz tujine. ⁶**Drugi socialni prejemki** zajemajo denarno socialno pomoč, subvencijo stanarine, invalidnine in priznavalnine z dodatki, štipendije ipd. ⁷**Drugi družinski prejemki** so denarno nadomestilo za čas starševskega dopusta, starševski dodatek, pomoč za opremo novorojenca in dodatek za nego otroka. ⁸**Dohodki iz lastnine** so neto dohodek od oddajanja stanovanja, hiše, garaže in in drugih nepremičnin v najem, dividende, obresti ter dohodek na podlagi patentov, licenc in drugih pravic. ⁹**Denarne pomoči in darila** zajemajo preživnino od nekdanjega zakonca in za otroka, redno denarno pomoč, vzdrževalnino ostarele osebe in denarna darila.

Tabela 7: Kazalniki distribucije zaposlenih glede na višino bruto plače v zasebnem sektorju (od A do K), 1998-2005

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
9. decil /1. decil	3,17	3,20	3,22	3,30	3,22	3,32	3,28	3,31
mediana /1. decil	1,61	1,63	1,61	1,61	1,60	1,63	1,59	1,57
9. decil / mediano	1,96	1,97	2,00	2,05	2,01	2,04	2,07	2,10
Ginijev količnik	0,282	0,288	0,293	0,294	0,286	0,289	0,286	0,287
Bruto osebni dohodek/ Mediana*100	120,5	121,7	122,6	123,8	123,3	122,9	123,0	124,3

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opomba: Leta 2002 so bile opravljene spremembe v dejavnosti zdravstva in socialnega varstva, ki so vplivale predvsem na javni sektor.

Tabela 8: Kazalniki distribucije zaposlenih glede na višino bruto plače v javnem sektorju (od L do O), 1998-2005

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
9. decil /1. decil	3,35	3,43	3,46	3,45	3,28	3,24	3,22	3,31
mediana /1. decil	1,80	1,81	1,85	1,87	1,80	1,81	1,77	1,78
9. decil / mediano	1,86	1,89	1,86	1,84	1,82	1,79	1,82	1,86
Ginijev količnik	0,270	0,277	0,273	0,270	0,258	0,256	0,252	0,256
Bruto osebni dohodek/ Mediana*100	114,1	114,9	112,8	112,2	112,4	112,1	112,3	113,3

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opomba: Leta 2002 so bile opravljene spremembe v dejavnosti zdravstva in socialnega varstva, ki so vplivale predvsem na javni sektor.

Tabela 9: Delež enkratnih visokih dohodkov¹ v tekočem denarnem razpoložljivem dohodku oseb, po dohodkovnih razredih, 1998 in 2002 (v %)

Leto	Delež enkratnih visokih dohodkov, po dohodkovnih razredih (%)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
1998	2,5	2,7	4,4	5,1	3,6
2002	9,6	4,3	2,9	4,4	4,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opombe: ¹**Enkratni visoki dohodki** so prejemki od prodaje premičnin in nepremičnin ter vrednostnih papirjev in drugih deležev v kapitalu ter vrednost starega avtomobila in drugi prejemki (nadomestilo za nacionalizirano in razlašeno imetje, dobitki pri igrah na srečo, dediščine in zapuščine, prejemki iz naslova življenjskega zavarovanja, prejemki od zavarovalnic za uničeno in poškodovano premoženje).

Tabela 10a: Struktura denarnega razpoložljivega dohodka¹, ki vključuje enkratne visoke dohodke, po dohodkovnih razredih, 1998 in 2002 (v %)

	Struktura denarnega razpoložljivega dohodka po dohodkovnih razredih (%)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Tekoči denarni razpoložljivi dohodek	97,5	97,4	95,7	95,2	96,5
Prejemki od prodaje	2,4	2,2	3,7	3,7	3,0
Drugi prejemki	0,1	0,4	0,6	1,1	0,5
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Tekoči denarni razpoložljivi dohodek	91,3	95,9	97,2	95,8	96,1
Prejemki od prodaje	6,7	3,7	2,2	3,5	3,3
Drugi prejemki	2,0	0,4	0,6	0,8	0,6
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: ¹**Denarni razpoložljivi dohodek** vključuje tekoči denarni razpoložljivi dohodek, prejemke od prodaje in druge prejemke.**Tabela 10b: Porazdelitev virov denarnega razpoložljivega dohodka, ki vključuje enkratne visoke dohodke, v dohodkovne razrede, po dohodkovnih virih, 1998 in 2002 (v %)**

	Struktura denarnega razpoložljivega dohodka po dohodkovnih razredih (%)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Tekoči denarni razpoložljivi dohodek	6,1	45,1	36,5	12,2	100,0
Prejemki od prodaje	4,8	33,6	45,9	15,7	100,0
Drugi prejemki	1,3	32,2	40,0	26,6	100,0
Leto 2002					
Tekoči denarni razpoložljivi dohodek	5,3	45,2	38,3	11,1	100,0
Prejemki od prodaje	11,5	51,3	25,5	11,7	100,0
Drugi prejemki	19,1	28,4	38,1	14,4	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opomba: Pri razlagi tabele je treba upoštevati porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, gl. Tabela 2 v tekstu.

Tabela 11: Izdatki za socialno zaščito¹ po področjih, odstotni delež od BDP, 1999-2003 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003
Izdatki za socialno zaščito	25,0	25,2	25,5	25,4	24,8
Izdatki za socialne prejemke ² po področjih:	24,4	24,6	24,8	24,8	24,3
- Bolezen/zdravstveno varstvo	7,5	7,5	7,8	7,8	7,9
- Invalidnost	2,2	2,2	2,2	2,1	2,0
- Starost	10,5	10,6	10,8	11,1	10,5
- Smrt hranitelja družine	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
- Družina/otroci	2,1	2,3	2,2	2,1	2,1
- Brezposelnost	1,2	1,0	0,9	0,8	0,8
- Nastanitev ³	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.
- Druge oblike socialne izključenosti	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6

Vir: SURS.

Opomba: ¹**Socialna zaščita** obsega po metodologiji ESSPROS vse posege javnih in zasebnih institucij, ki gospodinjstvom ali posameznikom olajšajo breme določenih tveganj ali potreb, ne da bi jim bilo treba za to sočasno zagotoviti enakovredno nadomestilo ali povračilo in ne da bi jim bilo za to treba skleniti posamičen dogovor. Tveganja ali potrebe oziroma področja opazovanja so: bolezen in zdravstveno varstvo, invalidnost, starost, smrt hranitelja družine, družina in otroci, brezposelnost, nastanitev in druge oblike socialne izključenosti. Podatek o izdatkih za socialno zaščito se minimalno razlikuje od podatka o socialnih prejemkih skupaj, ker so pri prvem podatku upoštevani tudi upravni (administrativni in manipulativni) stroški distribucije. ²**Socialni prejemki** so najpomembnejša kategorija izdatkov za programe socialne zaščite. To so transferji v denarju ali naravi, ki jih v skladu s programi socialne zaščite prejemajo gospodinjstva ali posamezniki z namenom, da jim olajšajo breme določenih tveganj ali potrebe. ³Podatka o izdatkih za nastanitev ni na razpolago.

Tabela 12: Izdatki za socialno zaščito na prebivalca, 1996 in 2002 (v SKM)

	1996	2002
Izdatki za socialno zaščito na prebivalca v SKM ¹	3.178	4.253

Vir: SURS.

Opomba: ¹Standard kupne moči.**Tabela 13: Osnova za dohodnino na prebivalca v regiji, indeksi (Slovenija = 100), 1999-2004**

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Slovenija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Osrednjeslovenska	122,9	123,5	122,3	122,3	119,1	121,7
Obalno-kraška	114,8	110,9	111,5	111,4	111,3	109,1
Gorenjska	100,1	101,5	102,2	101,8	103,2	101,7
Goriška	111,6	110,1	110,4	108,8	109,3	108,2
Savinjska	89,5	89,6	90,2	86,8	91,2	90,7
Jugovzhodna Slovenija	92,4	90,8	94,2	95,0	96,0	95,8
Pomurska	74,8	75,2	74,0	80,3	74,6	74,4
Notranjsko-kraška	100,4	101,5	99,8	100,6	101,1	99,7
Podravska	83,7	84,6	84,5	85,5	86,9	86,4
Koroška	87,0	86,1	86,4	85,5	86,9	86,0
Spodnjeposavska	87,9	85,8	86,0	85,6	85,9	85,4
Zasavska	96,2	94,6	92,7	91,5	91,9	89,2

Vir: DURS; preračuni UMAR.

Tabela 14: Struktura vseh (potrošnih in nepotrošnih) izdatkov, po dohodkovnih razredih, 1998 in 2002 (v %)

Vrsta izdatkov	Delež posameznih vrst izdatkov (%)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Hrana	24,2	19,5	16,2	11,8	18,0
Brezalkoholne pijače	3,1	2,5	2,0	1,5	2,3
Alkohol in tobak	3,0	2,2	1,9	1,4	2,1
Obleka in obutev	7,0	8,2	8,9	8,6	8,4
Stanovanje in režija	12,4	10,4	8,4	6,3	9,5
Pohištvo, oprema, storitve za gospodinjstvo	6,5	6,8	6,4	6,8	6,6
Zdravje	1,5	1,6	1,6	1,8	1,6
Transport	11,1	15,3	19,0	17,2	16,4
Komunikacije	2,6	2,2	1,8	1,7	2,0
Rekreacija in kultura	7,2	7,9	9,4	10,3	8,6
Izobraževanje	0,4	0,6	0,8	1,0	0,7
Hoteli in gostinske storitve	4,0	5,6	6,4	5,8	5,7
Različne dobrine in storitve	9,8	9,5	9,1	8,0	9,2
Skupaj izdatki za življenjske potrebščine	92,8	92,2	91,9	82,1	91,0
Nepotrošni izdatki, povezani s stanovanjem/hišo ¹	4,6	5,5	5,8	14,5	6,5
Drugi nepotrošni izdatki ²	2,6	2,3	2,3	3,4	2,5
Skupaj izdatki	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Leto 2002					
Hrana	21,9	16,9	14,0	10,4	15,6
Brezalkoholne pijače	2,3	1,9	1,6	1,1	1,7
Alkohol in tobak	2,2	2,1	1,7	1,5	1,9
Obleka in obutev	6,3	7,5	8,5	9,3	7,9
Stanovanje in režija	13,5	11,5	9,2	7,3	10,4
Pohištvo, oprema, storitve za gospodinjstvo	6,1	6,0	6,4	7,8	6,3
Zdravje	1,7	1,6	1,6	2,0	1,7
Transport	11,6	13,3	15,7	14,8	14,2
Komunikacije	4,5	4,1	3,7	3,3	3,9
Rekreacija in kultura	7,8	8,6	10,4	12,2	9,5
Izobraževanje	0,7	0,8	1,0	0,9	0,9
Hoteli in gostinske storitve	4,6	5,0	5,9	6,3	5,4
Različne dobrine in storitve	10,3	10,4	9,6	8,6	9,9
Skupaj izdatki za življenjske potrebščine	93,4	89,8	89,4	85,6	89,5
Nepotrošni izdatki, povezani s stanovanjem/hišo ¹	4,4	7,5	7,1	9,2	7,3
Drugi nepotrošni izdatki ²	2,2	2,7	3,5	5,1	3,2
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Opombe: ¹**Nepotrošni izdatki, povezani s stanovanjem/hišo** so izdatki za velika dela in prenove ter nakup stanovanja/hiše ali zemljišča za hišo. ²**Drugi nepotrošni izdatki** so izdatki za življenjsko zavarovanje, prostovoljno pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, denarne kazni, nadomestila škode, davki in samoprispevki, varčevanje in dani transferji (preživnine, vzdrževalnine, denarna darila in prostovoljni prispevki).

Tabela 15: Število postelj (akutnih)¹ na primarni ravni², po regijah, 1995-2004

	1995	2000	2001	2002	2003	2004 ³
Slovenija	9.457	8.868	8.438	8.268	8.007	7.689
Osrednjeslovenska	3.137	3.031	2.808	2.810	2.753	2.717
Obalno-kraška	692	632	602	572	563	522
Gorenjska	690	614	614	586	580	592
Goriška	438	446	446	446	446	446
Savinjska	988	986	976	943	913	832
Jugovzhodna Slovenija	518	454	450	430	364	343
Pomurska	512	480	372	372	400	279
Notranjsko-kraška	54	54	54	54	54	54
Podravska	1.726	1.542	1.535	1.486	1.379	1.353
Koroška	369	344	323	323	308	308
Spodnjeposavska	173	127	127	127	127	127
Zasavska	160	158	131	119	120	116

Vir: Poročilo o delu stacionarnega zavoda (Obr. št. 3-21-60), IVZ.

Opomba: ¹**Akutna postelja** (povzeto po definicijah Svetovne zdravstvene organizacije) je redno vzdrževana in oskrbovana bolniška postelja za namestitev in 24-urno oskrbo ter nego hospitaliziranih oseb in je nameščena na bolniškem oddelku ali v drugem prostoru bolnišnice, kjer je hospitaliziranim zagotovljena nepretrgana medicinska oskrba. Med akutne postelje ne sodijo postelje, ki so namenjene dolgotrajni psihiatrični obravnavi, tuberkuloznim bolnikom, starostnikom in drugim bolnikom, katerih zdravljenje je dolgotrajno zdravljenje. Izključene so tudi: postelje za novorojenčke brez patoloških stanj, dnevne postelje, provizorične in začasne postelje ter postelje za posebne namene, npr. za dializo, posebne postelje v porodništvu in postelje, ki spadajo k posebnim medicinskim napravam. ²**Primarno zdravstveno varstvo** obsega dejavnost osnovnega zdravstvenega varstva in lekarniško dejavnost in je posamezniku dostopno brez napotnice. ³V letu 2004 sta vključena še Diagnostični center Bled in MV Medicor.

Tabela 16: Število prebivalcev na akutno posteljo, po regijah, 1995-2004

	1995	2000	2001	2002	2003	2004 ¹
Slovenija	210	224	236	241	249	260
Osrednjeslovenska	155	162	175	175	179	182
Obalno-kraška	149	164	173	183	187	201
Gorenjska	282	320	321	337	341	335
Goriška	276	269	270	269	269	268
Savinjska	259	260	263	273	282	309
Jugovzhodna Slovenija	265	304	307	322	382	405
Pomurska	248	260	334	333	308	440
Notranjsko-kraška	940	936	939	941	942	943
Podravska	186	207	208	215	232	236
Koroška	201	215	229	229	240	240
Spodnjeposavska	412	550	550	552	553	552
Zasavska	295	293	353	387	382	394

Vir: Poročilo o delu stacionarnega zavoda (Obr. št. 3-21-60), IVZ; preračuni UMAR.

Opomba: ¹Vključena sta še Diagnostični center Bled in MV Medicor.

Tabela 17: Zdravniki na primarni ravni, po regijah, 2003 in 2004

	Zdravniki v osnovni zdravstveni mreži ¹						
	Število		Število na 1000 prebivalcev		Indeksi Slo= 100		Indeksi rasti
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003-2004
Slovenija	1.533	1.511	0,77	0,76	100,0	100,0	98,6
Osrednjeslovenska	464	462	0,94	0,93	122,3	123,2	99,3
Obalno-kraška	90	90	0,86	0,86	111,6	113,3	100,1
Gorenjska	146	140	0,74	0,71	96,1	93,3	95,7
Goriška	105	102	0,88	0,85	114,2	112,8	97,3
Savinjska	185	181	0,72	0,70	93,6	93,0	98,0
Jugovzhodna Slovenija	102	105	0,73	0,76	95,7	99,9	103,0
Pomurska	94	88	0,76	0,72	99,3	94,6	94,0
Notranjsko-kraška	36	35	0,71	0,69	92,2	90,8	97,1
Podravska	177	177	0,55	0,55	72,2	73,3	100,1
Koroška	43	42	0,58	0,57	75,8	75,2	97,7
Spodnjeposavska	50	49	0,71	0,70	92,7	92,4	98,2
Zasavska	41	40	0,89	0,88	116,4	115,8	98,0

Vir: Poročilo o delu stacionarnega zavoda (Obr. Št. 3-21-60), IVZ; preračuni UMAR.

Opomba: ¹V zdravstvenih domovih in zasebni izvajalci.

Tabela 18: Delež otrok¹, vključenih v vrtce, po starosti, 1999-2006 (v %)

	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006
Stari manj kot 3 leta	17,6	19,3	20,0	22,1	24,7	24,9	25,6
Stari 3-5 let	64,0	66,9	69,8	71,2	76,4 ²	75,4	77,8

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opombe: ¹Za leto 2003/2004 so v izračunu upoštevani otroci, vključeni v vrtce, v starosti od 1 leta ali manj do 5 let ali več, in število prebivalcev v starosti od 0 do 5 let na dan 30. 6. Za ostala leta pa so v izračunu upoštevani otroci, vključeni v vrtce, v starosti od enega leta ali manj do 5 let, in prebivalci v starosti od 0 do 5 let na dan 30. 6. ²Za leto 2003/2004 so v izračun deležev otrok v vrtcih v starosti 3 do 5 let upoštevani otroci v vrtcih, ki so stari od 3 do 5 let ali več, in število prebivalcev, v starosti od 3 do 5 let na dan 30. 6.

Tabela 19: Vključenost prebivalstva v terciarno izobraževanje¹, 1999-2005 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Redni študenti ² kot delež generacije 19-23 let	36,5	39,1	41,9	43,2	46,1	49,7 ³	52,3 ³
Študenti terciarnega izobraževanja kot delež generacije 20-29 let	28,6	30,9	33,1	33,8	34,9	37,9	38,9

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opombe: ¹Terciarno izobraževanje zajema višješolski strokovni študij, visokošolski dodiplomski študij in visokošolski podiplomski študij. ²Vključeni so redni študenti skupaj z absolventi rednega študija in rednimi študenti na podiplomski ravni. ³Ocena UMAR na podlagi razpoložljivih objavljenih podatkov SURS.

Tabela 20: Struktura prebivalstva, starega 25 ali več let, po doseženi stopnji izobrazbe, 2000-2005 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Skupaj (v 1000)	1.378	1.392	1.403	1.415	1.431	1.447
Struktura prebivalstva, starega 25 ali več let, po doseženi stopnji izobrazbe (v %):						
Brez šolske izobrazbe, nepopolna osnovna izobrazba (1-3 razredi)	1,2	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8
Nepopolna osnovna izobrazba (4-7 razredov)	5,5	5,3	5,2	5,6	5,3	4,9
Osnovna izobrazba	24,4	24,4	23,3	22,3	21,0	20,7
Nižja ali srednja poklicna izobrazba	26,4	26,9	27,1	27,3	27,0	26,8
Srednja strokovna izobrazba	22,9	23,7	24,4	24,0	24,9	24,8
Srednja splošna izobrazba	5,2	4,3	4,1	4,2	4,1	3,9
Višja strokovna, višješolska izobrazba, specialistična povišješolska	6,7	6,2	6,1	6,0	5,9	6,1
Visoka strokovna izobrazba	1,9	1,9	1,9	1,9	2,4	2,7
Visoka univerzitetna izobrazba	5,1	5,7	6,4	6,9	7,5	8,0
Specialistična povisokošolska izobrazba, magisterij, doktorat	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,3

Vir: SURS.

Tabela 21: Prebivalstvo, staro 25 let in več, glede na izobrazbo in starost, 1999-2005, 2. kvartal (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Delež prebivalstva s terciarno izobrazbo v izbrani starostni skupini (v %)							
25-34	17,3	19,2	16,4	18,6	24,0	24,2	24,6
35-44	16,7	15,2	14,4	14,9	17,7	17,6	21,2
45-54	14,5	14,8	12,6	12,2	15,1	16,9	17,3
55-64	11,3	12,2	11,2	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.
25-64	15,4	15,7	13,8	14,5	17,8	18,8	20,0
65-74	7,7	9,8	9,0	8,4	8,9	11,9	13,8
75-84	6,3	6,6	4,7	5,6	8,3	7,1	6,8
Delež prebivalstva s sekundarno izobrazbo ¹ v izbrani starostni skupini (v %)							
25-34	67,1	66,0	65,4	64,9	64,9	65,7	66,6
35-44	60,5	62,8	63,4	64,1	64,2	65,2	62,9
45-54	56,0	56,0	57,1	59,2	58,5	54,8	57,6
55-64	47,4	48,4	52,1	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.
25-64	58,6	59,1	59,9	60,8	60,7	60,5	60,5
65-74	36,5	37,2	39,0	41,9	41,1	41,6	40,0
75-84	29,1	30,3	29,4	28,1	32,3	36,4	33,0

Vir: Eurostat; preračuni UMAR.

Opombe: Vir podatkov za izračun kazalnika je anketa o delovni sili. Podatki se nanašajo na drugi kvartal. ¹Med **prebivalstvo s sekundarno izobrazbo** štejemo osebe, ki so končale programe srednjega izobraževanja.

Tabela 22: Povprečno število let šolanja prebivalstva, starega 15 let in več, po regijah, popisa 1991 in 2002

	1991	2002
Slovenija	9,6	10,6
Osrednjeslovenska ¹	10,3	11,3
Obalno-kraška	9,7	10,7
Gorenjska	9,4	10,7
Goriška	9,4	10,4
Savinjska	9,0	10,4
Jugovzhodna Slovenija ¹	9,1	10,1
Pomurska	9,2	10,0
Notranjsko-kraška	9,6	10,3
Podravska	9,3	10,6
Koroška	9,0	10,3
Spodnjeposavska	9,3	10,2
Zasavska	9,6	10,3

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opomba: ¹Za leto 1991 so podatki za planski regiji Osrednjeslovensko in Dolenjsko.**Tabela 23: Javni izdatki za formalno-stopenjsko izobraževanje¹ kot delež v BDP, po ravneh izobraževanja, 1995-2003 (v %)**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Skupaj	5,87	5,85	5,98	5,93	5,89	5,95	6,08	5,98	6,02
Predšolsko izobraževanje	0,56	0,51	0,46	0,48	0,47	0,48	0,58	0,59	0,56
Osnovnošolsko izobraževanje	2,42	2,49	2,61	2,62	2,52	2,58	2,49	2,60	2,66
Srednješolsko izobraževanje	1,54	1,61	1,69	1,63	1,59	1,58	1,67	1,47	1,46
Terciarno izobraževanje	1,34	1,24	1,22	1,20	1,31	1,31	1,32	1,32	1,34

Vir: SURS.

Opomba: ¹Javni izdatki za formalno izobraževanje (po metodologiji UOE – Unesco, OECD, Eurostat) zajemajo vse proračunske izdatke za formalno-stopenjsko izobraževanje mladine in odraslih na ravni države in občin.**Tabela 24: Izdatki za izobraževalne ustanove¹ kot delež v BDP, po ravneh izobraževanja, 1995-2003 (v %)**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Skupaj	6,16	6,15	6,02	6,01	5,92	6,05	6,18	6,26	6,31
Predšolsko izobraževanje	0,78	0,67	0,61	0,63	0,61	0,64	0,74	0,73	0,68
Osnovnošolsko izobraževanje	2,72	2,80	2,85	2,84	2,72	2,78	2,77	2,88	2,94
Srednješolsko izobraževanje	1,31	1,40	1,37	1,35	1,30	1,30	1,38	1,35	1,35
Terciarno izobraževanje	1,35	1,27	1,19	1,18	1,28	1,33	1,30	1,29	1,33

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opomba: ¹Izdatki za izobraževalne ustanove (po metodologiji UOE) zajemajo vse javne in zasebne izdatke za poučevalne in nepoučevalne izobraževalne ustanove za formalno stopenjsko izobraževanje.

Tabela 25: Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po vrsti stanovanjskega razmerja, 1998 in 2002 (v %)

Vrsta stanovanjskega razmerja	Delež oseb, po dohodkovnih razredih (%)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
Lastnik/solastnik stanovanja	13,1	54,2	27,2	5,4	100,0
Uporabnik stanovanja staršev ali drugih sorodnikov	14,4	52,2	29,7	3,6	100,0
Najemnik v profitnem stanovanju	14,9	68,5	11,6	5,0	100,0
Najemnik v službenem stanovanju	13,1	42,9	39,8	4,3	100,0
Najemnik v neprofitnem stanovanju	23,7	56,1	18,7	1,5	100,0
Najemnik v socialnem stanovanju	63,7	36,3	0,0	0,0	100,0
Skupaj	14,0	54,1	26,9	5,1	100,0
Leto 2002					
Lastnik/solastnik stanovanja	11,3	54,3	29,5	4,8	100,0
Uporabnik stanovanja staršev ali drugih sorodnikov	13,5	55,9	24,8	5,7	100,0
Najemnik v profitnem stanovanju	14,0	72,6	9,0	4,5	100,0
Najemnik v službenem stanovanju	12,7	71,2	16,1	0,0	100,0
Najemnik v neprofitnem stanovanju	15,6	60,1	18,3	6,0	100,0
Najemnik v socialnem stanovanju	46,4	48,0	5,5	0,0	100,0
Skupaj	11,9	55,0	28,2	4,9	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

Tabela 26: Delež gospodinjstev, ki so lastniki stanovanja – po razpoložljivih sredstvih, 1999-2003 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003
Vsa gospodinjstva	93,0	92,7	93,2	93,3	93,4
Deleži gospodinjstev, ki so lastniki stanovanja:					
- Gospodinjstva z dohodkom, manjšim od 60% mediane srednjega razreda	90,1	89,5	90,7	89,3	88,6
- Gospodinjstva z dohodkom med 60 in manjšim od 100% mediane srednjega razreda	91,1	91,0	91,1	91,3	92,0
- Gospodinjstva z dohodkom med 100 in 140% mediane srednjega razreda	94,2	94,0	94,7	95,3	95,2
- Gospodinjstva z dohodkom, večjim od 140% mediane srednjega razreda	96,2	96,0	96,3	97,0	97,5

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjstvih.

Tabela 27: Povprečno število sob na osebo, glede na stanovanjsko razmerje, 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003
Vsi	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Lastniki	1,5	1,6	1,5	1,5	1,6
Najemniki	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjstvih.

Tabela 28: Uporabniki interneta¹ po starosti, 2004 in 2005 (%)

	2004	2005
16-74 let	37	47
16-34 let	62	77
35-54 let	33	45
55-74 let	((8))	(11)

Vir: SURS.

Opombe: Podatki se nanašajo na prvo četrtletje leta. () manj natančna ocena, (()) nenatančna ocena. ¹Uporabniki interneta so osebe, ki so internet uporabljale v zadnjih treh mesecih. Gre za delež prebivalstva v izbrani starosti, ki uporablja internet.**Tabela 29: Dostop do interneta v gospodinjstvih¹, 2004 in 2005 (v %)**

	2004	2005
Skupaj	47	48
Gospodinjstva brez otrok	40	41
Gospodinjstva z otroki	62	64

Vir: SURS.

Opomba: Podatki se nanašajo na prvo četrtletje leta. ¹Delež gospodinjstev, ki imajo dostop do interneta.**Tabela 30: Ginijev količnik¹ (v %), razmerje kvintilnih razredov (80/20)², 1999-2003**

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ginijev količnik (%)	22,3	22,5	22,3	22,0	21,9	22,1
Razmerje kvintilnih razredov (80/20)	3,2	3,2	3,2	3,1	3,1	3,1

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjstvih; Eurostat, podatkovna baza New Cronos.

Opombe: Ginijev količnik in razmerje kvintilnih razredov (80/20) sta izračunana za dohodek, pri katerem je vključen tudi dohodek v naravi. Anketne podatke treh zaporednih let se združuje in preračuna na srednje leto, ki ga uporabljajo kot referenčno leto. ¹Ginijev količnik je mera koncentracije dohodka. Kolikor višji je, toliko večja je dohodkovna neenakost. ²Razmerje kvintilnih razredov (80/20) je razmerje med povprečnim ekvivalentnim dohodkom gospodinjstev v zgornjem in spodnjem kvintilnem razredu.**Tabela 31: Stopnja tveganja revščine¹ glede na spol in starost, 1999-2003 (v %)**

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Skupaj	11,8	11,6	11,3	10,6	9,9	10,0
- Moški	10,9	10,8	10,5	9,6	8,5	8,6
- Ženske	12,7	12,4	12,0	11,6	11,2	11,4
0-64 let	10,6	10,1	9,7	9,1	8,3	8,6
- Moški	10,7	10,4	10,1	9,2	8,3	8,3
- Ženske	10,5	9,8	9,3	9,1	8,4	8,9
65 ali več let	20,1	21,4	21,2	19,5	19,2	18,5
- Moški	12,7	14,9	14,0	12,9	10,8	11,1
- Ženske	24,3	25,2	25,4	23,5	24,1	22,9

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjstvih.

Opombe: Anketne podatke treh zaporednih let se združuje in preračuna na srednje leto, ki se uporabljajo kot referenčno leto. ¹Stopnja tveganja revščine je izražena kot odstotek oseb, ki živijo v gospodinjstvih z neto ekvivalentnim dohodkom pod pragom tveganja revščine. Stopnja tveganja revščine je izračunana za dohodek, kjer je vključen tudi dohodek v naravi. Pri dohodku, kjer je vključen dohodek v naravi, je denarnemu dohodku prištet dohodek v naravi, to je lastna proizvodnja in druge nedenarne oblike dohodka. Izračuni temeljijo na letnem dohodku.

Tabela 32: Prag tveganja revščine¹, 1999-2003 (v SIT, EUR)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
V SIT/mesečno	59.840	63.113	71.414	79.180	86.291	92.407
V evrih/mesečno	322	425	346	363	382	395

Vir: SURS, Eurostat.

Opombe: Prag tveganja revščine je izračunan za dohodek, pri katerem je vključen tudi dohodek v naravi. ¹Prag tveganja revščine je opredeljen s 60% mediane ekvivalentnega neto dohodka vseh gospodinjstev ob upoštevanju prilagojene ekvivalenčne lestvice OECD. *Ekvivalentni neto dohodek* gospodinjstva dobimo tako, da dohodek gospodinjstva delimo s številom članov. Število ekvivalentnih članov izračunamo na osnovi *prilagojene ekvivalenčne lestvice OECD*: prva odrasla oseba v gospodinjstvu ima utež 1, vsaka naslednja odrasla oseba 0,5, vsak otrok, mlajši od 14 let, pa utež 0,3. Vsoto uteži za člane izbranega gospodinjstva imenujemo število ekvivalentnih članov. Prilagojeno ekvivalenčno lestvico OECD uporabljata SURS in Eurostat.

Tabela 33: Stopnja tveganja revščine glede na najpogostejši status aktivnosti¹, skupaj in po spolu, 1999-2003 (v %)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Delovno aktivni	6,1	5,8	5,2	4,8	3,7	3,6
– Moški	5,8	5,8	5,6	5,4	4,1	3,8
– Ženske	6,5	5,7	4,8	4,1	3,3	3,3
Brezposelni	36,9	37,6	42,1	40,8	38,4	38,4
– Moški	40,0	38,7	41,6	36,9	39,3	38,8
– Ženske	33,0	36,3	42,8	45,8	37,5	38,1
Upokojeni	14,3	14,7	15,0	14,5	15,3	14,4
– Moški	11,3	12,4	12,3	11,7	12,1	11,3
– Ženske	16,3	16,2	16,9	16,4	17,4	16,4

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjstvih.

Opombe: Stopnja tveganja revščine je izračunana za dohodek, pri katerem je vključen tudi dohodek v naravi. Anketne podatke treh zaporednih let se združuje in preračuna na srednje leto, ki se uporabljajo kot referenčno leto. ¹Stopnja tveganja revščine glede na najpogostejši status aktivnosti je izračunana glede na trenutni status aktivnosti, izračunana pa je za osebe, stare vsaj 16 let.

Tabela 34: Stopnja tveganja revščine glede na tip gospodinjstva, 1999-2003 (v %)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Gospodinjstva brez vzdrževanih otrok	15,0	15,5	14,8	13,6	13,8	13,1
Gospodinjstva z vzdrževanimi otroki ¹	10,1	9,5	9,2	8,7	7,5	8,1
Enostarševsko gospodinjstvo z vsaj enim vzdrževanim otrokom	20,3	22,5	21,1	19,8	17,2	24,5

Vir: SURS, Anketa o porabi v gospodinjstvih.

Opombe: Stopnja tveganja revščine glede na tip gospodinjstva je izračunana za dohodek, pri katerem je vključen tudi dohodek v naravi. Anketne podatke treh zaporednih let se združuje in preračuna na srednje leto, ki ga uporabljajo kot referenčno leto. ¹Med gospodinjstva brez vzdrževanih otrok se štejejo tudi enočlanska gospodinjstva, kjer je stopnja tveganja revščine zelo visoka. Zato je stopnja tveganja revščine v gospodinjstvih brez vzdrževanih otrok višja kot v gospodinjstvih z vzdrževanimi otroki.

Tabela 35: Upravičenci¹ do denarnih socialnih pomoči² v regiji, (december) 2001-2005 (v %)

	Delež prebivalstva, ki je upravičen do denarnih socialnih pomoči v regiji (%)					Upravičenci na 1000 prebivalcev	
						Indeks, Slo=100	Indeks rasti
	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2001-2005
Slovenija	2,1	3,5	4,4	4,7	4,7	100,0	220,8
Osrednjeslovenska	1,0	1,6	2,2	2,5	2,6	55,4	263,3
Obalno-kraška	1,3	2,1	2,7	3,0	3,0	63,0	228,5
Gorenjska	1,3	2,0	2,4	2,6	2,6	54,5	192,8
Goriška	0,5	1,1	1,5	1,9	1,9	41,2	369,2
Savinjska	3,2	5,2	6,2	6,6	6,5	138,9	201,3
Jugovzhodna Slovenija	1,8	3,3	4,0	4,4	4,6	98,8	258,9
Pomurska	4,5	8,0	8,8	9,1	8,8	187,2	193,5
Notranjsko-kraška	1,3	1,9	2,9	2,8	2,7	57,1	200,3
Podravska	3,4	5,7	6,9	7,4	7,6	163,1	227,6
Koroška	2,2	3,4	4,4	4,9	4,6	99,0	209,1
Spodnjeposavska	2,9	5,3	6,5	6,5	6,1	129,4	212,1
Zasavska	3,0	5,5	6,4	6,5	6,5	138,0	215,3

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve; preračuni UMAR.

Opombe: ¹**Prejemniki** denarnih socialnih pomoči so osebe, ki so prejele denarno socialno pomoč, ker zase in za svoje družinske člane niso mogle zagotoviti sredstev v višini minimalnega dohodka iz razlogov, na katere niso mogle oziroma ne morejo vplivati. ²**Denarna socialna pomoč** je denarni prejemek za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje v skladu z zakonom o socialnem varstvu. V tabeli so za preračun uporabljeni podatki o prejemnikih osnovnih denarnih socialnih pomoči (DSP), izrednih DSP in trajnih DSP ter prejemniki dodatkov za pomoč in postrežbo skupaj.

SUBJEKTIVNE ZAZNAVE ŽIVLJENJSKIH POGOJEV

Tabela 36: Porazdelitev oseb v dohodkovne razrede, po subjektivni oceni dohodkovnega položaja gospodinjstva, 1998 in 2002 (v %)

Gospodinjstvo z dohodkom shaja ...	Delež oseb v dohodkovnem razredu (v %)				
	Nižji	Spodnji srednji	Zgornji srednji	Višji	Skupaj (vse osebe)
Leto 1998					
z velikimi težavami	41,2	53,3	5,5	0,0	100,0
s težavami	21,2	65,3	12,9	0,5	100,0
z nekaj težavami	7,6	59,7	30,3	2,3	100,0
dokaj lahko	4,2	33,6	48,5	13,7	100,0
lahko	0,5	21,6	51,9	26,0	100,0
zelo lahko	0,0	0,0	32,7	67,3	100,0
skupaj	14,0	54,1	26,9	5,1	100,0
Leto 2002					
z velikimi težavami	45,7	49,0	5,3	0,0	100,0
s težavami	19,5	69,9	10,6	0,0	100,0
z nekaj težavami	6,0	61,1	30,3	2,7	100,0
dokaj lahko	2,2	36,6	51,9	9,3	100,0
lahko	3,3	21,9	47,5	27,2	100,0
zelo lahko	0,0	11,9	43,9	44,2	100,0
skupaj	11,9	55,0	28,2	4,9	100,0

Vir: SURS, datoteki APG 1998 in 2002; preračuni Stropnik.

DEMOGRAFSKI RAZVOJ

Tabela 37: Število prebivalstva in deleži prebivalstva po izbranih starostnih skupinah prebivalstva, 1999-2005 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Število prebivalstva (po stanju 30. 6.)	1.985.557	1.990.272	1.992.035	1.995.718	1.996.773	1.997.004	2.001.114
Strukturni deleži (po stanju 30. 6.) (v %):							
0 let	0,89	0,90	0,90	0,88	0,87	0,88	0,90
0-14 let	16,4	15,9	15,6	15,2	14,8	14,5	14,2
15-64 let	69,9	70,1	70,1	70,2	70,4	70,4	70,3
65 ali več let	13,7	14,0	14,3	14,6	14,9	15,2	15,5
80 ali več let	2,2	2,3	2,4	2,6	2,8	2,9	3,1

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva, Direktorat za upravne notranje zadeve.

Tabela 38: Število in struktura prebivalstva po starosti, 2005 ter indeks rasti skupnega števila prebivalstva, 1999-2005, po regijah

	Število prebivalstva, 2005	Delež prebivalstva, starega 0-14 let (v %), 2005	Delež prebivalstva, starega 15-64 let ¹ (v %), 2005	Delež prebivalstva, starega 65 ali več let (v %), 2005	Indeks rasti skupnega števila prebivalstva, 1999-2005
Slovenija	2.001.114	14,2	70,3	15,5	100,8
Osrednjeslovenska	498.378	14,6	70,1	15,4	102,6
Obalno-kraška	105.313	12,1	71,1	16,8	102,0
Gorenjska	198.713	15,3	69,4	15,3	101,2
Goriška	119.541	13,7	69,1	17,2	99,6
Savinjska	257.525	14,6	71,0	14,3	100,4
Jugovzhodna Slovenija	139.434	15,6	69,5	14,9	101,1
Pomurska	122.483	13,7	70,9	15,4	98,0
Notranjsko-kraška	51.132	14,0	69,4	16,6	101,3
Podravska	319.282	13,4	70,9	15,7	99,9
Koroška	73.905	14,5	71,4	14,1	99,9
Spodnjeposavska	69.940	14,3	69,5	16,2	99,8
Zasavska	45.468	12,9	71,0	16,0	97,7

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva; preračuni UMAR.

Opomba: Po stanju 30. 6. ¹Delovno sposobno prebivalstvo.

Tabela 39: Število prebivalstva in projekcije prebivalstva¹, 1990-2050

	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
Število prebivalstva	1.999.945	1.990.272	2.014.802	2.016.690	2.005.997	1.965.321	1.900.849

Vir: Eurostat.

Opombe: Eurostat je izdelal projekcije prebivalstva Slovenije za obdobje 2004-2050. ¹Izraz **projekcija prebivalstva** pomeni izračun prihodnjega števila in značilnosti prebivalstva, ki je zasnovan na hipotezah o bodočem razvoju rodnosti, umrljivosti in selivnosti.

Tabela 40: Povprečna starost prebivalstva¹ in indeks staranja prebivalstva², 1999-2005

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Povprečna starost (v letih)	38,5	38,8	39,1	39,5	39,8	40,1	40,4
Indeks staranja	83,7	87,8	91,9	96,4	100,8	104,9	108,7

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva.

Opombe: ¹Povprečna starost prebivalstva je tehtana aritmetična sredina starosti določene skupine prebivalstva. ²Indeks staranja prebivalstva je razmerje med starim (stari 65 ali več let) in mladim prebivalstvom (stari od 0 do 14 let), pomnoženo s 100.

Tabela 41: Nekateri osnovni podatki o rojenih, 1999-2005

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Živorojeni	17.533	18.180	17.477	17.501	17.321	17.961	18.157
Živorojeni na 1000 prebivalcev	8,8	9,1	8,8	8,8	8,7	9,0	9,1
Celotna stopnja rodnosti ¹	1,21	1,26	1,21	1,21	1,20	1,25	1,26
Neto stopnja obnavljanja prebivalstva ²	0,58	0,60	0,58	0,58	0,57	0,61	0,60
Živorojeni zunaj zakonske zveze	6.203	6.746	6.881	7.037	7.354	8.053	8.475
Delež živorojenih zunaj zakonske zveze (%)	35,4	37,1	39,4	40,2	42,5	44,8	46,7

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva.

Opombe: ¹Celotna stopnja rodnosti je povprečno število živorojenih otrok na eno žensko v rodni dobi (15–49 let) v koledarskem letu. Izračunamo jo tako, da seštejemo vse vrednosti starostnospecifičnih stopenj splošne rodnosti v koledarskem letu. ²Neto stopnja obnavljanja prebivalstva za koledarsko leto pomeni povprečno število živorojenih deklic, ki bi jih rodila generacija žensk v svoji rodni dobi (15–49 let), če bi bile njihove starostnospecifične stopnje rodnosti in umrljivosti enake kot v opazovanem letu.

Tabela 42: Nekateri osnovni podatki o umrlih, 1999-2005

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Umrli	18.885	18.588	18.508	18.701	19.451	18.523	18.825
Umrli na 1000 prebivalcev	9,5	9,3	9,3	9,4	9,7	9,3	9,4
Povprečna starost umrlega (v letih) (vsi)	71,5	71,8	71,7	72,3	72,5	72,5	73,3
– moški	67,3	67,2	67,3	67,9	68,2	68,3	68,9
– ženske	75,3	75,6	76,6	77,0	77,2	76,9	77,8

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva, IVZ.

Tabela 43: Struktura umrlih po starosti, 1999-2004 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Skupaj							
0-14 let	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
15-64 let	26,6	26,0	26,5	25,4	24,6	24,7	22,9
65 ali več let	72,7	73,3	72,9	74,0	74,8	74,7	76,5
Moški							
0-14 let	0,9	0,8	0,7	0,8	0,6	0,6	0,7
15-64 let	36,4	35,5	36,2	35,0	34,2	33,7	32,1
65 ali več let	62,7	63,7	63,0	64,2	65,2	65,6	67,2
Ženske							
0-14 let	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
15-64 let	16,3	16,0	15,8	15,0	14,3	15,3	13,7
65 ali več let	83,2	83,4	83,7	84,6	85,2	84,1	85,7

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva, IVZ.

Tabela 44: Pričakovano trajanje življenja¹ v regiji (po skrajšanih tablicah umrljivosti² za obdobje 1999-2003)

	Skupaj	Moški	Ženske
Slovenija	76,2	72,2	80,0
Osrednjeslovenska	77,8	74,0	81,3
Obalno-kraška	77,1	73,4	80,8
Gorenjska	77,3	73,5	80,9
Goriška	77,6	73,6	81,4
Savinjska	75,2	71,4	79,0
Jugovzhodna Slovenija	75,2	70,8	79,7
Pomurska	73,8	69,2	78,5
Notranjsko-kraška	77,1	73,4	80,8
Podravska	75,3	71,2	79,2
Koroška	75,2	71,4	79,0
Spodnjeposavska	74,5	70,6	78,5
Zasavska	74,5	70,6	78,5

Vir: SURS.

Opombe: Zaradi majhnosti statističnih regij po številu prebivalstva je Notranjsko-kraška regija priključena k Obalno-kraški, Koroška k Savinjski, Zasavska in Spodnjeposavska sta združeni. Regiji, ki sta priključeni ali združeni, imata isto vrednost. ¹Pričakovano trajanje življenja je povprečno število let življenja, ki ga oseba, stara x let, še lahko pričakuje – če predpostavljamo, da bo umrljivost po starosti od leta opazovanja dalje ostala nespremenjena. ²Tablica umrljivosti ali življenjska tablica je tabelarni prikaz intenzivnosti umiranja in njene razporeditve po starosti. Izračunane vrednosti so primerljive v času in prostoru. **Skrajšane tablice** se izračunavajo za petletne starostne razrede.

DRUŽINA IN NJENE NOVE PODOBE

Tabela 45: Povprečna starost neveste in ženina ob prvi sklenitvi zakonske zveze ter povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka, 1999-2005 (v letih)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Povprečna starost neveste ob prvi sklenitvi zakonske zveze	26,0	26,6	27,0	27,4	27,2	27,8	28,2
Povprečna starost ženina ob prvi sklenitvi zakonske zveze	29,1	29,4	29,6	30,1	30,1	30,3	30,6
Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka (v letih)	26,2	26,5	26,7	27,2	27,3	27,5	27,8

Vir: SURS, MNZ - Centralni register prebivalstva.

Tabela 46: Povprečno število živorojenih otrok na žensko, staro 15 let ali več, glede na izobrazbo, popisa 1991 in 2002

Izobrazba	1991	2002
Skupaj	1,65	1,55
Brez izobrazbe in nepopolna osnovna	2,32	2,34
Osnovna	1,70	1,72
Srednja skupaj	1,36	1,37
– nižja in srednja poklicna	1,53	1,61
– strokovna in splošna	1,24	1,19
Višja in visoka	n.p.	1,31
Višja	1,32	1,54
Visoka	1,22	n.p.
Visoka dodiplomska	n.p.	1,13
Visoka podiplomska	n.p.	1,30

Vir: SURS, popisa prebivalstva.

Tabela 47: Čas, ki so ga povprečno na teden porabile zaposlene osebe v službi, skupaj in po spolu, april 2000-marec 2001 (v urah in minutah)

	Skupaj	Moški	Ženske
Skupaj	32'42"	36'0"	29'3"

Vir: Eurostat, HETUS Pocketbook: Harmonised European Time Use Survey, 2005.

Opomba: Vir podatkov za izračun kazalnika je anketa o porabi časa, ki se je izvajala nepretrgoma od 1. aprila 2000 do 31. marca 2001.

Tabela 48: Čas, ki so ga povprečno na dan porabile osebe, stare 20-74 let, za gospodinjska opravila, po spolu, april 2000-marec 2001 (v urah in minutah)

	Moški	Ženske
Skupaj	2:39	4:57
Priprava hrane	0:17	1:25
Pomivanje posode	0:04	0:28
Čiščenje	0:32	0:56
Skrb za oblačila	0:01	0:32
Vrtnarjenje	0:32	0:25
Gradnja in popravila	0:24	0:02
Nakupovanje	0:16	0:21
Skrb za otroke	0:12	0:29
Druga domača dela	0:23	0:16

Vir: Eurostat (2004): *How Europeans spend their time - Everyday life of women and men*. Data 1998-2002.

Opomba: Vir podatkov za izračun kazalnika je anketa o porabi časa, ki se je izvajala nepretrgoma od 1. aprila 2000 do 31. marca 2001.

Tabela 49: Čas, ki so ga povprečno na dan porabile osebe stare 20-74 let, za prostocasne aktivnosti, po spolu, april 2000-marec 2001 (v urah in minutah)

	Moški	Ženske
Skupaj	5:32	4:27
TV in video	2:12	1:44
Druženje	0:59	0:57
Branje	0:23	0:23
Šport – rekreacija	0:36	0:26
Počivanje	0:38	0:30
Konjički in igre	0:16	0:07
Prostovoljno delo in pomoč	0:11	0:06
Zabava in kultura	0:05	0:04
Drugo	0:12	0:10

Vir: Eurostat (2004), *How Europeans spend their time - Everyday life of women and men*. Data 1998-2002.

Opomba: Vir podatkov za izračun kazalnika je anketa o porabi časa, ki se je izvajala nepretrgoma od 1. aprila 2000 do 31. marca 2001.

TRG DELA IN ZAPOSLOVANJE

Tabela 50: Stopnje brezposelnosti¹ po šolski izobrazbi brezposelnih oseb², 2000-2005 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Skupaj	7,0	6,4	6,4	6,7	6,3	6,5
Brez šolske izobrazbe oz. nepopolna osnovna šola	(10,7)	(14,2)	(9,5)	(11,9)	(9,7)	(9,1)
Osnovna izobrazba	10,4	8,7	9,0	9,1	9,0	9,4
Nižja ali srednja poklicna izobrazba	7,5	6,9	7,5	8,2	7,5	7,3
Srednja strokovna izobrazba	6,6	5,9	5,5	5,9	5,7	6,3
Srednja splošna izobrazba	7,5	(7,0)	(7,5)	(6,4)	(7,1)	(8,4)
Višja strokovna izobrazba, višješolska izobrazba, specialistična izobrazba	(2,3)	(2,2)	(2,3)	(2,7)	(3,6)	(3,1)
Visoka strokovna in univerzitetna izobrazba	(2,4)	(2,7)	(3,0)	(3,7)	(2,9)	3,4
Specialistična povisokošolska izobrazba, magisterij, doktorat	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.

Vir: SURS, Anketa o delovni sili.

Opombe: () manj natančna ocena ($10 \leq CV < 20$) ¹**Stopnja brezposelnosti** je odstotni delež brezposelnih oseb v aktivnem prebivalstvu. Aktivno prebivalstvo sestavljajo delovno aktivni prebivalci in brezposelne osebe skupaj. ²**Brezposelne osebe** so osebe, ki v zadnjem tednu pred anketiranjem niso delale (niso bile zaposlene ali samozaposlene in niso opravile nikakršnega dela za plačilo), vendar aktivno iščejo delo (v zadnjih štirih tednih so se zglasile na zavodu za zaposlovanje, poslale prošnjo za zaposlitev ...) in so pripravljene sprejeti delo. Med brezposelne osebe štejemo tudi tiste, ki so delo že našle, vendar ga bodo začele opravljati po anketiranju.

Tabela 51: Stopnje delovne aktivnosti¹ po stopnjah izobrazbe, skupaj in po spolu, 1999-2005 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Skupaj	53,5	53,9	54,5	53,8	52,8	55,3	55,4
- Brez šolske izobrazbe oz. nepopolna osnovna šola	23,0	21,8	22,2	20,3	18,5	19,5	16,4
- Osnovna izobrazba	33,4	35,2	36,2	34,2	32,9	35,1	34,8
- Srednja izobrazba	62,7	61,6	61,7	60,6	59,1	61,5	61,7
- Višja strokovna izobrazba, višješolska izobrazba, specialistična povišješolska izobrazba	73,1	72,5	72,1	70,7	69,2	68,7	66,5
- Visoka strokovna in univerzitetna izobrazba	81,4	79,2	79,7	81,4	81,2	81,6	81,7
- Specialistična povisokošolska izobrazba, magisterij, doktorat	79,8	80,2	81,9	83,7	88,4	88,7	86,3
Moški	60,0	60,2	61,3	60,3	59,4	62,0	62,0
- Brez šolske izobrazbe oz. nepopolna osnovna šola	31,4	32,1	32,1	31,1	27,9	29,6	26,0
- Osnovna izobrazba	41,0	41,8	44,9	42,0	41,7	44,5	44,2
- Srednja izobrazba	67,0	66,6	66,7	65,6	64,3	66,6	66,8
- Višja strokovna izobrazba, višješolska izobrazba, specialistična povišješolska izobrazba	69,3	67,6	69,7	68,2	68,2	70,0	67,5
- Visoka strokovna in univerzitetna izobrazba	79,2	75,9	75,1	77,9	77,0	77,9	77,6
- Specialistična povisokošolska izobrazba, magisterij, doktorat	80,4	82,4	82,6	79,7	86,1	86,9	(85,2)
Ženske	47,4	48,0	48,2	47,7	46,5	48,9	49,2
- Brez šolske izobrazbe oz. nepopolna osnovna šola	17,1	14,8	15,7	13,9	12,7	13,4	10,6
- Osnovna izobrazba	28,7	31,0	30,7	29,0	27,0	29,0	28,6
- Srednja izobrazba	57,5	55,8	55,7	54,6	53,0	55,4	55,8
- Višja strokovna izobrazba, višješolska izobrazba, specialistična povišješolska izobrazba	76,1	76,1	73,8	72,5	70,1	67,6	65,7
- Visoka strokovna in univerzitetna izobrazba	83,6	82,6	83,9	84,5	84,8	84,7	85,0
- Specialistična povisokošolska izobrazba, magisterij, doktorat	(78,8)	(77,2)	(80,7)	(90,9)	92,0	91,0	(87,8)

Vir: SURS, Anketa o delovni sili.

Opombe: () manj natančna ocena ($10 \leq CV < 20$). ¹**Stopnja delovne aktivnosti** je odstotni delež delovno aktivnega prebivalstva v delovno sposobnem prebivalstvu. *Delovno aktivno (zaposleno) prebivalstvo* so osebe, ki so v zadnjem tednu (od ponedeljka do nedelje) pred anketiranjem opravile kakršno koli delo za plačilo (denarno ali nedenarno), dobiček ali za družinsko blaginjo. Med delovno aktivno prebivalstvo štejemo tudi vse tiste zaposlene ali samozaposlene, ki jih v zadnjem tednu pred anketiranjem ni bilo na delo. Kot delovno aktivne obravnavamo tudi zaposlene osebe, ki so začasni ali trajni presežki, in sicer do prenehanja delovnega razmerja, osebe na porodniškem dopustu ter pomagajoče družinske člane. *Pomagajoči družinski člani* so osebe, ki formalno niso zaposlene niti samozaposlene, a so v zadnjem tednu pred anketiranjem delale na družinski kmetiji, v družinski obrti, družinskem podjetju ali v kaki drugi obliki družinske pridobitne dejavnosti in ki za svoje delo praviloma ne prejemajo rednega plačila. *Delovno sposobno prebivalstvo* so vse osebe, stare 15 let in več.

IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH

Tabela 52: Vključenost prebivalstva v starosti 25-64 let v vseživljenjsko učenje¹, 2001-2005 (v %)

	2001	2002	2003 ²	2004	2005
Skupaj	7,6	9,1	15,1	17,9	17,8
Moški	6,9	8,8	13,9	16,1	16,0
Ženske	8,2	9,4	16,3	19,8	19,6

Viri: SURS, Eurostat, Anketa o delovni sili.

Opombe: ¹ Gre za odstotek prebivalstva, starega 25-64 let, ki je sodeloval v izobraževanju in usposabljanju v štirih tednih pred anketo. ²Leta 2003 je prišlo do spremembe metodologije izračunavanja kazalnika.

ZDRAVJE STARIH

Tabela 53: Število hospitalizacij¹ zaradi bolezni, po glavnih vzrokih hospitalizacije, po spolu in za osebe, starejše od 65 let, 2004

Obravnave po diagnozah MKB-10 ²	Število hospitalizacij		Število hospitalizacij		Število hospitalizacij	
	Vsi		Moški		Ženske	
	na 1000 oseb	na 1000 oseb 65+	na 1000 vseh moških	na 1000 moških 65+	na 1000 vseh žensk	na 1000 žensk 65+
Skupaj vse bolezni	132,84	302,80	122,69	358,33	142,56	269,12
Neoplazme	18,40	51,04	17,60	68,35	19,15	40,54
Bolezni obtočil	18,71	76,78	19,93	93,65	17,54	66,55
Bolezni dihal	12,39	28,81	14,57	42,35	10,30	20,59
Bolezni prebavil	14,45	31,59	16,01	39,91	12,95	26,55
Bolezni mišično-skeletnega sistema	9,31	19,41	8,33	15,32	10,25	21,89

Vir: IVZ RS.

Opombe: ¹**Hospitalizacija** je neprekinjena, več kot 24 ur (ali vsaj preko noči) trajajoča zdravstvena oskrba v posteljni enoti bolnišnice. Začne se s sprejemom, nadaljuje z eno ali več epizodami in zaključí z odpustom. ²**Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (10. revizija)**. Opredeljena je kot sistem kategorij oz. skupin, v katerega uvrščamo bolezenske entitete po sistemu, ki ustreza epidemiološkim ciljem in vrednotenju zdravstvenega varstva. MKB nastaja v okviru Svetovne zdravstvene organizacije.

Tabela 54: Skupine primerljivih primerov (SPP)¹, število akutnih obravnav² na 1000 prebivalcev in povprečna utež³ po starostnih skupinah, 2004 in 2005

	Vsi prebivalci					Moški			Ženske			
	Skupaj	0-19	20-64	65+	Skupaj	0-19	20-64	65+	Skupaj	0-19	20-64	65+
	Leto 2004											
Število SPP	330.860	53.561	176.900	100.399	139.209	28.727	67.168	43.314	191.651	24.834	109.732	57.085
Število akutnih obravnav na 1000 prebivalcev	165,68	128,80	138,40	331,35	142,47	134,55	103,46	378,68	187,91	122,73	174,47	302,66
Povprečna SPP utež	1,28	0,98	1,13	1,71	1,46	1,01	1,44	1,80	1,15	0,95	0,94	1,63
Leto 2005												
Število SPP	340.861	55.719	178.816	106.326	145.192	30.240	68.693	46.259	195.669	25.479	110.123	60.067
Število akutnih obravnav na 1000 prebivalcev	170,14	137,34	139,18	339,84	147,93	145,07	105,12	386,98	191,48	129,17	174,44	310,69
Povprečna SPP utež	1,37	1,06	1,19	1,84	1,56	1,09	1,51	1,93	1,23	1,03	0,99	1,77

Vir: IVZ RS.

Opombe: ¹**Skupine primerljivih primerov (SPP)**: Akutne bolnišnične obravnave razvrščamo v skupine primerljivih primerov. Razvrščanje temelji na zahtevnosti obravnave, ki vključuje težavnost obravnavanih bolezenskih stanj in izvedenih diagnostičnih in terapevtskih postopkov. ²**Akutna bolnišnična obravnava** je skupek aktivnosti (opazovanje, diagnostika, zdravljenje), ki se nanašajo na celotno akutno zdravstveno oskrbo osebe v bolnišnici. Začne se s sprejemom osebe v prvo od zdravstvenih služb bolnišnice, ki izvajajo akutni tip obravnave. Konča se z odpustom iz bolnišnice, s premestitvijo osebe v zdravstveno službo iste bolnišnice, ki ne izvaja akutnega tipa bolnišnične obravnave, ali s smrtjo osebe. Akutno obravnavani so vsi, ki so sprejeti v bolnišnico zaradi novo (nenadno) nastale bolezni ali poškodbe, zaradi poslabšanja kronične bolezni ali drugega stanja, zaradi načrtovane ali nenačrtovane operacije ali zaradi diagnosticirane bolezni. ³**Utež**: vsaka skupina primerljivih primerov ima določeno utež, ki predstavlja podlago za plačevanje opravljenih storitev v bolnišnicah.

SOCIALNA VKLJUČENOST STARIH

Tabela 55: Število oskrbovancev v domovih za starejše¹ in struktura po razlogih, zaradi katerih so bili sprejeti vanje, 2000-2005 (v %)

	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*
Število oskrbovancev	11.905	12.346	13.051	13.498	13.098	13.641
Struktura oskrbovancev v domovih za starejše po razlogih, zaradi katerih so bili sprejeti vanje (v %):						
Starost	59,0	57,2	58,6	59,5	66,0	64,3
Neurejene stanovanjske razmere	5,2	4,7	4,7	4,5	4,7	4,1
Neurejene družinske razmere	4,6	4,9	4,4	4,4	4,2	3,7
Hujša obolenja	26,3	27,4	26,7	26,6	20,5	22,2
Drugo	4,9	5,8	5,7	4,9	4,6	5,6

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opombe: ¹Vključeni so le javni domovi za starejše. V letu 2004 in 2005 je SURS poleg oskrbovancev sedmih socialnovarstvenih zavodov opisal še oskrbovancev osmih enot za posebne oblike varstva odraslih, ki delujejo kot posebna enote domov za starejše oz. kot njihove dislocirane enote. Oskrbovancev teh osmih enot so do vključno leta 2003 popisovali pri domovih za starejše oz. kombiniranih socialnovarstvenih zavodih. Zaradi omenjene spremembe pri popisu, ki je nastala leta 2004, se je število oskrbovancev v domovih za starejše v primerjavi z letom 2003 zmanjšalo.

Tabela 56: Struktura oskrbovancev v domovih za starejše po načinu plačevanja oskrbnine, 2000-2005 (v %)

Način plačevanja oskrbnine	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Oskrbovanec sam	36,0	36,2	35,2	36,1	36,9	34,3
Svojci v celoti	6,5	6,5	6,7	7,1	9,9	10,9
Oskrbovanec, svojci	24,3	26,3	28,2	29,5	29,8	31,7
Oskrbovanec, občina	22,9	22,8	23,0	21,5	18,3	17,1
Svojci, občina	1,0	0,8	1,0	0,4	0,4	0,7
Oskrbovanec, svojci, občina	2,3	2,1	1,8	2,1	2,4	2,4
Občina v celoti	7,1	5,2	4,0	3,3	2,3	2,9

Vir: SURS; preračuni UMAR.

EKONOMSKE IN FINANČNE POSLEDICE STARANJA PREBIVALSTVA

Tabela 57: Izdatki za pokojnine (v mio SIT) in struktura izdatkov za pokojnine po statističnih kategorijah¹, 1999-2003 (v %)

	1999	2000	2001	2002	2003
Izdatki za pokojnine (v mio tolarjev)	440.127	489.703	553.338	625.648	648.825
Struktura izdatkov za pokojnine, po statističnih kategorijah (v %)					
Področje invalidnost					
- Invalidska pokojnina	10,3	10,0	9,3	8,6	8,2
- Predčasna pokojnina zaradi zmanjšanih delovnih zmožnosti	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Področje starost					
- Starostna pokojnina	64,5	65,7	65,6	66,1	69,0
- Predčasna pokojnina	19,0	18,4	19,5	20,0	17,9
- Delna pokojnina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Področje smrt hranitelja družine					
- Družinska pokojnina	3,2	3,1	3,0	2,0	2,7
Področje brezposelnost					
- Predčasna pokojnina zaradi razlogov na trgu dela	2,8	2,5	2,2	2,0	1,9

Vir: SURS; preračuni UMAR.

Opombe: Zaradi zaokroževanja vsota deležev ni vedno enaka 100,0. ¹Nacionalne kategorije so razvrščene v **statistične kategorije** po metodologiji ESPROS glede na dopolnjeno starost upravičencev in nacionalno obliko pokojnine. Določena starostna meja za moške je 65 let, za ženske pa 60 let. Kategorija starostna pokojnina vključuje izdatke za vse starostne, invalidske in družinske pokojnine, namenjene osebam nad določeno starostjo; kategorija Invalidska pokojnina vključuje izdatke za invalidske pokojnine, namenjene osebam do določene starosti; kategorija Predčasna pokojnina zaradi zmanjšanih delovnih zmožnosti vključuje izdatke za predčasne starostne pokojnine delovnih invalidov do določene starosti; kategorija predčasna starostna pokojnina vključuje izdatke za vse starostne pokojnine, namenjene osebam do določene starosti ipd.

MAKROEKONOMSKI KAZALNIKI RAZVOJA

Tabela 58: BDP in inflacija, 1999-2005

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
BDP (v mio SIT), tekoče cene	3.918.974	4.300.350	4.799.552	5.355.440	5.813.540	6.251.244	6.557.698
BDP (v mio SIT), stalne cene preteklega leta	3.684.010	4.079.676	4.414.601	4.965.320	5.497.364	6.055.773	6.493.107
BDP na prebivalca (v evrih)	10.194	10.543	11.094	11.866	12.461	13.103	13.677
BDP na prebivalca (SKM) ¹	13.900	14.600	15.400	16.000	16.500	17.900	18.700
BDP na prebivalca po kupni moči (EU25=100)	74	73	74	75	76	79	80
BDP- realne stopnje rasti v %	5,4	4,1	2,7	3,5	2,7	4,2	3,9
Inflacija - povprečje leta	6,1	8,9	8,4	7,5	5,6	3,6	2,5

Vir: SURS, Eurostat/New Cronos.

Opomba: ¹Standard kupne moči.

Tabela 59: BDP/prebivalca (v 1000 SIT), po regijah, 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003
Slovenija	1.974	2.162	2.409	2.684	2.912
Osrednjeslovenska	2.758	3.020	3.387	3.782	4.196
Obalno-kraška	2.083	2.268	2.503	2.785	3.011
Gorenjska	1.736	1.890	2.127	2.362	2.531
Goriška	1.958	2.122	2.378	2.607	2.779
Savinjska	1.794	1.952	2.131	2.397	2.585
Jugovzhodna Slovenija	1.791	1.981	2.213	2.429	2.625
Pomurska	1.415	1.526	1.701	1.864	1.995
Notranjsko-kraška	1.534	1.717	1.885	2.111	2.226
Podravska	1.623	1.790	1.998	2.257	2.426
Koroška	1.588	1.768	1.965	2.158	2.272
Spodnjeposavska	1.649	1.827	2.057	2.266	2.328
Zasavska	1.611	1.715	1.809	1.953	2.089

Vir: SURS.

Tabela 60: BDP/prebivalca, indeksi (Slovenija = 100), po regijah, 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003
Slovenija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Osrednjeslovenska	139,7	139,7	140,6	140,9	144,1
Obalno-kraška	105,5	104,9	103,9	103,7	103,4
Gorenjska	88,0	87,4	88,3	88,0	86,9
Goriška	99,2	98,2	98,7	97,1	95,4
Savinjska	90,9	90,3	88,5	89,3	88,8
Jugovzhodna Slovenija	90,8	91,6	91,9	90,5	90,2
Pomurska	71,7	70,6	70,6	69,5	68,5
Notranjsko-kraška	77,7	79,4	78,2	78,6	76,4
Podravska	82,2	82,8	82,9	84,1	83,3
Koroška	80,4	81,8	81,5	80,4	78,0
Spodnjeposavska	83,6	84,5	85,4	84,4	79,9
Zasavska	81,6	79,3	75,1	72,8	71,7

Vir: SURS.

Tabela 63: Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (GDI) in strukturni kazalniki, 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003
GDI ¹	0,871	0,877	0,879	0,892	0,901
Uvrstitev (mesto)	27. (146)	27. (146)	29. (144)	26. (144)	25. (140)
Pričakovano trajanje življenja (leta)					
Moški	71,5	71,7	72,2	72,5	72,7
Ženske	78,9	79,1	79,5	79,7	80,0
Bruto vpisni količnik ² , v %					
Moški	80	80	80	86	92
Ženske	85	85	85	94	99
BDP na prebivalca (PPP, v USD)	15.977	17.367	17.130	18.540	19.150
Ocenjeni dohodek (PPP, v USD) ³					
Moški	19.942	21.642	21.338	22.832	23.779
Ženske	12.232	13.327	13.152	14.082	14.751
Razlika med GDI in HDI ⁴	-0,003	-0,002	-0,002	-0,003	-0,003

Vir: (2005-2001) Human Development Report. Oxford, New York: Oxford University Press, UNDP.

Opomba: ¹GDI tvorijo enaki kazalniki kot HDI, a so prirejeni po spolu (vključno s sestavnimi kazalniki, ki predstavljajo tri razvojna področja). Vrednosti GDI in njegovih kazalnikov kažejo (ne)enakomernost distribucije za (kakovostno) življenje potrebnih dobrin – zdravja, dohodka in izobrazbe – po spolu. Osnovno sporočilo GDI je: bližje, kot je vrednost GDI vrednosti HDI, manjše so razlike med spoloma v uživanju osnovnih človeških virov. Večje so razlike med spoloma v sestavnih kazalnikih, nižja je vrednost GDI (v razponu [0,1]). Ker neenakost (možnosti) obstaja v vseh državah, je vrednost GDI praviloma nižja od vrednosti HDI, kar pa ne pomeni nujno tudi nižje uvrstitve. Pri izračunu GDI se vsaka od strukturnih po spolu disagregiranih vrednosti združi v enotne indekse, ki predstavljajo harmonično sredino. Seštevek indeksov tvori GDI, pri čemer ima vsak indeks utež 1/3. Metodologija "kaznuje" neenakost možnosti med spoloma. ²Vsi vpisani na primarno, sekundarno in terciarno raven izobraževanja glede na populacijo v teoretični starosti za vključenost. ³UNDP metodologija upošteva delež populacije po spolu, stopnjo delovne aktivnosti moških in žensk, razmerje med žensko in moško plačo v nekmetijskih dejavnostih in BDP na prebivalca po kupni moči. ⁴Negativne vrednosti pomenijo nižje vrednosti GDI glede na HDI.

Tabela 64: Merilo razporejenosti moči po spolu (GEM)¹ in strukturni kazalniki, 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003
GEM	0,574	0,585	0,582	0,584	0,603
Uvrstitev (št. vključenih držav)	22. (64)	25. (66)	27. (70)	31. (78)	30. (80)
Parlamentarke (% vseh)	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2
Visoke uradnice in menedžerke (% vseh)	31,0	31,0	31,0	29,0	33,0
Tehnične in strokovne sodelavke (% vseh)	51,0	51,0	54,0	55,0	56,0
Ocenjeno razmerje dohodka (vseh) žensk glede na dohodek (vseh) moških	0,61	0,62	0,62	0,62	0,62
Razlika med GEM in HDI	-0,300	-0,294	-0,299	-0,311	-0,301

Vir: (2005-2001) Human Development Report. Oxford, New York: Oxford University Press, UNDP; preračuni UMAR.

Opomba: ¹GEM kaže stopnjo sodelovanja žensk v javni sferi. Ne/enakost možnosti zajema na treh področjih: zastopanost in sodelovanje žensk v politiki (merjeno z deležem v parlamentu); delovna aktivnost in moč odločanja (merjeno z deležem žensk na vodstvenih in vodilnih položajih ter deležem žensk na tehničnih in strokovnih položajih); in razpolaganje z ekonomskimi viri (ocenjeno razmerje dohodka). GEM zavzema vrednosti v intervalu [0,1], njegova vrednost pa zrcali razlike v razporejenosti moči med ženskami in moškimi. Vrednost 1 pove, da je razporeditev moči med ženskami in moškimi enaka, delež žensk/moških pa enak pri vseh aktivnostih, zajetih v kazalnike.

Tabela 65: Indeks človekovega razvoja (HDI) po regijah, 2002 in 2003

	2002	2003
Slovenija	0,867	0,873
Osrednjeslovenska	0,898	0,906
Obalno-Kraška	0,874	0,877
Gorenjska	0,867	0,873
Goriška	0,873	0,880
Savinjska	0,855	0,859
Jugovzhodna Slovenija	0,855	0,861
Pomurska	0,828	0,830
Notranjsko-Kraška	0,857	0,862
Podravska	0,853	0,856
Koroška	0,851	0,853
Spodnjeposavska	0,847	0,849
Zasavska	0,839	0,842

Vir podatkov: SURS; preračuni UMAR.

Opomba: Pri izračunu HDI za regije smo upoštevali podatke o pričakovanem trajanju življenja, bruto vpisni količnik (študenti dodiplomski višjih strokovnih in visokih šol in podiplomski študenti, redni in izredni v primerjavi s potencialno populacijo – populacija v starosti 7-26 let) in podatek o BDP na prebivalca v SKM v indeksih ravni (Slovenija=100). Pri preračunu pričakovanega trajanja življenja so Notranjsko-kraška in Obalno-kraška ter Koroška in Savinjska združene regije, Zasavska pa je pridružena Spodnjeposavski.

Literatura

- Abrahamson, P. (1995). 'Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles?' V: *Družboslovne razprave*, let. XI, št. 19/20, str. 119–136. Ljubljana: FDV.
- (2006) *Analiza prijave in vpisa, študijsko leto 2005/2006*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Aries, P. (1991). *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Artnik, B., Vidmar, G., Javornik, J., Laaser, U. (2006). 'Premature mortality in Slovenia in relation to selected biological, socio-economic and geographical determinants.' V: *Croatian Medical Journal*, let. 47, str. 103–113. Zagreb: University of Zagreb Medical School.
- Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E., Nolan, B. (2002). *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, A. B. (1998). 'Social Exclusion, Poverty and Unemployment'. V: Atkinson, A.B. in Hill, J. (ur.): *Exclusion, Employment and Opportunity*. CASE paper 4, str. 1–20. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Atkinson, A.B., Cantillon, B., Marlier, E., Nolan, B. (2005). *Taking Forward the EU Social Inclusion Process. An Independent Report commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union*. URL: http://www.ceps.lu/eu2005_lu/inclusion/report/final_report.pdf
- Beck, W., Van der Maesen, L., Walker, A. (ur.) (1997). *The Social Quality of Europe*. Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Beck, W., Van der Maesen, L., Thomese, F., Walker, A. (ur.) (2001). *Social Quality: A Vision for Europe*. Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Bernik, I. (2004). 'Slovensko javno mnenje, povej, kdo srečen v deželi je tej!' V: Malnar, B., Bernik, I. (ur.): *S Slovenci na štiri oči*. Ljubljana: FDV.
- Betti, G., Dourmashkin, N., Rossi, M.C., Verma V., Yin, Y. (2001). *Study of the problem of Consumer Indebtedness: Statistical Aspects*. Final Report. London: ORC Macro.
- Böhnke, P. (2001). *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison; Empirical Evidence on Germany*. FS III 01–402. Berlin: Social Science Research Center Berlin (WZB). URL: <http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/iii01-402.pdf>
- Böhnke, P. (2004). *Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe. Quality of life in Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. URL: <http://www.eurofound.ie/publications/files/et03106en.pdf>
- Bošković, R. (2005). 'Krepitev moči: kritična presoja koncepta.' V: *Družboslovne razprave*, let. XXI, št. 48, str. 177–195. Ljubljana: FDV.
- Commins, P. (ur.) (1993). *Combating Exclusion in Ireland 1990–1994. A Midway Report*. Brussels: European Commission.
- (2005) *Concerted development of social cohesion indicators. Methodological guide*. Strasbourg: Council of Europe.
- Cseh-Szombathy, L. (1992). 'Structures and Typologies of Families'. V: *Family: Forms and Functions*. Occasional Paper Series, št. 2. Geneva: United Nations.
- Črnak-Meglič, A. (ur.) (2005). *Otroci in mladina v prehodni družbi. Analiza položaja v Sloveniji*. Maribor: Aristej.
- (2004) *Development of a methodology for the collection of harmonised statistics on childcare*. URL: <http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page>
- Dragoš, S., Leskošek, V. (2003). *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Dragoš, S. (2004). 'Socialna omrežja: Izvor socialnega kapitala'. V: Novak, M. (ur.): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Dremelj, P. (2004). 'Sorodstvo kot vir socialne opore'. V: Novak, M. (ur.): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Ferk, B. (2006). *Zadolženost in prezadolženost prebivalstva*. Delovni zvezek. Ljubljana: UMAR. *Še neobjavljeno*.
- Filipović, M. (2005). 'Analiza koncepta družbena kohezija skozi prizmo ločitve vsakdanjega sveta in sistema.' V: *Družboslovne razprave*, let. XXI, št. 48, str. 159–175. Ljubljana: FDV.
- Flandrin, J. L. (1986). *Družina*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Forrest, R., Kearns, A. (2001). 'Social cohesion, social capital and the neighbourhood'. V: *Urban studies*, XXXVIII, 12.
- Frejka, T., Kingade, W., Calot, G., Sardon, J. P., Confesson, A. (2001). *Cohort childlessness and parity in low fertility countries*. URL: <http://www.vaestoliitto.fi/>
- Giddens, A. (1989). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Goody, J. (2003). *Evropska družina*. Ljubljana: Založba/*Cf
- Hareven, T. (1994). 'Ageing and Generational Relations: A Historical and Life-course Perspective'. *Annual Review of Sociology*, št. 2.
- (2005) *Health at a glance – OECD indicators 2005*. Paris: OECD.
- Hlebec, V., Kogovšek, T. (2004). 'Konceptualizacija socialne opore'. V: Novak, M. (ur.): *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Hojnik-Zupanc, I. (1999). *Samostojnost starega človeka v družbeno-prostorskem kontekstu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- (2004). *How Europeans spend their time. Everyday life of women and men*. Data 1998–2002. Brussels: Eurostat.
- Iglič, H. (2001). 'Socialni kapital, socialna omrežja in politično vedenje'. V: *Družboslovne razprave*, let. XVII, št. 37/38, str. 167–190. Ljubljana: FDV.
- Iglič, H. (2004). 'Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji'. V: *Družboslovne razprave*, let. XX, št. 46/47, str. 149–175. Ljubljana: FDV.
- Ivančič, A., Drofènik, O. (2005). *Dosežena formalna izobrazba ostaja ključen dejavnik za vseživljenjsko učenje*. Neobjavljeno.

- (2004) *Joint report on social inclusion 2004*. Brussels: European Commission.
- Javornik, J., Korošec, V. (ur.) (2003). *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2002/2003*. Ljubljana: UMAR, UNDP.
- Javornik, J. (2006). 'Zadovoljstvo z življenjem'. V: *Ekonomsko ogledalo*, let. 12, št. 3, str. 18. Ljubljana: UMAR.
- Javornik, J. (2006). 'Zaupanje v institucije'. V: *Ekonomsko ogledalo*, let. 12, št. 4, str. 21. Ljubljana: UMAR.
- Javornik, J. (2006). 'Zaupanje ljudem'. V: *Ekonomsko ogledalo*, let. 12, št. 6, str. 19. Ljubljana: UMAR.
- Kahn, L. M. (2005). *The Impact of Employment Protection Mandates on Demographic Temporary Employment Patterns: International Microeconomic Evidence*. IZA Discussion Paper No. 1548.
- Kajzer, A. (2005). *Pojem fleksibilnosti trga dela in stanje na trgu dela v Sloveniji*. Delovni zvezek št. 14. Ljubljana: UMAR.
- Kajzer, A. (ur.) (2006). *Spremembe na trgu dela v Sloveniji v obdobju 1995–2005*. Delovni zvezek št. 5. Ljubljana: UMAR.
- Kanjuo Mrčela, A., Ignjatovič, M. (2004). 'Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja - potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti'. V: Svetlik, I., Ilič, B. (ur.): *Razpoke v zgodbi o uspehu*. Ljubljana: Sophia.
- Keilman, N. (2003). *Demographic and social implications of low fertility for family structures in Europe*. Population studies, No. 43. Council of Europe Publishing.
- Kersnik, M., Apohal Vučkovič, L., Kondža, J., Kovačič, S., Kidrič, D., Poje, A. (2006). *Zbirka denarnih prejemkov*. Delovni zvezek, št. 9. Ljubljana: UMAR.
- Kraigher, T. (2001). *Ocenjevanje in projekcija izobrazbenih tokov izobrazbene sestave prebivalstva*. Delovni zvezek, št. 10/2001. Ljubljana: UMAR.
- Kraigher, T. (2005). *Srednjeročna in dolgoročna projekcija demografskega razvoja Slovenije in njegovih socialno-ekonomskih komponent*. Delovni zvezek, št. 10/2005. Ljubljana: UMAR.
- Kraigher, T. (2005). 'Nekatere možne smeri bodočega demografskega razvoja Slovenije in izbira predpostavk za nove projekcije prebivalstva'. V: *IB REVIJA*, let. XXXIX, št. 3, str. 71–84. Ljubljana: UMAR.
- Lasch, C. (1977). *Heaven in a hartless world*. New York: Norton.
- Le Grand, J., Propper, C., Robinson, R. (1992, [1976]). *The Economics of Social Problems*. Third Edition. London: Macmillan Press Ltd.
- (2004a) *Life satisfaction in an enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- (2004b) *Perceptions of living conditions in an enlarged Europe*. Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- (2004c) *Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe*. Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Lockwood, D. (1999). 'Civic integration and social cohesion'. V: Gough, I., Olofsson, G. (ur.): *Capitalism and social cohesion. Essays on exclusion and integration*. London: Macmillan Press Ltd.
- Majcen, B., Verbič, M., van Nieuwkoop, R., Sambt, J. (2005). 'Analiza prihodnjih trendov slovenskega pokojninskega sistema z dinamičnim modelom splošnega ravnovesja'. V: *IB REVIJA*, let. XXXIX, št. 3, str. 54–70. Ljubljana: UMAR.
- Malnar, B. (2004). *Evropska družboslovna raziskava 2002. Zaključno raziskovalno poročilo*. Ljubljana: FDV, CJMMK.
- Mandič, S. (2005). 'Kakovost življenja: med novimi blaginjskimi koncepti in družbenimi izzivi'. V: *Družboslovne razprave*, let. XXI, št. 48, str. 111–131. Ljubljana: FDV.
- Mayes, D.G., Berghman, J., Salais, R. (ur.) (2001). *Social Exclusion and European Policy*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Mohorčič Špolar, V., Mirčeva, J., Ivančič, A., Radovan, M., Možina, E. (2005). *Spremljanje doseganja strateških ciljev izobraževanja do leta 2006: Proučevanje vzorcev izobraževanja odraslih. Zaključno poročilo*. Ljubljana: ACS.
- Muffels, R.J.A., Tsakoglou, P., Mayes, D.G. (ur.) (2002). *Social Exclusion in European Welfare States*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Muncie, J., Langan, M. (1997). 'Introduction: Public definitions and private lives'. V: Muncie, J. (ur.): *Understanding the Family*. London: Sage, The Open University Press.
- Münch, R. (2002). 'Integration: social'. V: *International encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences*. URL: <http://www.sciencedirect.com>
- (2004) *Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju 2004–2006*. Ljubljana: Vlada RS. URL: http://www.gov.si/mdsz/doc/managed/427_b93c66515d50d22c0c1ae97c367bb6a6.pdf
- (2005) *Nacionalno poročilo o zdravstvenem varstvu in dolgotrajni oskrbi v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Vlada RS.
- Novak, M. (2001). 'Socialna kohezija v primežu prenovljenega pojmovanja'. V: *Družboslovne razprave*, let. XVII, št. 36, str. 23–37. Ljubljana: FDV.
- Novak, M. (ur.) (2004). *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
- Novak, M., Boškič, R., Filipovič, M. (2005). 'Družbena kakovost: priložnost za razmislek o novih možnostih uporabe znanih socioloških konceptov'. V: *Družboslovne razprave*, let. XXI, št. 48, str. 135–139. Ljubljana: FDV.
- Nowotny, H., Fux, B., Pinnella, A. (2004). *Fecondita e nuove forme di unione in Europa*. Milano: Sapere.
- Obersnel Kveder, D., Kožuh Novak, M., Černič Istenič, M., Šircelj, M., Vehovar, V., Rojnik, B. (2001). *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region. Standard Country Report. Slovenia*. New York, Geneva: United Nations.

- (2005) *Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami. Zelena knjiga*. Bruselj: Evropska komisija.
- Otero, M.S., McCoshan, A. (2004). *Study on Access to Education and Training. Tender No EAC//38/04, Lot 1*. Final report for the European Commission. Birmingham: ESOTEC Research & Consulting Limited.
- Pečar, J., Kavaš, D. (2006). *Metodologija izračuna indeksa razvojne ogroženosti za obdobje 2007–2013*. Delovni zvezek št. 6/2006. Ljubljana: UMAR.
- Pečar, J. (2005). *Regije 2005 – izbrani socioekonomski kazalniki po regijah*. Delovni zvezek št. 9/2005. Ljubljana: UMAR.
- (1995–2005) Podatkovna zbirka *Slovensko javno mnenje 1995–2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Murn, A. (ur.) (2006). *Poročilo o razvoju 2006*. Ljubljana: UMAR.
- Premik, M. (1995). 'Primarno zdravstveno varstvo in zdravstveni dom'. V: *Primarno zdravstveno varstvo. Zdravstveni dom. Javni in zasebni sektor*. Zbornik Strokovnega posveta. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Inštitut za socialno medicino.
- Premik, M. (2005). 'Oralno zdravje in zobozdravstveno varstvo v Sloveniji'. V: Albreht, T., Pribaković Brinovec, R. (ur.): *Zdravje v Sloveniji 2003. Preskrbljenost z zdravstvenim varstvom na primarni ravni 1993–2002*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- (2005) *Projecting OECD health and long-term care expenditures: what are the main drivers?* Working Party No.1 on Macroeconomic and Structural Policy Analysis, ECO/CPE/WP1(2005)14 of 23 September 2005. OECD.
- Puhar, A. (2004). *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Renner, T. (1995). 'Družine in ideologije'. V: Ramovš, J. (ur.). *Družina*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Renner, T. (1997). 'Rastoča manjšina'. V: *Družboslovne razprave*, št. 24/25, str. 40–48. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Renner, T. (2000). 'O delu iz ljubezni'. V: Oakley, A. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba/*Cf.
- Renner, T., Švab, A., Žakelj, T., Humer, Ž. (2005). *Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: Vpliv mehanizma očetovskega dopusta na aktivno očetovanje*, Zaključno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Room, G. (1995). 'Poverty and Social Exclusion: the new European agenda for policy and research'. V: Room, G. (ur.), *Beyond the Threshold, The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Rus, V., Toš, N. (2005). *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Dokumenti SJM. Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK.
- Sambt, J. (2005). 'Dolgoročne projekcije izdatkov za zdravstvo in dolgotrajno oskrbo s pomočjo metode generacijskih računov'. V: *IB REVILJA*, let. XXXIX, št. 3, str. 85–95. Ljubljana: UMAR.
- Seider, R. (1998). *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny. Social Development Papers No. 1*. Manila: Asian Development Bank, Office of Environment and Social Development. URL: http://www.adb.org/Documents/Books/Social_Exclusion/Social_Exclusion.pdf. 15.7.2005
- Sicherl, P. (2003). *Fleksibilnost dela - primerjalna analiza*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- (2002) *Stanovanjske potrebe upokojenecv in drugih starejših oseb*. Ljubljana: Urbanistični inštitut RS.
- Stanovnik, T., Verbič, M. (2005). 'Prispevek k analizi dohodkovne neenakosti v Sloveniji'. V: *IB REVILJA*, let. XXXIX, št. 1–2, str. 50–66. Ljubljana: UMAR.
- Stanovnik, T., Kump, N. (2006). 'Vpliv pokojninske reforme na socialno-ekonomski položaj upokojenecv in starejšega prebivalstva v Sloveniji'. V: *IB REVILJA*, let XL, št. 3, str. 4–17. Ljubljana: UMAR.
- Svetlik, I. (ur.) (1996). *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.
- Svetlik, I., Ilič, B., (ur.) (2004). *Razpoke v zgodbi o uspehu*. Založba Sophia: Ljubljana.
- (2003) *Supporting equity in higher education: a report to the Minister for Education and science*. Dublin: Department of Education and Science. URL: http://www.education.ie/servlet/blob/servlet/he_supporting_equity.pdf.
- Šircelj, M. (2003). 'Podaljševanje življenja – dejavnik staranja prebivalstva'. V: Hvala, I. in dr. (ur.): *Sodobna država. Kaj mora in kaj zmore*. Ljubljana: FDV.
- Šircelj, M. (2006). *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Posebne publikacije. Ljubljana: SURS.
- Švab, A. (2001). *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.
- Švab, A. (2003). 'Skrb med delom in družino. Koncept usklajevanja dela in družinskih obveznosti v družinski politiki'. V: *Teorija in praksa*, 40(6), str. 1112–1126.
- (2005) *The 2005 EPC projection of age-related expenditure: Agreed underlying assumptions and projection methodologies*. Brussels: EPC. URL: http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/reportsandstudies0401_en.htm
- (2006) *The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers (2004–2050)*. Brussels: European Commission.
- (2004) *Joint report on Social Inclusion*. Brussels: EC.
- Toš, N., Malnar, B. (ur.) (2002). *Družbeni vidiki zdravja*. Dokumenti SJM. Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK.
- Toš, N. (ur.) (2004). *Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: FDV, CJMMK, IDV.
- Toš, N. (ur.) (2005). *Paberkovanje po vrednotah*. Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK.
- Trbanc, M. (1996). 'Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti'. V: Svetlik, I. (ur.): *Kakovost življenja v Sloveniji*. Teorija in praksa, str. 287–310. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Trbanc, M., Boškić, R., Kobal, B., Rihter, L. (2003). *Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji – možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. URL: http://www.gov.si/mdd-sz/doc/raziskava_vkljucevanje2.pdf

Tršelič Selan, A. (2006). *Metodološke značilnosti ankete o porabi gospodinjstev v Sloveniji in Evropski uniji*. Delovni zvezek št. 7/2006. Ljubljana: UMAR.

Tršelič-Selan, A. (2006). *Vzorci trošenja gospodinjstev v Sloveniji in Evropski uniji*. Delovni zvezek št. 8/2006. Ljubljana: UMAR.

Tsakoglou, P., Papadopoulos, F. (2002). 'Identifying Population Groups at High Risk of Social Exclusion: Evidence from the ECHP.' V: Muffels, R.J.A., Tsakoglou, P., Mayes, D.G.(ur.): *Social Exclusion in European Welfare States*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.

Ule, M., Kuhar, M. (2002). *Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji*. Raziskovalna naloga, končno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo.

Ule, M. Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina in starševstvo. Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, M., Renner, T., Žakelj, T., Kuhar, M., Hlebec, V. (2003). *Tipi družin in socialne mreže. Raziskovalna naloga, končno poročilo*. Ljubljana: Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve.

Zaretsky, E. (1976). *Capitalism, the Family and Personal Life*. London: Pluto Press.

Zaviršek, D., Škerjanc, J. (1998). *Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.

(2005) *Za vsako mamo in vsakega otroka*. Strokovni posvet ob Svetovnem dnevu zdravja. Ljubljana: IVZ RS.

Wilthagen, T., Tros, F. (2004). *The concept of Flexicurity: A new approach to regulating Employment and labour markets*. URL: http://www.tilburguniversity.nl/faculties/frw/research/schoordijk/flexicurity/publications/papers/fxp2003_4.pdf

(2005) *The World Health Report 2005. Make every mother and child count*. Geneva: WHO. URL: <http://www.who.int/whr/en/>.

(2006) *The World Health Report 2006. Working together for health*. Geneva: WHO. URL: <http://www.who.int/whr/en/>.

Druge publikacije UMAR

<p>Zbirka Delovni zvezki</p>	<p>12/2006: Reforma Pakta stabilnosti in rasti, M. Bednaš 11/2006: Firm of Private Value: What is Behind the Creation of Multiple Blockholder Structure?, A. Brezigar Masten, A. Gregorič, K. Zajc 10/2006: Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letu 2005, uredila R. Kmet Zupančič 9/2006: Denarni prejemki prebivalcev v javnem financiranju Slovenije, uredila M. Kersnik 8/2006: Vzorci trošenja gospodinjestev v Sloveniji in Evropski uniji, A. Tršelič Selan 7/2006: Metodološke značilnosti ankete o porabi gospodinjestev v Sloveniji in Evropski uniji, A. Tršelič Selan 6/2006: Metodologija izračuna indeksa razvojne ogroženosti za obdobje od 2007 do 2013, J. Pečar, D. Kavaš 5/2006: Spremembe na trgu dela v Sloveniji v obdobju 1995–2005, uredila: A. Kajzer 4/2006: Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji, L. Žakelj 3/2006: Poslovanje gospodarskih družb v letu 2004, J. M. Novak 2/2006: Does Exporting Boost Capital Investments? The Evidence from Slovenian Manufacturing Firms' Balance Sheets; M. Ferjančič, A. Burger 1/2006: Ključni sektorji slovenskega gospodarstva: Kvantitativen in kvalitativen pristop s poudarkom na primeru predelovalnih dejavnosti, G. Kovačič, T. Jagrič</p> <p>14/2005: Pojem fleksibilnosti trga dela in stanje na trgu dela v Sloveniji, A. Kajzer 13/2005: Analiza uspešnosti napovedi UMAR, M. Ferjančič 12/2005: Izhodišča za ciljni razvojni scenarij Strategije razvoja Slovenije, uredili: M. Bednaš, A. Kajzer 11/2005: Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letu 2004, M. Koprivnikar Šušteršič, M. Kovač, G. Kovačič, J. Kušar, J. Povšnar, A. Vidrih, E. Zver 10/2005: Srednjeročne in dolgoročne projekcije demografskega razvoja Slovenije in njegovih socialno ekonomskih komponent, T. Kraigher 9/2005: Regije 2005 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah, J. Pečar 8/2005: Analiza stroškov podjetij ob uvedbi dvojnega označevanja cen in pri prevzemu evra, M. Koprivnikar Šušteršič, B. Vasle 7/2005: Analiza ekonomske upravičenosti začasne uvedbe vinjet v Sloveniji, J. Povšnar, M. Ferjančič, J. Kušar 6/2005: Izzivi makroekonomski politik do prevzema evra, B. Vasle, M. Bednaš, J. Šušteršič, A. Kajzer 5/2005: Učinki vstopa Slovenije v EU na gospodarska gibanja v letu 2004, Uredila: M. Bednaš. Avtorji prispevkov: B. Ferk, M. Hafner, S. Jurančič, J. Kondža, M. Koprivnikar Šušteršič, M. Kovač, G. Kovačič, T. Kraigher, J. Markič, J. Povšnar, M. Rojec, B. Vasle</p>
<p>Pomladansko / Jesensko poročilo</p>	<p>Pomladansko poročilo 2006 Jesensko poročilo 2006</p>
<p>Zbirka Analize, raziskave in razvoj</p>	<p>Strategija razvoja Slovenije (SRS 2006–2013), 2005 Poročilo o razvoju 2006, 2006 Slovenia – On the Way to the Information Society, 2004 Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU – povzetek Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2001–2006)</p>
<p>IB revija</p>	<p>IB revija 3/2006 VSEBINA: <i>Nataša Kump, Tine Stanovnik:</i> Vpliv pokojninske reforme na socialno-ekonomski položaj upokojenecv in starejšega prebivalstva v Sloveniji. <i>Mitja Čok, Nada Stropnik:</i> Ocena vpliva otroškega dodatka in denarne socialne pomoči na dohodkovni položaj gospodinjestev z uporabo statističnega mikrosimulacijskega modela za Slovenijo. <i>Črt Kostevc:</i> Učinek izvoza na produktivnost: vpliv večjega trga ali trajna rast produktivnosti? <i>Štefan Bojnec, Matjaž Novak:</i> Cenovna konkurenčnost slovenske zunanje trgovine. <i>Boris Gramc:</i> Kriza nemškega družbenoekonomskega sistema in nevarnosti za Slovenijo. <i>Alenka Kajzer:</i> Položaj žensk na trgu dela v Sloveniji. Predstavitve <i>Maja Kersnik:</i> Neformalna socialna omrežja prebivalcev Slovenije. <i>Ana Murn:</i> Poročilo o razvoju 2006</p>

Naročilnica

Naročnina	*Naročnina obsega en tiskani in en brezplačni izvod v e-verziji (publikacij, ki so na voljo v e-verziji). Vsak naslednji izvod v eni ali drugi verziji se obračuna dodatno. Pri naročnini na izvod v e-verziji (brez tiskane verzije) imate 10 % popusta.				
Popusti	Na količino – po dogovoru (pri naročilu večjega števila izvodov ene publikacije do 25 %), za naročilo na več mesečnih zbirk (na dve zbirki 20 % in 25 % za naročilo na vsaj tri).				
Naročilo in informacije	UMAR, Gregorčičeva 27, 1000 Ljubljana; telefon 01-478-1043; fax 01-478-1070. Naročene publikacije in račun vam bomo poslali po pošti. E-pošta: publicistika.umar@gov.si ; za informacije o ostalih publikacijah se lahko obrnete na naš spletni naslov: http://www.gov.si/umar/public.php				
Obnavljanje	Naročilo se avtomatično obnavlja za naslednje leto.				
Odpoved	Odpoved naročnine velja po izteku leta, za katero je bila obnovljena. Odpoved mora biti posredovana pisno, najkasneje do konca koledarskega leta.				
Naziv ustanove in ime kontak. osebe, oz. ime ter priimek naročnika in tel.št.					
Naslov naročnika				E-naslov	
ID za DDV	Zavezanec za DDV	☐	DA	☐	NE Datum:
Želim koristiti tudi naslednje brezplačne možnosti:					
prejemati brezplačen e-izvod publikacije na e-naslov (poleg izvoda, ki ga prejmem po navadni pošti)					☐
prejemati geslo na svoj elektronski naslov (ob spremembi gesla)					☐
prejemati obvestila o izdaji novih publikacij					☐
P e r i o d i k a					
	SIT	EUR	Vpišite število izvodov*		
			tiskani	e-izvod	
Ekonomsko ogledalo. 11 števil letno. Cena za en izvod 1.500,00 SIT / 6,26 EUR.	16.000,00	66,77			
Slovenian Economic Mirror. 11 števil letno. Cena za en izvod 1.500,00 SIT / 6,26 EUR.	16.000,00	66,77			
Pomladansko / Jesensko poročilo. Letna naročnina za eno publikacijo 2.500,00 SIT / 10,43 EUR.	5.000,00	20,86			
Spring / Autumn Report. Letna naročnina za eno publikacijo 3.500,00 SIT / 14,61 EUR.	7.000,00	29,21			
Poročilo o razvoju	3.000,00	12,52			
Development Report	3.000,00	12,52			
Zbirka Delovni zvezki (za posamezne teme se lahko obrnete na spletno stran oz. gornje naslove in tel. številke; cena po ceniku velja za en izvod).	2.200,00	9,18			
IB revija. Štiri številke letno. Enojna številka stane 3.000,00 SIT / 12,52 EUR, dvojna številka stane 4.000,00 SIT / 16,69 EUR.	10.000,00	41,73			
Info IMAD / UMAR Info. 1 izvod brezplačno. Koristne informacije o UMAR. Slovensko, angleško.					
V primeru, da ne naročate celotne zbirke, vpišite izbrano publikacijo:					
K n j i ž n e i z d a j e					
	SIT	EUR	Vpišite število izvodov*		
			tiskani	e-izvod	
Socialni razgledi 2006 (knjiga ali CD)	3.834,24	16,00			
Socialni razgledi 2006 (knjiga in CD)	4.792,80	20,00			
Social Overview 2006 (knjiga ali CD)	6.230,64	26,00			
Social Overview 2006 (knjiga in CD)	9.585,60	40,00			
Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002–2003 (knjiga in CD)	2.500,00	10,43			
Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002–2003 (knjiga ali CD)	1.900,00	7,93			
Human Development Report Slovenia 2002–2003 (knjiga in CD)	5.000,00	20,86			
Human Development Report Slovenia 2002–2003 (knjiga ali CD)	4.300,00	17,94			
Strategija razvoja Slovenije (SRS 2006–2013)	1.500,00	6,26			
Slovenian's Development Strategy (SDS 2006–2013)	2.000,00	8,35			
M. Stare, R. Kmet Zupančič, M. Bučar: Slovenia – On the Way to the Information Society , 2004	4.600,00	19,20			
Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2000–2006) – povzetek	1.000,00	4,17			
Slovenija in the New Decade: Sustainability, Competitiveness, Membership in the EU – summary	1.500,00	6,26			
Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2000–2006)	3.500,00	14,61			
Slovenija in the New Decade: Sustainability, Competitiveness, Membership in the EU	7.000,00	29,21			
B. Radej, A. Pirc Velkavrh, L. Globevnik: Indikatorji o okolju in razvoju/Indicators on environment and development , 1999	1.880,00	7,85		/	
J. Seljak: Kazalec uravnoteženega razvoja / Sustainable Development Indicators , 2001	3.000,00	12,52		/	
Matija Rojec: Prestrukturiranje z neposrednimi tujimi investicijami: Slovenija/Restructuring with foreign direct investment: The Case of Slovenia , 1998.	2.000,00	8,35		/	
Za ostale knjižne izdaje se lahko obrnete na spletno stran oz. gornje naslove in tel. številke (vpišite izbrano knjižno izdajo):					
Cene v evrih so preračunane po centralnem paritetnem tečaju 1 euro = 239,640 SIT in so informativnega značaja.					
Davek	8,5-odstotni DDV ni vključen v ceni.				23. november, 2006

